

วิเคราะห์เรื่องพระลอ, เงาะป่า และมัทนะพาธา
ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

ปริญญาบัตร
ของ
วรภรณ์ บำรุงกุล

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ตลิ่งชัน ๒๐ พระโขนง กรุงเทพฯ ๙ โทร ๓๘๒1๕๗๕ ๓๙1๕๐๕๘

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ ๒๕๒๒

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วิเคราะห์เรื่อง พระลอ, เงาะป่า และมัทนะพาธา
ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

บทคัดย่อ
ของ
วราภรณ์ บำรุงกุล

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2522

บทคัดย่อ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาลักษณะโครงสร้างของบทละครเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีพันธะพาชา ในเรื่อง รูปแบบ โครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก แนวคิดของเรื่อง และวิเคราะห์บทละครทั้งสามเรื่องตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล ขั้นตอนของการศึกษาประกอบด้วยการศึกษาลักษณะโศกนาฏกรรมกรีก และทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล แล้ววิเคราะห์โครงสร้างของบทละครทั้งสามเรื่องตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

ผลการวิเคราะห์ สรุปได้ว่า บทละครเรื่องพระลอ เงาะป่า และมีพันธะพาชา มีรูปแบบ โครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก และแนวคิดของเรื่อง ในลักษณะเดียวกัน และบทละครทั้งสามเรื่องมีโครงเรื่องหรือเนื้อหา ตัวละครรวมทั้งกิริยาอาการ ความคิด และภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ ตรงตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล แต่คำพูดหรือบทสนทนานั้นมีบางเรื่องที่ "น่าเสียงของก่า" ไม่เป็นไปตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล ส่วนทำนองเพลงที่ใช้ขึ้นนั้นไม่ได้แสดงความแบบละครโศกนาฏกรรมของกรีก

AN ANALYSIS OF PHRA LAW, NGOH PA AND MATHANA-
PHATHA ACCORDING TO ARISTOTLE'S
CRITERIA OF TRAGEDY

AN ABSTRACT

BY

WARAPORN BAMRUNGKUL

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree

Srinakharinwirot University

February 0 1979

Abstract

The purpose of this thesis is to analyze the structure of the following works of literature: Phra Law, Ngoh Pa and Mathanaphatha as regards to their form, plot, literary devices, characters, dialogue, setting and theme according to Aristotle's criteria of tragedy.

Initially, a study was made of Greek tragedy and Aristotle's criteria of tragedy. Then, the structures of the three works of literature were analyzed according to Aristotle's criteria of tragedy.

The results of the analysis can be summarized as follows: the structure of Phra Law, Ngoh Pa and Mathanaphatha with reference to form, plot, literary devices, characters, dialogue, setting and theme is similar. After analyzing the three works of literature according to Aristotle's criteria of tragedy it was found that the plot, characters, thought and spectacle of the three works follow Aristotle's criteria of tragedy, but as regards diction it was found that the tone in some parts of Phra Law and Ngoh Pa does not follow Aristotle's criteria of tragedy. In Addition, it was found that the melody used in all three works of Thai literature does not follow the sequence of action as perscribed in Aristotle's theory.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วน เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

..... ศักดิ์สิทธิ์ จิตต. ก.ค. ประธาน

..... สมเกียรติ จิตต. ก.ค. กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก อาจารย์สุวคนธ์ จงตระกูล ประธานกรรมการฯ และอาจารย์สมเกียรติ คูทวีกุล กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ท่านทั้งสองกรุณาตรวจแก้ไข และให้คำแนะนำอันมีค่า ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณบุคคลต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยในการวิจัย ดังต่อไปนี้ ศาสตราจารย์ ดร.พนัส หันนาคินทร์ ได้กรุณาให้การสนับสนุนจัดหาทุน และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย ตลอดจนการศึกษาระดับปริญญาโท

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เคนดวง พุ่มศิริ ได้กรุณาให้หนังสือ และคำแนะนำเกี่ยวกับ ละครโศกนาฏกรรมกรีก และทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

ดร.ประจักษ์ สายแสง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมล การกุศล รองศาสตราจารย์ นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ อาจารย์ขุนพงษ์ งามเกษม อาจารย์ฐิตีมา ลิ้มปิสิริ ได้กรุณาให้ยืมหนังสือ และให้คำแนะนำข้อคิดดี ๆ หลายประการ

ดร.แมรี สารวิทย์ ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษ อาจารย์เถลิงศก โสมทิพย์ นายไพศาล กุศลวิณะ นางสาวจุไรรัตน์ เพ็ชรวิจิตร ได้ให้ความช่วยเหลือในการแปลภาษาอังกฤษ

อาจารย์เหมือนจิต เครืออยู่ได้ให้ความช่วยเหลือในด้านการเงิน ในขณะศึกษาระดับปริญญาโท

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ "พ่อแม่" และขอบคุณ "พี่น้อง" ที่ได้ให้ความช่วยเหลือทั้งทางกำลังใจ กำลังใจ และกำลังทรัพย์มาโดยตลอด

รวมทั้งขอขอบพระคุณบุคคลทั้งหลายอันเป็นที่รักยิ่งของผู้วิจัย เป็นผู้ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดียิ่ง

วรารักษ์ บำรุงกุล

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	✓ ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	5
	สมมติฐานของการศึกษาค้นคว้า	6
	✓ ข้อตกลงเบื้องต้น	6
	✓ ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	6
	✓ คำจำกัดความของศัพท์เฉพาะ	7
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	7
	✓ วิธีดำเนินการค้นคว้า	7
	✓ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	7
2	โศกนาฏกรรมกรีก และทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล	14
	- ความหมายของโศกนาฏกรรม	14
	โศกนาฏกรรมกรีก	19
	กำเนิดและพัฒนาการของละครโศกนาฏกรรมกรีก	19
	การจัดเวทีและการจัดแสดงละครของกรีก	20
	โครงสร้างของการแสดงละคร	21
	เนื้อเรื่อง	22
	องค์ประกอบของเรื่องโศกนาฏกรรม	22
	นักเขียนบทละครกรีก	24
	ทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล	28
	บทนิยามของโศกนาฏกรรม	28

การสร้างโครงเรื่อง	31
เอกภาพของโครงเรื่อง	32
โครงเรื่องเรียบ และโครงเรื่องซับซ้อน	33
ภาวะแนกชั้น	34
การรับรู้สิ่งใหม่	34
อารมณ์หวาดกลัว และอารมณ์สังสาร	37
ตัวละคร	39
การใช้คำพูด และความคิด	43
3 ลักษณะโครงสร้างเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมันนะพาชา	47
บทละคร เรื่องพระลอ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จ	
กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	52
ลักษณะคำประพันธ์	52
รูปแบบ	58
โครงเรื่อง	62
การดำเนินเรื่อง	62
ตัวละคร	63
บทสนทนา	85
ฉาก	92
แนวคิดของเรื่อง	101
✓ บทละคร เรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ	
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	102
✓ ลักษณะคำประพันธ์	102
✓ รูปแบบ	108
✓ โครงเรื่อง	113
✓ การดำเนินเรื่อง	114

✓ ตัวละคร	115
✓ บทสนทนา	136
✓ ฉาก	141
✓ แนวคิดของเรื่อง	147
บทละคร เรื่อง มัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ^{กษัตริย์}	148
ลักษณะคำประพันธ์	148
รูปแบบ	150
โครงเรื่อง	154
การดำเนินเรื่อง	154
ตัวละคร	155
บทสนทนา	183
ฉาก	192
แนวคิดของเรื่อง	200

4 วิเคราะห์เรื่องพระลอ เงาะป่า และมัทนะพาธา ตามทฤษฎีโกกนาฏกรรม

ของอริสโตเติล	202
เนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง	204
ความมีเอกภาพของโครงเรื่อง	206
โครงเรื่องย้อน	207
ลักษณะพฤติกรรมของตัวเอก	211
ลักษณะโครงเรื่องและเนื้อเรื่อง	213
ตัวละครรวมทั้งกิริยาอาการ	217
คำพูดหรือบทสนทนา	222

ความคิด	225
ภาพอันน่าทึ่งตาและระทึกใจ	228
ทำนองเพลง	232
5 บทสรุป	239
รูปผลการศึกษาค้นคว้า	239
อภิปรายผล	246
ข้อเสนอแนะ	246
บรรณานุกรม	247
ภาคผนวก	252
ภาคผนวก ก. ลักษณะกำประพันธ์ และประเภทของการประพันธ์ ...	253
ภาคผนวก ข. เทพเจ้า จินตกวี บัณฑิตเขียนบทละคร โศกนาฏกรรม และ นักปรัชญาเมธีสำคัญของกรีก	290
ภาคผนวก ค. ทำนองและบทละคร โศกนาฏกรรมกรีก	300

บทที่ 1

บทนำ

วรรณคดีมีกำเนิดจากอารมณ์สะท้อนใจหลายประการด้วยกัน เป็นต้นว่าอารมณ์รัก โกรธ เกลียด โศกเศร้า สงสาร หวาดกลัว รวมทั้งชื่นชมยินดี อารมณ์โศกสงสารนั้นเป็น เหตุให้เกิดวรรณคดีสำคัญของหลายชาติ เป็นต้นว่า ฮินดู มีตำนานกล่าวว่า

โศกแรก เกิดจากคำอุทานที่ว่าลมก็เปล่งออกมาด้วยความสงสารนกกะสา และ กลายมาเป็นวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้ยังมีโศก ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นจำนวนมากที่มีสมุฏฐานมาจากความสงสารสมเพช คำประพันธ์เหล่านี้ ราวพันถึง ความคับแค้น ความอาภัพเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์และสัตว์ เป็นบทประพันธ์ที่ โน้มน้าวใจเราให้เกิดความสงสาร อันเป็นขั้นต้นของความรักและเห็นอกเห็นใจซึ่ง กันและกัน¹

นอกจากนี้ละครกรีกยุคแรกก็มีละครโศกนาฏกรรม

หากพิจารณาวรรณคดีไทยซึ่งเป็นวรรณคดีที่แสดงความรู้สึก จะเห็นว่ามีลักษณะตามที่ กระแสร์ มาลยาภรณ์ กล่าวไว้คือ "ประกอบด้วย อารมณ์รัก ความลุ่มหลงในชนชาติ - และบทพิศواس"² วรรณคดีไทยส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่จับด้วยความสุขสมหวังของตัวเอกมีเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีทนะพาชาเท่านั้นที่จบแบบโศกนาฏกรรม คือจบด้วยความตาย ความ พิณาศย่อยยับ ความผิดหวังเศร้าโศก หรือความพลัดพรากของตัวเอก

เท่าที่ผู้วิจัยได้สอบถามผู้รู้และผู้สนใจวรรณคดี ท่านทั้งหลายต่างเห็นพ้องต้องกันว่า

¹วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 7

²กระแสร์ มาลยาภรณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบ หน้า 4

จากการสัมภาษณ์คณะอาจารย์และนิสิตภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขต ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2520

การจบเรื่องแบบโศกนาฏกรรมมักจะประทับอยู่ในความทรงจำของผู้อ่าน ผู้ดูนานกว่าเรื่องที่จบด้วยความสุขของตัวเอก ความเห็นนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของอริสโตเติล (Aristotle)¹ ที่ว่า เหตุผลที่คนนิยมดูละครโศก ทำให้เกิด Katharsis ซึ่งหมายถึง การไถ่บาปอารมณ์สงสารและอารมณ์หวาดกลัวจากตัวเรา โดยการดูสิ่งที่น่ากลัวนั่นเอง คล้าย ๆ กับหนามยอกเอาหนามบ่ง เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ เราได้รับความบันเทิงจากละครโศก เพราะละครโศกทำให้เรารู้สึกถึงอารมณ์สงสารและกลัว ซึ่งเป็นอารมณ์ที่มีเสน่ห์น่าค้นหา ตรรกะที่เราว่าไม่เป็นจริง ไม่เกิดขึ้นจริง ๆ เป็นแต่เขาเล่นละครให้เราดูเท่านั้น เปรียบเสมือนฝนตกหนัก แต่เราอยู่ในห้อง ยอมรู้สึกอบอุ่นสบายอย่างประหลาด เราชอบให้ฝนตกเช่นนั้นตรรกะที่เราไม่ไปอยู่กลางแจ้ง

ม.ล.ศุภ ชุมสาย กล่าววว่า

บทประพันธ์โศกสยของขวัญจับยัดให้เราสนใจก็เพราะ คนมีธรรมชาติที่จะมีอารมณ์ร่วม แต่การมีอารมณ์ร่วมนั้น ไม่ใช่เป็นความสุขแท้ ความสุขมาทีหลังในรูปของความโล่งใจ โล่งใจเพราะบทประพันธ์โศกสยของขวัญนั้นไม่ใช่เรื่องจริง และภาวะโศกสยของขวัญนั้นก็มิได้เกิดแก่ตัวเรา ความโล่งใจทำให้เกิดความผ่อนคลาย และความผ่อนคลายเป็นสุขอารมณ์, เป็นสุขอารมณ์เหมือนภาวะหลังการทำงานมาเหนื่อยทั้งวัน - กลับมาบ้านอาบน้ำอาบทาแล้วได้นั่งพักผ่อนฉ่ำใจกันนั้น ในเรื่องความสุข ในการอ่านบทประพันธ์โศกสยของขวัญ... และสำหรับบางคน อีกประการหนึ่งในการที่รู้สึกมีสุขอารมณ์ในการอ่านบทประพันธ์โศกสยของขวัญก็คือ การได้ร่วมทุกข์กับชาวโลกทั้งมวล นั่นคือถ้าภาวะขัดแย้งมีลักษณะเป็นสากล เช่น ภัยแห่งสงครามโลก ภัยแห่งโรคระบาด หรือภัยแห่งลมฟ้าอากาศอันวิปริตไปทั่ว ถ้าเราได้อ่านบทประพันธ์โศกสยของขวัญดังกล่าว และเรามีความรู้สึกร่วมกับผู้ประสบภัยเหล่านั้น เพราะเราเองก็ประสบภัยเช่นนั้นอยู่บ้างเหมือนกัน เราก็จะมีความรู้สึกวว่า ไม่ใช่เราคนเดียวที่มีความทุกข์คน

¹วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 280

“อื่นก็มีความทุกข์เหมือนกัน ความรู้สึกว่ามีคนอื่นมาร่วมทุกข์กับเราเป็นความสุขอย่างหนึ่ง เป็นความสุขประเภทได้รับความปลอบใจ และทำให้เกิดความสดชื่นขึ้น¹

การที่วรรณคดีไทยทั้งสามเรื่องดังกล่าวข้างต้น จมลงด้วยลักษณะที่แตกต่างไปจากวรรณคดีไทยอื่น ๆ และประกอบด้วยเหตุผลทางอารมณ์ของมนุษย์ดังได้กล่าวมานี้เองคงเป็นเหตุให้วรรณคดีทั้งสามเรื่องมีชื่อเสียง จึงมีผู้นำไปศึกษาทั้งในรูปของวรรณคดีโดยตรง และในรูปของละครที่จัดแสดงบนเวที

วรรณคดีเรื่องพระลอ นั้น นอกจาก “จะได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่าเป็นยอดของวรรณคดีประเภทลิลิต และเป็นเรื่องที่ทำให้อารมณ์ผู้อ่านถึงขีดเกือบทุกคำ”² แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ยังได้นำเรื่องนี้ไปกล่าววิจารณ์ในเชิงยกย่องไว้หลายประการด้วยกัน ดังนี้

ศุภร บุนนาค กล่าวว่

เรื่องพระลอเป็นวรรณกรรมชิ้นเอก เพราะเรื่องพระลอเป็นเรื่องที่ไ้เกิดขึ้นจริงและเข้าลักษณะความยิ่งใหญ่ ... ความยิ่งใหญ่หมายถึงความหนักแน่นแห่งชะตากรรม เมื่อชะตากรรมนั้นมาในลักษณะที่หนักและยากแค้น อารมณ์ของตัวละครแต่ละตัวที่แสดงออกจึงเข้มข้น ภาษาที่ใช้จึงต้องเลือกมาให้เหมาะสมกับสภาพของอารมณ์และสิ่งแวดล้อม เรื่องพระลอจึงขึ้นมาพันชืดที่ระดับวรรณคดีสามัญ³

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวว่

เรื่องพระลอนี้ถึงแม้ว่าจะจบลงด้วยความตาย แต่ก็ไม่ถึงความเศร้าไว้ ... ถึงไว้แต่ความรู้สึกอึดและภาคภูมิใจชนิดหนึ่ง ความรู้สึกที่ไ้รับจากเรื่องพระลอเมื่อเรื่องจบลงนั้น เป็นความรู้สึกเชิงศิลปะ เรื่องพระลอเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ ต้องจบลง

¹ม.ล.ศุภ ชุมสาย วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา หน้า 136-137

²ลีททา พินิจภูวนล และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย หน้า 91-92

³ศุภร บุนนาค “พระลอ” ปากไ้ฉบับวรรณกรรมวิพากษ์ หน้า 6, 16

ด้วยความคิดอันน่าพิศวงดังที่ปรากฏนั้น ท้ายโดยพระลอขึ้นรับลูกขนูอยู่ตรงกลาง พระเพื่อนพระแพงยืนฟังอยู่ทั้งสองข้างไม่ลงนอนเหมือนคนอื่น ความรู้สึกของผู้อ่านที่ได้จากการจบเรื่องพระลอคือความสมคุ้ย อาจไม่ "สมจริง" ตามสภาพชีวิตของบุคคลธรรมดา แต่มีความ "สมรูป" เชิงศิลปะ¹

วรรณคดีเรื่องนี้เดิมแต่งเป็นลิลิต และเนื่องจากเป็นวรรณคดีที่ไพเราะจับใจ เป็นที่นิยมกันมาช้านาน จึงมีผู้นำไปแต่งเป็นบทละครอีกหลายท่านได้แก่ ฉบับพระราชนิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรฯ มหาศักดิ์พลเสพ (ในรัชกาลที่ 3), ฉบับของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ และฉบับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (ในสมัยรัชกาลที่ 5) ทำให้เรื่องพระลอแพร่หลายมากขึ้น

นอกจากนี้ พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร ได้ทรงดัดแปลงเรื่อง - พระลอให้เข้ากับรสนิยมของชาวอังกฤษสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และให้ชื่อว่า

The Magic Lotus

เรื่องมีพระพาชา บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น วรรณคดีสโมสรลงความเห็นว่าเป็นยอดของบทละครพูดคำฉันท์ เพราะเป็นบทละครพูดที่แต่งด้วยคำฉันท์ซึ่งถือว่าแต่งไต่ยาก แต่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงสามารถเรียบเรียงได้อย่างดียิ่ง

ส่วนเรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากจะเคยเป็นหนังสือชุดกวีนิพนธ์แล้ว เรื่องนี้ยังเป็นเรื่องที่ได้รับยกย่องว่าแสดงพระวิริยาทิของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในด้านการใช้ถ้อยคำ และเป็นเรื่องที่แปลกที่นำเรื่องของเงาะที่เป็นของชาวบ้านมาผูกเป็นละครไต่สนุก และยังมีสิ่งที่น่าพิเคราะห์เป็นพิเศษคือ ความน่ากลัวและน่าสลดใจในตอนจบของเรื่องนี้ไม่ได้ดึงดูดจิตใจของผู้อ่านให้ตกต่ำลง กลับมี

ความชื่นชมในพฤติกรรมที่สูงส่งของมนุษย์¹

วรรณคดีไทยทั้งสามเรื่องนี้ แม้จะอยู่ทางยุคสมัยกัน แต่ก็มีลักษณะเหมือนกันตรงที่มี "แนวคิดของเรื่อง" (Theme) คือ ความพินาศอันเกิดจากความรักและทุกเรื่องจบลงด้วย ความตาย ความพ่ายแพ้ต่อชะตากรรมของกวีเอกเช่นกัน

ผู้วิจัยมีความเห็นพ้องตามที่ คร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ กล่าวไว้ว่า "วรรณคดีเป็น การสำแดงส่วนที่ลึกของจิตใจมนุษย์ซึ่งแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย มนุษย์ไม่ว่าผิว หรือ ทา สี อะไรย่อมรัก เกลียด โกรธ แค้น ในลักษณะและเหตุอย่างเดียวกันทั้งนั้น"² จึงเกิดความคิด ว่าวรรณคดีไทยทั้งสามเรื่องนี้จะเป็นวรรณกรรมประเภท "โศกนาฏกรรม" (Tragedy) ตามแนวของสากลซึ่งได้ยึดหลักทฤษฎีโศกนาฏกรรม ตามที่อริสโตเติล (Aristotle) นัก-ปรัชญาเมธีกรีกผู้ยิ่งใหญ่ได้วางไว้ในหนังสือ Poetics

ผู้วิจัยจึงสนใจใครจะนำวรรณคดีไทยเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมัทนะพาธา มา ศึกษาวิเคราะห์หาลักษณะ "โศกนาฏกรรม" ตามแนวของอริสโตเติล ดังกล่าวแล้ว

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาลักษณะโครงสร้างของบทละครเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมัทนะ-พาธา เกี่ยวกับ

รูปแบบ

โครงเรื่อง

การดำเนินเรื่อง

ตัวละคร

¹ควมมน ปรวิญณะ "ความเป็นโศกนาฏกรรมของเงาะป่า" รัฐมิถ 3(4) :

23-25 กันยายน - ตุลาคม 2517

²วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้ากานำ

บทสนทนา

จาก

แนวคิดของเรื่อง

2. เพื่อวิเคราะห์ตัวละครทั้งสามเรื่อง ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

สมมติฐานของการศึกษาค้นคว้า

บทละครไทยทั้งสามเรื่องน่าจะมีลักษณะโครงสร้างเป็น "โศกนาฏกรรม" ตามทฤษฎีของอริสโตเติล

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะใช้ข้อมูลที่เป็นวรรณคดีร้อยกรองของไทยสามเรื่อง ได้แก่ พระลอ, เงาะป่า และ มัทนะพาธา

พระลอ หมายถึงบทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

มัทนะพาธา หมายถึงบทละครเรื่องมัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างของบทละครเรื่องพระลอ, เงาะป่า และ มัทนะพาธา แล้วนำทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลมาเป็นหลักในการพิจารณาว่า วรรณคดีทั้งสามเรื่องนั้น มีลักษณะเป็น "โศกนาฏกรรม" ตามทฤษฎีที่อริสโตเติลวางไว้มากน้อยเพียงไร

คำจำกัดความของศัพท์เฉพาะ

วิเคราะห์ หมายถึง การศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดีอย่างละเอียด
โดยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์วรรณคดีของผู้ทรงคุณวุฒิเป็นหลัก

โศกนาฏกรรม หมายถึง วรรณกรรมที่เลียนแบบชีวิตจริง โดยกำหนดให้บุคคลในเรื่องประสบความขัดแย้งในชีวิต และบุคคลนั้นไม่สามารถแก้ไขเหตุการณ์นั้นได้ จึงต้องพบความตาย ความพินาศ ความเศร้าโศกเสียใจ หรือความพลัดพรากในที่สุด

ทฤษฎีของอริสโตเติล หมายถึง หลักเกณฑ์ในการสร้างวรรณกรรมให้มีลักษณะเป็นโศกนาฏกรรมตามที่ปรากฏในหนังสือ Poetics ของอริสโตเติล

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบลักษณะโครงสร้างวรรณกรรมโศกนาฏกรรมของไทย
2. ทำให้ทราบว่า วรรณกรรมโศกนาฏกรรมของไทยนั้นมีลักษณะเป็น "โศก - นาฏกรรม" ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลเพียงไร

วิธีดำเนินการค้นคว้า

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยละเอียด
2. ศึกษาลักษณะโศกนาฏกรรมของกรีก และทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล
3. ศึกษารูปแบบ, โครงสร้าง, การดำเนินเรื่อง, ตัวละคร, บทสนทนา, ฉาก และแนวคิดของเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมัทนะพาธา
4. วิเคราะห์ วรรณกรรมไทยทั้งสามเรื่องตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล
5. เสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

จากหลักฐานที่บันทึกไว้ ทำให้ทราบว่ากำเนิดการละครเริ่มต้นมาจากการขับร้อง

และเด่นว่าเพื่อบูชาเทพเจ้า ละครกรีกรุ่นแรกนี้จะเป็นโศกนาฏกรรมทั้งสิ้น ต่อมาภายหลัง จึงมีละครดุษฎีนาฏกรรมขึ้น ละครกรีกเจริญมากจนมีการประกวดละครในพิธีบูชาเทพเจ้าไดโอนีซัส ด้วย¹

นักแต่งโศกนาฏกรรมที่มีชื่อเสียงของกรีกได้แก่ แอสิคิลัส (Aeschylus 525 - 456 B.C.), โซโฟคลีส (Sophocles 496-406 B.C.) และยูริปีดิส (Euripides 480-406 B.C.) ทั้งสามท่านได้เขียนบทละครเกิน ๆ ไว้หลายเรื่องด้วยกัน²

ต่อมาอริสโตเติล (Aristotle 384 - 322 B.C.) นักปรัชญากรีกคนสำคัญซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยหลังนักแต่งโศกนาฏกรรมสามท่านข้างต้น ได้ศึกษามบทละครโศกนาฏกรรมของสามท่าน และเขียนวิจารณ์ไว้เป็นครั้งแรก ทั้งยังได้วางหลักเกณฑ์ในการเขียนบทละครโศกนาฏกรรมไว้ในหนังสือ Poetics ด้วย หนังสือเล่มนี้ได้กลายเป็นตำราเล่มแรกที่นักวิจารณ์วรรณคดียึดถือ ต่อมาชาวอิตาเลียนผู้หนึ่งได้นำหนังสือเล่มนี้มาแปลและเผยแพร่เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นเหตุให้นักวิจารณ์สมัยนั้นยึดถือการแต่งบทประพันธ์ตามกรีกโรมันอย่างเคร่งครัด³

นักวิจารณ์วรรณคดีผู้หนึ่งชื่อ Horace ได้นำแนวคิดของอริสโตเติลมาตั้งเป็นหลักให้นักประพันธ์ยุคหลัง ๆ ใช้ในการประพันธ์ และนักวิจารณ์แนวคลาสสิกยุคใหม่ (Neo-Classicalists) ก็ยังนำเอาวิธีการของอริสโตเติลมาใช้⁴

¹ เคมลิริ มุลยสิงห์ และเจือ สตะเวทิน วิชานาฏศิลป์ หน้า 51-56

² ม.ร.ว.กิตินัดดา กิตติยากร ประวัติวรรณคดีสากล หน้า 42-60

³ สัทธา จินิจวาทล และคณะ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย หน้า 481

⁴ เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ชุมนุมบทความทางวิชาการวรรณคดี หน้า 20-21

ต่อมาเมื่อเกิดมีการวิจารณ์ต่าง ๆ มากขึ้น จึงมีนักวิจารณ์แนวโรแมนติก (Romanticism) ชื่อ G.E. Lessing ได้ตั้งมาตรฐานในการวิเคราะห์เชิงวิจารณ์และตั้ง ทฤษฎีการละครขึ้น¹

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่า ในเรื่องการวิจารณ์ละครโดยเฉพาะละครโศกนาฏกรรมนั้นถือกันว่า อริสโตเติลเป็นผู้ริเริ่มวิจารณ์และสรุปเป็นข้อบ่งชี้โศกนาฏกรรมขึ้นเป็นคนแรก

สำหรับความเป็นมาในทางวิจารณ์วรรณคดีในประเทศไทยนั้น กุหลาบ มลลิกะมาส กล่าวไว้ว่า

ในบ้านเมืองของเราแม้จะไม่มีหลักฐานเขียนไว้เป็นหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์หรือมีประวัติบ่งชี้ว่าเราได้มีการวิจารณ์วรรณคดีก็จริง แต่เรากาจอนุมานได้ว่า ได้มีการศึกษาทางวรรณคดีวิจิตร (หรือความตระหนักค่าของวรรณคดี) และวรรณคดีวิจารณ์กันอยู่ควบคู่ไปกับการศึกษาการแต่งหนังสือมานานแล้วในอดีตกาล ครูอาจารย์จะสอนอย่างแรกขึ้นอยู่ในชีวิตประจำวันด้วยการให้บทเรียนเป็นกาพย์กลอน เช่น บทสอนอ่านกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่ คำราชาที่จารึกไว้ที่วัดโพธิ์มีลักษณะชี้แจง เป็นโคลงสี่สุภาพ คำราโหราศาสตร์ คำราเชษฐพลอย คำราวาทวยการแต่งฉันท์ บทกลอนเด็ก บทสวดมนต์ บททำขวัญนาค ฯลฯ เหล่านี้ล้วนแต่งเป็นกาพย์ กลอน และส่งเสริมวรรณคดีวิจิตรอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทยมาตลอด²

นอกจากนี้กุหลาบ มลลิกะมาส³ ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า หนังสือจินตคามณีของพระโหราธิบดีที่แต่งในสมัยพระนารายณ์หาราช อาจเรียกได้โดยปริยายว่าเป็นหนังสือวางหลักเกณฑ์ในการวิจารณ์วรรณคดี กล่าวคือพระโหราธิบดีได้คัดเลือกตัวอย่างร้อยกรองที่เห็นว่าไพเราะ มา

¹เจื้อ สตะเวทิน วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 17

²กุหลาบ มลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 18

³ค.

เป็นแบบฉบับในการแต่งร้อยกรอง เช่นกำหนดให้โคลงใน "ลิลิตพระลอ" เป็นโคลงสี่สุภาพ
ตัวอย่าง

"เสียงภาเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอย
เสียงยอมยอศไกร	หัวหล้า
สองเชื้อที่หลับไหล	ลืมนั่น ภาพี่
สองพี่กิดเองอา	อย่าได้กามเผื่อ"

จึงเท่ากับพระโหราธิบดีได้เป็นผู้วิจารณ์ด้วยการวินิจฉัยคุณค่าว่าดี เห็นว่าไพเราะ
และเหมาะสมที่จะใช้เป็นแบบอย่างสอนกุลบุตรผู้ศึกษา การคัดเลือกและพิจารณาตัดสินนำมาใช้
เป็นไปตามความถึกและความรู้สึกของท่าน นั่นก็คือการวางเกณฑ์ในการตัดสินวรรณคดีเท่ากับ
เป็นการวิจารณ์วรรณคดี โดยอาศัยความรู้สึกส่วนตัวเป็นเกณฑ์ตัดสินนั่นเอง

เมื่อไทยได้รับแนวการวิจารณ์วรรณคดีมาจากตะวันตก ผู้ทรงคุณวุฒิได้นำองค์ประ-
กอบของวรรณศิลป์ (The Art of Literature) มาเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรม
ไทย ทำให้เกิดหนังสือประเภทวรรณกรรมและวรรณคดีขึ้น เรื่องพระลอ เงาะป่า และมัทนะ-
พาชา จึงถูกกำหนดให้เป็นวรรณคดีไทยด้วย

ใน พ.ศ. 2457 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดี
สโมสร¹ ได้ตัดสินวรรณคดี โดยใช้หลักเกณฑ์ที่พอสังเกตุได้ดังนี้

1. ตัดสินเชิงเปรียบเทียบและยกย่องว่า วรรณกรรมชิ้นใดเป็นเอกในประเภท
เดียวกัน
2. เกณฑ์ตัดสินใช้จำนวนโวหารการแต่ง และลักษณะของเนื้อเรื่องประกอบกัน
การตัดสินวรรณคดีครั้งนี้ วรรณคดีเรื่องพระลอได้รับยกย่องว่าเป็นยอดของลิลิต และ
มัทนะพาชาเป็นยอดของบทละครพูดก้านนัท

¹ กุหลาบ มวลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 24

การศึกษาวรรณคดีเรื่องพระลอ , เงาะป่า และมัทนะพาธานั้น ผู้ศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาในเชิงประวัติวรรณคดี ซึ่งเป็นการอธิบายลักษณะวรรณคดีเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเรื่อง ผู้แต่ง ประวัติดูแต่ง สมัยที่แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์และเนื้อเรื่องย่อ แล้วจึงวินิจฉัยคุณค่าวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ มีคุณค่าด้านใด การศึกษาวรรณคดีในลักษณะนี้ปรากฏในหนังสือ "ประวัติวรรณคดีไทย" ของสุวิทย์ สังโยกะ และประทีป เหมือนนิล¹ และปรากฏในการศึกษา "คุณค่าของลิลิตพระลอ" ของชลธิรา กลัค้อย และสุจิตต์ วงษ์เทศ²

เมื่อไทยรับแนววิจารณ์ที่ยึดจิตวิทยาเป็นหลัก มาเป็นแนวในการศึกษาวรรณคดีก็มิได้นำทฤษฎีจิตวิทยาเข้าไปศึกษาพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร สำหรับการวิจารณ์ตัวละครในเรื่องพระลอนั้น ปรากฏในงานของอัมพร ขวนปรีชา³ เรื่อง "แก่นแท้ของเรื่องพระลอ" และงานของสุจิตรา สุกเดียวกไร⁴ เรื่อง "บทบาทของตัวละครที่เป็นอมมุขย์ฝ่ายดีในวรรณคดีไทย" ส่วนสุนันทา โสรัจจ์⁵ ได้ศึกษาตัวละครเอกจากวรรณคดีเก่า ๆ หลายเรื่องโดยกล่าวไว้ใน "บทวิเคราะห์วิจารณ์ระเอกหรือผู้ร้ายในวรรณคดีไทย"

¹สุวิทย์ สังโยกะ และประทีป เหมือนนิล ประวัติวรรณคดีไทย หน้า 50-243

²ชลธิรา กลัค้อย และสุจิตต์ วงษ์เทศ "คุณค่าของลิลิตพระลอ" วารสาร-วิทยุศึกษา หน้า 65-70

³อัมพร ขวนปรีชา "แก่นแท้ของเรื่องพระลอ" ศาสตร์และศิลป์แห่งอักษร หน้า 98-124

⁴สุจิตรา สุกเดียวกไร "บทบาทของตัวละครที่เป็นอมมุขย์ฝ่ายดีในวรรณคดีไทย" วารสารธรรมกาศศร หน้า 60 - 74

⁵สุนันทา โสรัจจ์ บทวิเคราะห์วิจารณ์ระเอกหรือผู้ร้ายในวรรณคดีไทย หน้า 5-11, 51-60

ต่อมาเมื่อแนวการวิจารณ์มุ่งสนใจศึกษาวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ อย่างละเอียดเกี่ยวกับการใช้คำและความหมาย การใช้ลักษณะการแต่ง โครงสร้าง สัญลักษณ์ สไตล์ เทคนิค ตลอดจนแนวคิด (ปรัชญา) ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวรรณคดีนั้น ๆ ผู้รู้และผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านจึงได้ศึกษาวิจารณ์วรรณคดีทั้งสามเรื่องไว้หลายลักษณะด้วยกัน เป็นต้นว่า

เจตนา นาควัชร¹ ศึกษา "อารมณ์โศกในวรรณคดี" โดยกล่าวถึงอารมณ์โศกที่ปรากฏในวรรณคดีต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องพระลอด้วย

ดวงมน ปริบูรณ์² ได้ศึกษา "ความเป็นโศกนาฏกรรมของเงาะป่า" และสรุปไว้ว่า "อารมณ์สะเพื่อนใจของผู้อ่านไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ หรือช่วงใดช่วงหนึ่งของบทละครแต่เพียงลำพัง หากแต่เกิดจากโครงเรื่อง (Plot) ที่สมบูรณ์ในตนเอง โครงเรื่องนั้นเป็นการเรียงลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน อันยังผลให้เกิดเหตุการณ์ที่น่ากลัวและน่าสลดใจในตอนจบของเรื่อง"²

ธิดา วัฒนกุล ศึกษา "แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" กล่าวว่า

แนวคิดทางการเมืองในบทละครเรื่องมัทนะพาธา สะท้อนให้เห็นการปกครองในรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) มีสถาบันการเมืองที่ทรงอำนาจสูงสุดคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์ทรงปกครองหรือทรงใช้พระราชอำนาจในแบบของเจ้าชีวิต (Lord of Lives) ที่ผู้ใดจะละเมิดมิได้ แต่เป็นการใช้อำนาจในขอบเขตของนิติธรรมหรือหลักการปกครองในทศพิธราชธรรม ซึ่ง

¹เจตนา นาควัชร "อารมณ์โศกในวรรณคดี" ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี หน้า 99-108

²ดวงมน ปริบูรณ์ "ความเป็นโศกนาฏกรรมของเงาะป่า" รุสมีแล 3(4) : 23-25 กันยายน - ตุลาคม 2517

เป็นประเพณีการปกครองของไทยมาแต่โบราณ ทำให้ประชาชนเคารพสักการะ
สถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุด ...¹

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าการศึกษาคุณค่าเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมีทษนะพาชา
มีหลายแนวทางด้วยกัน แต่ที่ศึกษาในรูปของ "โศกนาฏกรรม" มีเพียงเรื่องเดียว คือเรื่อง
เงาะป่า แต่ก็ไม่ได้เป็นการศึกษาลักษณะโศกนาฏกรรมตามแนวที่อริสโตเติลได้วางไว้ ดังนั้น
ในการศึกษาบทละคร ทั้งสามเรื่องเพื่อหาลักษณะ "โศกนาฏกรรม" ตามแบบที่อริสโตเติลได้
วางไว้ จึงจำเป็นต้องนำลักษณะโศกนาฏกรรมกรีก และทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลที่
กล่าวไว้ในหนังสือ Poetics มาศึกษาทำความเข้าใจโดยละเอียด

¹ชิตา วัฒนกุล แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 370

โศกนาฏกรรมกรีก และทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

ความหมายของโศกนาฏกรรม.

โศกนาฏกรรม (Tragedy) เดิมเป็นเพลงบวงสรวงพระผู้เป็นเจ้าของกรีก ต่อมา กลายเป็นเรื่องละครที่แสดงการต่อสู้ยิ่งใหญ่และจบลงด้วยความเศร้าของตัวเอก ละครนี้มี วัตถุประสงค์ให้ผู้ดูเกิดอารมณ์สงสารและสยดสยอง พร้อมทั้งมีความรู้สึกสูงส่ง

ความหมายของโศกนาฏกรรมเท่าที่ปรากฏใน Webster's Third New International Dictionary มีดังนี้ :-

โศกนาฏกรรม (Tragedy) หมายถึง โศกนาฏกรรมกรีกโบราณที่สืบเนื่องมาจาก-
อิทธิพลละคร แซท-เทอ (Satyr Play)* ของชาวเพโลโพนีสเจียน (Pelopon-
nesian) ละครนี้ผู้แสดงแต่งกายเหมือนแพะ

นอกจากนี้ โศกนาฏกรรมยังมีความหมายหลายนัยดังนี้

1. เป็นโคลงบรรยายในสมัยกลาง (a medieval narrative poem)
หรือเป็นเรื่องเล่า (tale) ที่พรรณนาการประสบความพ่ายแพ้ของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่

2.

2.1 เป็นละครร้อยกรอง (Verse) หรือละครร้อยแก้ว (Prose) ที่มี
เนื้อหาเคร่งเครียดและมีวิธีการแสดงออกที่สง่าภาคภูมิ พรรณาเหตุการณ์ขัดข้อง-

*ละคร แซท-เทอ (Satyr Play) มีเนื้อเรื่องสั้นกว่าละครโศกนาฏกรรมและเนื้อ
เรื่องไม่สูงจะเข้มงวดกวดขันจริงจังเท่า โดยมีลักษณะอยู่ระหว่างละครสุขนาฏกรรม (Comedy)
กับละครเสียดสี (Satire) เช่นเรื่องยักษ์ตาเดียว (Cyclops) ของยูริปีดีส (Euripides)

ขัดแย้งระหว่างตัวละครสำคัญกับอำนาจยิ่งใหญ่เป็นต้นว่า เกราะหักธรรม เหตุการณ์
แวดล้อมและสังคม ความขัดข้องขัดแย้งนั้นทำให้ตัวละครประสบความเศร้าโศกหาย-
นะในที่สุด ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้ผู้เกิดอารมณ์สงสาร (pity) และหวาดกลัว
(terror)

2.2 เป็นวรรณกรรมที่ไม่ใช่บทละคร (เช่นเป็นนวนิยาย) แต่มีตัวละคร,
มีลักษณะการดำเนินเรื่องและบทสรุปเหมือนกับละครโศก

3. เป็นกาพย์กลอนสั้น ๆ (lyric) ของกรีกโบราณ ขับร้องโดยลูกคู่

(4.) แบบของวรรณคดีที่มีลักษณะเป็นละครโศก (ตามที่วิสโรเกิดได้กล่าวไว้)
การศึกษาละครโศกนาฏกรรมเป็นการศึกษาสิ่งที่ถึงมาของมนุษย์ ละครโศกนาฏกรรม
เป็นเรื่องของคนที่ต้องประสบความหายนะ ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจผิดพลาด มิใช่
เกิดจากความเลวร้ายของบุคคลนั้น

5.

5.1 เป็นเหตุการณ์ที่มีความหายนะเกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือเป็นเหตุการณ์
เกรงเกรียงจริงจัง

5.2 เป็นความเคราะห์ร้าย, ความเศร้า, ความท้อใจ หรือเป็น
สถานการณ์ที่มีทั้งโชคร้ายและความสุข โชคร้ายหมายถึง สภาพที่อาจเกิดขึ้นได้กับทุก
คนและเป็นสภาพที่จำกัดร่อนความรู้สึก เช่น ความปวดร้าวของหญิงสาวที่ได้รับการยก
ย่อง แต่ไม่ได้รับความรัก

6. ความคาดหวังในทุกกรณีได้แก่ ความวิบัติต่าง ๆ

7. เป็นความโศกเศร้า, โศครวญ

8. เป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะของละครโศก เป็นความรู้ความเข้าใจ
ใจเกี่ยวกับความเศร้าโศก ความเร่าร้อน และอารมณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์¹

¹ Webster's Third New International Dictionary p. 2423.

ส่วนความหมายของโศกนาฏกรรมเท่าที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย มีหลายประการ ดังนี้:-

¹พระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมทางศิลปกรรมเกี่ยวกับการละคร พ.ศ.2485 นั้น กำหนดว่า ละครโศกนาฏกรรมหมายถึงนาฏกรรมที่มีทำนองเรื่อและสำนวนความอันสูงส่งซึ่ง จบลงด้วยความเศร้าโศก
เคนควง พุ่มลิริ กล่าววว่า

โศกนาฏกรรมจะต้องเป็นเรื่องร้ายแรงอย่างยิ่ง เป็นความทุกข์เศร้าอย่างแท้จริง ความร้ายแรงที่เกิดขึ้นนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือหุเลาหลงได้ มีแต่จะทวีขึ้น อาการที่ร้ายแรงนั้นเกิดมาจากภาวะร้ายแรงภายในใจ หรือภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างเข้ามาบีบบังคับครัดเคร่งจนไม่มีทางหลีกเลี่ยง บุคคลนั้น ๆ เป็นบุคคล ที่เราเห็นเป็นธรรมดา ไม่ได้ชื่นชมหรือเกลียดชังอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง หรือเป็นบุคคลประเภทที่เราเห็นใจ เข้าใจและชื่นชมบ้าง และบุคคลเหล่านี้ถูกภาวะร้ายแรงมาคุกคามให้ต้องเสื่อมลง เสื่อมยศ และทุกข์เศร้า ผลกระทบใจที่เกิดจากเรื่องนั้นๆ จะรุนแรงมากน้อยขึ้นอยู่กับการที่บุคคลนั้นเป็นคนน่าเห็นใจมากน้อยแค่ไหนด้วย ความร้ายแรงของอำนาจคุกคามที่มีต่อทรัพย์สินก็หนักด้วย แะไขลึกดำเินกับการคุกคาม-ต่อชีวิตจิตใจอันมาจากอาการเป็นพาลและไร้ศีลธรรม การคุกคามดังกล่าวทำให้เราเกิดความปั่นป่วนหวาดวิตกและเป็นทุกข์แทนผู้ถูกภัยชีวิตคุกคามนั้นด้วย และเมื่อเขาคืนรนต่อสู้การคุกคามนั้นอย่างสุดความสามารถ แต่ทว่าแพ้ไปในที่สุด เราจะสงสารเขา หากการต่อสู้ของเขาเป็นอย่างกล้าหาญหรือแบบสุภาพบุรุษอยู่แล้ว ความสงสารของเราก็จะกลายเป็นความยกย่องชื่นชม ดังนั้นโศกนาฏกรรมมีแรงกระทบใจสองอย่างก็อ เราอารมณ์สงสารและหวาดกลัวแทนอย่างหนึ่ง กับการที่เมื่ออาการในความเป็นไปของคนที่ถึงที่สุดแล้ว เรารู้สึกเห็นใจและให้อภัยกับการกระทำของเขา

¹ เติมลิริ มุขยสิงห์ และเจือ สตะเวทิตา วิชานาฏศิลป์ หน้า 49

ว่าเป็นเหตุสุดวิสัยที่บางคนจะตัดสินใจว่าสมควร หรือแม้กระทั่งในตนได้อีกอย่างหนึ่ง

การให้อภัยหรือการใช้หนี้กรรมนี้ เป็นผลกระทบความรู้สึกกันอ่านและคนดูที่มีในบทละครก๊อปปี้ ๆ สร้างความรู้สึกให้ที่ละเล็กละน้อยกับตัวละครเอก ผลที่สุดเมื่อตัวละครนั้นประสบความหายนะแล้วคนดูก็เห็นใจ วิธีที่แสดงอาการดังกล่าว ทำโดยแสดงไว้ในเหตุการณ์เป็นขั้นเป็นตอนอย่างมีระเบียบ สร้างลักษณะตัวละครเข้ากับเหตุการณ์ สร้างบทสนทนาและความคิดมีส่วนสอดคล้องเหมาะสมพอดีกับตลอดการของเรื่อง เนื้อเรื่องจะต้องแสดงถึงโชคชะตาเป็นเครื่องกำหนดชีวิตคน แม้จะมีบางคนพยายามจะกำหนดโชคชะตาของตนเอง แต่อำนาจความเป็นไปตามกฎธรรมชาติของโลก ก็เป็นการหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่เขาจะควบคุมชะตาชีวิตของเขาได้ ในบางครั้งความผิดที่บุคคลกระทำก็เป็นมาตรการกำหนดโชคชะตาของคนเป็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง สาเหตุจะมาจากอะไรก็ตาม การเสนอปัญหาอย่างนี้ก็เร้าอารมณ์คนดู และขอให้คิดออก - ความเห็นว่าอะไรถูกอะไรไม่ถูกอยู่เสมอ และเมื่อความเห็นของเรามีเหตุผลยุติได้แล้ว และอารมณ์ของเราบรรเทาลงได้ด้วยเหตุผลที่สมควรแล้ว การอภัยโทษก็เกิดขึ้น การอภัยโทษนี้มีได้เฉพาะตอนท้ายเท่านั้น มันมีมาตลอดตั้งแต่ต้นถึงในตอนหลังจากที่เกิดจุดดั่งเครียดของเรื่องแล้วจึงเห็นชัด การอภัยโทษยังเป็นเครื่องเร้าความสนใจและทำให้ผู้สนใจนั้นพอใจกับเรื่องได้เป็นอย่างดี¹

ม.ล.ศุภ ชุมสาย กล่าวว่

คำ tragedy และ tragic ใช้ทั้งกับชีวิตจริงและกับนวนิยาย การตายของบุคคลที่กำลังรุ่งเรืองหรือที่กำลังก้าวหน้าไปสู่ความรุ่งเรือง ประกอบทั้งเป็นความ-

¹ เกนกวัง พุ่มสิริ ศิลปะการละครทางปฏิบัติ ตอนแนวการศึกษาบทละคร

ตายอย่างทันทีทันใด และอย่างน่าสยดสยองเป็น tragedy ความพินาศอันใหญ่หลวง โดยเฉพาะที่เกิดจากการไม่เอาใจใส่ดูแลอันสมควรทำให้เกิดความทุกข์ยาก และความตายแก่ผู้ไม่รู้หรือโง่เขลาเป็น tragedy มนุษย์สัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือชีวิตของบุคคลต้องวอดวายลงโดยไม่มีสาเหตุอันสมควรเป็น tragedy บุคคลที่เติบโตขึ้นเพราะเป็นทาสแห่งการอบรบ และสิ่งแวดล้อมที่เลวทราม หรือการอัปโชคต่อเนื่องกันตลอดชีวิต แล้วต้องจบชีวิตลงอย่างสยดสยองก็เป็น tragedy

ด้วยเหตุนี้บทประพันธ์ที่มีแก่นบทเป็นภาพการณดังกล่าว จึงเป็นบทประพันธ์ tragedy นั้นคือบทประพันธ์ tragedy ได้แก่นบทประพันธ์ที่มีลักษณะส่วนมากดังต่อไปนี้

- (ก) ทำให้ผู้อ่านโศกเศร้าสงสาร
- (ข) ทำให้ผู้อ่านสยของขวัญ
- (ค) มีอุบัติการณ์ทุกข์ต่ำเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปหลาย ๆ ตอน
- (ง) จบลงด้วยความพินาศวอดวายอย่างน่าสยดสยองของตัวเอก¹

ศุภร บุนนาค กล่าววว่า

โศกนาฏกรรมตามแบบที่รับรองกันมาว่าเป็นเรื่องที่มีคุณลักษณะเด่น จะต้องประกอบด้วยลักษณะยิ่งใหญ่ครบทุกประการ คือความยิ่งใหญ่ของตัวละคร ความยิ่งใหญ่ของสถานการณ์ที่ยังคับให้ตัวละครจำต้องดำเนินบทบาทไปดังปรากฏในท้องเรื่อง และความยิ่งใหญ่ของจุดสะเทือนใจ ซึ่งขึ้นอยู่กับถ้อยคำภาษาและวิธีแจกบทของผู้อย่างกรอง²

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการวิจารณ์ของ เอ.ซีวอร์ด ในหนังสือการวิจารณ์นาฏกรรมอังกฤษ ชื่อตัวอย่างการวิจารณ์นาฏกรรมอังกฤษ ศตวรรษที่ 17-20 ว่า

¹ม.ล.ศุภ ชุมสาย วรรณกรรมนิมิตเชิงจิตวิทยา หน้า 128

²ศุภร บุนนาค "พระลอ" ปากไถฉบับวรรณกรรมวิพากษ์ หน้า 3

ยังมีข้อบังคับและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดชั้นนาฏกรรมว่าจะยิ่งใหญ่หรือไม่ ถ้ายิ่งใหญ่
จึงจะเป็นทราเจดีได้ และจะตัดสินว่ายิ่งใหญ่หรือไม่ก็ใช้กฎเกณฑ์ของละครกรีกโบราณ
เพราะวัฒนธรรมกรีกเป็นต้นกำเนิดของวัฒนธรรมฝรั่งชาติต่าง ๆ ทั้งหมด เมื่อเป็นเช่น
นี้แล้ว เรื่องที่จะมองดูยิ่งใหญ่สมกับเป็นทราเจดีได้จึงจำเป็นต้องเป็นการต่อสู้อันยิ่งใหญ่
ที่ตัวละครหนีขาดการหนีไปไม่พ้น ตัวละครอาจไถ่โทษของคนกล้าหาญที่ต้องรับหน้าที่
อันหนักและงานอันยากแสนยาก¹

จากที่ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านกล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า

โศกนาฏกรรม หมายถึง วรรณกรรมที่เลียนแบบชีวิตจริงโดยกำหนดให้บุคคลในเรื่อง
ประสบภาวะขัดแย้งขัดข้องในชีวิต และบุคคลนั้นไม่สามารถแก้ไขเหตุการณ์นั้นได้ จึงต้องพบ
ความตาย ความพินาศ ความเศร้าโศกเสียใจ หรือความพลัดพรากในที่สุด

โศกนาฏกรรมกรีก (Greek's Tragedy)

กำเนิดและพัฒนาการของละครโศกนาฏกรรมกรีก (Origin and Development)

ทางซีกโลกตะวันตกนั้น การเขียนบทละครเริ่มมีขึ้นในประเทศกรีซเมื่อประมาณคริสต์-
ศตวรรษที่ 5-6 ก่อนคริสตกาล ละครโศกนาฏกรรมกรีกมีกำเนิดคล้ายคลึงกับละครอังกฤษ ก่อ
เกิดจากพิธีกรรมทางศาสนา ในงานรื่นเริงประจำปีจะมีนักร้องพวกหนึ่งแต่งตัวเหมือนแพะออก
มาเต้นรำสรรเสริญเทพไดโอนิซุส (Dionysus) ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งเหล้าองุ่น และความอุดม
สมบูรณ์ (God of wine and vegetation)

¹ ฤๅกร มุขนาค "พระคอ" ปากโศกบัชรกรรมวิพากษ์ หน้า 11

ราว ๆ กลางศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล เทสปีสแห่งเอเธนส์ (Thespiis of Athens) ซึ่งถือกันว่าเป็น "บิดาแห่งการละคร" เป็นผู้แสดงคนแรกที่ย่อมนำร้องเพลงเดี่ยว ดนตรีไปจากของเดิมซึ่งมีการร้องหมู่เท่านั้น เมื่อมีการร้องเดี่ยวขึ้นแล้ว เทสปีสก็แต่งบทเจรจา แทรกระหว่างตัวเขาซึ่งเป็นผู้ร้องเกี่ยวกับลูกกุญ ฉะนั้นเทสปีสจึงได้ชื่อว่าเป็นตัวละครตัวแรกของโลก ตัวละครนั้นมีหน้าที่กล่าวข้อความสั้น ๆ เพื่อคั่นการร้องเพลงและเต้นรำของลูกกุญ เทสปีสจึงเรียกตัวละครนี้ว่า "Answerer, hypocrites หรือ actor" คำกล่าวสั้น ๆ นี้ ต่อมาค่อย ๆ ขยายออกเพิ่มเติมเนื้อเรื่องขึ้นตามคำนิทาน จึงเท่ากับเป็นการเริ่มต้นการละคร ต่อมาแอสคิลัส (Aeschylus) ได้เพิ่มตัวละครตัวที่สองเข้าไป โซโฟคลีส (Sophocles) เพิ่มเป็นตัวละครที่สาม การแสดงจึงมีลักษณะเป็นละครมากขึ้น จนถึงสมัยยูริปิดีส (Euripides) ความสำคัญของลูกกุญลดลงเป็นอันมากในขณะที่ตัวละครเพิ่มจำนวนขึ้น จำนวนลูกกุญลดลงจาก 50 คน ในสมัยเทสปีสมาเป็น 12-15 คน ในสมัยแอสคิลัส เมื่อถึงสมัยโซโฟคลีส ลูกกุญเหลือเพียง 15 คนเท่านั้น

การจัดเวทีและการจัดแสดงละครของกรีก (Staging and Production)

ในการฉลองเพไดโอนิสซัสซึ่งจัดทั่วไปในดินแดนกรีกนั้นจะแสดงอย่างคึกคักเป็นพิเศษในเมืองเอเธนส์ (Athens) เมื่อ 635 - 4 ปีก่อนคริสตกาล เมืองไดโอนิสเซีย (Dionysia) ได้จัดงานรื่นเริงอย่างใหญ่โตขึ้นในเดือนมีนาคมเพื่อบูชาเทพเจ้า ในงานรื่นเริงนี้มีลูกกุญร้องเพลงและมีละครแสดงฉลองด้วย ประมาณต้นศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล รัฐถือเป็นธรรมเนียมในการให้รางวัลแก่ผู้เขียนบทละครเข้าประกวด ผู้เขียนบทละครนี้จะเป็นผู้จัดการแสดงไปด้วยในตัว กล่าวคือเป็นทั้ง ผู้เขียน ผู้จัดการแสดง และผู้กำกับ (Writer, producer and director) รวมเรียกว่า "Choragus" choragus ต้องหาลูกกุญ, ตัวละครและฝึกซ้อมโดยเสียค่าใช้จ่ายเองทั้งสิ้น ในการแข่งขันมี choragus เข้าประกวด 3 คน และแต่ละคนต้องส่งละคร 4 เรื่อง เป็นโศกนาฏกรรม (Tragedy) 3 เรื่อง ทั้งสามเรื่องนั้น ต้องมีแนวคิดของเรื่อง (Theme) อย่างเดียวกัน เช่นเรื่อง

โอเรสเตีย (Orestea) ของแอสคิลัส (Aeschylus) เรื่องที่ส่งเข้าประกวดอีก ๑ เรื่อง เป็นละครแซท-เทอ (Satyr Play) ซึ่งมีเนื้อเรื่องสั้นกว่าโศกนาฏกรรม และเนื้อเรื่องไม่สู้จะเข้มงวดกวดขันจริงจังเท่า โดยมีลักษณะอยู่ระหว่างสุขนาฏกรรม (Comedy) กับละครเสียดสี (Satire) เช่นเรื่อง ยักษ์ตาเดียว (Cyclops) ของยูริปีดิส (Euripides)

ตัวละครเป็นชายทั้งสิ้น เลือกลงจากคนเสียงดังมากกว่าคนที่มีความสามารถในการแสดง ฉาก และเครื่องแต่งกายของบุคคลาบทาเห็นชัดจากที่ไกล ตัวละครแต่ละคนสวมหน้ากาก และสวมผมปลอมเพื่อบอกลักษณะนิสัยและบทบาทไปในตัวด้วย สวมรองเท้าสูงมาก ๆ เพื่อเพิ่มความสูง ผู้ดูจะไ้แลเห็นไ้ชัดขึ้น ในสมัยของแอสคิลัส (Aeschylus) ตัวละคร ๒ - ๓ ตัวนั้นต้องเล่นหลายบท (โดยเปลี่ยนหน้ากากเอา) บ้างเล่นถึง ๔ เรื่องก็ยิ่งต้องแสดงเป็นตัวต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อผลประโยชน์ของคณะคนที่เข้าประกวด

เวทีละครอยู่กลางแจ้ง ที่นั่งดู (เดิมเป็นไม้ ต่อมาทำจากหินโดยเจาะเป็นชั้น ๆ ลงไปในหิน) เป็นรูปวงกลมรอบเวทีแสดงซึ่งมีลักษณะเป็นแท่นกลมเรียกว่า ออเคสตรา (Orchestra) หลังเวทีมีอาคารชั่วคราวเล็ก ๆ เรียกว่า สกีเน (Skene) เป็นที่แต่งตัวละคร และให้ตัวละครพัก (ตอนที่ยังไม่มีบทแสดง) เวทีไม่มีม่าน และตามปกติจะไม่มีการเปลี่ยนฉาก แต่ถ้ามืดจะเปลี่ยนโดยกลับฉากด้านในหรือฉากที่สำคัญออกมาโดยการไ้เวทีหมุนที่เรียกว่า เอกไซเคเลมา (Eccyclema) หรือโดยการเข็นยกพื้นขึ้นมาใช้ ในการแสดงนั้นไ้รอกที่เรียกว่า เมคเคน (Mechane) ซึ่งมีลักษณะคล้ายบันไดเล็ก ๆ เพื่อไ้ชักรอกเทพเจ้าให้เหาะหรือลอยสูงขึ้นไ้ด้วย

โครงสร้างของการแสดงละคร (Structure)

การแสดงละครโศกนาฏกรรมของกรีก ประกอบด้วยภาคต่าง ๆ ดังนี้

๑. ภาคนำเรื่อง (prologue) ละครอันเดิมมักไม่ค่อยมีภาคนี้ แต่มีเสมอในการแสดงละครระยะหลัง ๆ ภาคนี้เป็นการแนะนำเรื่องที่จะแสดง โดยใช้ภาษาความเรียง

2. ภาคเพลงนำของลูกคู่ (parados) ลูกคู่ร้องเพลงขณะเข้าประจำที่
3. ภาคแสดงของตัวละคร (episodes) มี 3 - 4 ตอน ซึ่งตัวละครสำคัญจะต้องแสดงบทบาทของตนตามเนื้อเรื่อง
4. ภาคเพลงลูกคู่ (stasima) เป็นเพลงซึ่งลูกคู่ร้องเมื่อจบการแสดงของตัวละครแต่ละตอน (episode)
5. การแสดงละครตามโครงเรื่อง (exodos) ซึ่งแสดงเมื่อจบภาคเพลงลูกคู่ (stasima) สุดท้ายแล้ว

เนื้อเรื่อง (Subject Matter)

เนื้อเรื่องโศกนาฏกรรมกรีก มักเป็นเทพนิยาย หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับวีรบุรุษหรือทั้งสองอย่างรวมกัน ตัวละครในเรื่องคือ เทพเจ้าและบุคคลสำคัญในยุควีรบุรุษนั้น ๆ (Heroic Age)

องค์ประกอบของเรื่องโศกนาฏกรรม (Technique)

โครงเรื่อง (Plot) โศกนาฏกรรมกรีกมีโครงเรื่องน้อย เพราะผู้ดูมักรู้เรื่องที่อยู่แล้ว การดูละครไม่ได้อยู่เพื่อดูให้รู้ว่าเรื่องจะจบอย่างไร แต่ไปดูว่าผู้แต่งนำเนื้อเรื่องมาจัดวางรูปเป็นละครอย่างไร

การแสดงบนเวทีนั้น บางทีมีการแสดงท่าทางบ้างเล็กน้อย หรือบางครั้งก็ไม่แสดงท่าทางเลย เนื่องจากความจำกัดของเวทีและเครื่องแต่งกายทำให้ไม่สามารถแสดงท่าทางได้เต็มที่ การแสดงบางเรื่องจึงแสดงบนเวทีให้ปรากฏแก่ตาผู้ดูเลย เช่น ฆาตกรรมของ อกาเมมνον (Agamemnon) หรือบางเรื่องเป็นเพียงการเล่า เช่น อติวินาศกรรมของ แอนติกอนและเฮมอน (Antigone and Haemon)

ในบางครั้ง ผู้เขียนละครโศกนาฏกรรมจะเป็นผู้กำหนดเอกภาพของเวลาและสถานที่ (unities of time and place) เอง และกำหนดให้มีเอกภาพของการแสดง (unity of action) อย่างถูกต้องสมจริงตลอดเวลาควย

บทละครส่วนใหญ่ของ แอชคิลลัส (Aeschylus) และโซโฟคลีส (Sophocles) มีลีลาการแสดงที่เรียบง่าย ส่วนยูริปิดีส (Euripides) มักใช้เครื่องจักรรถที่เรียกว่าบันจันเล็ก ๆ บ่อยครั้ง (สำหรับจักรรถเทพเจ้าให้เหาะหรือลอยขึ้นเหนือเวที เป็นการแสดงอิทธิฤทธิ์ของเทพเจ้า มากกว่าจะแสดงให้สมเหตุสมผลตามโครงเรื่อง) การเกริ่นเรื่องหรือการแนะนำให้รู้สาเหตุการณจะดำเนินต่อไปอย่างไร ช่วยให้ผู้ดูกระหายใคร่รู้เรื่องโดยตลอด ลูกดู ตัวละครสำคัญ ๆ เทพเจ้า คำพยากรณ์ และผู้ทำนายช่วยให้ผู้ดูคาดคะเนเหตุการณ์ล่วงหน้าได้

การสร้างตัวละคร (Characterization) ตามแนวคิดของอริสโตเติล การสร้างตัวละครจะสำคัญเป็นอันดับสองรองจากโครงเรื่อง แต่ความจริงแล้วการสร้างตัวละครในโศกนาฏกรรมกรีกนั้นมีความสำคัญมาก เพราะตัวละครเป็นเสมือนตัวแทนของมนุษย์ และเทพเจ้าประเภทต่าง ๆ แต่ตัวละครบางตัวก็เป็นเอกบุคลที่มีลักษณะเฉพาะตน

ลักษณะการแต่ง (Meter)

ในละครโศกนาฏกรรมกรีก ส่วนที่เป็นบทพุดมีเพียงสั้น ๆ มีลักษณะเป็น "iambic trimeter" คือเป็นร้อยกรองที่มีบรรทัดละสามจังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์นั้นมีเสียงเบา และพยางค์หลังมีเสียงหนัก หรืออาจจะเขียนเป็น "trochaic tetrameter" ซึ่งเป็นร้อยกรองที่มีบรรทัดละสี่จังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์

*รายละเอียดอยู่ในภาคผนวก

มีเสียงหนัก และพยางค์หลังมีเสียงเบา

ส่วนลูกคู่และนักแสดงจะใช้กาพย์กลอนเพลงสั้น ๆ ร้องผสมพยางค์ซึ่งแสดงตามความรู้สึกนึกคิดของกวี (Lyric) และใช้เพลงสรรเสริญ (Odes)

นักเขียนบทละครกรีก (Dramatist)

นักเขียนบทละครกรีกที่ยิ่งใหญ่มี 4 คน คือ แอสิคิลัส (Aeschylus), โซโฟคลีส (Sophocles), ยูริปีดิส (Euripides) ทั้งสามท่านเป็นนักเขียนละครโศกนาฏกรรม และอริสโตฟานีส (Aristophanes) เป็นนักเขียนละครสุขนาฏกรรม (Comedy)

ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัตินักเขียนละครโศกนาฏกรรมกรีก ไคแอ แอสิคิลัส (Aeschylus 525 - 456 B.C.), โซโฟคลีส (Sophocles 496 - 406 B.C.) และยูริปีดิส (Euripides 480 - 406 B.C.) ปรากฏว่า ทั้งสามท่านล้วนมีชีวิตในสมัยก่อนหน้าอริสโตเติล (Aristotle 384 - 322 B.C.) นักปรัชญากรีกผู้ยิ่งใหญ่ *

ดังนั้นในการเขียนหนังสือเรื่อง Poetics นั้น อริสโตเติลจึงนำผลงานสำคัญของทั้งสามท่านและกวีอื่น ๆ มาศึกษาวิจารณ์และตั้งกฎเกณฑ์ (Criteria) ในการแต่งบทละครโดยเฉพาะ "โศกนาฏกรรม" ขึ้น

ในหนังสือ Poetics อริสโตเติลได้กล่าวถึงกวีนิพนธ์ (Poetry) ไว้อย่างละเอียด เช่น ศิลปะแห่งกวีนิพนธ์ ชนิดต่าง ๆ ของกวีนิพนธ์ ลักษณะของกวีนิพนธ์แต่ละชนิด โครงสร้างและส่วนประกอบต่าง ๆ ของกวีนิพนธ์ อริสโตเติลถือว่า กวีนิพนธ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมหากาพย์ (Epic poetry), โศกนาฏกรรม (Tragedy), สุขนาฏกรรม (Comedy), บทร้อง (Dithyrambic),ดนตรีประกอบจังหวะและทำนอง (flute playing) และกาพย์กลอน เพลงสั้น ๆ (Lyric) ต่างก็เป็น "การเลียนแบบ" (imitation) อย่างหนึ่ง แต่กวีนิพนธ์

* รายละเอียดในภาคผนวก

เหล่านี้แตกต่างกันด้วยเหตุสามประการ คือ

1. วิธีการแสดงออก (means)
2. วัตถุประสงค์ในการแสดงออก (objects)
3. ลักษณะของการแสดงออก (manner)

อริสโตเติลกล่าวว่า กวีนิพนธ์จะมีวิธีการแสดงออกโดยการใช้จังหวะ (rhythm), ภาษา (language) และทำนอง (harmony) โดยอาจใช้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือใช้รวมกันก็ได้ ถ้าใช้จังหวะกับทำนองประกอบกันก็เป็นดนตรีประกอบจังหวะและทำนอง (flute playing) และกาพย์กลอนสั้น ๆ (lyric playing) เช่นการเป่าปี่ การใช้จังหวะอย่างเดียวโดยไม่มีทำนองก็เป็นเรื่องของ "จังหวะเต้น" เพื่อแสดงอาการปฏิกิริยาทาง หรือลักษณะนิสัย ต่อมาศิลปะการแสดงออกใช้ภาษาเพียงอย่างเดียวโดยไม่มีทำนองนั้นคือใช้รูปแบบของบทความเรียง (prose) หรือ บทร้อยกรอง (verse) ซึ่งอาจใช้ฉันทลักษณ์ชนิดเดียวหรือหลาย ๆ ชนิดก็ได้ รูปแบบของศิลปะเหล่านี้ในสมัยที่อริสโตเติลเขียน Poetics ยังไม่มีชื่อเรียกโดยเฉพาะ ไม่ว่าจะเป็น บทความเรียงของโสฟรอน (Sophron), เซนาคัส (Xenarchus) บทสนทนาของโสกราตีส (Socratic) ตลอดจนบทประพันธ์ร้อยกรองที่มีบรรทัดละสามจังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์ต้นมีเสียงเบา และพยางค์ท้ายมีเสียงหนัก (iambic trimeters), บทโศกกับสัมผัสท้ายบท (elegiacs) และคำประพันธ์ที่ใช้ฉันทลักษณ์อย่างอื่นก็ยังไม่มีการเรียก อริสโตเติลกล่าวว่ามนุษย์มักถือว่า บทร้อยกรอง คือคำประพันธ์ชนิดที่มีมาตราพยางค์ (metre) หรือลักษณะการแต่ง เช่นเราเรียกกวีที่แต่งเรื่องเศร้า (elegiac poet) และกวีที่แต่งเรื่องเล่าหรือมหากาพย์ (epic-poet) ว่ากวี เพราะกวีนั้นแต่งเรื่องโดยใช้มาตราทางฉันทลักษณ์เป็นเกณฑ์ ไม่ใช่เพราะแต่งเรื่องเลียนชีวิตจริง ดังจะเห็นได้ว่าพวกที่แต่งตำรายา และตำราวิทยาศาสตร์ หากเขียนเป็นกาพย์กลอนแล้ว เราก็เรียกพวกนี้ว่ากวีทั้งสิ้น โฮเมอร์ (Homer) และเอมพิโดคลีส (Empedocles) ไม่มีอะไรเหมือนกันเลย นอกจากต่างก็แต่งโดยยึดถือฉันทลักษณ์เป็นเกณฑ์เท่านั้นเอง ซึ่งแท้จริงแล้ว เราควรเรียกเฉพาะโฮเมอร์ว่ากวีและเรียกเอมพิโดคลีสว่า นักปรัชญาธรรมชาติเท่านั้น ด้วยเหตุที่กล่าวมาว่า บทกวีนิพนธ์ทั้งหลายจะ

แสดงออกโดยใช้จังหวะ, ทำนอง และถ้อยคำต่าง ๆ กัน ดังนั้นบทร้อง โศกนาฏกรรมและ
สุขนาฏกรรมจึงย่อมจะแตกต่างกันในเรื่องวิธีการแสดงออกทั้งสามประการ (จังหวะ, ทำนอง
และถ้อยคำ) ด้วย

อริสโตเติล กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการแสดงออก (objects) ว่าเป็นการแสดง
ให้เห็นลักษณะของบุคคลทั้งในด้านดีและชั่วก็ได้ โดยพิจารณาว่า การเป็นคนดีหรือคนชั่วนั้นขึ้น
อยู่กับความแตกต่างพื้นฐานในเรื่อง คุณงามความดี (Virtue) และความชั่วร้าย (Vice)

กวีนิพนธ์อาจวาดภาพมนุษย์ที่ดีกว่าหรือเลวกว่าความเป็นจริง หรืออาจจะวาดภาพ
นั้นให้เหมือนความเป็นจริงก็ได้เช่นกัน ความแตกต่างของวัตถุประสงค์ในการแสดงออกเกี่ยว-
กับนิสัยมนุษย์นี้ จะช่วยแยกลักษณะกวีนิพนธ์ให้เห็นเด่นชัด แม่ว่ากวีนิพนธ์บางเรื่องจะมีวิธีการ
แสดงออกเหมือนกัน เช่นอาจมี จังหวะเด่น, คนตรีประกอบจังหวะและทำนอง, บทร้อง,
บทร้อยแก้ว และบทกลอนเหมือน ๆ กัน แต่ก็อาจแตกต่างกันได้ ถ้ากวีนิพนธ์นั้น วาดภาพ
มนุษย์ให้เลวไปกว่าชีวิตจริงก็เป็นโศกนาฏกรรม ถ้าให้มนุษย์นั้นดีกว่าความเป็นจริงก็จะเป็น
เรื่องของสุขนาฏกรรมไป

อริสโตเติลกล่าวต่อไปถึงความแตกต่างของกวีนิพนธ์ทั้งหลายในประการที่ 3 คือ
ลักษณะของการแสดงออก (manner) แม่ว่ากวีนิพนธ์บางเรื่องจะมีวิธีการแสดงออก
(means) และวัตถุประสงค์ในการแสดงออก (objects) เหมือนกัน แต่ก็อาจแตกต่างกัน
ได้ในเรื่องลักษณะของการแสดงออก (manner) ซึ่งอาจเป็น

1. การบรรยายหรือเล่าเรื่อง (Narratives) กล่าวถึงตัวละครแต่ละตัว
อย่างสั้น ๆ
2. การกล่าวถึงตัวละครอย่างยืดยาว
3. การแสดงในรูปของนาฏการ (Dramatic)

เกี่ยวกับกำเนิดของกวีนิพนธ์นั้น อริสโตเติลกล่าวว่ามีมาจากเหตุ 2 ประการ คือ
ประการแรกเกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่ชอบการเลียนแบบ (imitation) มาตั้งแต่เด็กๆ
มนุษย์พอใจเป็นสุขใจที่ได้เลียนแบบธรรมชาติ และแสดงผลงานออกมา เหตุผลประการที่สอง
คือ ประสบการณ์ (experience) เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้น มนุษย์ก็สามารถเสริมต่อ

เรื่องราว โดยการสร้างภาพนึกคิดในจินตนาการของตน และแสดงภาพนั้นออกมาเป็นถ้อยคำหรือภาษาให้ปรากฏแก่ผู้อื่นได้

นอกจากนี้แล้ว กวีนิพนธ์ยังเกิดจาก ลักษณะนิสัยเฉพาะตัวของกวีอีกด้วย กวีบางคนอาจเขียนคำจารึกเพื่อสรรเสริญเกียรติคุณของบุคคลไปแล้ว ในขณะที่บางคนอาจโจมตีกล่าวถึง ความเลวร้าย พวกหนึ่งสวดสรรเสริญพระเจ้าและสรรเสริญคุณงามความดีของมนุษย์ ส่วนอีกพวกกล่าวคำ咒诅ว่าท้โจมตีด้วยถ้อยคำเผ็ดร้อน ผลงานของกวีจึงย่อมแตกต่างกันออกไป

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า อริสโตเติลได้ให้เหตุผลที่ทำให้กวีนิพนธ์แบ่งเป็นหลายประเภทขึ้นอยู่กั วิธีกาแสดงออก (means) วัตถุประสงค้ในการแสดงออก (objects) และลักษณะของการแสดงออก (manner) จากกวีนิพนธ์ประเภทต่าง ๆ นี้เอง อริสโตเติลได้กล่าวนำมาสู่ละครโศกนาฏกรรมว่า กวีนิพนธ์ประเภทมหากาพย์ (epic) ซึ่งกล่าวสรรเสริญวีรบุรุษได้กลายมาเป็นโศกนาฏกรรม (Tragedy) ส่วนกวีนิพนธ์ประเภทเสียดสีโจมตีก็กลายมาเป็นละครสุขนาฏกรรม (Comedy) ในการกล่าวถึงละครโศกนาฏกรรม อริสโตเติลจึงมักนำสุชนาฏกรรม และมหากาพย์ มากล่าวเปรียบเทียบับโศกนาฏกรรมเสมอ ๆ

อริสโตเติลกล่าวว่า ละครโศกนาฏกรรมได้เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามลำดับขั้นดังนี้

1. แอสิคิลัส (Aeschylus) ได้เพิ่มตัวละครตัวที่สองเข้าไป พร้อมทั้งลดจำนวนลูกคู่ลง และนำพสนพนาพร้อมทั้งคำกล่าวสั้น ๆ เข้ามาประกอบในโศกนาฏกรรม
2. โซโฟคลีส (Sophocles) เพิ่มละครตัวที่สามและฉาก
3. ละครโศกนาฏกรรมมีความยิ่งใหญ่ในตนเอง ต่อมาจึงตัดเรื่องเล่าสั้น ๆ และคำพูดชวนหัวออกไป ใช้คำกล่าวโจมตีแค้น (Satire) ละครโศกนาฏกรรมมีน้ำเสียง (Tone) ที่ก่อให้เกิดความสง่างาม ฉันทลักษณ์เปลี่ยนจาก "trochaic tetrameter" มาเป็น "iambic trimeter" เหตุที่ละครโศกนาฏกรรมแบบเดิมใช้ฉันทลักษณ์แบบ "trochaic tetrameter" เพราะเดิมนั้นมีการกล่าวเยาะเย้ยเสียดสี และมีการเต้นของลูกคู่มากกว่าในโศกนาฏกรรมแบบใหม่ อย่างไรก็ตามฉันทลักษณ์ที่ใช้ใหม่นี้ว่าเหมาะสม เพราะร้อยกรองแบบ "iambic trimeter" นั้นเหมาะสำหรับบทสนทนา นาน ๆ ครั้งจึงจะมีร้อยกรองแบบ

หกจังหวะ (hexameters) ซึ่งใช้แต่งข้อความที่เวลาอ่านไม่ต้องคำนึงถึงน้ำหนักเสียงของคำ

4. ความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างของโศกนาฏกรรมคือ การเพิ่มฉากหรือเพิ่มภาคแสดงของตัวละคร (episodes) โดยที่ยังคงรักษาเนื้อเรื่องไว้ การทำให้มีเรื่องมากขึ้นก็โดยการเพิ่มอารมณ์เข้าไป

ในสมัยที่อริสโตเติลเขียน Poetics นั้น การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ทั้งการเปลี่ยนแปลงของละครโศกนาฏกรรม และเรื่องเกี่ยวกับนักแต่งโศกนาฏกรรมไม่มีหลักฐานแน่ชัด

ทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล (Aristotle's Criteria of Tragedy)

บทนิยามของโศกนาฏกรรม (A Definition of Tragedy)

โศกนาฏกรรมเป็นการเลียนแบบการกระทำที่เคร่งเครียดจริงจัง จึงมีความยิ่งใหญ่สมบูรณ์ในตนเอง ภาษาที่ใช้ในโศกนาฏกรรมเป็นภาษาที่งดงามเหมาะสมกับแต่ละส่วนแต่ละตอนของนาฏกรรม "ภาษา" ในที่นี้หมายรวมไปถึง จังหวะ (rhythm) ทำนอง (harmony) รวมทั้งเพลงที่เพิ่มเติมเข้ามา "แต่ละส่วน" (the kinds separately) หมายถึงส่วนต่าง ๆ ของนาฏกรรม ซึ่งแสดงออกโดยการร้อยแก้ว และบางส่วนก็แสดงออกด้วยบทเพลง ดังนั้นละครโศกนาฏกรรมจึงเลือกใช้ร้อยแก้ว, ร้อยกรอง, จังหวะ, ทำนอง และบทเพลงได้อย่างเหมาะสมกับแต่ละตอนของละคร การเขียนละครโศกนาฏกรรมนั้นมีลักษณะเป็นนาฏกรรมไม่ใช่เรื่องเล่า ละครโศกนาฏกรรมต้องเร้าให้เกิดอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) อารมณ์เหล่านี้จะทำให้ผู้ชมมีความรู้สึกสูงส่งจิตใจบริสุทธิ์ขึ้น (catharsis)

การแสดงละครโศกนาฏกรรมนั้น ตอนแรกตัวละครแต่ละตัวจะออกมาแสดงท่าทางตามบทบาทที่จะปรากฏในเนื้อเรื่อง ต่อมาจึงมีการใช้ทำนองเพลง (melody) และคำพูด (diction) โดยให้ลูกกฏออกมาร้องเพลง พร้อมกับมีผู้มากลางคันจังหวะการแสดง แล้วจึงแสดงตามเนื้อเรื่อง ตัวละครต้องแสดงบทบาทอย่างเข้าถึงบท เพื่อให้ผู้ชมสามารถสังเกต

เห็นนิสัยใจคอ (character) และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครได้อย่างชัดเจน นิสัยใจคอที่แสดงออกจะทำให้ผู้ดูรู้ว่าตัวละครนั้นเป็นกนอย่างไร คำพูดเกี่ยวกับความเป็นจริงของชีวิต และคำพูดบางตอนของตัวละครจะทำให้ผู้ดูทราบความรู้สึกนึกคิดหรือจิตใจตัวละครด้วย การแสดงจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวนั้นขึ้นอยู่กับว่า ตัวละครได้แสดงให้เห็นอุปนิสัยใจคอ (character) และความรู้สึกนึกคิด (thought) ของตนเด่นชัดเพียงไร บทบาทที่ตัวละครแสดงไว้ตั้งแต่ตอนแรกจะปรากฏแก่ตาผู้ดูอีกครั้ง เมื่อละครดำเนินไปตามโครงเรื่องทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะเรียบง่าย เพราะเป็นการเชื่อมโยงเหตุการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ (incidents) เข้าด้วยกัน

ละครโศกนาฏกรรมมีส่วนประกอบ 6 ส่วน คือ

1. เนื้อเรื่อง หรือโครงเรื่อง (fable or plot)
2. ตัวละครรวมทั้งกิริยาอาการที่แสดงนิสัยใจคอ (characters)
3. คำพูด หรือบทสนทนา (diction)
4. ความคิด (thought)
5. ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle)
6. ทำนองเพลง (melody)

จากส่วนประกอบ 6 ส่วนนี้ การใช้คำพูด (บทสนทนา) และทำนองเพลงเป็นเรื่องของวิธีการแสดงออก (means), ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle) เป็นเรื่องของลักษณะของการแสดงออก (manner) ส่วนเนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง ตัวละครรวมทั้งลักษณะนิสัยใจคอ และความคิดเป็นวัตถุประสงค์ในการแสดงออก (objects)

ส่วนประกอบ 6 ส่วน (ซึ่งจะไม่มีมากไปกว่านี้) ถือเป็นหลักสำคัญของบทละคร แต่การจัดเรียงลำดับความสำคัญนั้นอาจจะไม่เหมือนกัน บางกนอาจเรียงลำดับจากภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ ตัวละคร เนื้อเรื่อง การใช้คำพูด ทำนองเพลง และความคิดก็ได้ สิ่งสำคัญคือ การนำส่วนประกอบเหล่านี้มาผสมผสานให้กลมกลืนกัน เพราะละครโศกนาฏกรรมไม่ใช่การเลียนแบบ ไม่ใช่ตัวแทนของมนุษย์เท่านั้น แต่เป็นการแสดงให้เห็นการกระทำต่างๆ

ที่ดำเนินไปตามขั้นตอน ทั้งยังเป็น เรื่องที่แสดงถึงความสุขหรือความทุกข์ทรมานที่คละกัน การดำเนินชีวิตตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงบั้นปลายเป็น เหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกัน ไม่ใช่แสดงให้เห็นเฉพาะ ตอนใดตอนหนึ่งเท่านั้น ท่าทางตลอดจนอุปนิสัยที่มนุษย์แสดงออกทำให้มองเห็นลักษณะว่าเป็น คนดีหรือคนเลว ส่วนการกระทำจะทำให้รู้ว่าขณะนั้นเขาเป็นสุขหรือทุกข์ ดังนั้นการแสดงละคร จึงไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นลักษณะนิสัย (character) เท่านั้น แต่ลักษณะนิสัยนั้นต้องก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ด้วย นั่นคือจุดหมายปลายทาง และจุดประสงค์ของละครโศกนาฏกรรม ได้แก่ การแสดงให้เห็นการกระทำและผลของการกระทำนั้น ๆ แต่การกระทำบางอย่างอาจ ไม่แสดงลักษณะนิสัยของตัวละครก็ได้ ในสมัยที่อริสโตเติลเขียน Poetics โศกนาฏกรรม ส่วนใหญ่จะไม่แสดงให้เห็นลักษณะนิสัยอย่างเด่นชัด ลักษณะนิสัยของตัวละครต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับคำพูด (diction) และความนึกคิดของตัวละครด้วย (thought) เพราะจะช่วย เราให้รับรู้เกิดอารมณ์โศกได้ แม้จะไม่เร้าอารมณ์โศกได้ทุกราวไป แต่ก็ยังได้ผลดีกว่าการ เร้าอารมณ์โศกที่ใช้เหตุการณ์ตามโครงเรื่องเพียงอย่างเดียว ต่อมาละครโศกนาฏกรรมได้ กำหนดให้มีเหตุการณ์แบบ "ภาวะผกผัน" (peripety) และเหตุการณ์แบบ "การรับรู้สิ่งใหม่" (discovery)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า สิ่งสำคัญประการแรกของโศกนาฏกรรมคือ โครงเรื่อง (plot) ส่วนตัวละครรวมทั้งการแสดงนิสัยใจคอ (character) เป็นสิ่งสำคัญรองลงมา สิ่งสำคัญ ประการที่สามคือ ความนึกคิด (thought) คำพูดต่าง ๆ ที่ใช้ในละครโศกนาฏกรรมจะเกี่ยว-
ข้องกับความคิดทางการเมืองและวาทีศิลป์ของกวี กวีบางคนอาจนำความนึกคิดประสมประสาน เข้ากับอุปนิสัยของตัวละคร การแสดงอุปนิสัยของตัวละครนั้นจะทำให้ผู้ดูตระหนักว่าอย่างไร ควรกระทำหรืออย่างไรควรหลีกเลี่ยง แต่จะไม่เห็นความนึกคิดของตัวละครอย่างเด่นชัด การ แสดงความนึกคิดจะรู้ได้จากคำพูด ดังนั้นสิ่งสำคัญประการที่สี่ก็คือ คำพูด หรือ บทสนทนา (diction) คำพูดซึ่งแสดงให้เห็นความนึกคิดนั้น เท่าที่เห็นอยู่กวีใช้ทั้งร้อยกรอง (verse) และร้อยแก้ว (prose) สิ่งสำคัญประการที่ห้าคือ ทำนองเพลง (melody) ซึ่งเป็นองค์ ประกอบอันน่ารื่นรมย์ที่สุดของโศกนาฏกรรม สิ่งสำคัญประการสุดท้ายคือ ภาพอันน่าตื่นตา

และระทึกใจ (spectacle) สิ่งนี้แม้จะดึงดูดใจ แต่ก็อาจเป็นภาพที่ไม่ใคร่น่าดูก็ได้ การสร้างภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจเป็นภารกิจของนักแต่งกายละคร (costumer) มากกว่าเป็นภารกิจของกวี

การสร้างโครงเรื่อง (Construction of the plot)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ละครโศกนาฏกรรมเป็นการเลียนแบบ (หรือเป็นการแสดง) การกระทำที่สมบูรณ์ในตนเองอย่างมีสัดส่วน และเรื่องมีความยาวได้ขนาด สิ่งซึ่งสมบูรณ์อย่างพอเหมาะพอดีในโครงเรื่อง หมายถึงมีตอนต้น (beginning) ตอนกลาง (middle) และตอนปลาย (an end) ดังนั้นการสร้างโครงเรื่องที่ดีนั้นไม่ใช่ว่าการสร้างให้มีตอนต่างๆ ครบเท่านั้น ยังต้องเรียงลำดับเหตุการณ์ก่อนหลังให้เหมาะสม และมีขนาดของความยาวได้ ที่ควย จึงจะทำให้โครงเรื่องมีความงาม เพราะสิ่งทีเล็กมาก ๆ จะไม่มีความงาม เนื่องจากผู้ดูไม่สามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัด และสิ่งทีใหญ่มาก ๆ ก็จะไม่งามเช่นกันเพราะผู้ดูไม่สามารถมองเห็นให้เห็นสมบูรณ์ชัดเจนในทันที ทำให้เอกภาพและรูปร่างทั้งหมดของสิ่งนั้นไม่ปรากฏในห้วงความคิดของผู้ดู อาจกล่าวได้ว่า ความงามต้องขึ้นอยู่กัขนาดที่พอเหมาะของส่วนประกอบต่าง ๆ ดังนั้นสิ่งที่มีชีวิตหรือวัตถุประกอบใด ๆ ก็ตาม จะงามได้ต้องมีขนาดที่สามารถมองเห็นได้ควยสายตา โครงเรื่องจึงต้องมีความยาวในขนาดที่เหมาะสม และเป็นความยาวที่ผู้ดูสามารถจดจำเรื่องราวทั้งหมดได้ ความยาวของโครงเรื่องต้องสัมพันธ์กับการแสดงและต้องไม่แปลกไปจากกฎเกณฑ์การแต่งกวีนิพนธ์ แม้ความยาวของโครงเรื่องจะสัมพันธ์กับเวลาของการแสดง (ซึ่งใช้นาฬิกา (water-clocks) เป็นเครื่องจับเวลา) แต่ความยาวของโครงเรื่องต้องเหมาะสมกับส่วนประกอบ (6 ประการ) ในโครงเรื่องควย จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า โครงเรื่องที่จัดว่างามนั้น ต้องมีความยาวขนาดที่ตัวเอก (hero) พบการเปลี่ยนแปลงจากเคราะห์ร้ายมาสู่โชคดี และจากโชคดียกกลับไปสู่เคราะห์ร้ายนั้นอีก

เอกภาพของโครงเรื่อง (The unity of plot)

เอกภาพของโครงเรื่อง ไม่ได้หมายถึง การเกิดเหตุการณ์เพียงอย่างเดียวนในชีวิตของบุคคลหนึ่งบุคคลใดตามที่กำหนดไว้ในเนื้อเรื่องเหมือนที่บางคนเข้าใจ เพราะในชีวิตจริงนั้น บุคคลต้องประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งไม่สามารถคัดถอนเหตุการณ์เหล่านั้นให้เหลือเพียงเหตุการณ์ตอนเดียวได้ ในทำนองเดียวกัน บุคคลย่อมมีลักษณะทางหรืออุปนิสัยหลาย ๆ อย่างในตัว ซึ่งไม่อาจคัดถอนให้เหลือลักษณะทางเพียงอย่างเดียวกได้เช่นกัน กวีบางคนเข้าใจคำว่า "เอกภาพ" ผิดไป จึงมีข้อผิดพลาดในงานนิพนธ์ของเขา เช่นกวีที่แต่งเรื่อง a Heracleid, เรื่อง a Thesclid หรือโคลงอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกับเรื่องนี้คิดว่า Heracles เป็นบุคคลหนึ่ง ฉะนั้นเนื้อเรื่องจึงควรเป็นเรื่องที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ Heracles เพียงเหตุการณ์เดียว แต่โฮเมอร์ (Homer) เข้าใจคำว่า "เอกภาพ" อย่างแจ่มแจ้ง ความเข้าใจนี้อาจเกิดจากพรสวรรค์หรือสัญชาตญาณก็เป็นได้ โฮเมอร์จึงนำเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องมาเชื่อมโยงกันเข้า เขาพิจารณาว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งน่าจะสัมพันธ์สอดคล้องและเป็นเหตุเป็นผลแก่กันได้ เช่นเรื่อง Odyssey โฮเมอร์ กล่าวถึงการได้รับความเจ็บปวดของ Parnassus และการสร้างเป็นคนวิกลจริตของเขาเมื่อถูกเรียกตัวไปทำสงคราม โดยนำเหตุการณ์ทั้งสองมาเขียนเชื่อมโยงกันเข้า จึงทำให้เรื่องเป็นเอกภาพ เพราะยังคงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับ Parnassus โฮเมอร์สร้างเอกภาพของโครงเรื่องด้วยการเชื่อมโยงเหตุการณ์เข้าด้วยกัน เห็นได้จากทั้งเรื่อง Odyssey และเรื่อง Iliad ความจริงแล้วศิลปะในการเขียนแบบนี้ ถ้าจะเขียนแบบสิ่งใดหรือเหตุการณ์ใด ก็ควรจะกล่าวถึงสิ่งนั้นหรือเหตุการณ์นั้นเพียงอย่างเดียว เพื่อจะได้อธิบายหรือแสดงสิ่งนั้นอย่างละเอียดแจ่มชัด กวีนิพนธ์ซึ่งเป็นการเขียนแบบการกระทำก็ควรทำเช่นเดียวกับศิลปะการเขียนแบบอื่น ๆ ด้วยการกล่าวถึงเหตุการณ์หรือการกระทำเพียงอย่างเดียว แต่แท้จริงแล้วการกระทำของมนุษย์ที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ประเภทชีวิตจริงนี้เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน เพราะเกิดจากการนำเหตุการณ์ต่าง ๆ มาเชื่อมโยงกันเข้าอย่างสอดคล้องกลมกลืนจนสังเกตไม่พบว่า เหตุการณ์บางตอนได้ถูกคัดถอนออกไป หรือมีการเปลี่ยนแปลงลำดับ

เหตุการณ์ก่อนหลังแล้ว จึงกล่าวไคว่กวีนีพนธ์ประเภทชีวิตจริงจะกล่าวถึงกรกระทำหลายๆ อย่างด้วยกัน แต่เป็นการกระทำที่มีลักษณะเป็นเอกภาพ

* กวีอาจนำเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์มาแต่งเป็นกวีนิพนธ์ได้ ด้วยการเลือกนำเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ สิ่งทีมนุษย์ต้องทำ ต้องพูด หรืออาจจะทำ อาจจะพูด มาเขียนไว้ พร้อมทั้งจัดเรียงลำดับเหตุการณ์ ตัดทอนเหตุการณ์บางตอน เพื่อให้เป็นเอกภาพ ดังนั้นในละครโศกนาฏกรรมส่วนใหญ่ของกรีกจึงเป็นเรื่องของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ การตั้งชื่อละครโศกนาฏกรรมจึงมีทั้งชื่อเฉพาะของตัวเอง และชื่อที่บอกเหตุการณ์ในชีวิต แต่บางเรื่องอาจไม่มีชื่อเฉพาะของตัวเอง คงมีแต่ชื่อที่บอกเหตุการณ์อันจะเกิดแก่ตัวเองเท่านั้น เช่นเรื่อง Agathon's Antheus เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นประสิทธิภาพของกวี ในการตั้งชื่อเรื่องให้มีทั้งชื่อซึ่งบอกเหตุการณ์ในเรื่อง และมีชื่อเฉพาะของตัวเองด้วย การตั้งชื่อเรื่องแบบนี้ไม่ทำให้นเนื้อเรื่องลดความเพลิดเพลินลงแม้ว่าผู้ดูจะรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า

โครงเรื่องเรียบ และโครงเรื่องซับซ้อน (Simple and Complex Plots)

✓ ละครโศกนาฏกรรมไม่เพียงแต่จะแสดงการกระทำที่สมบูรณ์อย่างเดียวเท่านั้น ต้องแสดงเหตุอุบัติต่าง ๆ ที่เร้าอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) ด้วย เหตุอุบัติเหล่านี้มีผลต่อจิตใจอย่างใหญ่หลวง เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดฝันและขณะเดียวกันเหตุอุบัติเหล่านี้ก็มีผลต่อกัน เหตุการณ์อย่างหนึ่งก่อให้เกิดเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งขึ้น สิ่งที่ทำให้ผู้ดูประหลาดใจมักจะเกิดจากเหตุอุบัติมากกว่าจะเกิดขึ้นมาลอย ๆ หรือมากกว่าจะเกิดจากเหตุการณ์ที่นาจะเกิดขึ้นได้ แต่ความบังเอิญก็ก่อให้เกิดความประหลาดใจได้มากที่สุด เช่น รูปปั้นของ Mitys มาดูแต่งเรื่อง Mitys เอง ด้วยการกลิ้งลงมาทับผู้แต่งในขณะที่นั่งชมภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจในที่สาธารณะ เหตุอุบัติเช่นนี้เร้าอารมณ์ได้โดยไม่ต้องใครครวญหาเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้นโครงเรื่องของละครโศกนาฏกรรมจึงเป็นสิ่งที่กวีจำต้องพิจารณาโดยละเอียดซับซ้อนกว่าโครงเรื่องกวีนิพนธ์อื่น ๆ

โครงเรื่องอาจเป็นได้ทั้งแบบเรียบและแบบซับซ้อน การแสดง "โครงเรื่องแบบเรียบง่าย" นั้น อริสโตเติล หมายถึง โครงเรื่องที่มีเหตุการณ์เดียวดำเนินติดต่อกันไปและเมื่อมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลง จะไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงแบบภาวะผกผัน (peripety) หรือไม่ใช่แบบ "การรับรู้สิ่งใหม่" (discovery) ส่วน "โครงเรื่องซับซ้อน" นั้น อริสโตเติล หมายถึง โครงเรื่องที่มีเหตุการณ์ดำเนินติดต่อกันไป เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ต้องมีลักษณะเป็นการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) หรือ ภาวะผกผัน (peripety) อย่างใดอย่างหนึ่ง หรืออาจมีการเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่างด้วยกัน และเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ควรมีขึ้นเพราะเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้ว

ภาวะผกผัน (A peripety) คือ การเปลี่ยนแปลงภาวการณ์ให้ปรากฏตรงกันข้ามกับที่เป็นอยู่เดิม (ใช้ในการแสดงละคร) การเปลี่ยนแปลงต้องมีลักษณะดังกล่าข้างต้น คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งน่าจะมีขึ้น หรือจำเป็นต้องมีขึ้นเพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนสร้างผลไว้ เช่น เรื่อง Oedipus ภาวะผกผัน ในเรื่องนี้เกิดจากผู้ส่งข่าวนำข่าวลือพระชนม์ของ Polybus พระราชบิดาเลี้ยงของ Oedipus มาแจ้ง ผู้ส่งข่าวจำ Oedipus ได้ จึงเล่าความลับเกี่ยวกับกำเนิดของ Oedipus ให้ทราบว่า Polybus แท้จริงเป็นเพียงพระราชบิดาเลี้ยง Oedipus จึงเรียกคนเลี้ยงแกะที่เคยนำตัวเขาไปฆ่าบนภูเขามาถาม เมื่อทราบความจริงก็เสียใจมากเพราะตนเองโศก Laus เจ้าครองนคร Thebes ซึ่งเป็นพระราชบิดาแท้จริงโดยไม่เจตนา ทั้งยังได้แต่งงานกับพระมารดา คือ Jocasta จนกำเนิดบุตรธิดาด้วยกันหลายคน ความจริงนี้เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ของ Jocasta โดยนางผูกคอตาย ส่วน Oedipus ใช้เหล็กที่มตาตนเองจนบอดทั้งสองข้าง และเนรเทศตนเองออกจากเมือง

การรับรู้สิ่งใหม่ (A discovery) คือ การเปลี่ยนแปลงจากการไม่เคยรู้ได้เห็นมาก่อน เป็นการใคร่รู้ใคร่เห็น และการรับรู้สิ่งใหม่นี้ทำให้บุคคลที่กำลังประสบโชคหรือโชคร้ายนั้นเกิดความรู้สึกรักใคร่หรือเกลียดชังได้ ลักษณะการรับรู้สิ่งใหม่ที่ดีคือมีเหตุการณ์

เปลี่ยนแปลงในลักษณะภาวะผกผัน (peripety) พร้อม ๆ กับการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) ดังปรากฏในเรื่อง Oedipus ตอนที่ Oedipus ได้พบความจริงเกี่ยวกับกำเนิดของตนเอง (ตั้งโคกลาวไวข้างตน) การรับรู้สิ่งใหม่ อาจปรากฏในลักษณะอื่นก็ได้ แบบที่ตรงจุดที่สุดก็คือ การรับรู้สิ่งใหม่ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ของโครงเรื่องกับการแสดงออกของตัวละคร ภาวะผกผัน (peripety) ที่ปรากฏในเรื่องจะทำให้เกิดอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) โศกนาฏกรรมเป็นเรื่องสมมุติซึ่งแสดงการกระทำตามปกติธรรมดาของมนุษย์ และการกระทำนั้นก่อให้เกิดความทุกข์หรือความสับสนได้อีกด้วย

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า โครงเรื่องของละครโศกนาฏกรรมมีส่วนประกอบดังนี้

1. ภาวะผกผัน (peripety)
2. การรับรู้สิ่งใหม่ (discovery)
3. ความทุกข์ทรมาน (suffering) ซึ่งจำกัดเฉพาะการกระทำเกี่ยวกับการถูกทำร้าย ทำลาย หรือได้รับความเจ็บปวด เช่น การฆาตกรรม (แสดงให้ปรากฏบนเวที) การทรมาน การได้รับบาดเจ็บ ความทุกข์ยากอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันนี้ (suffering)

ดังได้กล่าวแล้วว่า โศกนาฏกรรมได้แบ่งการแสดงตามลำดับดังนี้

1. ภาคนำเรื่อง (prologue)
2. ภาคเพลงนำของลูกกุ (parados)
3. ภาคแสดงของตัวละคร (episodes)
4. ภาคเพลงลูกกุ (stasima)
5. ภาคการแสดงตามโครงเรื่อง (exodos)

บทนำหรือภาคนำเรื่องจะแสดงก่อนภาคเพลงนำของลูกกุ ภาคแสดงของตัวละครแสดงระหว่างภาคเพลงนำลูกกุและภาคเพลงลูกกุ ภาคการแสดงตามโครงเรื่องแสดงหลังจากภาคเพลงลูกกุสุดท้ายจบแล้ว ในเพลงลูกกุ ภาคเพลงนำลูกกุ (parados) เป็นการแสดงครั้งแรกของลูกกุ ส่วนภาคเพลงลูกกุเป็นเพลงซึ่งลูกกุร้องเมื่อจบการแสดงของตัวละครแต่ละตอน (episode)

ดังนั้นในการแสดงละครโศกนาฏกรรมจึงประกอบด้วย

1. ลำดับการแสดงตามภาคต่าง ๆ ทั้งโศกนาฏกรรมทั้งนี้
2. องค์ประกอบสำคัญของโศกนาฏกรรม 6 ส่วน ได้แก่ โครงเรื่อง, ตัวละคร รวมทั้งลักษณะท่าทางหรืออุปนิสัยใจคอ ความคิด, บทสนทนาหรือคำพูด, ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ และทำนองเพลง

อาจกล่าวได้ว่า ละครโศกนาฏกรรมทั้งดรามานั้น โครงเรื่องควรซับซ้อนมากกว่า เรียบง่าย และอาการแสดงออกนั้นควรทำให้เกิดทั้งอารมณ์สงสารและอารมณ์หวาดกลัวด้วย เพื่อให้ถูกกับประเภทและลักษณะของละครแบบโศกนาฏกรรม (ถ้าเป็นละครเสียศีล หรือ ละครสุชนาฏกรรมไม่จำเป็นต้องมีโครงเรื่องและอาการแสดงออกเช่นนี้) ในการเขียนละครโศกนาฏกรรม กวีจึงควรพิจารณาเกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้

1. จุดมุ่งหมายของกวี (aim) และสิ่งที่กวีพึงหลีกเลี่ยงในการสร้างโครงเรื่องของละครโศกนาฏกรรม

2. ภาวะต่าง ๆ ที่มีผลต่ออารมณ์ในละครโศกนาฏกรรม

การสร้างโครงเรื่องของละครโศกนาฏกรรม กวีควรหลีกเลี่ยงสิ่งสามประการ ได้แก่

1. โศกนาฏกรรมไม่ควรให้คนดี ร่ำรวยแล้วกลายเป็นตกทุกข์ได้ยาก เพราะสถานการณ์แบบนี้ไม่ช่วยให้ดูเกิดความหวาดกลัวและอารมณ์สงสาร แต่กลับทำให้เกิดความรังเกียจมากกว่า

2. ไม่ควรให้คนเลวเปลี่ยนสภาพจากมีความทุกข์ทรมานมาพบกับความสุขสบาย ลักษณะนี้ไม่เป็นโศกนาฏกรรมเลย และไม่ช่วยให้เกิดความสงสารหรือหวาดกลัวด้วย

3. ไม่ควรเป็นเรื่องของมนุษย์ที่ไม่มีคุณค่าในตัวเอง มีความสุขแล้วกลับได้พบความยากลำบาก ลักษณะเช่นนี้เราอารมณ์ได้เช่นกัน แต่ไม่ใช่ทั้งอารมณ์สงสารและหวาดกลัว คนดูจะเกิดความสงสาร เมื่อใครสักคนหนึ่งต้องประสบชะตากรรมซึ่งเขาเองไม่น่าจะประสบเช่นนั้น และคนดูจะมีความหวาดกลัวเมื่อใครสักคนหนึ่งที่มีสภาพคล้ายคลึงกับตนกำลังประสบชะตากรรมอยู่

ดังนั้นตัวละครในละครโศกนาฏกรรมควรเป็นมนุษย์ธรรมดาที่ไม่เด่นไปในทางใดทางหนึ่งไม่ว่าจะเป็นด้านความดีงามหรือความยุติธรรม และโชคร้ายที่เขาได้รับไม่ได้เกิดจากความชั่วหรือความเลวทรามของตัวละครเอกนั้น หากแต่เกิดจากความผิดพลาดในการตัดสินใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป หรือเป็นความผิดพลาดซึ่งเกิดจากความหลงมัวเมาเพลิด-เพลินอยู่กับความมั่งคั่งหรือความมีชื่อเสียง เช่น เรื่องของ อีดิปัส (Oedipus), ไทเอส-ทีส (Thyestes) และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันนี้ ดังนั้นโครงเรื่องที่สมบูรณ์ต้องมีจุดเด่นเพียงจุดเดียว หรือมีเพียงปัญหาเดียวเท่านั้น ความเปลี่ยนแปลงของตัวเอกในเรื่องต้องไม่ใช่จากความทุกข์ทรมานมาเป็นสุขสมหวัง แต่ต้องมีลักษณะตรงกันข้ามโดยเปลี่ยนจากความสุขไปสู่ความทุกข์ยากลำบาก และสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงนั้นต้องไม่เกิดจากความชั่วเลวทรามของตัวเอกผู้ซึ่งไม่ชั่วหรือเลวไปกว่าเดิม หากแต่ความเปลี่ยนแปลงเกิดจากตัวเอกนั้นกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปด้วยการตัดสินใจที่ผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง

อารมณ์หวาดกลัว และอารมณ์สงสาร (The tragic fear and pity)

การสร้างอารมณ์หวาดกลัวและสงสารในละครโศกนาฏกรรม อาจใช้ภาพอันตื่นตาและระทึกใจ (spectacle) แต่การทำให้เกิดอารมณ์ทั้งสองด้วยวิธีนี้เป็นสิ่งที่ไม่ใครจะน่าดู และต้องอาศัยส่วนประกอบอย่างอื่น (เช่น นักแต่งกายละคร) มาช่วยด้วย การสร้างอารมณ์ทั้งสองนี้อาจใช้โครงสร้าง (structure) (อันได้แก่ โครงเรื่อง ตัวละคร คำพูด และความคิด) และเหตุการณ์ (incident) การสร้างอารมณ์แบบนี้เป็นวิธีที่ดีและแสดงถึงความสามารถของกวี การใช้โครงเรื่อง (plot) สร้างอารมณ์ก็เพราะโครงเรื่องเป็นตัวกำหนดขอบข่ายของเรื่อง แม้ผู้ดูจะไม่เห็นเหตุการณ์นั้นจริง ๆ แต่ผู้ที่เคยฟังเรื่องราวมาก่อนก็อาจเกิดความหวาดกลัว และสงสารเมื่อตัวเอกพบเหตุการณ์เหล่านั้น ดังที่ปรากฏในเรื่อง

Oedipus

ความเพลิดเพลิน (pleasure) ในการดูละครโศกนาฏกรรมเกิดจากอารมณ์สงสารและหวาดกลัว และกวีได้สร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้ดูด้วยการสร้างบทละครเลียนแบบการ

กระทำในชีวิตจริง ดังนั้นจึงเป็นที่แน่ชัดว่า อารมณ์ทั้งสองนี้อาจสร้างจากเหตุอุบัติในเรื่อง
ด้วย สิ่งที่ต้องพิจารณาต่อไปคือ เหตุการณ์หรือเหตุอุบัติแบบใดที่ทำให้เกิดความหวาดเสียว
หรือสมเหตุ การกระทำของเพื่อนต่อเพื่อน ของผู้เป็นศัตรู หรือของผู้ไม่เคยแยแ่สนใจ
กันเลย เมื่อศัตรูทำร้ายกันไม่ทำให้ผู้เห็นเหตุการณ์สงสารหรือครุ่นคิดถึงการกระทำนั้นเลย
เพียงแต่อาจจะกังวลถึงฝ่ายที่ได้รับความเจ็บปวดเท่านั้น แต่ถาเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง
เครือญาติโดยเฉพาะบุคคลในครอบครัวเดียวกัน เช่นมีการฆาตกรรม หรือสิ่งเลวร้ายทำนอง
นี้ระหว่างพี่กับน้อง, ลูกกับพ่อ, แม่กับลูก, หรือลูกกับแม่ สถานการณ์หรือเหตุอุบัติเหล่านี้
สามารถสร้างอารมณ์หวาดกลัวและสงสารได้ ในขณะที่เดียวกันก็จึงต้องสร้างเหตุอุบัตินี้
ในละครโศกนาฏกรรม เช่น การฆาตกรรม Clytaemnestra โดย Orestes
เพราะ Orestes รู้ว่า Clytaemnestra มารดาของเขาลักลอบมีชู้ และฆ่า Aga-
memnon ผู้เป็นบิดาของเขาตาย เขาจึงฆ่ามารดาบ้าง

✧ การสร้างอารมณ์สงสารและหวาดกลัว นอกจากจะใช้ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ
(spectacle), โครงเรื่อง (plot) และเหตุอุบัติ (incident) ในเรื่องดังกล่าวแล้ว
ก็อาจทำได้โดยสร้างสถานการณ์ขึ้นจากความคิดของกวีเอง ดังต่อไปนี้

- (1๕๗) ✧ 1. สร้างอารมณ์หวาดกลัวด้วยการให้ตัวละครรู้ตัวว่าตนได้กระทำสิ่งใดไป เช่น
เรื่อง Medea ของยูริปีดีส (Euripides) เขาให้ มีเดีย (Medea) ซามุตรของนางเอง
2. อาจสร้างอารมณ์โดยให้ตัวละครกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความโง่เขลา ไม่รู้
ความจริงเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติของกันและกัน แล้วต่อมาได้รู้ความจริงนั้นๆ
เช่นเรื่อง Oedipus ของโซโฟคลีส (Sophocles)
3. สร้างอารมณ์ด้วยการให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งตรึกตรองจะกระทำสิ่งเลวร้าย
ต่อบุคคลอื่น ทั้งนี้จะเป็นด้วยความโง่เขลา หรือด้วยเหตุใดก็ตาม ปรากฏว่าเหตุการณ์นั้นเป็น
จริงขึ้นมาก่อนที่ตัวละครตัวนั้นลงมือกระทำ
4. การสร้างสถานการณ์ที่ไม่ดีเลย คือ กวีกำหนดให้ตัวละครรู้ดีว่าจะกระทำสิ่ง
ใดแต่กลับไม่ยอมทำสิ่งนั้น เมื่อตัวละครไม่ยอมกระทำก็ย่อมไม่มีเหตุการณ์ใด ๆ ขึ้น และไม่มี

ความทุกข์ยากเกิดขึ้นเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องของโศกนาฏกรรม กวีโดยทั่วไปจึงไม่สร้างตัวละครลักษณะนี้ แต่ก็อาจจะมีบ้าง เช่น Haemon และ Creon ในเรื่อง

Antigone

5. สร้างสถานการณ์โดยกำหนดให้ตัวละครกระทำสิ่งที่ที่รักต้องไว้ออกมาแล้วจะเป็นการสร้างสถานการณ์ที่ดียิ่งขึ้น ถ้าให้ตัวละครกระทำไปเพราะความโง่เขลา แล้วต่อมาจึงได้รู้ความจริงเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน สถานการณ์แบบนี้ไม่น่าเกลียดหรือเป็นเรื่องไร้สาระ เพราะการเปิดเผยให้รู้เรื่องภายหลังช่วยให้ผู้ดูงงงันได้

6. การสร้างสถานการณ์ที่ดีที่สุดคือ กำหนดให้ตัวละครกระทำลงไปด้วยความไม่รู้ความสัมพันธ์ของกันและกัน เมื่อกระทำไปแล้วจึงได้รู้ความจริงนั้นในทันทีทันใด ดังปรากฏในเรื่อง Morope ตอนที่ไดรูว่าผู้ที่ตนสั่งประหารเป็นบุตรของตนเอง ในเรื่อง Helle เมื่อบุตรชายได้รู้ความจริงว่าหญิงนั้นเป็นมารดาของตน ก็เป็นขณะเดียวกับที่เขาส่งนางให้แกศัตรูของนาง

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้เอง ทำให้ทราบว่า ทำไมตัวละครในโศกนาฏกรรมจึงมีวงจำกัดแคบ ๆ ขณะที่อริสโตเติลเขียน "Poetics" นี้ ดูเหมือนจะจำกัดอยู่เพียงในครอบครัวเดียวกันเท่านั้น ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของการสร้างสถานการณ์ด้วยความสามารถของกวีเอง ดังนั้นเนื้อหาจึงจำกัดอยู่ภายในครอบครัว และเหตุอันน่าสะพึงกลัวก็เกิดขึ้นภายในครอบครัวด้วย

ตัวละคร (The characters of Tragedy)

สิ่งที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ในการสร้างตัวละครในโศกนาฏกรรมมี 4 ประการได้แก่

1. ประการแรกและสำคัญที่สุดคือ ตัวละครเอกต้องเป็นคนดี คือด้วยอาการที่แสดงออกมาทั้งทางคำพูดและการกระทำ ความดีอาจปรากฏในตัวละครหลาย ๆ ประเภท แม้จะมีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ตัวละครนั้นก็อาจเป็นคนดีได้ เช่น สตรี หรือเหล่าทาส

สตรีอาจตกอยู่ในสภาพความเป็นอยู่ที่ต่ำต้อย และทาสก็มีความเป็นอยู่ที่เลวร้ายยิ่งไปกว่าเหล่าสตรี แต่มุคคัลเหล่านี้ก็เป็นคนดีได้

2. ตัวละครต้องมีการแสดงออกที่เหมาะสม และมีลักษณะสมชาย ลักษณะสมชาย ไม่ได้หมายถึงการไม่มีลักษณะผู้หญิงปรากฏ แต่หมายถึง การมีความองอาจและฉลาดเฉลียว

3. ตัวละครต้องแสดงอย่างสมจริง และมีชีวิตชีวาแสดงให้เหมือนกับว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ

4. ตัวละครต้องอยู่ในบท ก็ต้องมีลักษณะนิสัยตามที่กำหนดในบทอย่างสม่ำเสมอ และคงอยู่เช่นนั้นตลอดไป ถ้าความไม่สม่ำเสมอของอุปนิสัยเป็นสิ่งที่บทกำหนดมาให้ตัวละคร ก็จะต้องรักษาความไม่สม่ำเสมอนี้ให้คงเส้นคงวาตลอดทั้งเรื่อง

อย่างไรก็ตาม วิธีสร้างตัวละครที่ถูกต้องที่สุดคือ การกำหนดให้ตัวละครพูดหรือกระทำสิ่งใดที่มาจากความน่าจะเป็น หรือเป็นสิ่งที่ต้องเกิดจากอุปนิสัยของตัวละครนั่นเอง สถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่อง ก็น่าจะมีผลจากการกระทำและคำพูดนั้น ๆ ด้วย นอกจากนี้อุปนิสัยทางของตัวละครโศกนาฏกรรมต้องแสดงให้เห็นภาพมนุษย์ที่ดีกว่ามนุษย์ธรรมดาโดยทั่วไป เช่นเดียวกับจิตรกรวาดภาพมนุษย์โดยไม่ทิ้งลักษณะความเป็นมนุษย์ แต่ก็สามารถวาดให้ภาพนั้นคงความมนุษย์จริง ๆ การแสดงความสามารถของกวีก็เช่นเดียวกับจิตรกร กวีวาดภาพมนุษย์ในการแสดงละครด้วยการให้เห็นอารมณ์ตามธรรมชาติของมนุษย์เช่น อาจแสดงให้เห็นตัวละครที่บันดาลโหศตันที่ทันใด หรือสามารถดกกลั่นความโกรธนั้นไว้ได้ กวีอาจแสดงบุคลิกที่อ่อนแอของตัวละครให้ปรากฏแก่ตาผู้ดูได้

ข้อกำหนดต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวละครนี้เป็นสิ่งที่นักเขียนบทละครโศกนาฏกรรมยอมรับกัน แต่การแสดงละครบนเวทีจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับการประพันธ์ของกวี และองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย

การรับรู้สิ่งใหม่ (Discovery)

การรับรู้สิ่งใหม่ คือการให้ตัวละครได้รู้เห็นความจริงที่ไม่เคยรู้มาก่อน เป็นการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ซึ่งทำได้โดย

1. ให้ตัวละครรู้ความจริงหรือความลับจากเครื่องหมาย เครื่องแสดง หรือคำทนิ บางอย่างซึ่งติดตัวมาแต่กำเนิด หรืออาจเป็นเครื่องหมายที่ปรากฏภายหลังคำทนิบนร่างกาย ได้แก่รอยแผลเป็น เครื่องหมายหรือเครื่องแสดงภายนอก ได้แก่สร้อยคอหรือหีบที่ถูกค้นพบ เช่น ในเรื่อง Tyro และเรื่อง Ulysses กำหนดให้ตัวละครมีคำทนิเป็นรอยแผลเป็นและ ตัวเองได้รู้ความจริงจากเรื่องที่แม่นมและคนเลี้ยงหนูเล่า การได้รู้ความจริงโดยอาศัย เครื่องหมายหรือคำทนินี้ไม่มีใครจะมีคุณค่าในค่านความงดงาม เมื่อแสดงเป็นละคร

2. ให้ตัวละครรู้ความจริง จากความสามารถในการใช้เหตุผลของกวี แต่เป็น เหตุผลที่ไม่ดีจะดีกว่า เช่นในเรื่อง Iphigenia Orestes เปิดเผยความจริงด้วยคำพูด และนางสาวของเขาเปิดเผยให้รู้ว่าเธอเป็นใครโดยใช้จดหมาย คำพูดและจดหมายเป็นสิ่งที่ กวีสร้างขึ้นเอง

3. ให้ความจริงเปิดเผยโดยอาศัยความทรงจำ กวีกำหนดให้ตัวละครรู้ลึกตัว หรือระลึกถึงความหลังได้ หลังจากที่ได้ยินหรือได้พบเห็นบางสิ่งบางอย่าง เช่น เรื่อง Tale of Alcinous เมื่อไคยีนเสียงแตร (harper) Ulysses ก็ร้องไห้เพราะรำลึก ถึงความหลัง

4. ให้ตัวละครรู้ความจริง หรือให้เหตุการณ์เปิดเผย หลังจากให้ตัวละครไตร่ - ตรองอย่างมีเหตุผล เช่นในเรื่อง The Choephoroe มีข้อความว่า 'One like me is here ; there is no one like me but Orestes ; he, therefore, must be here.'

5. ให้เหตุการณ์เปิดเผยโดยอาศัยเหตุผล แต่เป็นเหตุผลที่ไม่ดีนัก เช่นเรื่อง Ulysses the False Messenger. Ulysses จำพูดอกที่เขาไม่เคยเห็น มาก่อนเลยได้ เหตุการณ์นี้ควรหมายความว่า Ulysses จำพูดอกนั้นได้เมื่อเขาได้เห็นมันอีก ครั้งหนึ่ง (หลังจากที่ได้เคยเห็นมาแล้ว)

6. ให้ความจริงเปิดเผยจากเหตุการณ์ที่กวีสร้างขึ้น ถือว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุด เพราะ จะทำให้ผู้ดูเกิดความประหลาดใจอย่างใหญ่หลวง เช่น เรื่อง Oedipus ของ โซโฟคลีส

ขณะที่กำลังสร้างโครงเรื่อง และเลือกสรรถ้อยคำ (diction) มาใช้ในละครโศกนาฏกรรม ก็ต้องสังวรถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ :-

๑. จะต้องสร้างฉากให้สมจริง / ก็ต้องพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิจาร์ณญาณ มองดูให้รอบคอบอย่างผู้มีสายตากว้างไกล พิจารณาความเหมาะสมในเรื่องต่าง ๆ มิฉะนั้นจะทำให้ผู้ดูเกิดความไม่พอใจ

๒. ก็ต้องพิจารณาเข้ากับปฏิกิริยาของตัวละครให้มีลักษณะสมจริง, การแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ต้องมีลักษณะเหมือนที่ปรากฏในมนุษย์ทั่ว ๆ ไป เป็นต้นว่าแสดงถึงความเคียดแค้น หุนหันุนใจ และความโกรธ ตัวละครต้องแสดงอาการเหล่านั้นเหมือนมนุษย์ทั่วไปกระทำ

๓. เรื่องที่แสดง ไม่ว่าจะเขียนเสร็จเรียบร้อยแล้วหรือกำลังเขียนอยู่ก็ตาม ก็ต้องปรับปรุงตัดแต่งเรื่องและตัดทอนให้เหมือนละครโศกนาฏกรรมอื่น ๆ เพื่อเหมาะสมสำหรับใช้แสดงละคร, เพราะการแสดงละครนั้นต้องแสดงภายในเวลาจำกัดไม่เหมือนกับการเขียนกวีนิพนธ์ซึ่งเรื่องจะขยายยาวมากกว่าที่แสดงเป็นละคร

๔. มีเหตุการณ์หลายตอนที่มีผลต่อจิตใจของผู้ดู, ละครโศกนาฏกรรมทุกเรื่องมีเหตุการณ์ที่มีความสับสน และเหตุการณ์ที่คลี่คลายแล้ว ความสับสน (Complication) หมายถึงเหตุการณ์ทั้งหมดตั้งแต่เริ่มแสดงไปจนถึงก่อนที่ตัวเอกในเรื่องจะเปลี่ยนแปลงชะตากรรม ความคลี่คลาย (denouement) หมายถึงเหตุการณ์ทั้งหมดตั้งแต่ตัวเอกเปลี่ยนแปลงชะตากรรมไปจนจบเรื่อง การแสดงละครจะประสบผลสำเร็จเรียกว่าอารมณ์คนดูให้เพลิดเพลินพอใจหรือไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะของความสับสน และการคลี่คลายเหตุการณ์ว่าเหมาะสมสอดคล้องกันไปด้วยหรือไม่

๕. ความโศกสลดในละครโศกนาฏกรรมมีลักษณะแตกต่างกัน 4 ประการคือ

- ๑) ความโศกสลดอันเกิดจากโครงเรื่องซับซ้อนซึ่งประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์แบบภาวะผกผัน (peripety) และแบบการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery)
- ๒) ความโศกสลดอันเนื่องมาจากความหุนหันุนใจที่ปรากฏในเรื่อง
- ๓) ความโศกสลดของตัวละครซึ่งเป็นคนดีแต่ต้องประสบโชคร้ายเพราะการตัดสินใจผิดพลาดของตนเอง

4) ความโศกสลดอันเกิดจากภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle) จุดหมายของกวีคือ การนำความโศกสลดทั้งสี่แบบนี้มาประสมประสานให้ปรากฏในละครโศกนาฏกรรมอย่างเหมาะสมสอดคล้องกัน

6. การเขียนละครโศกนาฏกรรม เหตุอุบัติ (incident) ที่ปรากฏในการแสดงละครไม่ควรเหมือนกับเหตุอุบัติในมหากาพย์ (epic) ทุกประการ เพราะเรื่องมหากาพย์เป็นกวีนิพนธ์ประเภทเรื่องยาวจะบรรยายให้ยืดยาวเพียงใดก็ได้ แต่ละครต้องแสดงภายในเวลาที่กำหนด

7. ลูกคู่มีความสำคัญ ดังนั้นต้องถือเสมือนว่าเป็นตัวละครเช่นกัน, ลูกคู่มีส่วนในการแสดงด้วย งานเขียนของโซโฟคลีสแสดงให้เห็นความสำคัญของลูกคู่มากกว่างานเขียนของยูริปิดีส ส่วนเรื่องเพลงนั้นกวีรุ่นหลัง ๆ ไม่รู้จะเห็นความสำคัญเหมือนส่วนประกอบอื่นๆ ของละครโศกนาฏกรรม เพลงซึ่งถือว่าเป็นส่วนประกอบที่ไม่รู้จะสำคัญส่วนหนึ่งนั้น ปรากฏในละครโศกนาฏกรรมเรื่องแรกคือเรื่อง Agathon กวีบางคนพยายามจะสอดแทรกเพลงเข้าประกอบบทพูด หรือประกอบในการแสดงอื่น ๆ ทั้งเรื่อง และพยายามจะชักจูงกวีอื่น ๆ ให้คล้อยตามความคิดนั้น

การใช้คำพูด (diction) และความคิด (thought)

ความคิด (thought) นั้น กวีต้องใช้ความสามารถทางวาจาศิลป์ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และเรื่องราวที่เกิดขึ้น ความคิดของตัวละครจะปรากฏออกมาทางคำพูดเพื่อเราให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ต่าง ๆ อารมณ์ที่ต้องการให้เกิดได้แก่ อารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) การแสดงความคิดแตกต่างไปจากการแสดงองค์ประกอบอื่น ๆ คือ ความคิดแสดงออกมาโดยไม่มีการอธิบาย แต่จะแสดงด้วยภาษาพูดซึ่งประณีตขึ้นโดยนักพูดหรือกวีนั่นเอง

การเลือกใช้คำพูดนั้น กวีต้องพิจารณาภาษาที่ใช้พูดให้เหมาะสม เช่น พิจารณาเห็นข้อแตกต่างระหว่างคำสั่งกับคำขอร้องหรืออ้อนวอน ระหว่างคำบอกเล่าธรรมดา กับคำกล่าว

ผู้เขียน ระหว่างคำถามกับคำตอบ และความแตกต่างระหว่างคำพูดแบบอื่น ๆ กฎเกณฑ์ในการเลือกใช้คำพูดขึ้นอยู่กับศิลปะในการพูดของนักพูดที่มีความสามารถดีเยี่ยม 'กวีจะรู้หลักเกณฑ์นี้หรือไม่ก็ตาม แต่คำพูดที่กวีเลือกใช้ในแต่ละครั้งเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาเป็นสำคัญ

การสร้างคำพูดตลอดทั้งเรื่องต้องคำนึงถึง ตัวอักษร พยางค์ ลักษณที่ใช่เชื่อม คำประกอบหน้านาม คำนาม คำกริยา คำชนิดอื่น ๆ รวมทั้งลักษณะของสุนทรพจน์แบบต่างๆ ด้วย

คำนาม (Nouns) ที่ใช้มี 2 ชนิด คือ นามธรรมดา (simple) จะใช้ตอนที่มีเหตุการณ์ไม่สำคัญ ส่วนนามประสม (double) ซึ่งเกิดจากคำสองคำมาประสมกันเป็นคำใหม่จะใช้ตอนที่เหตุการณ์สำคัญ และเหตุการณ์ไม่สำคัญตอนใดตอนหนึ่ง หรือปรากฏทั้งสองตอนก็ได้

คำนามที่ใช้กันอยู่ในละครโศกนาฏกรรมมีดังนี้

1. นามที่ใช้เรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไป (the ordinary word for the thing)
2. คำแปลก (a strange word)
3. คำเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปไมย (a metaphor)
4. คำประติมากรรม (an ornamental word)
5. คำประสมที่กวีสร้างขึ้น (a coined word)
6. คำที่ขยายให้ยาวขึ้น (a word lengthened out)
7. คำที่ตัดให้สั้นลง (curtailed)
8. คำที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (altered in form)

"คำนามที่ใช้เรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไป" (the ordinary word) นั้น อริสโตเติล หมายถึงคำทั่ว ๆ ไปที่มีใช้กันอยู่ภายในเมือง

"คำแปลก ๆ" (a strange word) หมายถึงคำที่มีใช้กันในสถานที่อื่น มิใช่ภายในตัวเมือง

"คำเปรียบ" เปรียบแบบอุปลักษณ์ (Metaphor) หมายถึงคำนามที่ใช้เรียกสิ่งหนึ่ง แต่อาจมีความหมายโยงไปถึงอีกสิ่งหนึ่งก็ได้ เป็นการถ่ายโยงคำที่มีความหมายกว้าง (genus) ไปสู่คำที่มีความหมายแคบกว่า (species) หรือจากคำที่มีความหมายเฉพาะเจาะจงกว่า (species) ไปสู่คำที่มีความหมายกว้างกว่า (genus) หรือถ่ายโยงความหมายของคำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน การใช้อุปลักษณ์เป็นการเรียกชื่อสิ่ง ๆ นั้นให้ผิดแปลกไปจากเดิม เช่น ใช้คำที่มีความหมายกว้าง (genus) แทนสิ่งที่มีความหมายเฉพาะเจาะจงกว่า (species) เช่น ขอความว่า 'Here stands my ship,' คำว่า "standing" มีความหมายแคบเพียงเป็น "lying at anchor" ส่วนอุปลักษณ์ประเภทคำที่มีความหมายแคบ (species) ใช้แทนคำที่มีความหมายกว้างกว่า (genus) ได้แก่ว่า 'Truly ten thousand good deeds has Ulysses wrought,' คำว่า "ten thousand" นั้นมีความหมายกว้างไกลถึง "a particular large number"

"คำที่กวีสร้างขึ้นใหม่" (a coined word) คือ คำนามซึ่งไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่ว ๆ ไป เป็นนามที่กวีสร้างขึ้นเพื่อใช้ในคำประพันธ์โดยเฉพาะ

เรื่องการใช้คำพูดนั้นไม่สามารถกล่าวได้อย่างครบถ้วนว่ามีวิธีใดบ้าง แต่ที่กล่าวได้แน่ชัดคือ คำพูดตามปกติธรรมดา (ordinary word) นั้นใช้สำหรับเรียกสิ่งต่าง ๆ คำพูดที่มีชื่อเป็นที่จดจำกันโดยทั่วไปมักเป็นคำพูดแปลก ๆ (a strange word) ที่ผู้อ่านไม่คุ้นเคยเช่นเป็นคำแปลก ๆ (a strange word) คำเปรียบเทียบกับ (Metaphor) คำที่กวีขยายให้ยาวขึ้น (a word lengthened out) และคำอื่น ๆ ที่ผิดแปลกไปจากคำที่มีใช้กันอยู่ตามปกติธรรมดา เช่น คำปริศนาที่สร้างจากคำเปรียบเทียบกับ ส่วนคำหยาบคายที่สร้างจากคำแปลก ๆ คำในลักษณะเหล่านี้จะช่วยให้คำพูดตอนนั้นแปลกเด่นผิดไปจากธรรมดา ต้องตีความและทำความเข้าใจจึงจะรู้เรื่อง ผิดกับคำพูดแบบธรรมดาซึ่งผู้ใดสามารถรู้เรื่องทันทีที่ได้ยิน

การเลือกใช้คำให้เหมาะกับรูปแบบของฉันทลักษณ์เป็นสิ่งสำคัญ การตัดสินใจว่าจะเลือกใช้คำนามแบบคำประสมหรือคำแปลกใหม่เป็นสิ่งยาก แต่ที่ยากไปกว่านั้นคือการ

เลือกใช้คำอุปลักษณ์ (metaphor) ความสามารถในการเลือกใช้คำนั้นสอนกันไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัญญาความสามารถของกวีแต่ละคน

X การเลือกใช้คำนั้น จะสังเกตพบว่า ผู้แต่งใช้คำประสม (compounds) มวกที่สุด
 ในฉันทลักษณ์แบบ dithyramb คำพูดแปลก ๆ จะใช้นั้นทลักษณ์ที่มีลักษณะเป็น
 *heroic และคำเปรียบเทียบจะใช้กับฉันทลักษณ์แบบ iambic กวีนิพนธ์แบบ iambic
 นี้ไม่เหมาะสำหรับบทพูดเลย แต่คำปกติธรรมดา คำเปรียบเทียบและคำประสมทำให้ไพเราะ
 พอจะอนุโลมนำไปใช้ในบทพูดได้

ลักษณะโครงสร้างเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมีทนะพาชา

วรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ เมื่อเราสนใจชีวิตมนุษย์เราจึงต้องศึกษา
วรรณคดี การศึกษาวรรณคดีไทยนั้นมีหลายแบบด้วยกัน ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน¹
อธิบายว่า อาจศึกษาวรรณคดีได้เป็นสามทางคือ

1. ทางวรรณนา (descriptive)
2. ทางวิจารณ์ (critical)
3. ทางเปรียบเทียบ (comparative)

ลิตธา พิณภูวคต² ได้เสนอ "แนวทางการศึกษาวรรณคดี" ไว้ดังนี้

1. ศึกษาในแนวประวัติ (History of literature)
2. ศึกษาในแนววิจารณ์ (Literary criticism)
3. ศึกษาในแนวเปรียบเทียบ (Comparative literature)
4. ศึกษาในแนววรรณศิลป์ (Literary art)

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ³ ได้เสนอวิธีการต่าง ๆ ในการวิจารณ์วรรณคดี
(ซึ่งอาจนำมาใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะของวรรณกรรม) คือ

1. การวิจารณ์เชิงประวัติศาสตร์และตำนาน
2. การวิจารณ์เชิงปรัชญา
3. การวิจารณ์เชิงจิตวิทยา

¹พระยาอนุมานราชธน การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ ภาคคำนำ

²ลิตธา พิณภูวคต และคนอื่น ๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย หน้า 46-47

³ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า 13-19

4. การวิจารณ์เชิงสังคมวิทยา
5. การวิจารณ์เฉพาะชิ้นงาน
6. การวิจารณ์เชิงจริยธรรม และตามแนวการศึกษา

นอกจากนี้ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ¹ ยังได้เสนอการวิเคราะห์วรรณกรรมตามรูปแบบ โดยแบ่งออกเป็น

1. วิเคราะห์เนื้อเรื่อง
2. วิเคราะห์ลักษณะนิสัยของตัวละคร
3. วิเคราะห์กลวิธีในการแต่ง แบ่งเป็น
 - 3.1 วิเคราะห์การร้อยกรอง หรือร้อยแก้ว
 - 3.2 วิเคราะห์กลวิธีคำเนนเรื่อง

ชลธิรา กลัคคอยู่กล่าวว่า 'เราอาจจะวินิจฉัยงานเขียนอีกแง่หนึ่งได้ คือในแง่โครงสร้าง ซึ่งมีส่วนประกอบต่าง ๆ ได้แก่โครงเรื่อง แก่นเรื่อง ลักษณะตัวละคร ฉาก สัญญลักษณ์ แนวการเขียน คารมณ์ และทัศนคติของนักเขียน'² นอกจากนี้ยังกล่าวเพิ่มเติมว่า "งานเขียนแต่ละชิ้นจะมีคุณภาพดีแค่ไหนเพียงใด ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งก็คือการที่มีโครงสร้างที่เป็นระบบ มีส่วนประกอบต่าง ๆ รวมตัวกันอย่างมีระบบ และคุณสมบัติสำคัญที่จะทำให้มีลักษณะเป็นระบบได้นั้น มีอยู่ 3 ประการคือ ความซับซ้อน (Complexity) เอกภาพ (Coherence) และความกระชับของภาษา (Economy)"³

กุหลาบ บัณฑิตะมาส⁴ ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์วรรณคดีประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น

¹ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า 21-35

²ชลธิรา กลัคคอยู่ "หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยคุณาวรรณกรรม" วารสารวิทยุศึกษา 28-36 ตุลาคม - พฤษภาคม 2516

³ค.

⁴กุหลาบ บัณฑิตะมาส วรรณคดีวิจารณ์ หน้า 78

นิทาน และบทละครว่า อาจวิเคราะห์ออกเป็นส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นวรรณคดี เรื่องนั้น ได้ดังต่อไปนี้

1. โครงเรื่องและเหตุการณ์ในเรื่อง (Plot and Events)
2. สารัตถะ หรือแก่นของเรื่อง (Theme)
3. เวลาและสถานที่ (Setting)
4. ตัวละครในเรื่องและบทสนทนา (Characters and dialogues)
5. เทคนิค หรือกลวิธีในการแต่ง (Techniques)
6. สไตล์ (Style)
7. น้ำเสียงของผู้แต่ง (Tone)
8. แนวคิดหรือปรัชญาในการแต่ง (Philosophy)

บัวงาม อรรถพิทักษ์¹ ได้ "วิเคราะห์บทละครว่าเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเฉพาะสภาพชีวิตความเป็นอยู่ปรากฏในเรื่อง" โดยใช้เกณฑ์วิเคราะห์ลักษณะองค์ประกอบของบทละครในเรื่อง ดังนี้ :-

1. โครงเรื่อง (Plot) หรือการดำเนินเรื่อง ก็คือการที่ผู้แต่งค่อย ๆ คำเนินเรื่องไปสู่ปัญหาที่ฉะฉาน จนเข้มข้นขึ้นถึงจุดสุดยอดของเรื่องที่เรียกว่า จุดไคลแมกซ์ (Climax) แล้วก็คลี่คลายเรื่องลงอย่างเรียบร้อย ส่วนประกอบของโครงเรื่องมีดังนี้

- 1.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition)
- 1.2 ปัญหาที่เริ่มปรากฏ (The inciting force)
- 1.3 ความยุ่งยาก (Complication)
- 1.4 จุดสุดยอด (Climax)
- 1.5 จุดคลี่คลาย (Denouement)

¹บัวงาม อรรถพิทักษ์ วิเคราะห์บทละครว่าเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเฉพาะสภาพชีวิตความเป็นอยู่ปรากฏในเรื่อง หน้า

2. การสร้างตัวละคร (Characterization) ผู้แต่งสร้างตัวละครขึ้นมาเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่อง ลักษณะนิสัยของตัวละครนี้จะต้องไม่ผิดจากมนุษย์จริง ๆ

3. ฉาก (Setting) เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้เรื่องน่าสนใจ และจะถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงพอสมควร ฉากจะช่วยให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะผู้อ่านจะเข้าใจได้เลยว่าเรื่องนั้นเกิดขึ้นที่ใด

4. บทสนทนา (Dialogue) บทสนทนาของตัวละครจะทำให้เรื่องดูเป็นจริงเป็นจังขึ้น และยังแสดงถึงลักษณะนิสัยของตัวละคร ผู้แต่งจะต้องคำนึงว่า บทสนทนาจะต้องเหมาะสมกับสภาพฐานะของบุคคล

5. แนวคิดของเรื่อง (Theme) การวางแนวคิดของเรื่องก็เพื่อให้บทละครจับใจ และมีความหมาย ซึ่งบางทีแนวคิดของเรื่องนี้อาจเป็นสิ่งที่ผู้แต่งต้องการใช้เป็นเครื่องสอนใจ นอกจากจะก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน

จันทิมา พรหมโษิตกุล¹ ได้ “วิเคราะห์บทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์” โดยวิเคราะห์เกี่ยวกับ

1. ลักษณะการวางรูปแบบ

1.1 การจัดแบ่ง

1.2 การกล่าวแนะนำตัวละคร

1.3 รายละเอียดของแต่ละตอน

1.3.1. การเริ่มต้นของแต่ละตอน

1.3.2. การดำเนินความแต่ละตอน

1.3.3. การจบของแต่ละตอน

2. ลักษณะเนื้อหาหลัก

2.1 ลักษณะเนื้อหาทั่วไป

2.2 ลักษณะเนื้อหาพิเศษ

¹จันทิมา พรหมโษิตกุล วิเคราะห์บทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หน้า 351-353

3. ลักษณะเนื้อเรื่องหรือองค์ประกอบ
 - 3.1. โครงเรื่อง
 - 3.1.1. การเริ่มเรื่อง
 - 3.1.2. ปัญหาที่เริ่มปรากฏ
 - 3.1.3. ความยุ่งยาก
 - 3.1.4. จุดสุดยอด หรือจุดวิกฤต
 - 3.1.5. จุดคลี่คลาย
 - 3.2. การสร้างตัวละคร
 - 3.3. การสร้างฉาก
 - 3.4. บทสนทนา
 - 3.5. แนวคิดของเรื่อง
4. ลักษณะทางทำนองเขียน
 - 4.1. การใช้ถ้อยคำภาษา
 - 4.1.1. การใช้คำช่วยให้ความหมายชัดเจน
 - 4.1.2. การใช้คำเปลี่ยนเสียงธรรมชาติ
 - 4.1.3. การใช้คำศัพท์สูง ๆ
 - 4.1.4. การใช้คำศัพท์แปลก ๆ หรือคำแปลก ๆ
 - 4.1.5. การใช้คำภาษาต่างประเทศ
 - 4.1.6. การใช้คำหยาบ
 - 4.1.7. การใช้คำภาษาปาก
 - 4.1.8. การใช้คำให้ความรู้สึกและให้ภาพพจน์
 - 4.1.9. การใช้คำตัด
 - 4.1.10. การใช้คำอุทาน
 - 4.1.11. การใช้คำไม่เพื่อย
 - 4.1.12. การใช้คำประเภทที่เรียกว่า "การเหยียบกลอน"
 - 4.1.13. การใช้คำไม่เหมาะสม

4.2. ส่วนนวนโวหาร

4.2.1. พรรณนาโวหาร

4.2.2. อุปมาอุปไมยโวหาร

จากหลักเกณฑ์การวิเคราะห์ของณัฐและณัฐทรงคุณวุฒิหลายท่านนี้เอง ผู้วิจัยจึงเกริ่นจะ
ตั้งหัวข้อในการวิเคราะห์เรื่องพระลอ, เงาะป่า และมัทนะพาธา ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบ (Form)
2. โครงเรื่อง (Plot)
3. การดำเนินเรื่อง (Literary devices)
4. ตัวละคร (Characters)
5. บทสนทนา (Dialogue)
6. ฉาก (Setting)
7. แนวคิดของเรื่อง (Theme)

วรรณคดีไทยที่จะนำมาวิเคราะห์ครั้งนี้มีจำนวนทั้งหมด 3 เรื่อง ผู้วิจัยจะแยก
วิเคราะห์เป็นเรื่อง ๆ ไป โดยเรียงลำดับจากเรื่องพระลอ, เงาะป่า และมัทนะพาธา

บทละคร เรื่องพระลอ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
ลักษณะคำประพันธ์ *

บทละคร เรื่องพระลอ มีลักษณะเป็นกลอนบทละคร รวมจำนวนคำกลอนทั้งสิ้น 805
คำกลอน

แทรกควายกลอนเพลงไทย	183	บท
โคลงสอง	9	บท
โคลงสี่สุภาพ	8	บท
ร่ายสุภาพ	6	บท

* ดูแผนผังต้นหลักช่อในภาคผนวก

ตอนที่เป็แนบพเรจาของตัวละครก็ไชรอยแกว

กลอนบทละคร

กลอนบทละคร มีทำนองเพลงขับร้องมากมายตามลักษณะเนื้อเรื่อง กลอนบทละคร มีทำรำและทำนองเพลงประกอบไปด้วยกัน ดังนั้นโดยปกติมีวรรคละ 6 คำ ลักษณะสัมผัส เหมือนกลอนแปด

สำหรับบทละครเรื่องพระลอ จำนวนคำในแต่ละวรรคไม่แน่นอน มีตั้งแต่ 6 - 9 คำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เหลื่อมเห็นเป็นเทวกุมาร
บึกเคี้ยวกายกลายเคลื่อนเลื่อนมา
เขื่อน บีมพริ้มพัทตร์พริ้งหยอก
เป็นเทวคชาตราพิรุณทรุโกโหม

ลอบตระหง่านชะเง้อมแท่นแสนสง่า
เป็นครุฑเทวานามรรโลม
สักครุออกเจื่อนจางรางรางโฉม
ขนองโน้มึงงันสันสะทอน
สบเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

คำขึ้นต้นที่ใช้ในกลอนบทละครเรื่องนี้มีหลายอย่างด้วยกัน เป็นต้นว่า เมื่อนั้น บัคนั้น มาจะกล่าวบทไป ใช้ "เอ๋ย" เหมือนกลอนคอกสร้อย และขึ้นต้นกวยขอความขรรคมดา

เมื่อนั้น

เมื่อนั้น
ทั้งนางลักษณวดีศรีสะไภ

...

ฯลฯ

พระแม่เจ้าบุญเหลือเป็นใหญ่
สนมในพระที่นั่งเลี้ยงสองรา

...

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บัคนั้น

บัคนั้น
เบิกแวนเวียนพระลอหนอไท

พระเมอเจ้าเจ้าวิชาจะหาไหน
อวยชัยเฉลิมพรสมมงคล

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

มาจะกล่าวบทไป

มาจะกล่าวบทไป
สงสารเพื่อนแพงน้องสองบังอร

...

ฯลฯ

... เอย ... (เหมือนกลอนกอกสร้อย)

ไก่อบายไก่อแก้ว
เลี้ยวลอลอราชนาคจริง

...

ฯลฯ

ขอความขรรคมคา

แรงฤทธิ์วิทย์สาธิตาเห็น
ผาวกะนั่งถึงสองเทวี

...

ฯลฯ

ถึงผู้เจ้าจอมเทวสิงขร
เฝ้าอาวรณ์วันกะนั่งถึงพระลอ

...

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

กล้าแก่วายลิตีฤทธิ์ผิสี
เพราพริ้งหงอนสร้อยสวยสะอาก

...

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บึงเอื้อร่อนทูนควมมนตร์ดี
เราตุ้กระดึบกระสายไปมา

...

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

นอกจากนี้กลอนบทละครยังมีเพลงหน้าพาทย์ * และทำนองเพลง **กำกับไว้ด้วย
เพลงหน้าพาทย์เขียนไว้ข้างท้าย และทำนองเพลงเขียนนอกไว้ข้างบน ท่อนท้ายยังบอก
จำนวนคำกลอนอีกด้วย ดังตัวอย่าง

ร้องลำลาวเล็กคึกสร้อย
พระลูกเอยพระลูกรัก
พระเคราะห์ร้ายโหดหายวุ่นไผ่

แม่สุกจักทูลหักซัดขึ้น
เหมือนยางยืนกลางหม่อมชวน

*ดูคำอธิบายและรายละเอียดในภาคผนวก

**ดูคำอธิบายและรายละเอียดในภาคผนวก

เนื้อสุ่เสื่อถาเสื่อจะย่น
 จะเดินป่าฝาคงคงประชวร
 ตัวแมแก่แล้วลูกแก้วเม
 แม่ขึ้นไปถึงไมหามตามพระทัย

พอทรงบัญชาไวจงไตสวน
 เสนี้ตรองเห็นล้วนแต่หนักใจ
 เห็นแก่พอนี้ฝากผีไ
 ว่าพลางแม่ให้ก็ไศกี

6 กำ โอด

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

เพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ที่ปรากฏในบทละคร เรื่องพระลอมีดังนี้

เพลงถูกพาทย์

เพลงสาธุการ

เพลงเขินเหลา

เพลงรัวสาบล

เพลงรัว

เพลงฝรั่ง

เพลงตะเข็งเจ้าเขิน

เพลงเร็ว

เพลงนิ่ง

เพลงลงสร

เพลงนางนาฏ

เพลงกราวนอก

เพลงโอด

เพลงเชิด

เพลงเสมอ

เพลงมาทสุณี

เพลงชา

เพลงโล

เพลงกลม

เพลงนิ่งรัว

เพลงเชิดนิ่ง

เพลงเชิดจีน

เพลงลาวเข็ง

เพลงฝรั่งเกมลาว

เพลงกราวรำเล็ก

เพลงโถม

เพลงกล่อม

เพลงกลองโยน

ทำนองเพลง

กลอนบทละคร เรื่องพระลอ กำหนดทำนองเพลงไว้ดังนี้

ลาวครวญ	สร้อยลาว	สร้อยลาวเล็ก	ลาวเจ้าชู
ลาวพุงคำ	ลาวพุงขาว	ลาวคำเนนทราย	ลาวกระแซ
ลาวแพนน้อย	ลาวสมเค็จ	ลาวคำหอม	ลาวสรวยรวย
ลาวเล็กคักสร้อย	ลาวเนียง	ลาวตอนก	ลาวชมดง
ลาวเซ็ง	ลาวเล็ก	ลาวพวน	ลาวลงสร้ง
ลาวเกินดง	ลาวจองแกง	ลาวตอนก	
เขมรอกโครง	เขมรอมตุก	เขมรทางเหลือง	เขมรกลมลูก
เขมรโพธิสัตว์	เขมรเอวบาง	เขมรตะเบ็ง	เขมรไฉ่ควาย
เขมรประชุม	เขมรเป่าใบไม้		
ญวนเก๋า	ไทยน้อย	พม่าเขว	
ดองนานเล็ก	ดองนานใหญ่		
มหาฤกษ์	มหาชัย		
เทญยี่	สังขารา	สคายงแปลง	
เกริ่นประสาธน์	เกริ่นโศก	เกริ่นอนาถ	เกริ่นสยง
เกริ่นเคล้าขอฝรั่ง			
สระนุทรงนอก	พากย์	นางโหย	
เพลงทยอย	เห่เพลงช้า	เรีงเพลงเร็ว	เรีงเชิดฉิ่ง
เรีงกราวนอกออกเขน			

บทละครเรื่องพระลอนี้ นอกจากจะมีกลอนบทละครแล้ว ยังมีกลอนเพลงไทยด้วย
 กลอนเพลงไทย มีลักษณะคล้ายกลอนบทละคร แต่จำนวนคำในวรรคมีตั้งแต่ 5-8
 คำ สัมผัสนั้นบางครั้งก็เหมือนกลอนบทละคร บางครั้งก็มีสัมผัสข้ามบท ดังตัวอย่าง

จะอนโอรุ่'แอ่วแอ่ว' พระแก้ว'กองโลก' แสนสวย'สะคราญ' สึง'หารแสน'โคก
 สร้าง'แสนพิโยค'ชวนใจ' สร้าง'โคกสร้าง'เศร้า' สร้าง'เหงา'หฤทัย' เพราะ'พระโสม'ท่าน'ไท้
 เฉิด'ฉินขึ้น'เขียง'เออย

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

โคลงสองสุภาพ

โคลงสองสุภาพแบ่งเป็น 3 วรรค วรรคที่ 1 และ 2 มี 5 คำ วรรคที่ 3 มี
 4 คำ และอาจมีคำสร้อยอีก 2 คำในท้ายบท ดังตัวอย่างโคลงสองในบทละครเรื่องพระลอ

โค'นคโย'สอง'เจ้า	คว'รเคียบ'ฤา'จึง'เตา'
แซ'กฟ้า'ทั้ง'สอง	แม่'เออย
หมอง'ใจ'ไค'จึง'ฉาย	สอง'อย่า'กิด'อิน'ร้าย
แก'เน'ราณ'หัว	แม่'เออย
...	...

ฯลฯ

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

โคลงสี่สุภาพ

โคลงสี่สุภาพประกอบด้วยคำประพันธ์สี่บาทประธาน ซึ่งทอดรับสัมผัสกัน คณะหนึ่งมี
 30 คำ อาจมีคำสร้อยท้ายบาทได้ 2 แห่ง คือท้ายบาทที่หนึ่ง และท้ายบาทที่สาม บังคับเอก
 7 แห่ง โท 4 แห่ง ตามปรกติโคลงบทหนึ่ง ๆ ไม่ต้องทอดรับสัมผัสกันเว้นแต่เข้าลิลิต คำ-
 ท้ายโคลงจึงต้องทอดสัมผัสไปยังคำในบาทแรกของโคลงอันถัดต่อไป

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพในเรื่องพระลอ

คนมาทักพระญาติโอ้

สรบสาวสนมทรุด

กานัลโศกศัลย์สุด

คนหนึ่งถาออกได้

เสียงให้ทุกราษฎร์ให้

อกแค้นคินดูเหมือน

บเห็นตะวันเคื่อน

แลแห่งใดเห็นน้ำ

อิงอุ้ม โหยแฮ

ทาวไท

ถึงไพร เมืองนา

เกดอกรกถึงกลางคิน

ทุกเรือน

จักขัว

ควมิต ม้วนนา

หยอมน้ำตาคน

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ส่วนบทสนทนาของตัวละครที่แต่งด้วยร้อยแก้วนั้น บางวรรคจะมีลักษณะคล้องจองกัน คล้ายร้อย แต่ไม่สามารถจึกเข้ากับรายชนิดใด ๆ ได้ เช่น

ก็จะทำอะไรได้ เื่อยยังมีชีวิต เื่อยยังเป็นมนุษย์ สิ่งที่เคยพอจะทำได้ ก็เพียงแต่ทำดีที่สุด เมื่อไม่สามารถจะกระทำที่เอากุ้ม นิดเพื่อนเหมือนเทวฤทธิ์ เมื่อสิ่งใดที่เคยอยากใคร่คิด เมื่ออยากใคร่ปอง ถ้าเมื่ออยากมีช่อง เมื่อก็จำ- จะลองลงกระทำทางอย่างดีที่สุด ซึ่งพอเชื่อเป็นมนุษย์จะพอทำได้ จริงไหมเล่า- พระนอง

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

1. รูปแบบ (Form)

ไค่แก่องค์ประกอบ คือการเริ่มเรื่องตัวละคร และคำลงท้ายหรือการจัดแบ่งเป็น ตอน ๆ การกล่าวแนะนำตัวละคร

บทละครเรื่องพระลอ แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนต้นมี 7 ฉาก ตอนกลางมี 5 ฉาก และตอนท้ายมี 6 ฉาก

ตอนต้น

- ฉากที่ 1 ปู่เจ้าเซาวัง
- ฉากที่ 2 ปู่เจ้ายกลูกศรและยิงสามชาย
- ฉากที่ 3 พระลอทองเสนห
- ฉากที่ 4 ปู่เจ้าแต่งทัพตี
- ฉากที่ 5 ทัพตีปู่เจ้าปล้นแมนสรวง
- ฉากที่ 6 พระลอกลับจากเมืองแมนสรวง
- ฉากที่ 7 พระลอจากแมนสรวง

ตอนกลาง

- ฉากที่ 1 พระลอข้ามแม่น้ำกาหลง
- ฉากที่ 2 ลงสรวงเสี่ยงน้ำ
- ฉากที่ 3 พระเพื่อนพระแพงเข้าทักทีย
- ฉากที่ 4 ตามไ้ปู่เจ้า
- ฉากที่ 5 เข้าสวนเวืองสรวง

ตอนท้าย

- ฉากที่ 1 พระเพื่อนพระแพงทูลลาพระเจ้ายา
- ฉากที่ 2 พระลอเข้าห้องพระเพื่อนพระแพง
พระเพื่อนพระแพงจากสวน
- ฉากที่ 3 พระลอสู่ปราสาทเมืองสรวง
- ฉากที่ 4 พระเจ้ายายท้าวพิชัยพิศณุทวีโหลางพระลอ
- ฉากที่ 5 พระเจ้ายาแทงพล
- ฉากที่ 6 พิฆาตพระลอ

① *การเริ่มเรื่อง บทละครเรื่องพระลอเริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงพระเพื่อนพระแพง ให้นางรินนางโรยไปเชิญเจ้าสมิงพรายมาช่วยทำเสน่ห์ให้พระลอหลงรัก และเดินทางมาหานางทั้งสองที่เมืองสรอง ปู่เจ้าก็รับคำเชิญ

② *เนื้อเรื่อง เมื่อปู่เจ้ารับช่วยเหลือพระเพื่อนพระแพงแล้วก็ทำเสน่ห์พระลอโดยวิธี "ยกอุกกลม" และ "ปล่อยขงสามชาย" ไปยังเมืองแมนสรวง พระลอจึงเกิดอาการเร้าร้อนใจ แว่วแต่เสียงขอขบกลอนชมโฉมพระเพื่อนพระแพง พระนางบุญเหลือรู้เรื่องก็ให้นายแก่น นายขวัญที่เลี้ยงทั้งสองของพระลอไปหาหมอมารักษา หมอเฒ่าลัทธิขี้ตั้งพื้ชี่กลาญทนต์แก้เสน่ห์ปู่เจ้าได้สำเร็จ

ต่อมาปู่เจ้าได้เรียกกองทัพขึ้นมาแล้วสั่งให้ยกเข้าไปขับไล่เทพารักษ์พระเลื้อเมืองทรงเมืองของแมนสรวง เมื่อทัพผู้มีชัยปู่เจ้าก็ส่ง "สลาเหิน" ไปทำเสน่ห์พระลออีก คราวนี้หมอเฒ่าลัทธิขี้ตั้งพื้ชี่กลาญทนต์ไม่สามารถแก้ไขได้ พระนางบุญเหลือจึงยินยอมให้พระลอเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมืองสรอง เพราะพระนางเชื่อคำทำนายของโหรว่าพระลอกำลังมีเคราะห์ ถ้าอยู่ในเมืองอาจถึงแก่ชีวิต การจากไปของพระลอสร้างความเศร้าโศกแก่พระนางบุญเหลือ พระชายาลักษณะดี เหล่าสนมกำนัล ข้าราชการบริวาร และประชาชนเป็นอย่างมาก

พระลอปลอบพระองค์เป็นขุนพลเดินทางไปจนถึงแม่น้ำกาหลงซึ่งเป็นเขตกันพรมแดนเมืองทั้งสอง พระองค์ลองแห่ขบวนแม่น้ำกาหลงพร้อมด้วยนายแก่นนายขวัญ ส่วนทหารอื่น ๆ เดินทางกลับเมือง

เมื่อหยุดพักที่ริมฝั่งแม่น้ำกาหลง พระลอได้เสียน้ำ ปรากฏว่าน้ำไหลวน และมีสีแดงดังสีเลือดแดงถึงกลางสาย แต่ควยขัดคิยมานะพระลอซ่อนความตระหนกใจไว้ และเดินทางต่อไป ฝ่ายพระเพื่อนพระแพงคร่ำครวญถึงพระลอเพราะเกรงว่าพระองค์จะไม่เดินทางมา ปู่เจ้าจึงช่วยเสกไก่ไปล่อให้พระลอและสองพี่เลี้ยงเดินทางไปถึงสวนขวัญของสองนาง พระลอปลอมพระองค์เป็นพราหมณ์ ส่วนนายแก่นนายขวัญเปลี่ยนชื่อเป็นนายรัตนนายราม ได้ไปขออาศัยอยู่กับตายายที่เฝ้าสวน เมื่อนางรินนางโรยออกสืบข่าวพระลอ พี่เลี้ยงทั้งสองจึงพบและจับคู่พลอก

รักกัน หลังจากนั้นนางรินนางโรยได้ทำอุบายพาพระเพื่อนพระแพงมาเฝ้าพระลอที่พระตำหนัก ส่วนขวัญ และนางทั้งสองยังได้ออกอุบายนำพระลอกับสองพี่เลี้ยงเข้าไปอยู่ในตำหนักของพระเพื่อนพระแพง

ต่อมาความลับนี้ล่วงรู้ไปถึงท้าวพิชัยพิศณุกร ทำให้พระองค์กริ้วมากจึงเสด็จมาที่ตำหนักของราชธิดา ครั้นได้พบพระลอเข้าก็พอใจจึงให้ภักย์โหมและคำริจะจัดการอภิเษกให้ แต่พระเจ้าย่าซึ่งมีความอาฆาตพยาบาทที่ท้าวแมนสรวงพระราชนิคาของพระลอฆ่าท้าวพิมพิสาคร พระสวามีของนาง ได้ขอให้ท้าวพิชัยพิศณุกรประหารพระลอ แต่ท้าวพิชัยพิศณุกรปฏิเสธ พระเจ้าย่าจึงออกอุบายลงขุนพลนอกราชการให้นำทหารไปล้อมวังเพื่อฆ่าพระลอ โดยอ้างว่าเป็นโองการลับของท้าวพิชัยพิศณุกร ในที่สุดพระลอ พระเพื่อนพระแพง และสี่พี่เลี้ยงจึงถูกล้อมยิงและสิ้นชีวิตไปด้วยกัน

เมื่อท้าวพิชัยพิศณุกรทราบเหตุการณ์ทั้งหมดก็มีความโหม่นสมาก พระองค์กริ้วผู้ก่อการเหล่านั้น จึงสั่งประหาร ส่วนพระเจ้าย่าผู้วางอุบายก็ถูกนำตัวไปแล้วเมื่อเอาเกลือทาทรمانอย่างหนักแล้วจึงประหาร

③ การปิดเรื่อง เรื่องจบลงด้วยการพรรณนาให้เห็นความทุกข์โศกของท้าวพิชัยพิศณุกร พระนางคาราวดี และสาสนมกำนัลในของทางเมืองสรอง

ในการแสดงนั้น เมื่อจบแต่ละตอนจะมีการร้อง "ถวายพระพร" และ "เพลงสรรเสริญพระบารมี" ทุกครั้งไป

การปล่อยตัวละคร ในบทละครเรื่องนี้ ปล่อยตัวละครให้มีบทบาทได้อย่างเหมาะสมตามลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง โดยเริ่มจากพระเพื่อนพระแพงให้นางรินนางโรยไปเชิญเจ้ามาผูกเสนให้พระลอหลงรักนาง แล้วโยงเหตุการณ์ไปสู่ตัวละครทางเมืองแมนสรวงคือพระลอ พระนางบุญเหลือ พระนางลักษณวดี นายแก้วนายขวัญ หมอเฒ่าสิทธิชัย จนกระทั่งพระลอเดินทางไปเมืองสรอง ท้าวพิชัยพิศณุกร พระนางคาราวดี พระเจ้าย่า ขุนพลนอกราชการ ก็เข้ามามีบทบาทตามท้องเรื่อง

กล่าวไว้ว่าการแนะนำตัวละคร เป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ และช่วยให้เรื่องดำเนินไปจนถึงจุดสุดท้ายได้อย่างไม่สับสน

④ 2. โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่อง คือ การรวมเอาสถานการณ์และเหตุการณ์สำคัญ ที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน มีปัญหา การแก้ปัญหา และจุดจบของเรื่อง

โครงเรื่องของบทละครเรื่องพระลอ คือ เรื่องของกษัตริย์สองเมืองที่เป็นศัตรูกัน ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่มารด ถึงมาราชาธิราชของกษัตริย์เมืองหนึ่งหลงรักกษัตริย์หนุ่มอีกเมืองหนึ่ง จึงใช้อำนาจไสยศาสตร์ทำให้กษัตริย์หนุ่มทอดทิ้งบ้านเมือง เดินทางมาหานางทั้งสอง ภายหลังทั้งสามกษัตริย์ของสิ้นชีวิตเพราะแรงพยาบาทของพระเจ้ายาของสองนาง

3. การดำเนินเรื่อง (Literary devices)

คือ การที่ผู้แต่งค่อย ๆ ดำเนินเรื่องไปสู่ปัญหาที่ละเอียดจนเข้มข้นถึงจุดสุดยอดที่เรียกว่า จุดไคลแมกซ์ (Climax) แล้วคลี่คลายปัญหาย่างเรียบง่าย การดำเนินเรื่องมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition) บทละครเรื่องพระลอเริ่มโดยการกล่าวถึงพระเพื่อนพระแพงให้นางรินนางโรยไปเชิญเจ้าสมิงพรายมาผูกเสนาห์พระลอให้หลงรัก และเดินทางมาหานางทั้งสองที่เมืองสรอง

3.2 ปัญหาที่เริ่มปรากฏ (The inciting force) ปัญหาอยู่ที่พระลอเป็นกษัตริย์ครองเมืองแมนสรวงซึ่งเป็นศัตรูกับเมืองสรอง และที่สำคัญที่สุดคือพระองค์มีชญาแล้วคือพระนางลักขณวดี แต่ปู่เจ้ากนิษฐาช่วยพระเพื่อนพระแพงโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องเหมาะสม

3.3 ความยุ่งยาก (Complication) เรื่องทวีความยุ่งยากมากขึ้น เมื่อปู่เจ้าเริ่มทำเสน่ห์พระลอโดย "ผูกลูกกลม" และ "ยกขึงสามชาย" แต่ทางฝ่ายเมืองแมนสรวงหมอเขาสีหิรัญได้ตั้งกลาญพิพิพัสเพาว์รักษ่อนคักคิสิทธิ์แก่เสนหู่เจ้าได้

ปู่เจ้าจึงส่งกองทัพนั้ไปขับไล่พระเสื้อเมืองทรงเมือง เพพารักษ์ซึ่งรักษาเมืองแมน-
สรวงแตกพ่ายไป แล้วปู่เจ้าก็เสกสลาเงินไปทำเสน่ห์พระลอ เมื่อพระลอเสวยอำนาจเสน่ห์
ก็แค้นชานไปทั่วกาย ครั่งนี้ไม่มีใครแก้เสน่ห์ได้ ทำให้พระลอใครจะเดินทางไปหาพระเพื่อน
พระแพงที่เมืองสรอง แม่พระนางบุญเหลือจะกล่าววิงวอนทักทวนประการใดพระลอก็ไม่ฟัง
ในที่สุดพระนางบุญเหลือต้องยอมให้พระลอจากไป ปู่เจ้ายังได้เสกโก๋มาล่อพระลอให้เดินทาง
ไปยังเมืองสรองเร็วยิ่งขึ้น โก๋เสกนำทางพระลอจนถึงเขตสวนขวัญ ภายในเมืองสรองแล้วก็
หายไป ณ ที่นี้เองพระลอได้พบและอยู่ร่วมกับพระเพื่อนพระแพงอย่างมีความสุขเป็นครั้งแรก

3.4 จุดสุดยอด (Climax) จุดสุดยอดเกิดเมื่อนางร่ำนางโรยได้ออกอุบายลอบ
นำพระลอเข้ามาอยู่กับพระเพื่อนพระแพงภายในพระตำหนัก โดยมีนายแก้วนายขวัญตามมาด้วย
ข่าวของพระลอวิ่งไปถึงท้าวพิชัยพิทณกร แต่ท้าวพิชัยพิทณกรกับพระนางคาราวคือภักย์โทษให้
และคำริจะจัดงานอภิเษกให้ทั้งสามพระองค์ ขาวนี้ทำให้พระเจ้าย่าไม่พอใจ จึงขอให้ท้าวพิชัย
พิทณกรทำลายพระลอเสีย แต่ท้าวพิชัยพิทณกรไม่เห็นด้วย ทำให้พระเจ้าย่าเคืองชุนมาก จึง
ออกอุบายให้ขุนพลนอกราชการลอบนำหากล่องวังเพื่อฆ่าพระลอ โดยอ้างกับทหารว่าเป็น
โองการลับของท้าวพิชัยพิทณกร

พระลอ พระเพื่อนพระแพง พร้อมด้วยสี่พี่เลี้ยงคือ นายแก้ว นายขวัญ นางร่ำนาง-
โรย ได้พร้อมใจกันต่อสู้ แค้นน้อยยอมแพ้ไฟ ในที่สุดสี่พี่เลี้ยงก็จบชีวิตลงด้วยปืน และท้ายสุด
พระเพื่อนพระแพงก็ถูกปืนสิ้นใจในถ้ำขณะยืนฟังกัน

3.5 จุดคลี่คลาย (Denouement) จุดจบของสามกษัตริย์และสี่พี่เลี้ยงทำให้ท้าว
พิชัยพิทณกร พระนางคาราวดี และเหล่าสนมกำนัลโศกเศร้ายิ่งนัก ท้าวพิชัยพิทณกรริ้วมาก
จึงตั้งลงโทษผู้กระทำผิดอย่างรุนแรง โดยเฉพาะพระเจ้าย่าซึ่งเป็นผู้สั่งการนั้น ท้าวพิชัยพิทณกร
ไม่ยอมอภัยโทษให้ แม้พระเจ้าย่าจะอ่อนวอนขออภัย พระองค์ก็อภัยสั่งลงโทษอย่างหนัก เมื่อพระ-
ลอ พระเพื่อน พระแพงสิ้นพระชนม์ลง ปัญหาต่าง ๆ ก็สิ้นสุดไปด้วย

4. ตัวละคร (Characters)

การกำหนดตัวละครในเรื่องพระลอนี้เป็นไปอย่างเหมาะสม สมเหตุสมผล ตัวละคร
ช่วยให้เรื่องดำเนินไปตามโครงเรื่อง จนถึงจุดจบ ลักษณะนิสัยใจคอ และการกระทำของตัว

ละครเป็นไปเช่นเดียวกับมนุษย์โดยทั่วไป การพิจารณาตัวละคร ผู้วิจัยจะพิจารณาตามความสำคัญมากน้อยตามลำดับ ดังนี้

⑥

พระลอ

เป็นตัวละครของเรื่อง และเป็นที่มาของปัญหาโดยที่พระลอเองไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้น พระลอบุเป็นโอรสของท้าวแมนสรวงกับพระนางบุญเหลือแห่งเมืองแมนสรวง เมื่อท้าวแมนสรวงสิ้นพระชนม์ พระลอได้ขึ้นครองราชย์มีพระชายาก็คือพระนางลักันณวดี

คุณสมบัติของพระลอมีกดังนี้

มีรูปโฉมงดงาม

พระลอบุเป็นกษัตริย์หนุ่ม มีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก เป็นที่กล่าวขวัญโดยทั่วไป มีข้อความหลายตอนที่พรรณนาความงามของพระองค์ เช่น

. . . พระลอวรลักันณวดีเลขา กองกุหลาบช่อ ขึ้นใจพระลอของเผื่อนิเอย
พระโณมเจ็ดเล็ดมณุษย์สุกโสภา เณลิราไชทวรวรย์ถวัลย์เวียง พุมพิกุลฉัตร
พระจุลจักรพรรดิของเผื่อนิเอย ผ่านดินแดนแมนสรวงบุรีราช สนมนาฏนอมกาย
ถวายเสียง ขอชะมะนาตพระลอสุกสวาทของเผื่อนิเอย, บรรเลงรองสนองเสนอ
บำเรอเรียงงามเพียงดาวล้อมจันทร์ ช่อมะลิลี ขึ้นชมบารมีพระลอ นิเอย *

สาวสุรางคนางสนมบังคมยุคลบาท ราชรมเกอา เอื้ออรโณมโนมทรวงสาว
ทุกคำเช่า สาวรักสาวจึงเฝ้า ไปสนองพระคุณเอย

จะอ่อนโอษฐ์แฉ้วแฉ้ว พระแก้วกองโลก แสนสวยสะกร้าญ สั้หารแสนโกก
สร้างแสนพิโยคชวนใจ สร้างโศกสร้างเกร้า สร้างเหงาหฤทัย เพราะพระ
โณมท่านไท้ เณดินขึ้นเสียงเอย

ขึ้นแสนขึ้น ขึ้นชวนเสนหา ขึ้นชีวา โณมหาราชท้าว เสน่ห์สนองรองบัว
บาทเจ้าระบือเบื่องกระเคื่องแคนค้ำว โณมพระงามอะกร้าวเกรงเวียงเอย

เจ้า ณ หัวของพระโณมเจ็ดฟ้า ขึ้นแหล่งหล้า ละลานใจ พระเลื่องเลิสะลอ
หนอไท้ ยอดอาลัย แสนสาวสนมเชอ

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

๒๔๐๑

เมื่อนางรื่นนางโรยเข้าเฝ้าพระลอเป็นครั้งแรกนั้น นางทั้งสองตื่นตะลึงในรูปโฉมพระลอถึงความว่า

เห็นพระลอคดลโฉม

แข็งขึงตะลึงชมเป็นครู

นางโรยตื่นตื่นนักหนา

โฉมเพียงเพทะจำลอง

จึงรู้สึกตัวทั้งสอง

สมเค็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

แม่แตหาพิชัยพิศณุกรเมื่อทราบข่าวว่า พระลอปลอมเข้ามาอยู่กับพระเพื่อนพระแพง ครั้งแรกพระองค์ก็กริ้วมาก แต่ครั้นได้เห็นพระลอกับพระเพื่อนพระแพง พระองค์ก็พิศวงในความงามอันเหมาะสมกัน จึงหายกริ้วและคำริจะจัดงานอภิเษกให้ ดังความว่า

เห็นพระลอคลอสงนงกราญ

ชะรอยบุญเขาสร้างแต่ปางบรรพ์

เป็นเกียรติยศปรากฏเฉลิมเมือง

พระทรงพระปรีดีทวีนัก

ฤทธิปราโมทย์โปรดดูพระคู่ครอง

งามปานนารายณ์ก็หายเคือง

เพทะสรวลก็เฝ้าสรวลคู่บิตีเบื่อง

งามประเทืองถูกอารมณ์สมปอง

สมศักดิ์สกุลหงส์วงศ์เมืองสรอง

เลยยืมยอเยียมแก่งสำแดงองค์

สมเค็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

* ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในเรื่องพระลอนี้ มีสาเหตุมาจากรูปโฉมอันงดงามของพระลอนี้เอง กิตติศัพท์ความงามของพระองค์ลือเลื่องไป ทำให้พระเพื่อนพระแพงหลงใหลจนต้องขอใ้เจ้าท่าแสนให้พระลอหลั่งเดินทางมาหานาง กระทั่งต้องพบจุดจบที่เมืองสรอง

พระลอมีอุปนิสัยดั่งงามหลายประการดังนี้

* มีน้ำใจกรุณาปรานี

เห็นได้จากตอนพระลอเดินทางไปเมืองสรอง เมื่อจะข้ามแม่น้ำกาหลงนั้น พระองค์ให้กองทัพยกกลับเมืองแมนสรวง ส่วนพระองค์ไปกับนายแก้วนายขวัญ และข้าราชการบริวารสนิทไม่ว่าง กระทั่งเข้าเขตเมืองสรองก็เหลือเฟือเพียงพระองค์กับนายแก้วนายขวัญเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพระลอรู้ดีว่าทหารทุกคนหิวโหยพ่อแม่ ลูกเมีย และผู้รอคอยอยู่ข้างหลังทั้งสิ้น

* มีความรอบคอบ

พระออกตระหนักเห็นว่าเมืองสรองเป็นศัตรูกับเมืองแมนสรวง ดังนั้นการสู้ขอพระเพื่อน พระแพงคงจะไม่สำเร็จ แน่นจะยกทัพไปก็อาจจะไม่มีชัย ดังความว่า

เมืองเราเป็นศัตรูคู่อมิตร	เห็นสุดคิดขอสองพระน้องหญิง
ถึงจะยกทัพหลวงไปช่วงชิง	ลูกก็กริ่งเกรงเราสุดเอาชัย
	สมเฝ้ากรมพระนราธิปประพันธะวงศ์

ดังนั้นพระองค์จึงขอเดินทางไปพานางทั้งสองมาให้ได้ ครั้นพระลอเดินทางจริง ๆ พระนางบุญเหลือก็จัดทัพตามมาส่ง พระลอรู้ที่ว่าถ้าวหารตามไปมากก็อาจเป็นเรื่องเอิกเกริก ฝ่ายเมืองสรองรู้ข่าวก็คงเกิดสงครามแน่ พระองค์ต้องการให้การเดินทางเป็นเรื่องลับ ประกอบกับพระองค์ส่งสารทวารจะต้องลำบากหากเกิดสงครามขึ้น เมื่อคิดรอบคอบแล้ว พระองค์จึงให้ทหารกลับเมือง

* มีซัดคิยมานะ

พระลอมีซัดคิยมานะสมกับเป็นกษัตริย์ เห็นได้จากเหตุการณ์หลายตอน เช่น ตอน พระลอเดินทางไปถึงแม่น้ำกาหลง พระองค์ก็คร่ำครวญถึงพระชนนี และพระชายา อยากจะเดินทางกลับ แต่ด้วยซัดคิยมานะเกรงคนจะดูถูก ทำให้พระองค์ต้องเดินทางต่อไป ดังความว่า

โอ้พระชนนีศรีแมนสรวง	จะไศกทรวงเสียวรุณลีกร่ำลึงถึง
ไหนทุกข์ถึงพิตรงค์ทรงรำพึง	ไหนไศกซึ่งถึงภูคุหทัย
รอยชูลาเทาเนื้อเมียทน	เมียรอยคนตาเทาพระแม่ไต่
พระแม่อุเบกเียนไม่เห็นใคร	หากกลับไปสู่นครก่อนจะดี
ที่เลี้ยงตรองพลางสนองพระดำรัส	เห็นขอบชดเชยคืนบุรีศรี
เฉลิมกรุงบำรุงประชาชี	เป็นที่เกษมสุขสืบไป
โอ้บพิตรปึงคิดปึงชดชอน	ครั้นจะจรก็หวงนครใหญ่
ครั้นจะคืนก็เกรงคนไยไฟ	ว่าท่านไทครานฉลาดประคองชาย
	สมเฝ้ากรมพระนราธิปประพันธะวงศ์

เมื่อพระลอเสียน้ำ และประจักษ์ชัดว่าจะเกิดเหตุร้าย

พอลางพระโอรสน้ำ ไหลวนคล้ำคะคว้าง เห็นแสงคันสีเลือดนาค น่านาค
สยงโลมา เสียวหทัยาพระลอราช พระบาทเทท้าวรวณมล เหมือนไม้สนลิบ
อ้อมสะบัน ทับดูระพระลออัน สะอื้นอาดูร แกลเอย

สมเด็จพระนราธิปประพันธพงศ์

๘๑๐๑ { แต่ด้วยชิตติยมานะทำให้พระองค์บิดความไว้ไม่ให้ใครรู้ ทั้งยังแสดงอาการสดชื่น
เบิกบานให้ปรากฏแก่ตาผู้อื่น เพื่อมิให้บุคคลใดลี้ซัดเป็นห่วง พระองค์พยายามปิดบังความทุกข์
ระทมอันเกิดจากความระลึกถึงผู้อยู่ข้างหลัง และระลึกถึงพระเพื่อนพระแพงไม่ให้ใครเห็น

เมื่อพระเจ้ายาให้ทหารล้อมวัง แม้พระลอจะตระหนักว่าฝ่ายพระองค์มีกำลังน้อยกว่า
มาก พระองค์ก็ไม่แสดงอาการหวาดกลัว กลับยิ้มแย้มแจ่มใสพร้อมที่จะต่อสู้ เมื่อเห็นสีที่
เลี้ยวสิ้นใจไปต่อหน้า พระองค์ยังไม่สะอื้นตกใจ กลับชมเชย ปลอบประโลมพระเพื่อนพระแพง
ให้คลายหวาดกลัว ก่อนนี้แสดงให้เห็นชิตติยมานะของพระองค์ เพราะพระองค์ไม่ได้แสดง
อาการหวาดหวั่น ร้องขอชีวิต หาทางทำความเข้าใจกับทหารที่มาล้อมวัง พระองค์กลับตัดสินใจ
ใจสู้ตายสมกับเป็นราชาชิตติยะ

✱ มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

ความเป็นผู้มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ทำให้พระลอเป็นที่รักใคร่ของผู้ใกล้ชิด ตัวอย่าง
ที่แสดงให้เห็นวาจาไพเราะอ่อนหวานมีหลายตอน เช่น เมื่อพระลอถูกเสน่ห์ของปู่เจ้า แม่
พระลอจะขาดสติด้วยลุ่มหลงพระเพื่อนพระแพงเพราะอำนาจเสน่ห์ พระองค์ก็ยังคงมีวาจา
ไพเราะอ่อนหวานกับพระชนนี พระชายา สาวสนมกำนัลใน และข้าราชการบริพารทุกคน เมื่อ
พระองค์ประสงค์จะไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมืองสรอง พระองค์ก็คร่ำครวญวิงวอนพระชนนี
ให้ยินยอมให้พระองค์ไป ทั้ง ๆ ที่พระองค์ดำรงฐานะเป็นกษัตริย์ผู้สามารถกระทำสิ่งใด ๆ ก็
ได้ แต่พระองค์ไม่ทำ กลับเห็นว่าพระชนนีเป็นบุคคลสำคัญยิ่งต่อพระองค์ ครั้นเมื่อจะออกเดิน-
ทางก็รำลึามบุคคลต่าง ๆ ด้วยถ้อยคำอ่อนหวานประเล้าประโลมใจผู้ใกล้ชิดทุกคน ก่อให้เกิด
ความอาลัยอาวรณ์แก่บุคคลผู้นั้นอยู่ ณ เมืองแมนสรวงยิ่งขึ้น ความอาลัยอาวรณ์เหล่านี้
ทำให้พระลอทุกข์ตรมและพะวัักพะวนเช่นกัน

เมื่อไปถึงเมืองสรองได้พบกับพระเพื่อนพระแพง วาจาอันไพเราะอ่อนหวานของพระลอ ทำให้พระองค์เป็นที่สนิทสนมหาของพระเพื่อนพระแพงยิ่งนัก ทั้งวาจาอ่อนหวานนี้ยังช่วยให้พระองค์ รอดพ้นจากอาญาของท้าวพิชัยพิณกรอีกด้วย และพระองค์ก็จะได้อภิเษกกับพระเพื่อนพระแพง เป็นแน่ ถ้าพระเจ้ายาจะไม่ก่อเหตุที่นำความพิณากรรมมาสู่พระองค์ และพระเพื่อนพระแพง คุณสมบัติที่กล่าวมาข้างต้นนี้เอง ที่ทำให้พระลอต้องประสบกับความสุขและความทุกข์ กระสลับกันไป

พระลอเป็นตัวละครในเรื่อง เรื่องทั้งหมดเป็นเรื่องของพระองค์ เมื่อพระองค์ สิ้นชีวิตลง ทุกสิ่งก็จบลงเช่นกัน ลักษณะของพระลอเป็นตัวแทนของผู้สูงศักดิ์ ซึ่งเพียบพร้อม ไปด้วยความมั่งคั่งในด้านต่าง ๆ แต่เมื่อมีความล้มเหลว ชาติสติไตรตรองให้รอบคอบแล้ว บุคคลประเภทนี้ย่อมต้องการกระทำการที่ตนต้องการโดยไม่คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้น ดังนั้นแม้จะได้ กระทำการที่ตนหวังไว้ แต่การตัดสินใจผิดพลาดอันเกิดจากการชาติสติไตรตรองก็เห็นทางนำ บุคคลนั้นไปสู่ความพินาศได้ในที่สุด แม้บุคคลนั้นจะเป็นถึงกษัตริย์ก็ตาม

พระเพื่อนพระแพง

เป็นราชธิดาของท้าวพิชัยพิณกรกับพระนางคาราวดี แห่งเมืองสรอง ราชธิดาทั้งสอง ลุ่มหลงรูปโฉมของพระลอจนกล้ากระทำการที่สตรีอื่น ๆ ไม่ทำ โดยให้นางรื่อนนางโรยเชิญ เจ้าสมิงพรายมาทำเสน่ห์พระลอให้หลงรัก และเดินทางมาหานางที่เมืองสรอง

ความรักของพระเพื่อนพระแพงเป็นความรักแบบลุ่มหลงตามแบบวัยรุ่น ไม่มีความ ยับยั้งั้งใจ นางทั้งสองจึงสร้างปมปัญหาขึ้น ทั้งนี้อาจมาจากเหตุที่เป็นราชธิดาออกควงใจ ของชนชั้นนี้ เป็นหลานที่พระเจ้าบาไรศปราน จึงทำให้พระเพื่อนพระแพงมีนิสัยเอาแต่ใจ ตนเอง ต้องการสิ่งใดก็จะต้องให้ได้ดังใจ ประกอบกับเหตุผลที่สำคัญอีกประการ คือ มีความทะนงในความสามารถของตน

* กุณสมบัติของพระเพื่อนพระแพงที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้
มีรูปโฉมงดงาม

ความงามของพระเพื่อนพระแพงเป็นที่กล่าวขวัญทั่วไปเช่นเดียวกับพระลอ เห็นได้จากตอนพระลอ พระเพื่อนพระแพงสิ้นพระชนม์ ทั้งท้าวพิชัยพิศณุกร และพระนางคาราวดี คร่ำครวญถึงราชสีหาทั้งสองถึงความว่า

โอแม่เพื่อนแพงทองของพ่อเอ๋ย
เจ้างามแพรวเป็นแก้วของตระกูล
ทุกซีกหายสลายน่าเหมือนน้ำทิพย์
พอเคลิ้มคลั่งคั่งแสนอันจน

มิควรเลยชีย่นอยมาพลอยสูญ
ถึงยามพูนทุกข์เท่าใดเมื่อไคร
แต่นี้ลบลอยคว่างหายกลางหน
เหลือจะทนทเวษฝันสะอื้นอีก 1/ค/น

และ

พระนางทอทองคดียอก ผกกิ่งเกลือกไปมา แม่มาหาแก้วแม่ เคียคไคแก่
แม่รา เจ้ามิเจรจาควยแม่ เจ้ามิแตงเงให้แม่ชม เจ้ามิหวิณมิให้แม่เชย เจ้า
มิเญพิทรีให้แม่จูบ เจ้ามิลุ่มน้ำออกไม้ไล่พระอรองค์ เจ้ามิทรงกระแจะจันทน์
ชะมด เจ้ามิเสวยสรวพระสะโกชนา สองเจ้าจรัสสุฟ้า ละแม่ไว้เป็นกำพร้า
แม่เอ๋ย ปราณี แม่รา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประพันธ์บทนี้

ความงามของพระเพื่อนพระแพง เห็นจากตอนที่พี่เลี้ยงชมโฉม พระลอกับพระเพื่อน
พระแพงว่างามสมกันยิ่งนัก ดังความว่า

. . .
ชมพระโฉมสององค์ทรงลักษณ์

นายโรยรินต้นตะลิ่งอิงอีกอ้อ
กมศักดิ์สมสรวกับพระลอ

และ

พิศพระลอเสมือนหลอควยแทงทอง

พิศพระน้องเสมือนสรวพัสสรพรมัย

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประพันธ์บทนี้

ไม่เอา

พระล่อนมีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก ก็นั้นเมื่อพระเพื่อนพระแพงเหมาะสมกับพระล่อ ก็ยอมหมายลวามว่า--ราชธิดาทั้งสองยอมจะมีกัความงงดงามเป็นเล็กเช่นกัน

รูปโฉมของราชธิดาทั้งสองงงดงามดังกล่าวดแล้ว จึงน่าจะทำให้ทั้งสององกลคิดว่า พระล่อนมีรูปโฉมเท่านั้นที่เหมะสมกับนาง ประกอบกับอารมณ์ของสาวรุ่น ทั้งเป็นผู้ที่ไ้รับการถามใจมาตลอด ราชธิดาทั้งสองจึงออกอุบายให้ไ้พระล่อมา โดยไม่คำนึงว่าพระล่อมีชายาคือ พระนางลักขณวดีอยู่แล้ว

★ เอาแต่ใจตนเอง

เนื่องจากในราชธิดาเพียงสององค์ของพระชนกชนนี พระเพื่อนพระแพงคงจะไ้รับการเลี้ยงดูแบบตามใจมาโดยตลอด ทั้งเป็นลูกของผู้นิยมศักดิ์ไ้ไ้รับการพะเน้าพะนอจากบุคคลอื่น ๆ กวญ นางทั้งสองจึงตามใจตนเอง ไม่คำนึงถึงเหตุผล ไม่คำนึงถึงจิตใจของผู้อื่นว่าจะมีไ้รเจ็บช้ำกับการกระทำของนางหรือไม่ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าพระล่อมีพระชายาอยู่แล้ว นางก็ยังปรารถนาที่จะไ้พระล่อมา จนกระทั่งทำเสน่ห์พระล่อ นางไม่คำนึงถึงพระชนนีและพระชายาของพระล่อเลย นางไม่คำนึงว่าการหาทางให้พระล่อเข้ามาอยู่กับนางจะทำให้เสียชื่อเสียงเกียรติของพระชนกชนนีหรือไม่ นางไม่คำนึงว่าเมืองสรองกับเมืองแมนสรวงเป็นกัทรูกัน ถ้าพระล่อเดินทางมาเมืองสรองพระองค์อาจจะเป็นอันตรายถึงชีวิต หรืออาจก่อให้เกิดสงครามขึ้นอีก เมื่อรอคอยพระล่อเป็นเวลานาน นางทนไม่ไ้จึงใช้ให้นางรุ่นนางโรยไปเร่งไปเจ้าพระเพื่อนพระแพงไม่คำนึงว่าระยะทางนั้นไกลหรือไม่ พี่เลี้ยงจะลำบากเพียงไ้ใด เมื่อไปคาบไปเจ้าอาจจะทำให้ไปเจ้าไ้รหลงโหมพี่เลี้ยงก็ไ้ ราชธิดาทั้งสองไม่คำนึงถึงจิตใจไ้รทั้งนั้น นางขอให้สมปรารถนาของนางก็ไ้เพียงพอลแล้ว ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดมาจากนิสัยเอาแต่ใจของตนเองของพระเพื่อนพระแพงนี้เอง .

★ มีความเค็ดเคียวมันกง

พระเพื่อนพระแพงมีน้ำใจเค็ดเคียว กล้าทำสิ่งที่หญิงอื่น ๆ ไม่ทำ ทั้งนี้ด้วยอำนาจความรักแบบลุ่มหลงไม่มีความยั้งคิด เมื่อไ้ไ้กับพระล่อแล้ว ราชธิดาทั้งสองก็ยิ่งลุ่มหลงพระล่อยิ่งขึ้น ด้วยความรักก็ไ้ไ้กันอย่างมันกงที่มีคือพระล่อนี้เอง จึงทำให้นางมีความ

มันคงเกิดเกี่ยว กล่าวคือกับทหารเคียงข้างพระลอจนสิ้นพระชนม์ไปพร้อม ๆ กันทั้งสามองค์

กล่าวได้ว่า พระเพื่อนพระแพงเป็นตัวแทนของสาวรุ่นที่มีอารมณ์รุนแรง ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์รัก โกรธ หลง ไม่มีความยั้งคิดเท่าที่ควร แม้จะมีสภาพสูงศักดิ์เพียงไรก็ตาม อารมณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้กับสาวรุ่นทุกคน ยิ่งได้รับการเลี้ยงดูแบบผู้สูงศักดิ์ก็ยิ่งเอาแต่ใจตนเอง เพราะ "เคย" ทอการพะเนาะพะนอเอาใจจากเหล่าข้าทาสบริวาร ดังเช่น พระเพื่อนพระแพง แม้เมื่อกระทำสิ่งที่ไม่สมควร พี่เลี้ยงก็ไม่ห้ามปราม กลับอุกฉุกอุสาช่วยเหลือเพื่อให้สองนางได้สมปรารถนา ราชธิดาทั้งสองจึงได้กระทำการที่ผิดห่านองคลองธรรม ผิดแบบแผนของลูกผู้หญิง ทำร้ายจิตใจผู้อื่น และในที่สุดก็เป็นต้นเหตุให้บุคคลที่ตนรักและตนเองต้องพบจุดจบ

* นายแก้วนายขวัญ

เป็นทั้งพี่เลี้ยง เพื่อน และบ่าวของพระลอ คอยช่วยเหลือเจ้านายทุกอย่าง ให้ทั้งคำแนะนำ และการปรนนิบัติ และที่สำคัญที่สุดคือ ต้องสามารถตายแทนเจ้านายได้ นายแก้วนายขวัญจึงจัดได้ว่าเป็นมิตรร่วมเป็นร่วมตายของพระลอ

ลักษณะเด่นของนายแก้วนายขวัญ คือ

* จงรักภักดี

สองพี่เลี้ยงมีความจงรักภักดียิ่งนัก เมื่อพระลอถูกเสน่ห์ของปู่เจ้าเป็นครั้งแรก พี่เลี้ยงทั้งสองก็ออกแสวงหาหมอมารักษาจนสำเร็จ ครั้นเมื่อพระลอเดินทางไปเมืองสรอง นายแก้วนายขวัญก็ติดตามไปตลอดทาง ทั้งสองเป็นผู้สืบเรื่องราวต่าง ๆ ในเมืองสรอง จนได้พบนางวันนางโรย และพานางทั้งสองมาเฝ้าพระลอ ทำให้สามภคินีมีโอกาสร่วมกันอย่างมีความสุข และท้ายสุดของชีวิต นายแก้วนายขวัญก็ต่อสู้กับทหารที่ล้อมวังเพื่อป้องกันพระชนม์ชีพของพระลอ จนตนเองต้องพบจุดจบ

* กล้าหาญ

สองพี่เลี้ยงกล้ากระทำการที่ถูกต้อง เห็นได้จากการกล้าแสดงความคิดเห็น

พระลอเดินทางกลับเมืองแมนสรวง ครั้นพระลอปฏิเสธ นายแก้วนายขวัญก็ติดตามพระองค์ไป และได้แสดงความกล้าหาญโดยเขาต่อสู้กับทหารจำนวนมากที่มาล้อมวัง เพื่อป้องกันพระลอจนตัวตาย

นายแก้วนายขวัญจึงเป็นตัวละครที่ควรได้รับการยกย่อง

๒) นางรินนางโรย

มีบทบาทคล้ายนายแก้วนายขวัญ คือเป็นทั้งพี่ เพื่อน และน้องของพระเพื่อนพระแพงไปในตัว นางคอยช่วยเหลือเจ้านายเสมอ และสามารถตายแทนเจ้านายได้ นางทั้งสองไม่ได้เพื่อนสนิทหรือช่วยยั้งการกระทำของพระเพื่อนพระแพงเลย มีแต่สนับสนุนและคอยช่วยเหลือทุกวิถีทาง แม้นางจะต้องเดินทางไปในสถานที่ที่นั่นกลัวก็ไม่ย่อท้อ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนางเข้าใจนิสัยของผู้เป็นนายได้ดีว่า มักจะทำตามใจตนเองมากกว่าจะยอมรับฟังความคิดเห็น ผู้ที่เลี้ยงทั้งสองเป็นผู้ช่วยสานปมปัญหาที่พระเพื่อนพระแพงก่อให้เกิดเป็นรูปร่างขึ้นมาโดยสมบูรณ์

ลักษณะเด่นของนางรินนางโรย คือ

* จงรักภักดี

นางรินนางโรยจงรักภักดีต่อพระเพื่อนพระแพงยิ่งนัก พยายามช่วยเหลือทุกอย่าง ทำทุกสิ่งที่จะนำความสุขความพอใจมาสู่พระเพื่อนพระแพง ไม่ว่าจะเป็นการไปเชิญเจ้าสับพรายมาทำเสน่ห์พระลอ ไปเร่งปู่เจ้าเมื่อพระลอยังมาไม่ถึง พี่เลี้ยงทั้งสองเป็นผู้ออกอุบายจนพระเพื่อนพระแพงได้เข้าพระลอ และได้มีความสุขร่วมกัน. สองพี่เลี้ยงกระทำไปโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง นางต้องการเพียงให้พระเพื่อนพระแพงได้รับความสุขสมปรารถนา แม้แต่ชีวิตนางรินนางโรยก็สละให้พระเพื่อนพระแพงได้ ตอนท้ายเรื่อง นางทั้งสองสละชีวิตป้องกันเจ้านาย โดยสู้กับทหารที่มาล้อมวัง

✱ กล่าหาญ

ความกล้าหาญของนางรินนางโรยมีหลายลักษณะ เป็นต้นว่า กล้ากระทำการที่หญิงอื่นไม่ทำ คือ กล้าไปเจริญใจเจ้ามาทำเสน่ห์พระลอให้พระเพื่อนพระแพง เป็นความกล้ากระทำสิ่งที่ผิดทำนองคลองธรรม เพราะแย่งสามีคนอื่น นางรินนางโรยไม่ได้แย่งโดยตรง แต่ก็เป็นผู้ออกอุบาย และดำเนินงานจนสิ่งที่ผิดนี้เป็นรูปร่างขึ้นมา

นางทั้งสองกล้าปล่อยตัวให้ผู้ชาย เมื่อได้พบกับนายรัตนนายราม (ชื่อปลอมของนายแก้วนายขวัญ) ในสวนขวัญ นางก็คาดคิดว่าต้องเป็นฝ่ายพระลอ แทนที่นางจะสอบถามความเป็นมาของนุรุษทั้งสอง นางกลับปล่อยตัวให้สองหนุ่มเชยชม อาจกล่าวได้ว่าการที่นางรินนางโรยไม่คัดค้านหรือยับยั้งการกระทำที่ผิด ๆ ของพระเพื่อนพระแพงก็เพราะมีแนวความคิดที่จะประพาศสิ่งที่ผิด ๆ เช่นกัน

ความกล้าของนางดำเนินต่อไปจนนำพระลอเข้าไปอยู่กับพระเพื่อนพระแพงในพระราชวัง นางทำไปทั้ง ๆ ที่รู้ว่าถ้าความลับถูกเปิดเผยขึ้น นางจะต้องได้รับโทษหนัก

ความกล้าประการหลังของสองนางคือ กล่าหาญต่อสู้กับทหารที่มาล้อมวัง จนกระทั่งตัวตายไปพร้อม ๆ กับนายแก้วนายขวัญ

จบ ✱

ปูเจ้าสมิงพราย

เป็นวิญญูณภรรยาพรุชชาวเมืองสรองที่สิ่งสถิตอยู่บนยอดเขา เป็นผู้ช่วยให้พระลอเดินทางมาพบพระเพื่อนพระแพง และพบจุดจบที่เมืองสรองด้วย

รูปโฉม

ปูเจ้ามีลักษณะเป็นไต่หัง เด็ก หนุ่ม และคนชรา ตอนปรากฏร่างให้พระเพื่อนพระแพงเห็น

เหลือบเห็นเป็นเทวกุมาร
บัดนี้กายกลายเลื่อนเลื่อนมา

ลอยตระหง่านระเงี่ยมแท่นแสนสง่า
เป็นครุฑเทวานาบวรโลม

เขื่อนยัมพรมัฬักตร์พิภยอก
เป็นเทวดาธราพิรุณทรุคโธรม

สักครุออกเจื่อนจางรางรางโถม
ชนองโนมนั่งงันสิ้นสะทอน
สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

แต่รูปกายที่แท้จริงนั้นงดงามยิ่งนัก ดังความว่า

...
สำแดงองค์เอกอะเคื่องามเหลือเกิน

บรมครูปู่เจ้าจอมเขาเขิน
สวยสะเทินสัณฐิตราชาสน์สุวรรณ
สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

ปู่เจ้ามีอิทธิฤทธิ์มาก อาจคลบ้นกาลให้เกิดสิ่งที่น่ากลัว เช่น แผ่นดินไหว หรือสร้างภาพที่น่าตื่นเต้นตกใจ เช่น ตอนนางรืนนางโรยเดินทางไปเตือนให้เร่งทำเสนหพระลอ ปู่เจ้าคลบ้นกาลให้เกิดสิ่งน่ากลัวต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

บัดนั้น นางรืนนางโรยชายโหยลงจากข้าง หมอนำทางเดินระร่าย บ่ายหน้าขึ้นเขาเขียว เหลี้ยวแลทุ่งจรลิว เหลี้ยวแลทิวจรเล่า ผ่าคองประเค่า ประคู หมูไม่ย่างไม่พะยุง ไม่ทะเคียนสูงสุคหมอก ไม่พะยอมคอกแมกเมฆ เถาว์ลย์เอนกเกี่ยวถึงกาน ลมพัดทวนพันลอก คอกดวงพวงเผล็คชอ งามตะกอกลิ้นหอมหื่น ขึ้นสู่ลูกเหล็กหาม สองนางคามหมอไปบึง ถึงเขินเขาเขา สลาง แลลิ่งคางบางชะนี ผีวีรรองกกงนาขาม เลื้อสางตามค่อมทาง แรคควายขวางไขวอยู่ หมูกระหิงเหี้ยวละเลิงไพร หมูหนีไปคละกล้าย โขลงข้าง ย้ายคละคลำ บรูก็ล้าอสรพิษกลา เบียงผาผายเฒะผะผาง เอ็นดูสองนางออกทะทาว สาวตามทางผะผำ เห็นแนวน้ำห้วยหนอง จระเข้แอบแฝงผั่ง เจือกทะลึ่งตาเหลือก นาสยของเยือกใจหาย ยังหนปลายไม้แมก สำเสียงแสดงเง่างูคเหิงทุตบนพะพื้มกอง นกตุกรรองตุกตุก ผีกลอมลูกอุกโหลง ร้องโหวกโหวงวิเวกเสียง แว่วล้าเบียงคจจะกระหาวค ผาคพังกกใจกลัว หมอเผาหัวไปพลงโลมสองนางอย่าเย็นใจ บเป็นโคคอกณะแม่ กระแทนนี้ะหนะเจ้า ฤทธิ์พระปู่เผาทำเอง

หมอมิกฉวเกรงสีกสิ่ง น่านางวิ่งขึ้นเขา เหยากันไปบึง ถัดถึงหมอเข้าปัส
เห็นพระปู่แก่งเป็นพยัคฆ์ หมอตระหนกบันยหายอน พระปู่ยอนเป็นแมว หมอ
หมอบแล้วกราบไหว้ พูลพระพี่เลี้ยงไท้ เพื่อนท้าวแพงทองมานา

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

นอกจากนี้ปู่เจ้าอาจแสดงอิทธิฤทธิ์บันดาลให้เกิดสิ่งน่าอัศจรรย์ เช่น ตอนนางรินนาง
โรยเดินทางกลับ

บัดนั้น นางรินนางโรย ไหว้พระปู่ขึ้นชมลาเลียบเขา เดินทางเก่าคุ้มเดิน
เหลียวหลังเมินจะใจ ชมไม้ไผ่แลวีสาก กลปราสาทพิศาล ภาวิมานอมรมนเทียร
อาเกียรณแกมคอกแดง งามคังแสงปัทมราช ฉลิใบสะอาคเขียวสด กลมรกต
โรจเรือง ผลเหลืองเล่ห์กำสูก ขาวจุจุมุกคากาษ แลประหลาดละเวงจิต พิพิช
ภูมิลำเนา งามเอาใจไซ้ช้อย ครันคล้อยถึงคันท่า แลสบส่าพฤกษาคณา งาม
พอดตาตาดู งามพอดหูฟัง นกประนังกันร้อง เพราะก้องไพรป่าก้องเพรียกพื้น
พงพี แสนา

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ปู่เจ้าเป็นตัวละครสำคัญยิ่งที่มีส่วนทำให้พระลอต้องเดินทางไปพบจุกจิบที่เมืองสรอง
ปู่เจ้าเป็นตัวละครที่ช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล ถ้าพระลอไม่ถูกเสน่ห์ของปู่เจ้า
แล้ว พระองค์ก็คงจะไม่เดินทางไปเมืองสรอง เพราะพระองค์มีน้ำใจถึงงาม ไม่คิดจะทำให้
ใครลำบาก จึงอาจกล่าวได้ว่า ปู่เจ้าเป็นสัญลักษณ์แทน "โลภียรส" เสน่ห์ที่ปู่เจ้ากระทำต่อ
พระลอก็คือ "ความลุ่มหลง" หรือโมหจริต ทั้งนี้เมื่อพระลอถูกเสน่ห์ พระองค์จึงบังเกิด
ความลุ่มหลง หรือกล่าวได้ว่าพระองค์พ่ายแพ้แก่อำนาจฝ่ายต่ำซึ่งมีอยู่ในจิตใจของพระองค์
เอง เสน่ห์ที่ปู่เจ้ากระทำต่อพระลอมี 2 ขั้นตอนคือ ตอนแรกเป็นการใช้เสน่ห์ภายนอก เกิด
จากไข่มุกกลมและขงสามชาย เสน่ห์นี้สร้างความลุ่มหลงแต่อาจแก้ไขได้ ครั้นปู่เจ้าทำเสน่ห์
โดยใช้สลาเหิน ซึ่งเข้าไปภายในร่างกาย ผู้ถูกเสน่ห์จึงมีความลุ่มหลงไม่สร้างชา ยากที่จะ
แก้ไข และเป็นผู้มีโมหจริตไม่มีสติคิดใคร่ครอง ต้องการจะกระทำความเลวร้ายสุดตนโดยไม่
คำนึงถึงสิ่งใดทั้งสิ้น

ปู่เจ้าจึงเป็นตัวแทนของ "โลกียรส" ที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ดังนั้นปู่เจ้าจึงมีลักษณะทั้ง เก็ก หนุม และกนธรา ปู่เจ้ามีชีวิตยืนยาวคู่มากับชีวิตมนุษย์ และมีความมั่งคั่งในความรู้ลึกของมนุษย์ทุกคนทั่วไป

หมอลิทธิชัย

หมอลิทธิชัยมีวิชาอาคมเก่งกล้า ได้ช่วยแก้เสน่ห์ที่ปู่เจ้ากระทำต่อพระลอในครั้งแรกได้ แต่เมื่อปู่เจ้าส่งทัพตีเข้าเมืองและสงครามเห็นมาทำเสน่ห์พระลออีกครั้ง หมอลิทธิชัยก็ไม่สามารถช่วยเหลือพระลอได้

หมอลิทธิชัยเป็นตัวละครที่เปรียบได้กับ "สติสัมปชัญญะ" ที่มนุษย์ต้องใช้ไถ่กรรมในไตรภวก่อนกระทำการใด ๆ ถ้าความปรารถนาจะกระทำกรรมนั้นถึงขั้นลงมือ มนุษย์ก็อาจขาดสติสัมปชัญญะที่จะช่วยตัดสินใจว่าควรทำหรือไม่อย่างไร

จึงกล่าวได้ว่า หมอลิทธิชัยเป็นสัญลักษณ์แทน "สติสัมปชัญญะ" ที่จะคิดตัดสินใจกระทำในสิ่งต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีในมนุษย์ทุกคน และมนุษย์ได้ใช้สติสัมปชัญญะนี้ช่วยในการดำเนินชีวิต แต่สติสัมปชัญญะก็อาจจะลบเลือนไม่ได้เมื่อมนุษย์ตกอยู่ใน "โมหจริต"

พระนางบุญเหลือ

เป็นแม่เหลื่อของท้าวแสนพรหม และเป็นพระชนนีของพระลอ ลักษณะของพระนางก็เหมือนกับแม่โดยทั่วไปคือ

รักและตามใจลูก

เมื่อท้าวแสนพรหมสิ้นพระชนม์ พระลอคือสมบัติที่มีค่ายิ่งสำหรับพระนาง เป็นตัวแทนของความรัก ดังนั้นพระนางบุญเหลือจึงให้ความรักและเอาอกเอาใจพระลอมาก เมื่อรู้ว่าพระลอเจ็บป่วยหรือประสบความลำบาก พระนางจะทุกข์ทรมานยิ่งกว่าหลายร้อยเท่า เห็นได้จากตอนที่พระลอต้องเสน่ห์ของปู่เจ้า และหมอลิทธิชัยแก้ไขไม่ได้ พระนาง "สะอื้นฮักพุ่มทรวงไต่สี" ครั้นทราบจากโหรว่า

ว่าผีสาว' วทางค' ขารางควาน
แม่ขุนหลวงถูกหน่วงไว้บุรี
ถึงมีหมอล' เหวดคามพิทักษ์
ขุนโหรคำนวณพระชันษา

อดีตสามารถกวางนัก
คงจะเสียชีวิ' ไม่ก็หนัก
ก็สุกจัก' เกี่ยงแก่' แพ้ทุกอัน
พระชกาทอกเหตุจาก' เขตชั้นพิ
สมเด็จพระน' ธิป' ประทับ' พงศ'

พระนางก็ทุกข์ทรมานใจยิ่งนัก จึงยอมทำตามเหล่าเสนาซึ่งปรึกษากันว่าให้ไปสู่ขอพระเพื่อนพระแพง ทั้ง ๆ ที่เมืองทั้งสองเป็นศัตรูกัน การสู่ขอไม่มีทางสำเร็จได้ง่าย เพราะพระลอยังมีพระชายาลักษณะดีอยู่แล้ว แต่สำหรับผู้เป็นแม่ อะไร ๆ ก็ไม่สร้างความทุกข์ทรมานเท่ากับใครว่าลูกจะตายจาก ดังนั้นทางใดก็ตามที่จะช่วยให้ลูกรอดชีวิตมาได้ แม่ก็ยินยอมกระทำ แม้การกระทำนั้นต้องใช้ชีวิตแม่เป็นเดิมพัน ดังนั้นพระนางบุญเหลือจึงไม่คำนึงถึงจิตใจของใครอีกนอกจากพระลอ

พระลอไม่อาจรอกอยการสู่ขอได้ ด้วยอำนาจเสน่ห์ทำให้พระองค์ประสงค์จะเดินทางไปโดยเร็ว ด้วยความรักลูกพระนางก็ยินยอมให้พระลอจากไป ทั้งยังแสดงความห่วงใยโดยให้พรว่า

พระนางว่าเจ้าลอลักษณะ แม่รักเจ้าแม่น้า รักยิ่งตายยิ่งตัว รักยิ่งหัวยิ่งชีพ
แต่นี้จอมทวีปแม่จะจาก พรากรมแม่พรากรมพระบุรี ศรีภักดิ์มีหลายสิ่ง พระมิ่งแม่
จงจำ ย่านำคำแม่อย่าคลา รัตพญาอย่าคลา อยาประมาณละเมอตน อยา
ระคนคนเท็จ วิรชยเสร็จจึงทำ คิดทุกคำจึงออกปาก อยาให้ยากแก่ใจไพร
ไต่ความเมืองจงตรง คำรงพิภพให้เย็น คับเขื่อนนอกเขื่อนใน สองใจภูทุกทรวง
อยานิยมลงหลงมารษา ถองกรุณาเกื้อทางธรรม ที่จะคำกำจมนั้น ที่จะคั่นคั่น
จงเป็นกล สองต้นหนคนไข เลือกลหาใจอันสัตย์ ถัดมนตร์โดยยุคที่ ปลุกใจคน
ให้หาญ ณาณศักรเพรียงเมือง อาชญาเรื่องเรื้อยราชวร กัณนิกรกาจเกื้อไพร
คับกกระลืออย่าให้ลูก อยาชิงสุกกอนหาม อยาลามมาสองปาก อยาลากพิษตามหลัง

อย่าให้คนซึ่งรักแฉ่ง แฉ่งทนให้คนรัก ชักชวนคนเมื่อฟ้า ม้วยหล้าอย่าม้วย-
ประสงค จงคำรังพระยศพอ จงจำขอแม่สอน จงจำคำแม่สอนสั่งเจ้า จงสุข
ทุกคำเขา พอเอ๋ยสุดใจ แม่เรา

จงเจริญศรีสวัสดิ์เรื่อง

ทุกข์โศกโรคพยาธิ

ศัตรูหมูพาลา

เสวยสุขขอยาเคื่องของ

ขอลุสมจิตไก่อ

ขอยาอุเลททาง

ขอคิคอยาใจจาง

ขอพอรืบคีนกั๊ง

ขอฝากปวงอมรไท

อากาศพฤกษาสินธุ

อิศวรนารายณ์อินทร์

ช่วยรักษาเจ้าชาง

ไก่อคีนสิพิทเจ้า

จักทกแกงขวัญฉัตร

เทียนทองระยารัตน์

เปิดไก่อบายศรีแก้ว

เคชา

อย่าพอง

เรงพาย ฤทธิพอ

ขุนแสนการมณ

สองนาง

เสนหรั่ง

คำแม่ สอนนา

เกศแควนแมนสรวง

เพวรินทร์

ปากวาง

พรหมเมศวร พระเอย

เผือกพันดวงภัย

จอมกษัตริย์

เพริศแพรว

งามรื่น ตาแฮ

นอบแกนถวาย

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ความรักอาลัยของพระนางบุญเหลือที่มีต่อพระลอ เห็นได้ชัดอีกตอน คือ ตอนพระลอ
จะออกเดินทางไปเมืองสรอง

เมื่อนั้น

เจ้าประคุณบุญเหลือสะอื้นอัน

(สร้อย - โออ่อนไท้ แม่เหลืออาลัยเสียแล้วนิเอย ยอดเขาวราชใจแม่จะขาด
เสียแล้วนิเอย)

แสนหวพระลูกเจ้าท้าวจาบัลย์

พ่อนวังไกรจงไค้ดั่งถวิล

ชัยเคชะณะคัสกร

ข พราแล้วพราเล่ากระเส้าสั่ง

เพ็ญพระแม่แผ่พิณากอนาใจ

เผ่าว่าพิไธภาสประสาพร (สร้อย)

ไรรากินญ์โธสโมสร (สร้อย)

พบออนทาวสาวสมร เหมือนหมายไป (สร้อย)

กอดจูบลูบหลังกันแสงให้ (สร้อย)

ฤทธิ์อาลัยพันผูกพระลูกยา (สร้อย)

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ความรักที่พระนางมยุรเหลือมีลาวพระลอ ก็เหมือนความรักของแม่โดยทั่วไปที่รักลูก และยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกมีความสุข แม้ว่าสิ่งนั้นจะนำความทุกข์ร้อนหรือปวดร้าวจิตใจ มาสู่ตน ความทุกข์ระทมของนางมยุรเหลือยามที่พระลอจากไป ก็คือความทุกข์ของแม่โดยทั่วไป ในยามที่ลูกจะพรากจากอก และความทุกข์ระทมนี้เองที่ทำให้เห็นว่า การกระทำของ พระเพื่อนพระแพงนั้นนឹคยิ่งนัก

พระนางด้กษณวดี

ชายาของพระลอ เป็นกวีละครที่นางเงสารยิ่งนัก ไกรก็ตามเฝ้าทออยู่ในสภาพเช่นเดียว กับนางก็คงจะเจ็บช้ำใจ เมื่อสามีที่ตนรักจากไปหาหญิงคนใหม่ กุณสมบัติของนางที่พอจะกล่าว ได้มีดังต่อไปนี้

มีความจงรักภักดี

ความจงรักภักดีของนางที่มีต่อพระลอ เห็นได้จากตอนพระลอถูกเสน่ห์ของปู่เจ้า จนกลุ้มกลั่งไล่พันนาง นางก็มีโทษแค้นเคืองกลับร่ำไห้ส่งสารพระลอ

เมื่อพระนางมยุรเหลือยินยอมให้พระลอเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมืองสรอง นั้น นางก็ทออยู่ในสภาพที่นางเงสารยิ่งนัก เพราะการจากไปของพระลอนั้นไม่ใช่ไปรบ แต่ไป เพื่อมีสัมพันธ์กับหญิงอื่น แม้เป็นการไปควยอำนาจเสน่ห์แต่ก็ต้องทำให้นางชอกช้ำใจมาก ที่เดียว คงไม่มีภรรยาคนใดหนึ่งเคยไม่เจ็บช้ำ ถ้าสามีทอดทิ้งไปมีหญิงคนใหม่ แต่ด้วยความ จงรักภักดี ไม่อยากให้พระลอเป็นอันตรายเป็นเหมือนคำตายของโหร พระนางด้กษณวดีก็ต้อง

ตั้งใจให้พระลอบจากไป นางยอมรับความจริงนั้นโดยดี มิได้แสดงอาการหึงหวงคัดค้านว่า
 แทกลับแสดงอาการวิตกกังวลเกรงว่าพระลอบจะประสบความลำบากในการเดินทางตั้งความ
 ว่า

พระทูลหัว ชาน้อยคอยรักเหลือ พระจะเมื่อ มรรคาไปป่าใหญ่ จะลำบาก
 จะเหนื่อยยาก จากเวียงชัย ไม่มีใคร ไม่มีใคร คอยเสนอบำเรอถนอม
 อาลัยเอ๋ย อาลัยพระโณม อาลัยจะโถม จะเศร้า ทั้งลมทั้งแดด จะแฉก
 จะเฒ่า จะเจ็บหวะเหงา ระทมพระทัย พระทูลหัวเอ๋ย ไหนเสื่อสีห์ ไหนหมี่
 ไหนช้าง ไหนหนาน้ำค้าง อ่างว่างกลางไพร สุดจิตสุดใจ จะจากเวียงโย
 พระเอ๋ย

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

มีเหตุผล

การที่พระนางลักษณวดียินยอมให้พระลอบจากไปนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นความ
 จงรักภักดีของนางแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่านางเป็นคนมีเหตุผล นางรู้ว่า พระลอบครั้งนี้
 เพราะอำนาจเสน่ห์ ดังนั้นไม่มีประโยชน์อะไรที่จะไปคัดค้านต่อว่าให้พระลอบขุ่นเคืองใจ
 เพราะอาจจะทำให้พระลอบริ้วและไม่กลับมาโดยนางอีกเลย นางจึงแลกลงแต่อาการวิตก
 ห่วงใยเท่านั้นเอง ส่วนความซอกแซกเจ็บปวดนางก็คงมีเช่นเดียวกับภรรยาโดยทั่วไป แต่
 นางพยายามปกปิดซ่อนเร้นไม่ให้ปรากฏแก่ตาใคร

ความจริงแล้วพระลอบก็จะมีจิตสนิทเสนหาในตัวพระนางลักษณวดี จะเห็นได้จาก
 การเดินทางของพระลอบนั้น คราใดที่อำนาจเสน่ห์สร้างชาลง พระลอบก็เกรงจะกลับแมนสรวง
 ทุกคราวไป ถึงความว่า

ยามฤกษ์ฤทยาชาเสน่ห์
 เสียกายแสนสาวสุรางค์นางทั้งปวง
 คิดถึงประยูรวงศาเสนามาคย์
 จะเจ็บหวะเหงาไรเจ้าเจิญบุรี

พระทูลหัวแห่งแคว้นเมืองแมนสรวง
 ทั้งเป็นห่วงมาตุเรศเกษสตร์
 ไพรฟ้าประชาชาติชาวกรุงศรี
 รำหรีอาทวาเป็นอาจิณ

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ลักษณะผู้หญิงแบบพระนางลักษณคดีนี้ น่าจะเป็นที่ต้องการของผู้ชายส่วนใหญ่ เพราะเป็นลักษณะของผู้หญิงที่ไม่มีปากมีเสียง และเป็นลักษณะของภรรยาในสมัยก่อน กล่าวคือ ยอมอยู่ในอำนาจของสามีทุกอย่าง แม้จะรักหวงแหนสามีเพียงใด เมื่อสามีคิดจะมีหญิงคนใหม่ ภรรยาก็ไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากกราบถวายแต่ว่ากรรมเท่านั้น เพราะสมัยก่อนสตรีเมื่อเป็นสาวก็อยู่ภายใต้ความดูแลของพ่อแม่ เมื่อมีสามีก็เป็นสิทธิขาดของสามี ต้องอดทนต่อการกระทำทุกอย่างของสามีจึงจะได้ชื่อว่าเป็นภรรยาที่ดี

ท้าวพิชัยพิศณุกร และพระนางการาวดี

เป็นพระชนกชนนีของพระเพื่อนพระแพง มีลักษณะเด่น ๆ ดังต่อไปนี้

รักและตามใจลูก

การกล่าววาทะสองพระองค์รักและตามใจลูกนั้น วิเคราะห์ได้จากนิสัยของพระเพื่อนพระแพง ซึ่งเขาแต่ใจตนเอง แสดงว่าต้องได้รับความรักตามใจจากชนกชนนีและบุคคลรอบข้าง นอกจากนี้เห็นได้จากตอนท้าวพิชัยพิศณุกรพบพระลออยู่กับพระเพื่อนพระแพงในพระตำหนัก พระองค์เห็นว่าพระลองามเหมาะสมกับราชธิดา ดังนั้นแทนที่จะลงอาญา ท้าวพิชัยพิศณุกรกลับยกโทษให้ และคำริจะจัดงานอภิเษก

ด้วยความรักลูกมากเช่นนี้เอง ท้าวพิชัยพิศณุกร และพระนางการาวดีจึงโศกเศร้าทุกครั้งที่พบอย่างหนักเมื่อรู้ว่าพระลอพระเพื่อนพระแพงสิ้นพระชนม์

ท้าวพิชัยพิศณุกร และพระนางการาวดีต่างคร่ำครวญ ดังความว่า

พอเกล็ดคลั่งคลั่งค้ำแสนอัปจน

เหลือจะทนทนเวทนาสิ้นอันยาก

และ

พระนางทอดองค์ก็อก นกกิ่งเกลือกไปมา แม่มหาแก้วแม่ เคียดใจแค้น
แม่มรา เจามีใจระจาค้วยแม่ . . . าลา . . . สองเจ้าจรัสสุฟ้า ละแม่ไว้
เป็นกำพร้าแม่เอย ปราณี แม่มรา

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ความรักที่แม่มีต่อลูกนั้นใหญ่หลวงนัก การยอมรับความจริงว่าลูกตายจากไปนั้น
สร้างความทุกข์ทรมานแก่พ่อแม่เกินกว่าจะทนได้ ท้าวพิชัยพิศณุกรกับพระนางคาราวดีจึง
พยายามปลอบพระองค์เองโดยคิดว่า ราชธิดาทั้งสอง "จรัสสุฟ้า" หรือ "แต่นีลบลอยกว้าง
หายกลางหน" และพยายามคิดว่าลูกไม่ตาย เพียงแต่หลับ และไม่ยอมตื่นเท่านั้นเอง ตั้ง
ความว่า

ไฉนคิดโยสองเจ้า

แซกฟ้าทั้งสอง

หมองใจใดจึงฉาย

แถมรา ๗ หัว

ทรงปรัดคันทน์

ยางเขื่องมาหา

สองมาเรียบคอกไม้

พระบาทสรอย

แล้วเสด็จมาทนะเจ้า

แถมราสู่ใจหนึ่งรา

แม่เพื่อนฉันใดเจ้าก็มิพร้อง

อยู่กระต่าง ลอบพิตรเจ้าข้าง ห้ามบให้สองชาน แม่ดา

ควรเกียดถาจึงเท่า

แม่เอ๋ย

สองอย่าคิดยินร้าย

แม่เอ๋ย

แต่งแวงสวดยะอึ้งฉา

แมรา

ถวายรูปเทียนทองไหว้

สรวเพชญ หนึ่งรา

เจ้าแมมาเสวยข้าว

แม่เอ๋ย

แม่ทองฉันใดเจ้าก็มิถึง แม่องค์อื่น

แม่ดา

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ก้วยเหตุนี้เองท้าวพิชัยพิศณุกรจึงโกรธแค้นผู้บังอาจทำให้สามกษัตริย์สิ้นพระชนม์
พระองค์จึงสั่งลงทัณฑ์อย่างหนัก โดย

ให้ผูกมัดร้อยหอกออกเป็นกอง

พวกไพร่ในให้ตัดหัว

ให้ลงโทษทวงถึงสี่ให้ถึงใจ

จดบัญชีชื่อทองทุกคนไป

แต่ตัวผู้ร้ายนายใหญ่

ตามในราชกำหนดขบถเมือง

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ส่วนพระเจ้ายาซึ่งเป็นต้นอุบายนั้น แม้จะมีตำแหน่งเป็นพระมารดาเลี้ยง ท้าวพิชัย พิศณุกรก็ไม่สามารถให้อภัยได้ พระองค์ให้ลงโทษอย่างรุนแรง โดยให้นำตัว "ไปแล้วเนื้อ เกลือหาสาธารณ์ ทารกกรรมให้นานจึงซาพัน"

มีเหตุผลรอบคอบ

ความมีเหตุผลและรอบคอบของท้าวพิชัยพิศณุกร เห็นได้จากตอนพบพระลอบกับพระ— เพื่อนพระแพงในพระตำหนัก แทนที่จะสั่งลงโทษพระลอบที่บังอาจทำให้พระองค์เสื่อมพระเกียรติ ท้าวพิชัยพิศณุกรกลับให้อภัย เหตุผลคือ

. . .
เชอ็กเป็นเจ้าแคว้นกรุงแมนสรวง
สมศักดิ์สมสกุลเสมอกัน
ไพร่ฟ้าประชาชนจะพ้นทุกข์
ค้าขายไปมาสองธานี
ลุงจะให้ไทรหาฤกษ์เอก
พระกอดสามชัฏคิยาปรีดาครัน

ลุงนี้ไม่ถือโทษทัณฑ์
ลุงไม่หวงกันน้องสองจอมขวัญ
สองเขตชั้นที่จะได้เป็นไมตรี
เกษมสุขปรองดองสองกรุงศรี
ตั้งสุพรรณบัฏพีแผนเกี่ยวกัน
อภิเษกก่อนวิ่งไปไอลสวรรย์
สรวลสันต์แล้วเสด็จจรลี
สมเด็จจามพระนราธิปประพันธ์พงศ์

(13) พระเจ้ายา

เป็นมเหสีของท้าวหิมพิสากร เป็นพระมารดาเลี้ยงของท้าวพิชัยพิศณุกร และเป็นผู้ที่ทำให้เรื่องราวทั้งหลายวนลิกผันไปสู่ความพินาศ

พระเจ้ายามีลักษณะบ้ำเปื้อเพื่อพกเหมือนคนแก่ทั่วไป แต่ที่สำคัญคือยิ่งอายุมากขึ้น ก็ยิ่งโลภโมโหสันมากขึ้น ดังความว่า

ถึงงกเงินค่าเนินไทนไม่ถนัด
หมกมุ่นหมักอัครคิยตรูปอง

ยังโลภจัดหึงจัดคุดคุดบอง
แต่จะจงวิหิงสาอูคาปี

และ

ไขขาไทให้เก็บกวาด และบนปอดแปด ฤทธิ์ตระหนี่ ตรวจตราข้าหลวงที่ไป
เก็บขนอนตลาด อากรสวน หางข้าวกานา ปากลำสำเภาราชการเลกสม
เลกเชลย ลูกหนี้กู้จำนำ โลกอาหาร ภาวนาพลางคำพลางเหลวละ วิชา
หิงนางการาวคีศรีสะโก และพระสนม กระเบียดกระชกท้าวพิชัยพิศณุกรว่า
หลวงหลานจะอภิเษกเอง รับของกำนัลเกิดความภาวป้อกร ตั้งตำแหน่งขุนนาง
สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระเจ้าย่าจึงเป็นกนแก่ที่แก่แต่อายุ ไม่มีลักษณะน่านับถือ ขาดความเมตตาอันเป็น
ลักษณะของคนแก่ทั่ว ๆ ไป เมื่อนางทราบข่าวว่าพระลอตอบเข้ามาในตำหนักของพระเพื่อน
พระแพง นางจึงขอให้ท้าวพิชัยพิศณุกรมาพระลอเสีย เพราะพระลอเป็นโอรสของท้าวแมน-
สรวง ซึ่งมาท้าวพิชัยพิศณุกรว่ามีของนาง แม่ท้าวพิชัยพิศณุกรจะไม่เห็นด้วย พระเจ้าย่าก็ยัง
หาอุบายฆ่าพระลอจนสำเร็จ

ด้วยกรรมอาฆาตและความเจ้าเล่ห์ พระเจ้าย่าจึงใช้ขุนพลนอกราชการนำทหาร
ประมาณ 600-700 คน เข้าล้อมวังเพื่อฆ่าพระลอ โดยอ้างว่าเป็นโองการจับของท้าวพิชัย-
พิศณุกร แม้ขุนพลนอกราชการจะรู้ก็ว่าพระเจ้าย่าเป็นคนเจ้าเล่ห์ แต่ก็ยังต้องยอมทำตาม
เพราะเกรงภัยจะมาถึงตน ด้วยพระเจ้าย่าเป็นคนมีเล่ห์เหลี่ยม

พระเจ้าย่าเป็นตัวละครสำคัญที่ทำให้เรื่องพลิกความคาดหมายของผู้อ่าน เพราะ
ท้าวพิชัยพิศณุกรนั้นคำริว่าจะจัดพิธีอภิเษกพระลอกับพระเพื่อนพระแพง ถ้าเป็นไปตามคำรินี้
ทุกคนก็จะมีความสุข พระลอจะได้กลับเมืองแมนสรวง ทั้งสองเมืองจะเป็นไมตรีกัน แต่การ
กระทำของพระเจ้าย่าทำให้ทุกสิ่งหันหลัง สร้างความโศกสลดให้แก่บุคคลทั้งหลาย

ตัวละครอื่น ๆ มีดังนี้

- ชาวคอนที่เข้าไปยิงสัตว์หน้าศาลปู่เจ้า แล้วมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา จนต้อง
ไปบนบานปู่เจ้า อากาเรเหล่านั้นจึงหายไป

- คนตัดหินเดินทางในป่า ถูกอานาจอกลบ (ที่ปู่เจ้าทำเสน่ห์พระลอ) เพียง
กระเด็นกระสายก็คลั่งเพ้อถึงพระเพื่อนพระแพง จนปู่เจ้าต้องช่วยมัดเป้าจึงหายคลั่ง

- ชาวนครแมนสรวงที่อุ้มลูกจูงหลานวิ่งสับสน เพราะตกใจเสียงดังเปรี๊ยะปรางค์ทองฟ้ามีดครีมี ไฟไหม้ทั้งเมือง อันเกิดจากฤทธิ์เดชทัฬหีของปู่เจ้าปะทะกับเทพารักษ์ พระเลื้อเมืองทรงเมืองที่รักษาเมืองแมนสรวง

ตัวละครข้างต้นนี้มีบทบาทเพียงเล็กน้อย แต่ช่วยเสริมให้เห็นอิทธิฤทธิ์ของปู่เจ้า

- มัคคุเทศก์และนายด่านที่เขตแม่น้ำกาหลง เป็นตัวละครที่ช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างเหมาะสม มีขึ้นเพื่อช่วยในการเดินทางของพระลอ

- ทายายที่เฝ้าสวนขวัญในเมืองสรวง ก็มีหน้าที่ช่วยในการปลอมตัวเข้ามาพักอาศัยของพระลอ นายแค้นนายขวัญกุมภกรตามเหตุผล เพราะธรรมเนียมสวนหลวงย่อมจะมีคนเฝ้ารักษา

- ขุนพลนอกราชการ และทหารที่พระเจ้ายาอออกอุบายให้ลอมวังเพื่อฆ่าพระลอ (เป็นเหตุให้สามกษัตริย์และสี่พี่เลี้ยงพบจุกจบ) เป็นตัวละครที่ไม่อาจตัดทิ้งได้ เพราะช่วยให้เรื่องดำเนินไปตามเหตุการณ์ที่ควรจะเกิด

จึงกล่าวได้ว่า ตัวละครทุกตัวในบทละครเรื่องพระลอ มีบุคลิกลักษณะเหมือนมนุษย์จริง ๆ โดยทั่วไปทั้งคำพูด ความนึกคิด และการกระทำ ตัวละครทุกตัวสร้างขึ้นอย่างสมเหตุสมผล และช่วยให้เรื่องดำเนินเหตุการณ์ไปตามโครงเรื่อง

๑ 5. บทสนทนา (Dialogue)

บทสนทนาของตัวละครที่ปรากฏในเรื่อง ช่วยทำให้เหตุการณ์ในเรื่องเป็นจริงเป็นจัง สมเหตุสมผล ทั้งยังช่วยให้เห็นลักษณะนิสัยและความนึกคิดของตัวละครด้วย

บทสนทนาที่แสดงให้เห็นอุปนิสัยของตัวละคร

อุปนิสัยของพระลอที่พิจารณาได้จากบทสนทนา ได้แก่ การมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ก่อนพระลออ่อนวอนขออนุญาตพระนางบุญเหลือเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมืองสรวง

โธษ ลูกอัคใจเต็มทนแล้ว พระแม่ทูลหัวของลูก ลูกขอถวายบังคมลา ไปเล่นไพร่สักพักหนึ่งเถิด โธษ ลูกอัคใจเต็มทนแล้ว พระชนนี เพคะ

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

เมื่อพระลอเสด็จไปเมืองสรองนั้น พระองค์ไคร้รำลาพระชาวลักษณวดี และเหล่า
สนมด้วยวาจาไพเราะอ่อนหวาน แสดงความอาลัยอาวรณ์อยู่ข้างหลัง ดังความว่า

โอร้องเอ๋ย จะจากเขย เกยถึง ไบ่หึง คงกลับ มารับขวัญ แม่น
โศกหา ถึงพี่ยา อ้ายจาบัลย์ เชิญจอมขวัญ เชิญจอมขวัญ ถนอมบาทมาตุรงค์
ส่งสารเอ๋ย ส่งสารพระเมียรัก ส่งสารพิกตร จะหมองหม่น ส่งสารน้องนาง
จะหมางมกล ส่งสารจะบนส่งสารพี่ยา หนาขึ้นใจเอ๋ย เพราะกรรมพี่ โครบลิ
หนีกรรม ถึงชอก ถึงขำ ก็จำไกลคลา อ้ายโศก อ้ายเทร่า อย่างวง
อ้ายเหงาเลยเอ๋ย

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

กับสาวสนมกำนัลพระลอกล่าวว่

แม่นรักกู สูงงคอย สักหน่อยคีน อ้ายสะอื้น อ้ายสะอื้น จะอื้นเห็น
จะเป็นลาง ขึ้นใจเหลือ ขึ้นใจดองเชื้อ ขึ้นใจจะเมื่อเมืองลาแล้ว หัวใจกู
หมองไม่ดองแฉ่ว ขึ้นใจจะแก้พระลอลา หนาขึ้นใจเอ๋ย ขอรูปลั่ง สมหวัง
พอขึ้น ไซ้ไปบคีน ขึ้นกิดร้างรา จะโหยจะให้ จะหวงจะไยไยเอ๋ย

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

วาจาไพเราะอ่อนหวานของพระลอแสดงให้เห็นความรักอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อผู้อยู่
ข้างหลัง แต่ครั้นเมื่อไปถึงเมืองสรอง พระลอก็เป็นชายหนุ่มที่รู้จักผูกจากเล้าโลมเอาใจหญิง
ที่ตนทอใจ ดังความว่า

อ้ายอคสุเลยพี่สูแสงเผ้า
เชิญแก้วตามานี้ทั้งพี่น้อง

เป็นไรเจ้าเวื่อนกมลหม่นหมอง
ประทับบนแท่นทองที่ห้องใน

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

นอกจากนี้บทสนทนายังช่วยให้เห็นน้ำพระทัยอันเข้มแข็งของพระลอ และพระเพื่อน
พระแพง จากตอนที่ทหารล้อมวัง พระลอกล่าวแก่พระเพื่อนพระแพงว่า

พระทะโหมโคมดูบรูบ้อง
 แม่นพี่ยายยังเป็นคงเห็นฤทธิ์

เมื่อเห็นสี่พี่เลี้ยงสิ้นใจไปต่อหน้า พระลอสสามารถทำให้ดวงใส และกล่าวว่า
 น่ารักเขาไหนเราจะเหมือนบ้าง

ส่วนพระเพื่อนพระแพงมีน้ำใจอันเข้มแข็งแรงเ็นเดียวกับพระลอ เห็นได้จากคำพูด
 ของสองนาง ดังนี้

สองเฝือกเชื้อชาติยชาติ
 เกิดเป็นตัวแล้วจะกลัวอะไรตาย
 ตายร้ายตายดีก็พี่หนึ่ง
 ยามเป็นเห็นพระพี่อย่าหนีน้อง
 นิขอให้ข้าไทคู่หมั้น
 สิ้นอาลัยพ่อแม่และควาแค้น
 เมื่อขอตายตามเบื้องบาท

อย่าหม่นหมองประหวั้นพรันจิต
 มิปล่อยให้ดวงชีวิตเป็นอันตราย
 ลมแก้วกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
 ลมแก้วกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
 ลมแก้วกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ใจขลาดบพวันขวัญหาย
 มียอมขายอื่นจู่เป็นคู่ครอง
 เปื่อไรถึงจะไคพบประสพของ
 ขอสนองบรรพชาไม่คลาดแคลน
 ลอยลื่นหาตายละอายแสน
 แม่นพระเมื่อเปื่องแมนนิคาลัย
 ไคชื่นชมสมสวาทในชาติใหม่

และ

เขาสนิกด้วยพิณาศ
 ตายหรือเป็นไม้เห็นประหลาดใจ
 ตายเมื่อใดจะไคตายครั้งนี้
 มาชื่นชมสมสวาทอย่าคลาดแคลน

ถาเฝือกเชื้อชาติยชาติจะแพ้ไพร
 ขอออกบาทภูวไนยไม้ไกลแล้ว
 หวงชีวิตไยหนะพูดระหม่อมแก้ว
 น้องกล้าแล้วใจเฝือกเหลือสบาย

ลมแก้วกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว บทสนทนายังช่วยให้เห็นนิสัยและความรู้สึกนึกคิดของพระ
 เพื่อนพระแพงที่แตกต่างกันในบางขณะ เช่น

ตอนพระเพื่อนพระแพงไฉ่ นางรินนางโรยให้ไปเชิญเจ้ามานั้น ราชธิดาทั้งสองรอคอยด้วยความกระวนกระวาย พระแพงแสดงอาการหวั่นวิตกตลอดเวลา ในขณะที่พระเพื่อนมีความเชื่อมั่นในตนเอง จากข้อความว่า

ก็จะทำอะไรได้ เดี๋ยวยังมีชีวิต เดี๋ยวยังเป็นมนุษย์ สิ่งที่จะทำอะไรได้ก็เพียงแต่ทำดีที่สุด เดี๋ยวไม่สามารถจะทำที่เอากุศล คิดเพื่อนเหมือนเทวฤทธิ์ เมื่อสิ่งใดที่เฝืออยากใคร่คิด เฝืออยากใคร่บง ถ้าเฝืออยากมีช่อง เฝือกี้จำจะต้องลองกระทำทางอย่างดีที่สุด ซึ่งพอเฝือเป็นมนุษย์จะพอทำได้ จริงไหมเล่าพระน้อง ?

สมเด็จพระนราธิปประพันธพงศ์

จะเห็นว่าพระเพื่อนเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวกว่าพระแพงมาก ทั้งนี้คงเป็นเพราะพระเพื่อนอยู่ในฐานะ "พี่" ก็เป็นได้

พระแพงมีความหวาดวิตกตลอดเวลา ไม่กล้ากระทำสิ่งใด เมื่ออยู่เจ้าสำอางค์ก็ไต่บันกาลให้แนกนไหว พระแพงได้แสดงความอ่อนแอตามวิสัยหญิงโดยวิงวอนว่า

อู๋ อู๋ ขวบน้องกวยสิเพคะพระพี่ นี่เกิดอะไรกันขึ้นหนะ น้ากลัวอีก

สมเด็จพระนราธิปประพันธพงศ์

ในขณะที่เกี่ยวกับที่พระเพื่อนเพียงแต่กล่าวว่า

กูเกิดเขอ กรรม ๆ ที่เคียว .กูเหมือนแนกนไหวเอ้า โอ้ย โอ้ย ออกพี่ไม่เป็นใจเสียแล้ว อาเพสอะไรเช่นนี้หนอ

สมเด็จพระนราธิปประพันธพงศ์

ดังนั้นการกระทำทุกอย่างของราชธิดาทั้งสองพระองค์ จึงดูเหมือนจะเกิดจากความเชื่อมั่นในตัวเองของพระเพื่อนเสียเป็นส่วนใหญ่

แต่เมื่อจะเข้าเฝ้าพระลอเป็นครั้งแรก ทั้งพระเพื่อนพระแพงก็แสดงความละอายตามวิสัยหญิงโดยทั่วไป สังเกตได้จากคำกล่าวว่า

พระเพื่อน - โย้ย น้องจะเข้าไปไคหรือ ก็พระลอท่านเสด็จอยู่ในนั้นนี่
 พระแพงกล่าว - น้องกระดากใจอย่างไรอยู่ก็มีรู้ละ อยู่ก็ ๆ ไม่เคยเฝ้าเคย
 แทนทานก็จะเจอเข้าไปถวายตัวเอง

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์
 ส่วนบทสนทนาของพระลอกับพระนางลักษณาวดีช่วยให้เห็นว่า พระนางลักษณาวดีเป็น
 มเหสีที่จงรักภักดีต่อพระสวามี เมื่อพระลอเสด็จไปเมืองสรอง แทนที่จะหึงหวง พระนางกลับ
 แสดงความห่วงใย ดังความว่า

พระทูลหัว ชำนาญคอยรักเหลือ พระวะเมื่อ มรรคา ไปป่าใหญ่ จะ
 ลำบาก จะเหนื่อยยาก จากเวียงชัย ไม่มีใคร ไม่มีใคร คอยเสนอว่าเรอ
 ถนอม อาลัยเอ๋ย อาลัยพระโจอม อาลัยจะโถม จะเศร้า ทั้งลมทั้งแดด
 จะแฉกจะเผา จะเจ็บจะเหงา ระทมพระทัย พระทูลหัวเอ๋ย ไหนเสียสืห์
 ไหนหมี ไหนช้าง ไหนหนาน้ำค้าง อ่างว่างกลางไพร สุดจิตสุดใจ จะจาก
 เวียงไชยพระเอย

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์
 บทสนทนานี้ระหว่างพระนางบุญเหลือกับพระลอก็แสดงให้เห็นความรักที่มีต่อพระโอรส
 เมื่อห้ามปรามทัดทานไม่ได้ พระนางก็ต้องยินยอมให้พระลอจากไป ในความรู้สึกของผู้อยู่ใน
 ฐานะแม่ ไม่ว่าลูกจะใหญ่โตมีอายุ มียศถาบรรดาศักดิ์เพียงใด ลูกก็คือลูกเล็ก ๆ คนเดิมของ
 แม่ ดังนั้นพระนางบุญเหลือจึงอวยพรและดักเตือนพระลอ

. . . เจ้าลอลักษณ แมรักว่าแม่นา รักยิ่งต่ายังตัว รักยิ่งหัวยังชีพ ต่อนี้
 จอมทวีปแม่จะจาก พรากรมแม่พรากรมพระบุรี ฤทธิชัยมีหลายสิ่ง พระมิ่งของแม่
 จงจำ ย่านน้ำคำแม่อย่าคลา รัตพญาอย่าคลาคลา อย่าประมาทละเมอตน อย่า
 ระกนกนเท็จ วิวรรธน์จึ่งทำ กิดทุกกำลังออกปาก อย่าให้ยากแก่ใจไพร
 ไคความเมืองจงตรง คำรงพิภพให้เป็น คัมเขื่อนนอกเขื่อนใน สองใจทุกทรวง
 อยานิยมหลวงหลงมารษา ล่องกรุณาเกื้อทางธรรม ที่จะคำคำจงบั้น ที่จะคั่นคั่น-

จงเป็นกล สองต้นหนคนไข เลือกหาใจอันสัจ คักมนทรีโกยยุกตี ปลุกใจคน
ให้หาญ ปลายศักรูเพรียงเมือง อาชญาเรื่องเรือยราชฎร์ กันนิกรกาจเชื้อไพร
กับกระสือยาให้ลูก อย่าชิงสุกก่อนหาม อยาลามมาสองปาก อยาลากพิฆตาม
หลัง อย่าให้คนชิงลักแซง แดงคนให้คนรัก ชักชวนคนเมื่อฟ้า ม้วยหลาอย่า
ม้วยประสงค์ วงคำรงพระยศพอ วงจำคำแม่สอน วงจำคำแม่สอนสั่งเจ้า จง
สุขทุกคำเช้า พอเคยสุคติใจ แม่รา

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บทสนทนาระหว่างพระนางบุญเหลือ พระนางลักษณวดี พระเพื่อนพระแพง กับพระ
ลอแสดงให้เห็นว่าบุคคลเหล่านั้นมีความรักพระลอ แต่เป็นความรักคนละแบบ เช่น ความรัก
ของแม่ตอลูก (พระนางบุญเหลือต่อพระลอ) ความรักของภรรยาตอลามี (พระนางลักษณวดี
และพระเพื่อนพระแพงต่อพระลอ) และพระลอก็มีความรักบุคคลเหล่านี้เช่นกัน

บทสนทนาช่วยในการดำเนินเรื่อง

บทสนทนาทำให้รู้ว่าเรื่องควรจะดำเนินต่อไปเช่นไร อะไรจะเกิดขึ้น บทสนทนา
ของพระเพื่อนกับพระแพงที่ตั้งใจมั่นว่าจะทำเสน่ห์พระลอ และคำสัญญาของปู่เจ้าว่าจะทำ
เสน่ห์ให้พระลอเดินทางมาเมืองสรองให้ได้ ทำให้ผู้อ่านรู้ว่าเหตุการณ์จะต้องบีบบังคับให้พระ-
ลอเดินทางมาเมืองสรองแน่นอน

ครั้นพระลอต้องเสน่ห์ พระองค์ก็ตั้งใจจะเดินทางไปเมืองสรองให้ได้ คำทำนาย
ของโหรก็บอกให้รู้ว่า ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น พระลอต้องไปเมืองสรองแน่นอน เพราะคำ
ทำนายกล่าวไว้ว่า

ว่าผีสาธเวทางกัเขารางควาน
แม่ขุนหลวงถูกทรวงไว้นูรี
ถึงมีหมอเทวดามาพิทักษ์
ขุนโหรคำนวณพระทันษา

อติสารสามารถกาจนัก
กงจะเสียชีวีไม่ดีหนัก
ก็สุคจักเกียกแกแพ่ทุกอัน
พระศาตาบอกเหตุจากเขตชัยทั
สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

เมื่อพระลอเสียดน้ำที่แม่น้ำกาหลง คำเสียดสัจยอชิฐาน ลักษณะการไหลวนและ
สีของน้ำ ช่วยให้ผู้อ่านคาดคะเนได้ว่า อะไรจะเกิดขึ้นในตอนต่อไป

มาฏจะเสียดน้ำลง
น้ำใสจิ่งไหลคว้งคว้าง

นิเวศรอกฤทธิผีสง
กู้อับปางน้ำเนี่ยนจงเวียนวน
สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ผลจากการเสียดน้ำคือ

พอวางพระโอรสน้ำ ไหลวนคล้าควะคว้าง เห็นแดงคังสีเลือดฉาน น้าอนาถ
สยดสยองโถมมา เสียดหทัยาพระลอราช

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระลอตระหนักดีว่าเป็นลางร้าย แต่ด้วยชิตคิยมานะ พระองค์จึงเดินทางไปยัง

เมืองสรอง

บทสนทนาของพระเจ้ายา กับท้าวพิชัยพิศณุกร ซึ่งแสดงอุปนิสัยของพระเจ้ายา ทำให้
ผู้อ่านจะเกิดเหตุร้ายแก่พระลอ ดังความว่า

โชนเพอใจคอขุนหลวงนี้
ข้าถูกถูกลูกเตาเราเสียดพอ
มันศักรูปร่างเอาตายแน
ทองแกแคนแทนบिकासวามิภักดิ์

ปล่อยไพร่ชั่วช้าฆ่าพระพอ
เอาปราสาทเป็นหอทรลักษณ์
จงให้แลให้สาอย่าชาหนัก
จึงจักสมควรมันลวนลาม

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

เมื่อพระลอทราบจากนายแก้วนายขวัญว่า ทหารที่ล้อมวังมีมาก "เห็นจะกว่าทร้อย
เจ็ดร้อย . . ." ทำให้ผู้อ่านรู้แน่ชัดว่า ผลสุดท้ายการต่อสู้จะเป็นเช่นไร

จากที่กล่าวมาจึงอาจสรุปได้ว่า บทสนทนาช่วยให้เห็นอุปนิสัยใจคอของตัวละคร
ทั้งยังทำให้รู้ว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ควรจะดำเนินไปอย่างไร เพราะบทสนทนาทำให้รู้ว่า
ตัวละครคิดและจะกระทำอย่างไร

6. ฉาก (Setting)

ได้แก่รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานที่ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนบรรยากาศรอบด้าน ฉากจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้รวดเร็วขึ้น และเข้าใจได้ชัดเจนว่า เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นที่ใด และมีบรรยากาศเช่นไร

ฉากในเรื่องพระลอที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้

ฉากเมืองสรอง

ฉากภายในพระตำหนักของพระเพื่อนพระแพง

เป็นสถานที่ที่พระเพื่อนพระแพงเชิญเจ้ามาเพื่อขอให้ช่วยทำเสน่ห์พระลอ และเป็นสถานที่เดียวกับที่พระลอ พระเพื่อนพระแพง และสี่พี่เลี้ยงถูกทหารของพระเจ้ายาละมอไว้แล้ว เกิดการต่อสู้จนทำให้ผู้ถูกล้อมทุกคนหมดจุกจบ

ฉากภายในตำหนักพระเจ้ายา

เป็นสถานที่ที่พระเพื่อนพระแพงไปปรนนิบัติพระเจ้ายาก่อนจะขออนุญาตไปชมสวน เพื่อลอบไปเฝ้าพระลอ และเป็นสถานที่ที่พระเจ้ายาสั่งการให้ขุนพลออกกราชการนำทหารไปล้อมวังเพื่อสังหารพระลอ

ฉากภายในพระตำหนักสวนขวัญ

เป็นสถานที่ซึ่งพระเพื่อนพระแพงได้เฝ้าพระลอ และมีความสุขร่วมกันเป็นครั้งแรก พระตำหนักนี้อยู่ในสวนขวัญซึ่งมีทนายเฝ้าอยู่

ฉากภายในพระตำหนักของท้าวพิชัยพิศณุกรและพระนางคาราวดี

เป็นสถานที่ซึ่งทั้งสองพระองค์ปรึกษากันจะจัดงานอภิเษกให้พระลอกับพระเพื่อนพระแพง

ศาลปู่เจ้าสมิงพรายซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขา

เป็นที่ประทับของปู่เจ้า เป็นสถานที่ที่ปู่เจ้าทำเสน่ห์ให้พระลอหลุมหลงพระเพื่อนพระแพง และเป็นสถานที่ที่นางรินนางโรยเดินทางมาเร่งปู่เจ้า สถานที่นี้ได้กล่าวไว้หลายตอน

เพื่อแสดงให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของปู่เจ้า ดังความว่า

บัดนั้น นางรึ่นนางโรยชายโหยลงจากข้าง หมอนำทางเดินระไรย บ่าย
หน้าขึ้นเขาเขียว เหลียวแลทุ่งจรลีว เหลียวแลทิวจะเล่า ฝากประเศาประ-
คู้ หนูไม่ยอมพะยุง . . . ฯลฯ . . . เห่งทูปบนพะพื้มกอง นกตุกร้อง
ตุกตุก ผีกล่อมลูกสุกโหง ร้องโหรงโหรงวิเวกเสียง แว่วสำเนียงดูจะกระ-
หาวค ผากพังตกใจกลัว

และ

. . . หมอนำหน้าเลียบเขา เดินทางเก่าคุมเคิน เหลียวหลังเมินจะใจ
ชมไม้ไผ่แลวีสาศ กลปราสาทพิศาล ถาวีมานอมรมณเฑียร . . . ฯลฯ . . .
แลสบสำพฤษาคณก งามพศาทาตุ งามพอพูพัง นกประนังกันร้อง เพราะ
กองไพรป่ากอง เปรียกพื้นพงพี แลนา

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ฉากเมืองแมนสรวง ที่สำคัญคือ

ฉากภายในพระตำหนัก

เป็นที่ประทับของพระลอทั้งในขณะที่อยู่อย่างปกติ และตอนถูกเสน่ห์มีอาการคุมคลั่ง

ฉากคานที่แม่น้ำกาหลง

เป็นเขตแดนระหว่างเมืองแมนสรวงและเมืองสรอง เป็นสถานที่ที่พระลอเสี่ยงน้ำ
ว่าการเดินทางไปเมืองสรองจะดีหรือร้าย

แม่น้ำกาหลงมีลักษณะกว้างใหญ่ ไหลเขียว ดังความว่า

. . .
แลแหล่งแก่งหาดคาบไป

ข้ามคองคาหลงกว้างใหญ่
น้ำใสไหลเขียวพรั่ง

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

กล่าวว่า ทุกฉากในเรื่องพระลอนี้ เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ตัวละคร และการ
ดำเนินเรื่อง เนื่องจากเป็นเรื่องของกษัตริย์สองเมืองที่เป็นศัตรูกัน และกษัตริย์ฝ่ายหนึ่งต้อง
เสนาห์ของราชินีอีกเมือง จึงทำให้ต้องเดินทางไปเมืองนั้น ตัวละครเป็นกษัตริย์ที่ประทับจึง
เป็นคำหนักหรือราชวัง และเนื่องจากในสมัยก่อนบ้านเมืองไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน การเดิน-
ทางจึงลำบากต้องเดินทางผ่านป่าผ่านเขา และผ่านแม่น้ำซึ่งเป็นเส้นทางกันเขตแดนของสองเมือง
สภาพของการเดินทางจึงทำให้ตัวละครคือพระลอคร่ำครวญเมื่อเดินทางกลางป่า ทำให้เกิด
บรรยากาศเศร้าสลดใจ

บรรยากาศ

ผู้อ่านจะรู้สึกว่ายู่ในบรรยากาศนั้น ๆ จากคำพูดกิริยาอาการของตัวละคร และ
การจัดฉากบรรยากาศที่ปรากฏในบทละครเรื่องพระลอ มีทั้งบรรยากาศของความเศร้าสลด
ความสนุกสนาน ความตื่นเต้นหวาดเสียว และบรรยากาศของความรุนแรงน่ากลัว

บรรยากาศของความเศร้าสลดเริ่มตั้งแต่พระลอถูกเสน่ห์แก่ไข่มุกสำเร็จ จนกระทั่ง
พระลอเสด็จจากแมนสรวง ตอนพระลอจะเสด็จไปนั้นภายในเมืองแมนสรวงมีแต่ความเศร้า-
โศกอาลัยอาวรณ์ แม้แต่พระลอเองก็อาลัยอาวรณ์ผู้อยู่ข้างหลังยิ่งนัก เห็นได้จากบทคร่ำครวญ
ของพระองค์ว่า

พระเชษฐ พี่น้อง พี่น้อง โอ้อาลัย อาลัยเสียแล้ว นางแก้วของกู
นิเอย นาสยง เสียงโศกสลดสนั่นก้อง นาสยดสยของหัวใจ กนใจจะผก กน
อกจะไข แสนสุรางค์อาลัยพระโคมงาม พระรูปทองเอย ถึงจะพลบจะสิ่ง
สาวเจ้าบหวัง บววยวังเวง เสียงโอดเสียงอน สะท้านสะทอนมนเพียรเอย

และ

แสนเอยแสนสมเพช
สาวสุรางค์นางสนมกรมอุรา
พิลาปร่ำกำสรวลหวนโหย
ท้าวพญาพาหุลพลทั้งปวง

พระเยาวเรศมเหสนีนักหนา
สงสารพระพันวษาเสียวทรวง
อาตุรโศกสลดของก้องวังหลวง
น้ำตาร่วงสะอื้นให้ไปด้วยกัน

และ

โอ้พระมนทิตราลัยไอสวรรย์
 จะเห็นทางร่างไรไกลเขียง
 สิ่งเคยเห็นก็จะเว้นเห็นแต่อื่น
 สิ่งเคยคุ้นก็จะหม่นมุนกมล
 โอ้แมนสรวงเมืองหลวงทิลกแก้ว
 ไม่แน่ใจเมื่อไรจะได้คืน

เคยถวัลยราชค้ำวกรุงลาวเนียง
 คนเคยเคียงก็จะคลาตามาทุกค
 สิ่งเคยขึ้นก็จะเฉระเหระหน
 สิ่งมิเคยจะระคนทุกคามคีน
 ขอลาแล้วเมืองเออยุเคยขึ้น
 ละเวงองค์ทรงสะอื้นสิ้นอาลัย

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ขณะพระลอกำลังรอรถกลับไปสู่เมืองสรองนั้น มีแต่ความเศร้า ดังความว่า

ส่งสารท้าวขทุกขระทมพระแค้น ส่งสารพระแม่ทอแหแปดพระใจ ส่งสารพระ
 เมียบพลกเปลี่ยนเศร้าเสียพระทัย ส่งสารพระสนมนางใน เจ้าสะอื้นอาลัยพระ
 เรืองลอ ส่งสารมุขมนตรีโยชิตแพใจจะขาด ส่งสารไพร่ฟ้าประชาราษฎร์หัวใจ
 ห่อ เสียแค้นกันแสงสะอึกสะอื้นกละคลิ่นกลิ้ง พระว่าพระวังวิโยคระยอ น้ำตา
 เจ้าแม่เอยนิถาคลอลครครามครามทุกวงศา เหตุพระผู้เป็นเจ้าปกเกล้าอยู่สุข
 พระจะละให้ทุกข์ทั้งนี้ครว เสด็จจากค้ำวจากแดน จากมิงอมรเมืองแมนไปสู่
 แคว้นอรัญญว สลัดคอเนกนิกรประชา เนาเขียงคอย โอ้ส่งสารเอ๋ย สุดที่ว่า
 จะแสนส่งสาร ส่งสารไพร่บ้านพลเมือง จะว่าจะวุ่นจะวุ่นจะเคื่อง จะเหงา
 จะเงื่องจะหึงจะหึงจะหึง โอ้แสนส่งสารพระลอราช จะเริดจะร้างเห็นทาง พระ
 ปรางกะปราสาท ทางไพร่ฟ้าฝูงประชาราธิ ทางข้าพระบาทใหญ่หนอย โอน้ำตา
 จะพูน โอน้ำมูลจะข่อยเพราะวิโยคโศกสร้อย เสมือนลูกน้อยพลัดพ่อตัว เสมือน
 ตัวพลัดเมีย กนแต่ละเหี้ยละห้อย ทุกเขาค้ำวโศกสำออย ถึงองค์พระเรืองลอ
 พระพอเจ้าหน้าหัวของตัวนิเอย โอ้พระพุลกระหม่อมแก้ว

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

เมื่อพักแรมอยู่ที่แม่น้ำกาหลง พระลอก็คร่ำครวญถึงพระชนนี และบุคคลที่อยู่ข้าง
 หลัง ครั้นได้เสียดน้ำประจักษ์ลางร้าย พระองค์ก็ยิ่งตระหนก ดังความว่า

ไอ้สังสาร พระเรื่องลอลิลโลก แสนทรงพระโศกบมิจะเสบย พระหทัย
เจ้าเอ๋ยเอาแต่ต้นนิภาทะทิกทะทิก นึกแต่ลางร้ายร้ายละขอ ฝ่าไจราชละลาน
พื้น ะหวีหวั่นสนั่นสะอื้น ละห้อยขวัญหาย อยู่นา

และ

หอคองคล้องกับที่ศรีไสยาสน์
คะนึ่งถึงแม่เจ้าเกราพระทัย
โอว่าอนิจจามาตุเรศ
แม่นลูกตายกายเคลื่อนในเถื่อนทาง
เสียบแรงทรงศักตวาราฤทธิ์
มาม้วยเพราะหลงละเลิงในเชิงขู
เกิดเป็นชายหมายสนองพระคุณท่าน
มาแตกายตายกลิ้งอยู่กลางดง

พระลอราชโศกสร้อยละห้อยให้
ภูวนายก่าสรวลครวญคราง
เกิดเกศถนอมภูมิรู้หมาง
โฉนพระนางชนนีเห็นผิด
คึกคึกก็่น่าอดสู
ทิ้งพระแม่ให้อยู่แต่เองค
ไยภูหาญรักสาวเมื่อคราวหลง
พระลอราชอนาดทรงพระโศกา
สมเค็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

แต่ด้วยชาติขนิษานะ พระลอก็เดินทางต่อไปจนพบกับพระเพื่อนพระแพง และต้อง
สิ้นพระชนม์เหมือนดังที่คิดวิตกไว้ก่อนแล้ว การสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์ทั้งสามพระองค์สร้าง
ความทุกข์ระทมแก่ท้าวพิชัยพิศณุกร พระนางคาราวดี รวมทั้งพระญาติ และผู้อยู่ข้างหลัง ผู้
อ่านก็พลอยมีความรู้สึกรวมกับตัวละครด้วย

บรรยากาสของความร่าเริงในเรื่องพระลอ มีอยู่ในตอนพระลอไปถึงแม่น้ำกาหลง
พระองค์โปรดให้มีการละเล่นของพวกทหารดังความว่า

เฮเฮเฮเฮเฮ โอเฮเฮเฮเฮ เฮเฮเฮเฮ
แม่หญิงเอ๋ยแม่ไม้เกยพบชาย ลืมทั้งทุกลืมทั้งฝ่าย ลืมทั้งไม้งักพิค ลืมทั้ง
มักสาลี ลืมทั้งพินลืมทั้งก็ ไม่ลืมแต่หัวกระจกเอ๋ย
เฮเฮเฮเฮเฮ โอ เฮ เฮ เฮ เฮเฮเฮเฮ

แต้ชะแต้ แต้ชะแต้ ฉินะแมคนรวย เอาก้อนอิฐหนุนหัว แต่งแต่ตัวสวยสวย
(รับ)

ซุ่ยปะซุ่ยป่อง ผัดหน้าลองจ่อง เคาะงู่นองรองเกือกไปกินเนื้อโสแซยล
เคี้ยวหนมเทียนทั้งเปลือก (รับ)

ชะฉ่า ชะฉ่า แม่หรั่งจ่าตั้งนั่งเกีย ถอนสายบัวไม้ถนัด ไถ้แต่หัดให้เคี้ยะ
(รับ)

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บรรยากาศสนุกสนานคึกคัก ปรากฏอีกตอนเมื่อพระล่อตามไก่ที่ปู่เจ้าเสกมาล่อเพื่อ
ให้ไปพบพระเพื่อนพระแพงเร็วขึ้น ดังความว่า

เออเอ๋ยหรีง ๆ ไค้ยินเสียงดังก็จับใจ สาวแก่แม่มาย ร้องให้มาตุเราเอ๋ย
กรุงเอ๋ยกรุงสยาม เจริญงามเห็นทันตา สักหนอยศรียุชยา คงเทียมหน้า
โลกเอ๋ย

เย็นเอ๋ยเย็นเกล้า เพราะพระเป็นเจ้าของเราดี ทรงพระเมตตาปราณี
ไฟรฟ้าประชาธิขึ้นเอ๋ย

ขึ้นเอ๋ยขึ้นจิต มีเจ้าชีวิตสมใจ เพราะพระผดุงกรุงไทย จึ่งศิริไลซ์เลิศเอ๋ย
เออเอ๋ยโห้วงโห้วง เป่านกหวีดโชน์เล่นดัง ๆ เพราะไม่เพราะก็ซึ้ง เรา
เป่าเราฟังเองเอ๋ย

เออเอ๋ยหึ่ง ๆ เอาแต่โกรชแต่ซึ้งตะบึงไป นีจะหวงจะหึ่งไปถึงไหน แม่ยอก
อาลัยเรียมเอ๋ย

สบายเอ๋ยสบายใจ เกิดเป็นมนุษย์ชาติไหน ขอให้เกิดเป็นไทยเถิดเอ๋ย
อุ้นเอ๋ยอุ้นอก คนทั้งแผ่นดินสิ้นวิตก เศษฟุ้งพระปกครองเอ๋ย
สวนเอ๋ยสวนกุลิต ใครไค้เห็นเป็นขึ้นชีวิต ยามหงுகหงுகหงิกหงิด ก็หาย
เหมือนปลิดทิ้งเอ๋ย

ประพริ้ม ๆ ประพริ้ม ๆ ดูขริ้มอวคซลัง คมในผักชั๊กออกเถาะ ถนิมเปราะ
นาซัง (รับ)

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บรรยากาศแห่งความน่าสะพึงกลัวในเรื่องพระลอ ผู้อ่านจะเข้าไปในบรรยากาศนั้น
จากการบรรยายฉาก เช่นตอนปู่เจ้าปรากฏร่างสำแดงอิทธิฤทธิ์สร้างความพริ้งพริ้วแก่พระ
เพื่อนพระแสง ตอนนางรินนางโรยเดินทางไปเฝ้าปู่เจ้า ปู่เจ้าก็สำแดงอิทธิฤทธิ์บันดาลให้
เกิดสิ่งที่น่ากลัวแก่สองนาง ตอนปู่เจ้าส่งกองทัพเข้าเมืองแมนสรวง ก็ทำให้ชาวเมืองตกใจ
วิ่งหนีกันสับสนอลหม่าน

ส่วนฉากของการต่อสู้ จะก่อให้เกิดบรรยากาศของความรุนแรงน่าหวาดเสียว เช่น
เห็นเข้าบุกรุกรบ หลบหลีกปั่นป่วนให้ตอก หลบหลีกหอกบให้ตอง คอยจ้องจะฟัน
จะแทง คอยทะมัดทะแมงจะเอาชีวิต มิได้คิดหยิ่งศัตรู มิได้รู้ยั้งสงสัย เขาก็
เร่งระดมปืนยะบุง ชะของพุ่งหอกยะบาย ข้างซ้ายเร่งมาหนา ข้างขวาเร่ง
มามาก เข้าทุกปลายทุกโรม สองนายโจมพันแมน ขาแขนตัวหัวขาด เขาก็
เร่งกันสาครปืนกระหน่ำ คำนายแก้วหลายตี่ กริงนายขวัญหลายนัด ยังอี๊ดอี๊ด
ใจบ่คร้าม ใจบ่สู้สุดคำม บ่แพ้บ่ยอมย่นนา

และ

ไล่ฟอนพันฉันทาง แว้งวัดแก้วหัวฆ่า คู่มหิมาทั้งสาม งามเงื่อนพญาราชสีห์
กรกระวีวรารูของอาจ เอิบอำนาจมียัน . . .

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

บรรยากาศในตอนต่าง ๆ ของเรื่องนี้ เหมาะสมกับเนื้อเรื่องในแต่ละตอน ช่วยให้
ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกของตัวละคร พลอยให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสงสาร เศร้า ตีใจ เสียใจ
สนุกสนานไปกับตัวละครนั้น ๆ ด้วย

⑤ 7. แนวคิดของเรื่อง (Theme)

แนวคิดของเรื่องพระลอคือ ความพินาศอันเนื่องมาจากความรัก แต่เป็นความรักแบบลุ่มหลง พระเพื่อนพระแพงหลงรูปโฉมของพระลอ เพราะได้ยินคำขับชมโฉมพระลอ ราชธิดาทั้งสองจึงใคร่จะได้พระลอมาเป็นคู่ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลอื่นและบุคคลอื่น ราชธิดาทั้งสองจึงวิ่งวอนให้ปู่เจ้าสมิงพรายทำเสน่ห์ให้พระลอลุ่มหลงและเดินทางมายังเมืองสรอง ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเมืองสรองและเมืองแมนสรวงเป็นศัตรูกัน

ส่วนนางรินนางโรยก็จงรักภักดีต่อพระเพื่อนพระแพง ยินดีทำทุกอย่างเพื่อความสุขของเจ้านายโดยไม่คำนึงถึงบุคคลอื่น และไม่คำนึงถึงตนเอง นางรินนางโรยช่วยเหลือพระเพื่อนพระแพงทุกอย่างเพื่อให้ราชธิดาทั้งสองได้พบกับพระลอ สองพี่เลี้ยงทำไปทั้ง ๆ ที่รู้ว่าหากความลับนี้ถูกเปิดเผย นางทั้งสองต้องได้รับโทษทัณฑ์

ปู่เจ้าสมิงพรายเป็นผู้ทำให้พระลอเกิดความรักแบบลุ่มหลงจนไม่มีสติสัมปชัญญะ พระลอทำตามความปรารถนาของหัวใจ คือเดินทางไปเมืองสรองเพื่อพบหน้าพระเพื่อนพระแพง พระองค์กระทำโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของพระชนนี พระชายา สนมกำนัล ข้าราชการบริวาร และประชาชน

ในที่สุดแม้พระลอจะได้พบความสุขกับพระเพื่อนพระแพง และพลอยทำให้นายแก้วนายขวัญได้มีความสุขกับนางรินนางโรยไปด้วย ก็ถูกความรักของพระเจ้ายามาทำลาย กล่าวคือ พระเจ้ายารักพระสวามีคือท้าวพิมพิสารราช จนเกิดความอาฆาตแค้นท้าวแมนสรวงและอาฆาตเลยมายังพระลอกว้ย พระเจ้ายาจึงวางอุบายกำจัดพระลอ เป็นเหตุให้พระลอพระเพื่อนพระแพง และสี่พี่เลี้ยงต้องพบจุดจบภายในพระตำหนักเมืองสรอง

จึงกล่าวได้ว่า บทละครเรื่องนี้ แสดงแนวคิดให้เห็นว่า "ความรักเป็นที่มาของความพินาศ" นั่นเอง

บทละครเรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะคำประพันธ์ *

บทละครเรื่องเงาะป่า มีลักษณะเป็นกลอนบทละคร แต่งด้วยกลอนบทละคร 1,796 คำกลอน

แทรกด้วย โคลงกระทู้	1	บท
กาพย์ฉบัง (16)	30	บท
กาพย์สุรางคนางค์ (28)	4	บท

กลอนบทละคร

ข้อบังคับของกลอนบทละคร มีลักษณะดังต่อไปนี้มาแล้ว (ในหน้า 53) สำหรับกลอนบทละครเรื่องเงาะป่านั้น มีจำนวนคำในแต่ละวรรคไม่เท่ากัน มีตั้งแต่วรรคละ 6-9 คำ ดังตัวอย่าง

คอยระงับคืบกำสรดสลคจิต	นั่งพิณจนิทสังเวชเป็นนักหนา
เอื้อนออกปากชมชมพลา	เขาควรรับว่าถูกผู้ชาย
ชื่อตรงจงรักไม่หักหวาน	จนจวนถึงชีพสูญสลาย
ยังไม่เกี่ยวกันเห็นแก่กาย	หมายแต่สุขของสุคาควงใจ
. . .	. . .
คงจะพาจรตจิตวิกล	สุดจะทนทรมาณสืบไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำขึ้นต้นที่ใช้ในกลอนบทละครเรื่องเงาะป่า มีหลายลักษณะด้วยกัน เป็นต้นว่า เมื่อนั้น บัดนั้น, มาจะกล่าวบทไป, ไซ้เอ๋ยเหมือนกลอนคอกสร้อย และขึ้นต้นด้วยคำ 2 คำ ดังตัวอย่าง

* คู่มือฉันทลักษณ์ในภาคผนวก

เมื่อนั้น

เมื่อนั้น
จึงเล่าโลมตามทรมารวัย
บัดนี้มีอาการเป็นไฉน
แนบแนมอคมวยชีวี

บัดนั้น

บัดนั้น
พากันมาจักหาบคอน

มาจะกล่าวบทไป

มาจะกล่าวบทไป
อยู่ทับแหบป้าพนาวัน
บิดามารดาก็หาไม่
นางควากหอบคิ่นสิ้นชีวา

...เอ๋ย... (เหมือนกลอนคอกสร้อย

ลูกเอ๋ยลูกแก้ว
จึงมาคำหอ
คับเคือกเงือกคงค
แย่งยื้อถือไม้

ชมพลายิ่งคิดพิสมัย
เป็นไฉนจึงสิ้นสมประที
หรือคอยคลายใจมารศรี
อันตัวพินิจจะตายตาม
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทนายรับคำสั่งฟังสลอน
รีบร้อนสำเร็จเสร็จพลัน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ถึงเด็กน้อยคนนั่งคนขยับ
ชายเชตซีฬพัทลุงพารา
คำชาวทองไฟคืบสังขาร
อยู่ควยเขษฐาชี้อ้ายแค
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลืมนิคาแล้วที่เคียวหนอ
ตีพ้อทำไม
สะกคอกสะกคใจ
เห็นไม่เป็นการ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอความขรรคมดาสองคำ

ถูกรัก
ถึงรายการอาจหาญปานใด

จงดูเยี่ยงพยัคฆ์โคร่งใหญ่
ก็มีไคทำร้ายเกลือกเมียบ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กลอนบทละครเรื่องเงาะป่า มีเพลงหน้าพาทย์ไวซ่างท้ายบท และมีทำนองเพลง
กำกับไวซ่างตน รวมทั้งบอกจำนวนคำกลอนในแต่ละตอนด้วย ดังตัวอย่าง

แขกมรเทศ
เมื่อนั้น

สนุกเรื่องตายเป็นพันไป
เหลียวดูสุริยฉายใหมยคลาย
จึงคัดคั่นมรรคาเข้าป่าร้าง

ชมพลายัมแยมแจ่มใส
คิดไว้ว่าจะเล่าให้เมียฟัง
ล่ำหับจะคอยอยู่ข้างหลัง
จะไปยังภูพานาโฉมครุ

๓ 4 คำ ๓ เชิด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ที่ปรากฏในบทละครเรื่องเงาะป่า มีดังนี้

✓ เพลงกราวใน	✓ เพลงลูกพาทย์	✓ เพลงกลม	✓ เพลงฉิ่ง
✓ เพลงกระบองกัน	✓ เพลงเชิด	เพลงเชิดฉิ่ง	เพลงจิ้งจอก
เพลงแทงวิสัย	เพลงสิงโลด	✓ เพลงเสมอ	✓ เพลงร่ำ
เพลงลงสร	เพลงเขนเหล่า	✓ เพลงฉุยฉาย	เพลงเร็ว
เพลงโอด	เพลงพิราบรอน	✓ เพลงกราวนอก	เพลงนาคเกี้ยว
เพลงตระ	เพลงมหาไชย	✓ เพลงโลม	เพลงทยอย
เพลงชา	เพลงแมลงภูทอง	ลาวกระแตไต่ไม้	เพลงค้างคาว
กินกล้วย	เพลงแขกเงาะ	เพลงพม่าใหม่	เพลงคอยมว

เพลงเจ้าเข็น เพลงแขกตะลุง เพลงกลองแขกเชิด เพลงสละหมา
เพลงนางหงส์ เจริญ เจริญเล่นโน้ห์รา เพลงคำขวัญ

ทำนองเพลง

ทำนองเพลงที่ปรากฏในบทละครเรื่องเงาะป่า มีดังนี้

ชาปี	ปิ่นคลึง	ร้าย	ชมคกงนอก
ลมพัดชายเขา	เขนหลา	แขกไทร	สมีทองมอญ
หกบท	เห่เชิดฉิ่ง	กราวรำ	พญาโศก
มอญโยนคาบ	ตามกวาง	จิ้งรำพัด	คนเพลงฉิ่ง
จำปาทองเพก	จิ้นแส	พม่าเห่	ดวงพระธาตุ
ลงสรหมอญ	สร้อยสนศักดิ์	สมีทอง	แขกมอญบางช้าง
สร้อยสน	คลื่นกระทบฝั่ง	กาเรียนทอง	ชาตรี
ตุ๊กตาแกว่งฉลาก	โอ้โลม	คนตะนาว	สร้อยเพลง
ปหลิม	ขรฉิ่งร้องไห้	โอ้โลมนอก	เขมรชอทาน
เพลงกระบอกล	จิ้นคอยมะพร้าว	โลมนอก,	เชิดคนนอก
ฝรั่งคนคู่	พันธุ์ฝรั่ง	หรัม	ยานี้
รายใน	โพน	ฉุยฉาย	นวนนาค
ปลื้มใจ	อกเตน	กราว	ช้างประสานงา
แปะเลซุน	นางกรวญ	ทะเลเมา	ปราสาททอง
ชมตลาด	เพลงช้า	เพลงเร็ว	ลาวปิ่นคลึง
ชมโฉม	สละบุหร่งใน	ทองยอน	แขกพราหมณ์
แขกคอยหมอ	นกจาก	เวลสุกรรม	มอญรำคาบ
นางนาค	เหาะ	แขกมอญ	โอ้ปี่ใน

ล่องเรือ	โอโคโนนอก	สารถีชักกรด	โอโคโนใน
ชา	ตะนาว	ทะแย	โอราย
ชกมว	เขมรเป่าใบไม้	เขมรไล่ควาย	ศัพท์ไทย
เชื้อ	จระเข้หางยาว	กบเตน	เพลงยาวแหบ
ทยอยเขมร	ฝรั่งคัก	เป่าหลอด	หอมหวาน
เขนง	น้ำกำ	ลีลากระทุมนอก	จีนขวัญอ่อน
จีนมุดง	ทยอยลาว	ขอม	พักชา
ลีลากระทุม	สามไม้	มายอง	โตกโชทัย
ลำเพชร	แขกบรเทศ	ตนเพลงยาว	ชาหวาน
ตะนาวแปลง	โอษฐ์ชาภูณฑ์	โอชา	สร้อยมยุราศักดิ์
แขกสคายง	วิสันดาโอค	ฝรั่งควง	โอลาว
แมลงวันทอง	มอญแปลง	แขกคพบุรีสามชั้น	แขกยามกึก
ตะลุมโปง	ตะเข้	สิงโตเลินหาง	เอกบท
แขกสุหรัต	มอญร้องไห้	ชมก่งใน	มหาฤกษ์

โคลงกระทู้

โคลงสี่สุภาพกระทู้ คือ โคลงที่กำหนดคำเป็นหลักสำหรับแต่งไว้ก่อน แล้วจึงแต่งตามความหมายของคำที่กำหนดไว้นั้น เป็นการแต่งที่ยากกว่าโคลงสี่สุภาพธรรมดา เพราะจะต้องแต่งไปตามความหมายของกระทู้นั้น ๆ คำที่ใช้เป็นกระทู้เรียงอยู่ข้างหน้า เว้นระยะห่างเล็กน้อยพอให้เห็นว่าเป็นกระทู้ คำกระทู้นั้นมีตั้งแต่บาทละหนึ่งคำ ถึงบาทละสี่คำ

ส่วนแผนผัง , เอกโท, สัมผัส, คณะ เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของโคลงสี่สุภาพธรรมดาทุกประการ

โคลงกระทู้ที่ปรากฏในบทละครเรื่องเงาะป่ามีเพียง 1 บท ได้แก่

จบ บทประดิษฐ์กลอง
เรื่อง หลากเลนระกร
เงาะ ก้อยเกิดในคอน
ป่า เป็นเรือนยาไกร

กล่าวกลอน
ก็ได้
แคนพิท ลุงแอ
ยอมรักเป็น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพยณับัง (16)

บทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคแรกมี 6 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ และวรรคสุดท้ายมี 6 คำ รวมเป็น 16 คำ คำที่ 6 ของวรรคแรกส่งสัมผัสไปยังคำที่ 4 ของวรรคที่ 2 ถ้าแต่งหลายบท คำที่ 6 ของวรรคที่ 3 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 6 ของวรรคที่ 1 ในบทต่อไป

ภาพยณับัง (16) ในบทละครเรื่องเงาะป่า

ยามเย็นเด่นว่าสำราญ	ลึงคีตขับขาน
บันเทิงละเลิงกลางแปลง	
อาทิตยคติยอดไม้แผง	จันทร์เห็นเด่นแดง
คังลอมมาเล็งแลเรา	

ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพยสุรางคนางค์ (28)

ภาพยสุรางคนางค์ (28) บทหนึ่งมี 28 อักษร กำหนดบทละ 7 วรรค ๆ ละ 4 คำ กำหนดสัมผัสให้คำที่ 4 วรรคที่ 1 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 4 วรรค 2 คำที่ 4 วรรค 3 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 4 วรรคที่ 5 คำที่ 4 วรรคที่ 4 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 2 วรรคที่ 5 และคำที่ 4 วรรค 5 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 4 วรรค 6 และถ้าแต่งต่อไปหลายบท คำที่ 4 วรรค 7 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 4 วรรค 3 ในบทต่อไป เป็นสัมผัสเชื่อมระหว่างบท

ภาพย์สุรางคนางค์ 28 ในบทละครเรื่องเงาะป่ามีตัวอย่างดังนี้

งามพิศงามผาด	แม่มีมารยาทเอ๋ย
ไม่สู้เร็วไม่สู้ช้า	นั่งดูเพลินขึ้น
พิศพิศจิตขึ้น	ดีกว่าคนอื่น
	รักมารยาทเอ๋ย
น้ำเสียงข้างเสนาะ	แม่พูดเพราะเอ๋ย
ฟังเจ้ารองลำน้า	เหมือนหนึ่งใจพี่จะขาด
พี่ไม่วายหมายมาด	ยิ่งซ้ำพิศवास
	รักแม่เสียงเพราะเอ๋ย
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. รูปแบบ (Form)

ได้แก่องค์ประกอบ คือการเริ่มเรื่อง ตัวเรื่อง และคำลงท้าย หรือการจัดแบ่งเป็นตอน ๆ การกล่าวแนะนำตัวละคร
บทละครเรื่องเงาะป่านี้ ไม่ได้แบ่งเป็นองก์หรือตอนอย่างเด่นชัด แต่ "สารบาญ" ได้แบ่งเป็นตอน ๆ ไว้ดังต่อไปนี้

คำเริ่ม
คนึงเที่ยวป่า
กล่าวถึงเงาะคอลหมพลา
หมพลาสอนวิชาให้คนึงและไม้ไผ่
หมพลาฝากดอกไม้ให้ลำหับ
หมพลาหาถ้ำ
ลำหับเที่ยวป่า
หมพลาช่วยลำหับ

ชมพลาบอกรักลำหับ

ขอร่านเตรียมแต่งงานลำหับกับฮเนา

ขบวนแห่เจ้าขาว

แต่งงานลำหับกับฮเนา

ชมพลาแต่งพลงนางลำหับนี้

ฮเนาคลั่ง

ฮเนาออกตามลำหับ

ชมพลาฝันร้าย

ชมพลาออกหาอาหาร

ฮเนาพบชมพลา

ฮเนากับชมพลาต่อสู้กัน

นางลำหับตามชมพลา

รำแถวเป่าปี่จากหน้าฉากชมพลา

นางลำหับแทงตัวตาย

ชมพลาตาย

ฮเนาแทงตัวตาย

ผังลำหับ ชมพลา ฮเนาไว้ในหลุมเดียวกัน

พวกเงาะจะย้ายทับ

มีคำสั่งให้หาลูกเงาะ

ผู้รั้งพิทลุงวางกลหาโน้ตราไปเล่น

ไค้ตัวคนัง

ทำขวัญคนัง

เพลงยาวท่ายเรื่อง

การเริ่มเรื่อง บทละครเรื่องเงาะป่า เริ่มเรื่องโดยกล่าวถึงที่มาของเรื่อง โดยสมมติว่ามีการลงเรือไปเที่ยวทางใต้ที่จังหวัดสงขลา และเดินทางไปถึงพัทลุงได้พบกับ "ยาย-ลุมุค" หญิงชราคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพวกเงาะตั้งแต่ต้นจนจบ ดังความ

จะเริ่มร่างทางว่าไปเที่ยวป่า
แล้วลงเรือมาคใหญ่ไปพัทลุง
แะเงาะยอซื้อหม้อเข้านชาย
บรรลู่ถึงพัทลุงรุ่งราตรี
ถึงชายแดนแควนเขาเข้าห้วยพัก
เที่ยวเล่นตามถิ่นฐานบ้านพวกไทย
จึงวานช่วยพาไปให้ถึงทัพ
พบยายลุมุคแม่เขากง
นายสินช่วยพูภาษาเงาะ
ยายลุมุคเล่าความตามเหตุการณ์
จึงจกจามาทำเป็นกลอนไว้
แม้ใครอ่านคงจะกิดคิดเช่นเคย
ที่แต่งไว้หวังจะให้เป็นคำเงาะ
ผู้ใดจะใครฟังเชิญตั้งใจ

ขึ้นสงขลาตามใจคิดหมายมุ่ง
ตามเขตกุ้งทะเลสาบคลื่นราบคี่
แล้วแจวกรายไปเที่ยวเลาะชมเกาะสี
ออกจากนี้ขึ้นช้างวางเข้าไพร
ที่วัดถ้ำสำนักคนอาศัย
เขาเล่าไซ้เรื่องเงาะที่เงาะจง
มันต้อนรับขึ้นชมสมประสงค์
ชวนให้ทรงขึ้นไปนั่งยังนอกชาน
ฟังก็เพราะคล้ายฝรั่งคังฉาดฉาน
คล้ายนิทานเก่งเหลือไม่เบื่อเลย
หวังมิให้ลืมคำรำเณลย
เงาะเงยก็ว่างามหลามแหลกไป
เห็นหมคเหมาะจะงดงามตามวิสัย
วางตัวไว้ว่าเป็นเงาะอย่าเยาะมัน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อเรื่อง เป็นเรื่องที่ยายลุมุคเล่า เหตุการณ์ทั้งหมดดำเนินต่อ ๆ กันไปโดยไม่ได้แบ่งเป็นตอน ๆ แต่พอจะสรุปได้ดังนี้

คนึงกับไม้ไผ่ชวนกันไปยิงนกตกปลาในป่า และได้พบกับชมพลาโดยบังเอิญ เด็กทั้งสองจึงขอเรียนวิชาเป่าลูกดอกจากชมพลา ชมพลาสอนให้และได้ต่อสู้กับเสือให้เด็กทั้งสองดู

เด็กทั้งสองยกย่องชื่นชมชมพลามาก ดังนั้นไม่ได้ตั้งใจเป็นพ่อสื่อ่นำของฝากจากชมพลาไปให้นางลำหับ และช่วยให้บุคคลทั้งสองได้พบกัน จนกระทั่งชมพลามีโอกาสช่วยนางลำหับให้รอดชีวิตจากภู ทำให้นางลำหับรับรักชมพลาทั้ง ๆ ที่นางมีคู่หมั้นอยู่แล้ว

ต่อมาเมื่อนางลำหับจะต้องเข้าพิธีแต่งงานกับฮเนาหนุ่มนั้น นางตัดสินใจจะฆ่าตัวตายแต่ไม่ได้ใคร่หาแผนการของชมพลามาบอก นางลำหับจึงยอมเข้าพิธีแต่งงาน หลังจากเสร็จพิธีแต่งงาน ชมพลาให้เพื่อนเงาะคืออย่างออกกัมอายแคแล้งปาก่อนหนีใส่ฮเนา ฮเนาโกรธจึงออกตามไป ชมพลาก็นำนางลำหับไปอยู่ด้วยกันในถ้ำ

ฮเนากลับมาไม่พบนางลำหับจึงเสียใจมากจนสลบไป เมื่อฟื้นขึ้นมาก็ออกติดตามนางแต่ไม่พบ ฮเนาเสียใจมากจนเกิดอาการคลุ้มคลั่ง พ่อแม่จึงให้หมอยี่ขอมดูมารักษา เมื่อหายดีแล้ว ฮเนาก็ออกติดตามชมพลาและนางลำหับ โดยมีรำแก้ว ปองสองปองสุต พี่ชายและน้องชายของเขาติดตามไปด้วย

ฝ่ายชมพลาออกจากถ้ำมาหาเสียบียงอาหาร เมื่อเดินทางกลับจึงพบกับฮเนา ทั้งสองตกลงกันไม่ได้ เพราะต่างคนต่างคิดว่านางลำหับรักตน จึงเกิดต่อสู้กันขึ้น ชมพลาเก่งกว่าฮเนา รำแก้วซึ่งแอบดูอยู่จึงลอบยิงลูกดอกถูกหน้าผากของชมพลา ชมพลาจึงเคล็ดเข้าป่าไป บังเอิญไปพบกับนางลำหับซึ่งกำลังออกตามอยู่พอดี ชมพลาจึงขอให้นางกลับไปอยู่กับฮเนา นางลำหับเห็นว่าชมพลาต้องตายแน่ ๆ นางอยู่ไปก็เหมือนหญิงสองใจ จึงตัดสินใจแทงตัวตายก่อนชมพลาจะขาดใจตาย

ความตายของชมพลาและนางลำหับ ทำให้ฮเนารู้ความจริงจึงเสียใจมากที่เป็นต้นเหตุให้บุคคลทั้งสองตาย ฮเนาจึงแทงตัวตายตามไปอีกคน

เหตุการณ์นี้ทำให้รำแก้วและปองสองปองสุตเสียใจมาก หลังจากที่ช่วยกันฝังศพบุคคลทั้งสามแล้ว ทั้งสองก็นำความไปแจ้งแก่ญาติพี่น้อง ทำให้บุคคลทั้งหลายเศร้าโศกเสียใจมาก ครั้นแรกทุกคนโทษว่าเป็นความผิดของนางลำหับ แต่เงาะยังหัวหน้าที่ของเงาะได้ชี้แจงเหตุผลให้ฟัง ทุกคนจึงอภัยให้ผู้ตายและหายขุนเคืองกัน แล้วเงาะทั้งหลายก็เตรียมย้ายที่อยู่ ความเชื่อของพวกเขาคือว่า ถ้ามีคนตายจะต้องย้ายทับนี้

พอที่ผู้รังพันลุงได้รับสาส์นจากสงขลาว่าให้จัดหาลูกเงาะไปถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ เงาะยังจึงเสนอให้นำตัวคนึงไปถวาย โดยออกอุบายนำละครโนห์รา มาเล่น เมื่อได้ตัวคนึงไปแล้ว ผู้รังพันลุงก็จัดพิธีทำขวัญคนึงขึ้นที่จวนของผู้รังพันลุง

การปิดเรื่อง บทละครเรื่องเงาะป่าปิดเรื่องด้วย "เพลงยาวท่ายเรื่อง" กล่าวเป็นข้อความว่า พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นเพื่อล้อ "เงาะคนึง" ใช้เวลาพระราชนิพนธ์เพียง 8 วัน สำเร็จเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124 ถึงความว่า

พระราชนิพนธ์เงาะป่าว่าตามเกา คนึงเลาแดงคอล้อมมันเล่น
ใช้ภาษาเงาะป่าว่ายากเย็น แต่พอเห็นเงื่อนเงาเข้าใจกัน
ทำแปดวันครั้นมาถึงวันศุกร์ ลินสนุกใบไม้ที่ซ้อขึ้น
วันที่สองของเดือนกุมภาพันธ์ ศกรอยยี่สิบสี่มันจมนมคเอย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นอกจากนี้แล้ว ตอนจบเรื่องยังมีโคลงกระทุ้ง มีความว่า
จบ บทประคิษฐ์แกล้ง กล่าวกลอน
เรื่อง หลากเล่นละคร ก็ได้
เงาะ ก๊อเบเกิดในคอน แคนพิท ลุงเฮ
ป่า เป็นเรือนยากไร้ ยอมรู้รักเป็น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปล่อยตัวละคร การกล่าวถึงตัวละครเป็นไปตามลำดับเหตุการณ์ โดยเริ่มที่ตัวละครสำคัญที่เป็นต้นเหตุทำให้เกิดการเล่าเรื่องคือ/คนึง แล้วกล่าวเชื่อมโยงไปถึงไม้ไผ่ เพื่อนของคนึง โยงต่อไปถึงนางลำหับพี่สาวของไม้ไผ่ ชมพลาซึ่งหลงรักนางลำหับ ยเเนา คู่หมั้นของนางลำหับ และบุคคลอื่น ๆ ที่ร่วมในเหตุการณ์ เช่น ทาวางของ และนางถึง ขายหญิงสูงอายุที่ไปแอบพลอครักกันในปีา จนถูกคนึงกับไม้ไผ่กลั่นแกล้งให้เข้าใจผิดว่าถูก

เทพารักษ์ลงโทษ ตายายทั้งสองจึงวิ่งหนีไป พลอยให้เด็กทั้งสองวิ่งหนีไปด้วย เสียงดังอีกทีก็ช่วยทำให้ชมพอกับนางลำหับซึ่งกำลังพลอกรักกันอยู่ต้องผละไปจากกัน

เมื่อถึงงานแต่งงานของนางลำหับกับย่นา ตัวละครอื่น ๆ ก็มีบทบาทขึ้น เช่น บิดามารดาของบุคคลทั้งสอง เงะยังผู้ใหญ่บ้าน หมอชอมลูก หมอผีประจำหมู่บ้าน เงะทั้งหลายที่มารวมพิธี

เมื่อชมพอลำบากยากลำบากนางลำหับ อ้ายงอก อ้ายแคพี่ชายของคณังก็มีบทบาทเป็นผู้ช่วยของชมพลา

เมื่อย่นาออกติดตามชมพลาไปช่วย นอกจากนี้นางมือซัง นางวังคอนซึ่งแอบหลงรักชมพลาและย่นาก็เข้ามามีบทบาทช่วยเสริมให้เห็นว่า หมู่ทั้งสองนั้นเป็นที่สนใจของสาว ๆ และช่วยให้ย่นาได้ผูกพักรังรองจนมีโอกาสได้พบกับชมพลาในป่า

เมื่อชมพลาออกหาอาหาร ตอนจะกลับถ้ำ ตาจองดอง (สามีของนางถึง) ได้ต่อสู้กับตาจางของซึ่งมาคิดพันนางถึง บทบาทของตัวละครทั้งสองช่วยหนุนให้ชมพลาต้องเสียเวลามาห้ามปราม และทำให้ลาซาจนพบกับย่นาก่อนจะกลับไปได้ นอกจากนี้บทบาทของตายายทั้งสามคนยังมีลักษณะเป็นรักสามเส้าเช่นเดียวกับ ชมพลา นางลำหับ และย่นาคือ

จึงกล่าวได้ว่า การปล่อยตัวละครให้มีบทบาทในเรื่องนั้น เป็นไปอย่างเหมาะสมตามลำดับเหตุการณ์ ตัวละครแต่ละตัวมีบทบาทที่ช่วยเสริมให้เห็นลักษณะนิสัยของตัวละครอื่นๆ ด้วย

2. โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่อง คือการรวมเอาสถานการณ์และเหตุการณ์สำคัญที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน มีปัญหา การแก้ปัญหา และจุดจบของเรื่อง

โครงเรื่องของบทละครเรื่องเงาะป่าคือ เงาะหนุ่มผู้หนึ่งหลงรักเงาะสาวที่มีคู่หมั้นแล้ว แต่ทั้ง ๆ ที่รู้เงาะหนุ่มก็ยังหาทางติดต่อกับหญิงสาวจนรักใคร่กัน เมื่อฝ่ายหญิงต้องเข้า

พิธีแต่งงานกับคู่หมั้น เงาะหนุ่มก็ออกอุบายลักพาหญิงสาวไปอยู่ด้วยกันในป่า เมื่อเจ้าบ่าวติดตามไป จึงเกิดการต่อสู้กันเป็นเหตุให้เงาะหนุ่มเสียชีวิต ฝ่ายหญิงจึงแทงตัวตายตามเจ้าบ่าวเสียใจก็ฆ่าตัวตายตามไปด้วย

3. การดำเนินเรื่อง (Literary devices)

คือการที่ผู้แต่งคอย ๆ ดำเนินเรื่องไปสู่ปัญหาที่ละน้อยจนเข้มข้นถึงจุดสุดยอดที่เรียกว่า จุดไคลแมกซ์ (Climax) แล้วก็คลี่คลายเรื่องลง การดำเนินเรื่องมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition) บทละครเรื่องเงาะป่าเริ่มเรื่องโดยการกล่าวถึงเด็กเงาะชื่อคนัง ได้ชักชวนเพื่อนชื่อไม้ไผ่ไปยิงนกตกปลาในป่า และได้พบกับชมพูลาโดยบังเอิญ ชมพูลาเป็นลูกหลานและมีความสามารถในการใช้ลูกดอก เด็กทั้งสองจึงขอเรียนวิชาเป่าลูกดอก ชมพูลาสอนให้พร้อมทั้งทดลองเป่าลูกดอกใส่เสื้อและสู้กับเสือให้เด็กดู

3.2 ปัญหาที่เริ่มปรากฏ (The inciting force) ชมพูลาแอบรักไครนาง ลำหับพี่สาวของไม้ไผ่ และขอความช่วยเหลือจากไม้ไผ่ ไม้ไผ่นิยมชมชอบชมพูลาจึงช่วยเหลือให้ชมพูลากับนางลำหับได้พบและรักกัน ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นนางลำหับก็มีคู่หมั้นอยู่แล้วชื่อ ฮเนา ปัญหารักสามเส้าจึงเกิดขึ้น

3.3 ความยุ่งยาก (Complication) เรื่องทวีความยุ่งยากขึ้น โดยขอลานบิคาของฮเนาได้จัดพิธีแต่งงานให้ฮเนากับนางลำหับท่ามกลางเงาะทั้งหลาย เมื่อเสร็จพิธีชมพูลาได้ออกอุบายลักพานางลำหับไปอยู่ด้วยกันในถ้ำที่ตนจัดเตรียมไว้ ฮเนาเสียใจมาก เพราะเข้าใจว่านางลำหับรักเขา และไม่รู้เห็นเป็นใจกับชมพูลา ฮเนาจึงออกติดตามนาง

3.4 จุดสุดยอด (Climax) ชมพูลาซึ่งออกมาหาเสบียงอาหารได้พบกับฮเนา จึงต่อสู้กัน ฮเนาสู้ไม่ได้ รว้าแก้วพี่ชายของฮเนาจึงลอบใช้ลูกดอกยิงถูกหน้าผากชมพูลา นางลำหับรู้ว่าชมพูลาจะต้องตายแน่ นางจึงแทงตัวตายเพื่อไม่ให้ชมพูลาหวนนาง เมื่อฮเนารู้ความจริงว่าชมพูลากับนางลำหับรักกัน ก็เสียใจมากที่ตนเป็นต้นเหตุให้นางลำหับตาย ฮเนาจึงฆ่าตัวตายตามไปอีกคน

3.5 จุดคลี่คลาย (Denouement) เมื่อบุคคลทั้งสามจบชีวิตลง ปัญหาทุกอย่างก็สิ้นสุดลงด้วย แมวาระยะแรก ๆ พ่อแม่ของคนทั้งสามจะชุนเคืองกัน แต่เมื่อได้ฟังเหตุผลจากเงาะยังซึ่งเป็นหัวหน้าเงาะ ทุกคนก็ให้อภัยและเลิกชุนเคืองกัน เมื่อเรื่องคลี่คลายไปในทางที่ดี เงาะทั้งหลายก็เตรียมย้ายที่อยู่ เพราะมีธรรมเนียมว่าถ้ามีการตายจะต้องมีการย้ายที่อยู่ จุดนี้เองจึงเป็นเหตุให้คนึง ตัวละครตัวแรกของเรื่องถูกพาตัวมาถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. ตัวละคร (Characters)

การศึกษาคำละครจะกล่าวเรียงตามลำดับความสำคัญดังต่อไปนี้

ชมพลา

เป็นตัวเอกของเรื่อง เป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหาอันเป็นเหตุให้ตัวเอง ลำหับ และชเนา

พบจุจวบ

คุณสมบัติของชมพลามีดังต่อไปนี้

แข็งแกร่งกล้าหาญ

ชมพลาเป็นเงาะหนุ่มใหญ่ มีกำลังสมชาย แข็งแรงและกล้าหาญ ดังความว่า

มาจะกล่าวบทไป	ถึงเงาะคอลชมพลาเป็นหนุ่มใหญ่
มีกำลังวังชาองไว	ขึ้นต้นไม้แล้วกล้าเหมือนวานร
หกละเมนเอนหงายกายห้อยโหน	โจมกระโจนร้ายไม่โมหุคหย่อน
ลำสันสมชายทั้งกายกร	เหมือนภมรหมุนคว้างกลางมรคา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชมพลาจึงมีลักษณะที่สมกับเป็นเงาะที่ใช้ชีวิตอยู่ในป่าเขา ต้องเผชิญกับสัตว์ร้าย ดังนั้นจึงเป็นเงาะหนุ่มที่แข็งแกร่ง แก้วกล้า กล้าเผชิญกับสัตว์ร้ายและมนุษย์อย่างไม่หวั่นเกรง จะเห็นจากตอนชมพลาสู้กับเสือให้คนึงและไม้ไผ่ดู ดังความว่า

เดื่อนั้น

เวียนไม้ใหญ่จอมองศา
โผนขึ้นหลังพลันเกาะมันไว้

✕ เสือกระโดดโผนไปไกลพอ
พิษอโปะแล่นไปในโลหิต
เจ็บเหลือทนจนร้องกองป่าช้า

ชมพลา Wong Waik La

เห็นได้ท่าโคตรรักกระหวัดคอ

เสือสลัดเท้าไถ่ไม่ยุบยอ

กลอกหลอหลังเท้าไรก็ไม่พลัด

หัวขวิดยื่นไม้ไคร่ถนัด

ทะลึ่งโผนหน้าสะบัดคมบรรลัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสามารถครั้งนี้เองที่ทำให้ไม้ไผ่นิยมชมชอบชมพลาจนยอมเป็นพอสื่อพอสักให้

พี่สาวตนเอง

ความกล้าหาญของชมพลาเห็นได้อีกคือ ตอนชมพลาสู้กับยเเนา ตอนนี้เองที่รำแก้ว
ซึ่งแอบอยู่ดูตัดสินใจเป่าลูกดอกถูกหน้าผากชมพลา เพราะเห็นยเเนาจะพ่ายแพ้ ถึงความว่า

. . .

เห็นจวนตัวกลัวนองจะอันตราย

เอาบุษบุมิลาพลันบรรจุกล้อง

พอเห็นยเเนาทางออกมา

รำแก้วคอยเขม่นไม้ซากสาย

หยิบบอเจามุ่งหมายไม่พริบตา

จกจ้องเล็งหลิวนิ้วหน้า

ก็เป่าลูกบิลาโยละไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ถ้ารำแก้วไม่เข้ามาช่วยยเเนา เชื่อแน่ว่าชมพลาจะต้องเป็นฝ่ายชนะแน่นอน

มีฝีมือในการใช้อาวุธโดยเฉพาะลูกดอก

ความสามารถด้านนี้ของชมพลา เห็นได้จากคำกล่าวของคัมภีร์และไม้ไผ่ว่า

ตัวกูทั้งสองเกษมसानต์

จะขอเรียนวิชาให้กล้าดี

ซึ่งมึงมาพบพานกูที่นี่

เหมือนมึงเช่นนี้จึงเมตตา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชมพลาที่แสนกล้าใจโดยสอนวิธีเป่าลูกดอกให้เด็กทั้งสอง พร้อมทั้งอวดความสามารถ
ของตนว่า "ถึงกำรวัตะโกะกูก็เคย ถูกไม้เฌยมดัดคัมภีร์ว่า"

ความสามารถของขมพลาจัดว่าเป็นเยี่ยม เพราะคนที่สามารถยิงหมี่ (การวับ) และ
ยิงเสือ (ตาโกะ) ได้นั้นถือว่าฝีมือจริง ๆ

ขมพลาไม่ได้เก่งแต่ปาก หากได้สู้กับเสือและฆ่าเสือให้ประจักษ์แก่ตาเด็กทั้งสอง
ทั้งความว่า

บิลาลอยลิวปสิวมา
ทะเลสิ่งโลดโผนขึ้นบัคใจ
สองเท้าขี้ตาจนหน้าฉีก
ทองไหลรวมลมขมซาน
บัคใจก็ถึงขมพลา
วงรอบไม้ใหญ่ไล่กัก

ทองคำเสือร้ายร้องมีบใหญ่
ฟาคลมไถลเหียนกกราน
ขมพลาฆ่าอีกควยอาจหาญ
แล้วร้องมีบเหินทะยานดังลมพัด
โถมถาเข้าไปตะกายกัก
เฉวียนนวดเหียนหันกันไปมา

..... อาสา
พิษอิโปะแล่นไปในโลหิต
เจ็บเหลือทนจนร้องกองป่าช้า

.....
หัวชวีย่นไม้ไคร่ถนัด
ทะเลสิ่งโลดหน้าสะบัดลมบรรลัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความสามารถเชิงอาวุธของขมพลา จะเห็นอีกตอนเมื่อขมพลาสู้กับฮเนา
มีใจมั่นคง

เมื่อขมพลาหลงรักนางลำหับ แม้จะรู้ว่านางเป็นคู่หมั้นของฮเนา ขมพลา ก็ตัดใจไม่ได้
กลับหาทางพบนางและออกปากฝากรัก และในที่สุดก็พานางไปอยู่ด้วยกันในถ้ำ แสดงให้เห็น
ว่า ขมพลา มีจิตใจมั่นคง

ไมคำนึงถึงกฎเกณฑ์ทางสังคม

เห็นได้จากการที่ขมพลาหาทางผูกพันรักใคร่กับนางลำหับ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่านางมีคู่หมั้น
อยู่แล้ว ถ้านางหวนกลับมาอยู่กับตน ชาวบ้านจะมองนางไปในทางใด ขมพลาไม่เก็บมาคิด
ขมพลาไม่คำนึงว่าฮเนาจะโกรธแค้นหรือไม่ ขมพลาคิดแต่ว่า

อนิจจาโอวาตัวกู
แม่เขาไ้ไปก็อายครัน
จำจะไปในป่าเสาะหาที่
จะไปมาท่าทางมิดชิด

จะสู้เขาไ้ที่ไหนนั้น
ถึงจะม้วยชีวันก็ไม่คิด
กูหาลับลี้ให้สนิท
เมื่อสฤกฤทธิแล้วจะลักพากันไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะเห็นว่าปัญหาต่าง ๆ เกิดจากความกึกของขมพลาที่รักนางลำหับและต้องหาทาง
ให้ไ้รับผลสำเร็จ ไม่เช่นนั้นจะเสียเชิงชายอายผู้อื่นไ้

มีความฉลาดรอบคอบ

ขมพลาฉลาดที่ไ้ตั้งไม้ไผ่มาเป็นพอสื่อให้ตนไ้พบกับนางลำหับ เพราะขมพลาไ้รู้ตัวไ้ว่า
ไม้ไผ่และคางนั้นกงนิยมชมชื่นตน ไม่เช่นนั้นคงไม่มาขอเรียนวิชาเป่าลูกดอก ครันไ้รู้ความ
จริงจากปากไม้ไผ่ว่า

เฮเนาเขาอวออิทธิฤทธิ
แต่พี่ช้านั้นมันเคยอยู่
แต่ตัวของกูเองนั้น
แม่นอีลำหับไ้กับมึง
เอ็งเก่งนิกวาชาตรี

พอกูแกคิกจะไ้บัน
เห็นไม่สู้รักไ้ใครไ้ฝัน
ไม่ชอบกันกับเฮเนาเขาอวอดี
จะพึงใจจูลินที่
ทั้งเป็นครุฑนี้ไ้รัก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนนี้เองขมพลาเริ่มไ้ใช้ความฉลาดขอความร่วมมือจากไม้ไผ่ให้ชวนำของไป
ไ้หานางลำหับซึ่งเป็นพี่สาวของไม้ไผ่ เป็นการบอกไ้ให้นางลำหับรู้ว่าขมพลาไ้รักนางด้วยการ
ไ้ห่ดอกไม้สีแดง (ดอกยาบฮ่ง) และดอกจำปูน ส่วนเล็บเสือนั้นเป็นปริศนาไ้ให้รู้ว่าขมพลาไ้
ความสามารถแม้แต่เสือเขาก็ไ้ไ้ไ้ เพราะฉะนั้นถ้าใครมาชักขวางความรักเขาก็จะต่อสู้
ส่วนใบไ้เก้เถื่อน (ที่ห่อดอกไม้และเล็บเสือ) ก็ช่วยบอกไ้ให้รู้ว่า ถ้าพ่อแม่ไม่ยกให้ เขาจะพา
นางหนีไปอยู่ในป่าด้วยกันดังความว่า

เดินกรายร้ายเราะเสาะหา
อีกคอกฮาปองงามตร
แล้วเอาเล็บเสื่อที่คอกใหม่
หวังเป็นบริวารบอกทาง
เค็ดใบโก่เงื่อนนั้นมาห่อ

ถอกจำปูนไ้ทั้งคู
จะพากไปไหววาร์กนาง
เห็นใบไ้ในชอกอกไมบาง
ว่าแม้นใครซักขวางจะห่อก็
ว่าแม้นเฒไม่ไห้จะพาหิ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความฉลาดของขมพลาเห็นได้อีก ตอนนางลำหับไปเที่ยวกับไม้ไผ่ และกนัง นาง
ถูกขโมยมือจึงตกใจจนสลบไป ขมพลาช่วยขมพลาตาย แล้วเขาไปปรึกษากับประคองปฐมพยาบาล
จนนางฟื้น นางลำหับกระอักกระอ่วนใจที่ถูกขมพลาถอดประคองอยู่ นางไม่กล้าว่ากล่าว
เพราะขมพลาเป็นบุตรของนาง

ขมพลาฉลาดพอที่จะได้ "พวงนาคพค" ซึ่งมีอำนาจป้องกันนางลำหับ ในขณะ
ที่นางยังหวาดกลัวอยู่ ส่วนขมพลาถือโอกาสสมคบ "มะกล่ำกำไล" ของนางไว้ดูทางหน้า
ดังความว่า

จึงเปลื้องพวงนาคพคที่ผูกมา
แล้วพลอบเปลื้องมะกล่ำกำไล
ขอไปขมพลาต่างโฉมทรู

ให้กัลยาสวมไว้ได้กนัง
ที่นางสวมใส่ขโมยอยู่
ก็ถึงเจ้าจะโคขุ่นขมชย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวไ้ความขมพลาได้กนังนางลำหับอีกเปละหนึ่ง กล่าวคือ การแลกของกันนี้เสมือน
เป็นการสร้างความผูกพันใจอีกด้วย นางลำหับก็คงจะมีจิตใจหวั่นไหวไปกับขมพลามิใช่น้อย
เพราะขมพลาเป็นชายที่มีลักษณะอ่อนโยนมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

การพานางลำหับไปอยู่กับเขาในถ้ำนั้น ขมพลาฉลาดพอที่จะเลือกกระทำในเวลา
กลางคืนหลังจากเสร็จพิธีแต่งงานของเขากับนางลำหับแล้ว เงาะอื่น ๆ ก็แยกย้ายกลับ
บ้านกันหมด จึงไม่มีใครรู้เห็นเหตุการณ์ ทำให้การลักพาเป็นไปโดยสะดวก ขมพลาจึงมี
โอกาสอยู่กับนางลำหับอย่างมีความสุข

เมื่อสเนาติดตามไปพบขมพลา ขมพลาได้แสดงความฉลาดโดยบอกสเนาว่านางมา
กับตนด้วยใจสมัครเพราะทั้งคู่รักกัน และเป็นสามีภรรยากันแล้ว สเนาควรไปหาหญิงคนใหม่
ซึ่งคงหาได้ไม่ยาก

ดูไปรับลำหับกลยา
บัดนี้นางก็เบ็นเมีย
จงไปหาหมอยาใจเบา

เพราะว่านางสมัครรักเรา
จะห่วงใยอยู่ทำไมเล่า
เช่นเจ้าหาไหนไม่ยากนาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่คราวนี้คำพูดของขมพลาไม่ได้ผล สเนากับขมพลาจึงต่อสู้กัน

ตอนแต่งงานสเนากับนางลำหับ ขมพลา ก็ฉลาดและรอบคอบพอที่จะเข้าไปดูพิธีแต่ง-
งานโดยไม่ให้ใครระแวงสงสัย ครั้นพณูฑาที่เปรมปรีดิ์ของสเนาไม่ได้ ขมพลา ก็เล็งหนิไป
ถึงคำว่า

เห็นสเนากระหึ่มยิ้มพราย
เคลื่อนไหวจับบาตะแล้วได้คิด
ครั้นจะอยู่ดูงานต่อไป
จึงเสแสร้งแกล้งว่ากับยายแกล
มึงไปกับกูหนอยไม่เป็นนาน
ว่าพลางทางพากันแหวกคน
กระซิบสั่งข้อความตามคิดไว้

ให้รุ่นแก่นระคายเคืองใจ
จะระงับให้สนิทมิใครไหว
แน้นไม่ยังไก่อจะเสียการ
กูเจ็บแท้อยู่ไม่ได้จะไปบ้าน
แล้วจึงมาดูงานให้หน้าใจ
คั่นคั่นเดินออกมานอกได้
แล้วรีบไปยังทัชฉับพลัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะเห็นว่าตั้งแต่จนจบ ขมพลาได้กระทำการต่าง ๆ ด้วยความฉลาดทั้งสิ้น
มีท่าทางอ่อนโยนและมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

ขมพลา มีความดียิ่งขึ้นในสายตาคู่อื่น เพราะแผนที่จะเยอหญิงถือตัวในความฉลาด
และเก่งกล้าของตน ขมพลา กลับมีท่าทางอ่อนโยน และมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

เมื่อไม่ไ้กับคณังขอเรียนวิชาพร้อมทั้งให้ขมพลาร่วมกินนกลาที่เค็กสองคนหาได้

ขมพลาคอบว่า

กูชอบใจที่มีงให้อาหารนี้

ใจคืหาไ้กรไ้เหมือนไ้

วิทยาอาคมใดไ้

จะสอนให้สมคิไ้ไม่บิไ้

วาวลางทางแกตอกนุกออก

เอากระบอถมนนี้ไ้มาตั้ง

เปิดอนเล็กเห็นบิลาถูกก่าล้ง

แล้วกั้เง้งซี่เง้งให้เง้งใจ

อันบิลาไ้ทายางอิโปะ

แม่เป้าไ้ละถูกเนื้อที่ตรงไหน

เป็นยาพิษโลหิตสูบขานไป

ไม่มีไ้รรอดพนลั้กนเลย

อันนกลใหญ่ไ้คินไม่อยู่คอก

กูจะบอกวิธีไ้หนึ่งเหว

ถึงกาวิ้บตาโกะถูกไ้เคย

ถูกไม่เง้งล้บคั้บซี่ว

พระบาทสมเค็้จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทั้งทวงไ้การเจรจาและความมีน้ำใจของขมพลา ทำให้ไม่ไ้บอกล่าวว่า

"เอ็งเง้งนิกท้าวชาตรี

ทั้งเป็นครุฑนี้ไ้กั้รัก"

แล้วไม่ไ้กับรับเป็นไ้ผู้ช่วยเหลือให้ขมพลามีไ้โอกาสพนนางล้าหับ จนเกิกรักกัน และ

ต่อมาขมพลาไ้พานางล้าหับหนีไปอยู่ควยกันไน้ถ้ำ

ขณะอยู่กั้บนางล้าหับ ขมพลาพุกกั้บนางควยวาจาที่ไ้ไพเราะอ่อนหวาน ประเล้าประ-
โลม เช่น ตอนที่ช่วยไ้ให้นางพ้นจากสลบเพราะทกใจที่ถูกรักแชน ขมพลากล่าวว่า

. . .

เป็นไ้คจั้งลั้นสมประคิ

บัดนี้ไ้มีการเป็นไ้ใน

หรือคอยคลายใจมารศรี

แม่นเจ้ามอคม้วยซี่ว

อันตัวนี้ไ้จะตายตาม

ตอกนุก - ซายแล้งลูกคอก

มึนนี้ - กระบอกลูกคอก

ฮอนเล็ก - กระบอกรรจุ้ลูกคอก

บิลา - ลูกคอก

อิโปะ - ยางนง

กาวิ้บ - หมิ

ตาโกะ - เสือ

และ

อันความรักก็ประจักษ์แก่ใจเจ้า
ระลึาใจเพราะได้เห็นเหตุบังเกิด
ชะรอยฤทธิ์นางไม้ไพรพฤกษา
ไม่ทำร้ายหม้ายพิมาตามกล่าวเค็ญ
เพราะฉะนั้นจึงกล่าวเติมปาก
เจ้าจงใครครวญคิดอย่าจิตจาง

แต่นางเยาว์ไม่เมตตาจึงว่าท่าน
ให้เจ้าพานพบเคราะห์เฉพาะเป็น
แปลงเป็นงูจุมามีให้เห็น
จะชี้ชวนพอให้รู้ว่าคุณนาง
จะขอฝากรักนงอย่าหมองหมาง
พี่ขอวางชีฟไว้ในกัลยา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่ท่าและวาทะเช่นนี้คงจะสร้างความหวั่นไหวให้แก่นางลำหับ เพราะชมพลาแสดง
ความรักก่อนนางอย่างลึกซึ้งด้วยคำพูดว่า "อันตัวพี่นี้จะตายตาม" และ "พี่ขอวางชีฟไว้ใน
กัลยา"

เมื่อพานางไปอยู่ด้วยกันในถ้ำ ชมพลาที่เล่าโลมนางว่า

ดวงเนตร
จะเสาะโฉมผู้เจ้าล้าภพพะงา
จะควรรู้อยู่แต่ดวงปะยงทิพย์
เคราะห์ของพี่ก็กระไรจึงได้เซย

ดวงสวาท
อาจณโณจิตชายชาครี
แม่นมาครพลาคนมือไม่เหมือนหมาย
นี้แล่นน้ำจิตพี่ที่นิยม

ทั่วเวียงวันเวศหว่างภูผา
ไม่พึงหาเห็นลึกล่อนานิกเลย
อันลอยลิบนวลละอองแล่นองเอย
แสนเสวยทุกเวลานาที่เอย
งามสิริวิลาสเฉลิมศรี
ให้สิ้นรักชีวีเพราะหวังชม
ควรวางวายดีกว่าอยู่คลาคลุ้ง
เกลียวกลมกอดประทับหลับไปเลย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มั่นคงในความรัก

การกระทำทั้งหมดของมณฑาเกิดความรักที่มีต่อนางลำหับ ต้องการได้นางมาเป็น
ของเขา มณฑารักนางควนน้ำใสใจจริง รักโดยนึกถึงความสุขของคนที่คุณรักเป็นที่ตั้ง
ลักษณะแบบนี้เรียกว่ามีความรักอย่างแท้จริง รักแท้ของมณฑาแสดงให้เห็นตอนถูกรำแกว
ลอบยิง มณฑาได้ขอร้องนางลำหับให้นางกลับไปอยู่กับฮเนา เพื่อนางจะได้มีความสุข และ
ปลอดภัย เพราะฮเนารักนาง ถึงความว่า

โอ้อ้อลำหับของเรียมเอ๋ย

จะขออำลาเจ้าแล้วคราวนี้

ฮเนาเขาคามสังหาร

มีลูกบึงจากในไพร

พี่ตายจากพรากเราไปทั้งรัก

มาทรแมนชีวีพี่วณิศา

เขาพิศวาสไม่ขาดหมาย

ให้พี่ตายวายพะวงกวนงเียว

ทรมานเข่นเข็มชีวิตพี่

มิได้มีชีวิตสืบไป

ก็พอกอดท่านเขาได้

เป็นจิตใจจำลัดับชีวิต

สุกจะหักห้ามวิโยคโศกจิต

จงคืนกิริยากิเกร์ในฮเนา

จงเส้อมสร้างวิโยคโศกเศร้า

จะหลับตาลาเจ้าบรรลัษดาญ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวได้ว่า มณฑาเป็นตัวละครสำคัญที่เป็นต้นเหตุทำให้ตนพบจุจกบ ทั้งยังพาให้
นางลำหับ และฮเนาไปสู่จุจกบเช่นกัน

มณฑามีคุณสมบัติที่หลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว แต่เพราะอำนาจของความรัก
ทำให้มณฑาไม่คำนึงถึงความถูกต้องว่านางลำหับนั้นเป็นคู่หมั้นของฮเนา ตัวเขาเองไม่ควร
ไปยุ่งเกี่ยวด้วย อำนาจความรักทำให้เขาขาดสติ พยายามทุกวิถีทางเพื่อให้ได้นางลำหับ
มา ความผิดพลาดในการตัดสินใจอันเนื่องจากอำนาจความรักนี้เองที่นำมณฑาไปสู่จุจกบ

นางลำหับ

เป็นตัวเอกฝ่ายหญิงที่นำให้ชายหนุ่มสองคนต้องพบจุจกบ นางเป็นลูกพี่ที่จึงยอมรับ
หมั้นฮเนาทั้ง ๆ ที่ไม่ไ่รัก เพื่อตามใจพ่อแม่

คุณสมบัติของนางลำหับมีดังนี้

มีรูปโฉมงดงาม

นางลำหับมีรูปโฉมงดงามตามลักษณะของเงาะ

พิศพิศตร์เพียงปะยงเมื่อทรงกลด ลอหมคมิไคมีรอยผีไผ
เนตรคมขำคำคังเซตส์ลัใจ แลวิไลปากหูกุติศา
เรือนณมลลวมชวคเสมอสมำ เสนอนคำดูอรามงามนักหนา
กรกายคล้ายนางกินรา นชาฝ่าแคงคังแกลงยอม
อูระรักครัดเคร่งตูมเตงคัง ตะโพกฉายพอกำลังไม้อวนยอม
ลำขามาทากี่เรียวพร้อม งามละม่อมประมวลิ้นทั้งอินทรีย์
พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้วยความงามเช่นนี้เอง ทำให้ชมพลาแอมรัก ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเอนาโคสุขนางไวแล้ว
มีน้ำเสียงไพเราะ

นอกจากมีรูปโฉมงดงามแล้ว นางลำหับยังมีน้ำเสียงไพเราะ เมื่อนางขับเพลง
ผู้ใดยินจะเคลิบเคลิ้มตามไปก้วย เห็นได้จากตอนไม้ไผ่ออกอุบายชวนนางไปเที่ยวป่าแล้วให้
ชมพลาแอมข่มเพื่อจะไคพบนาง นางลำหับครวญเพลงด้วยความสุขสำราญว่า

ยามเช้า	อูระเราขึ้นแซมแจมโล
สู่มุกปามาคนชมดอกไม้	ซาขอบใจมาลีที่เบิกบาน
ลวนอารีมิให้เรามาเกอ	เผยเผยอกลิ้งประพินกลิ่นหอมหวาน
สายหูกคกยอยหอยพวงบาน	กลิ่นซาบซ่านนาสาคอกนาเซย
มะลิวัลย์พันกอพฤษาคาษ	เหมือนผ้าลาคขาวลอหนอน้องเอย
รสคนขี้ขึ้นเป็นตงอย่าหลงเลย	กำลังแยกลืมเกสรสลอนชู
โนนแนอุยสารภีไม่มีใบ	เหมือนต้นไม้ทองตั้งอยู่ทั้งคู่
แมลงลอมตอมวอนเสียงหวีว	ไม่มีผู้ช่วยสอยน้อยใจเอย

มาดี
ผีเสื้อร่อนว่อนอยู่คู่วิไล
กินอะไรเกิดที่ไหนผีเสื้อเอ๋ย
น้องจะได้ไปเกิดไปกินตาม

คอกางสีบานเย็นเห็นหรือไม่
งามกระไรหนอผีเสื้อช่างเหลืองาม
อย่ามิดเลยตอบคอกที่ขอลาม
ให้อร่ามเหมือนผีเสื้อเหลือสวยเอ๋ย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสียงของนางลำหับทำให้หูแสบทั้งมีอาการดังนี้

ไม่ได้ฟังดังหนึ่งจะขึ้นหลัง
ชมพลาแอบไม่ชมมอยพลอยงงววย
ขยับยังฟังเพราะเสนาะล้ำ
สมรูปทรงนางนุชสุดล้ำอาจ
กระหิ้มมองจ้องเขม็งตาไม่พริบ
เด็กคนึงนั่งชมชมมอยพลอยหลับตา

ตกใจวับวาบจิตคิดเขินขวย
จะใครช่วยชายไปให้ไกลน้าง
เสียงเหมือนน้ำเพชรรัตนจรัสกระจ่าง
ไม่ควรขวางยามขับจับวิญญาน
ดังลอยลึบอยู่ในกลางหว่างเวหา
ทั้งสองราตะลึงไม่ไหวติง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เครื่องครึกในชนบทประเพณี

ตอนแรกนั้นนางลำหับไม่ไกรภักทั้งฮเนาและชมพลา แตนางยอมหมั้นหมายกับฮเนาตามความประสงค์ของพ่อแม่ ส่วนความรู้สึกที่มีต่อชมพลาเมื่อได้ของฝากนั้น นางไม่พอใจนักและนึกไม่สบายใจ ไม่ได้จึงออกอุบายชวนนางไปเก็บดอกไม้ นางถูกขู่รักแค้นเป็นเหตุให้ชมพลามีโอกาสช่วยเหลือ และมีโอกาสได้ถูกเนื้อต้องตัวนาง เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ชมพลากลายเป็นผู้มีบุญคุณต่อนาง ประกอบกับประเพณีเงาะมีว่าแม่ชายใดถูกเนื้อต้องตัว "ชายนั้นก็เปรียบเป็นสามี" ความสำนึกในบุญคุณทำให้นางลำหับยอมรับรักชมพลา ดังความว่า

คิดถึงบุญคุณมีช่วยชีวิต
เป็นลัจจกว่าชีวิตจะวอดวาย

จะจงจิตรักเจ้าไม่จางหาย
ข้าบรยายตอบเสร็จจงเมตตา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนความเคร่งครัดในประเพณี ทำให้นางลำหับทุกข์ทรมานใจ ดังความว่า

เอนอิงพิงหมอนนอนอนาถ
โอดครวญคร่ำครวญเฉพาะจร
เกิดเป็นหญิงจริงสำหรับรับอดสู
แม่นไต่กับชมพลาภิราสิน
ไต่ดูเกาเลาก็ร้ายนาอายเหลือ
ยังเอาสัจย์รับช้ากรรมของเรา
กรรมเอยกรรมลำหับอัปภากย์
จะระร้างขว้างกังวลไฉนใด

ปีกหันหวาดเสียวทรวงสะท้อนถอน
เกือบม้วยมรณ์แล้วมิหน้าข้ามลนิน
สุดจะผูกแก้กายให้หายกลืน
เขารูสินว่าคู่ครองของเฮนา
เขาถูกเนื้อจับต้องเหมือนของเขา
จะรู้เอาหน้าแฝงไว้แห่งไร
ช่างแสนยากวางจิตคิดไฉน
จึงจะได้ความสบายหายรำคาญ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อผู้ใหญ่เตรียมพิธีแต่งงานเฮนากับนางลำหับ ความเคร่งครัดในประเพณีทำให้นางลำหับคิดว่า "โอดสงสารชมพลาหน้าจะรัว ไต่ต้องตัวนับว่าเหมือนสามี" นางจึงตัดสินใจจะฆ่าตัวตาย แต่เมื่อรู้แผนการของชมพลา นางก็ยอมทำตามโดยหนีไปอยู่กับชมพลาในถ้ำ

ชื่อตรงจงรักทอสามี

เมื่อเป็นของชมพลาแล้ว นางลำหับก็จงรักภักดี แม้รู้ว่าชมพลาถูกลูกคอกที่หน้าปากทองตายแน่ นางลำหับก็ยังมีจิตใจมั่นคง และชื่อตรงทอชมพลาอยู่เดียว ดังความว่า

โอว่าชมพลาของเมียเอย
พ่อเคาจิตเมียคิดเป็นพันไป
คงกลัวตายหมายแต่จะหาสุข
อันผู้หญิงจริงอยู่ยอมมากมี
พอตายหรือจะหมายมีตัวใหม่
ว่าเคยสองปองสามไม่ข้ามวัน
รักของน้องปองแต่ให้แท้เพียง
จะให้พอวายชนม์พันหวงโย

ใจนเลยมาสั่งกันนี้ได้
ควยนี้กว่าวิสัยเป็นนารี
ถึงยามทุกข์เข้าสักหน่อยก็ถอยหนี
แต่ใจของน้องนี้ไม่เหมือนกัน
ให้กินใจกันเป็นนิจคิดหวาดหวั่น
รสรักนั้นคงจะจางไม่หมายใจ
ไม่หลีกเลียงเช็ดขามตามวิสัย
เมื่อเกิดไหนดจะได้พบประสบนัน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แฉวงลำหับก็ทำตามคำพูดโดยฉวยบาเคะ (กริช) จากมือชมพลามาทิ่มแทงซอกคอของนางคาบไปทอดหน้าชมพลา

กล่าวได้ว่า นางลำหับเป็นหญิงงามที่น่าสงสาร ความงามของนางเป็นเหตุให้ต้องกลายเป็นคู่มือนั้นของฮเนา และเป็นที่หมายปองของชมพลาในขณะที่เดียวกัน ค่ายแผนการของไม้ไผ่ของชายของนางเองที่พยายามให้นางได้กับชมพลา ทำให้นางต้องผูกพันกับชมพลาจนร่วมกันทำผิดประเพณี และในที่สุดนางก็พบจุดจบ การสิ้นชีวิตของนางแสดงให้เห็นความแค้นเคียด และความรักอันมั่นคงที่นางมีต่อชมพลาเพียงผู้เดียว

✓ ฮเนา

เป็นคู่มือนั้นของนางลำหับ มีลักษณะดังต่อไปนี้

มีรูปร่าง

ฮเนาเป็นเงาะที่มีรูปร่างงดงาม เห็นจากตอนจะเข้าพิธีแต่งงานกับนางลำหับ

อกไหลผายผางวค

องอาจไม่มีใครคู่

วาดแขนกรีดกรายชายขวา

ทั้งปากทั้งตาเป็นเชิงเจ้าชู

หนุ่มหนุ่มก้วยกันไม่ชันสู้

ลาหลีกหลบลมละลาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้นางมือช้าง นางวังคอนยังเฝ้ารักใคร่ฮเนา เพราะรูปสมบัติของฮเนาต้องใจนาง ดังความว่า

. . .

ชอบกันพันผูกผูกใจ

นางมือช้างวังคอนพิศมัย

ต่างรักใคร่ในฮเนาเฝ้าจำนง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทะนงตน

ฮเนาคงรู้ตัวว่าเป็นที่สนใจของสาวเงาะจึงค่อนข้างจะทะนงตน เมื่อให้ผู้ใหญ่ไปสู่ขอนางลำหับแล้วก็ไม่ได้ไปติดต่อกับหรือทำความรู้จักกับนางเลย ฮเนาคงนึกเข้าข้างตนเอง

ว่า นางลำหับก็คงพอใจในรูปลักษณะของตนเช่นเดียวกับเงาะสาวคนอื่น ๆ และนางกับเขาก็เป็นคู่หมั้นกันแล้วก็คงไม่เป็นอื่นไปได้ แม้เมื่อชมพอลากนางลำหับไปแล้ว ฮเนาก็ยังคิดว่านางไม่ได้เต็มใจไปกับชมพลา

ด้วยความพะงตนนี้เอง ทำให้ฮเนาอวดดี ผู้ชายด้วยกันจึงรู้สึกชดตา เห็นได้จากตอนไม่ได้บอกชมพลาว่า "แต่ตัวของกูเองนั้น ไม่ชอบกันกับฮเนาเขาอวดดี" ความอวดดีของฮเนานี้เองทำให้เขาต้องพบกับความพ่ายแพ้และสูญสิ้นไปในที่สุด

หยิ่งในศักดิ์ศรีและมีใจมั่นคง

ตอนฮเนาออกติดตามชมพลากับนางลำหับ แสดงให้เห็นน้ำใจอันมั่นคงที่ฮเนามีต่อนางและแสดงให้เห็นความหยิ่งในศักดิ์ศรีของลูกผู้ชาย ดังความว่า

จึงคิดจะติดตามไป
หนึ่งอายุศัตรูตัวสำคัญ
จะรู้แห่งไฉนหนานไหน

ให้รู้ชาวทรามวัยแมนนั้น
ปีใดแกแค้นมันมิใช่ชาย
จะรังแต่โยไฟไม่รูหาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ระหว่างออกติดตามชมพลากับนางลำหับ แม้ฮเนาจะได้พบนางมือข้างและนางวังคอน ซึ่งแสดงจิตปฏิพัทธ์ต่อเขา ฮเนาก็ไม่หยุดยั้งการติดตาม คงตามนางต่อไปด้วยน้ำใจอันมั่นคง ตลอดเวลาฮเนาเชื่อมั่นเสมอว่า นางลำหับไม่ได้รู้เห็นเป็นใจ แต่ถูกชมพลาฉุดคร่าด้วยความ

อนิจจาลำหับสาวศรี
อายุชมพลามากลั่งจันทาล

บางทีมิได้ร่วมคึกอาน

หักหาญฉุดคร่าพาไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้ได้พบกับชมพลาแล้ว ฮเนาก็ไม่ยอมเชื่อคำพูดของชมพลาว่า

กูไปรับลำหับกัลยา

เพราะวานางสมัครรักเรา

บัดนี้นางก็เป็นเมียกู

จะหวังโยอยู่ทำไมเล่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เหตุนี้ เมื่อสเนหาเผชิญหน้ากับชมพู จึงเกิดการโต้เถียงกันขึ้น เพราะ
ต่างคนต่างวานางรัก
มาสู่กันใครตายวายชีวิตร
นางคงเป็นสิทธิ์ของผู้ยัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฮเนาอุ้มพลาไม่ได้ ว่าแก้วพี่ชายของฮเนาหลบอิงชมพลา ตอนนี้องฮเนาจึงได้
รู้ความจริงว่า ชมพลากับนางล่าหีบรักกัน

๒
รัฐสำนักพิมพ์

ฮเนาได้รับความเจ็บช้ำทรมานมาตั้งแต่ชมพลานางลำหับนี้ เมื่อตามมาพบ กลับได้รู้ความจริงที่ทำให้เจ็บช้ำหนักขึ้นไปอีก และที่สำคัญคือ ฮเนาได้เห็นความรักที่แท้จริงของชมพลาที่มีคอนางลำหับ เมื่อนางฆ่าตัวตาย ฮเนาจึงเสียใจมาก เพราะคิดว่าตนเป็นต้นเหตุของความยุ่งยากทั้งปวง ถึงความว่า

แม่นแต่เดิมเริ่มรู้ความตระหนัก ไม่ชิงรักหักหาญดวงกานดา ถึงจะยอมอมอกไม่เจ็บเอื้อม จะยังรักสลักรูปไว้ภายใน อันความผิดของพี่นี้เหลือล้ำ ครวญพลางทางพมพอดกาย	จะห้ามหักจิตไว้ให้หนักหนา เพราะความแสนเสนหาหักอาลัย ก็ไม่เสื่อมซาตคิพิตมัย นาน้อยใจกลับมาพาเจ้าตาย ให้ชอกช้ำแสนวิตกกอกสลาย กอดศพโณมฉายเข้าโศกา
--	--

২৬

คอยระงับคัมภีร์รสสลกจิต
 เอื้อนออกปากชมชมพลา
 ชื่อตรงจงรักไม่หักหวาน
 ยังไม่เกียจกันเห็นแก่กาย
 ตัวกูซึ่งเป็นผู้รักคนหนึ่ง

นิ่งพินิจนึกสังเวชเป็นหนักหนา
 เขาควรมีว่าลูกผู้ชาย
 จนจวนกับชีพสุญสลาย
 หมายแต่สุขของสุดาดวงใจ
 ไม่เท่าถึงเทียบเทียบเปรียบเขาได้

ข้าเป็นฎกเหตุเกทัฬหี
 แม่นมีชีวิตอยู่คราบโค
 กงจะพาจริจิจิตวิกล

ให้เขาบรรลัยทั้งสองคน
 นึกขึ้นมาเมื่อไรไม่เป็นผล
 สดจะทนทรมานสืบไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความล่านึกคิดว่าตนเองเป็นต้นเหตุให้นางลำหับและชมพลาพบจุกจบ ฮเนาจึง
 ตัดสินใจแทงตัวตาย ดังความว่า

กิดกลางหมกมุ่นทวนพัน
 ทางตลอดคอกซ้ายทะลุใน

ฉวยบาเคะมาพลับหาข้าไม
 มอคม้วยบบรรลัยเคียงกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวได้ว่า ฮเนาเป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งที่น่าสนใจ ความผิดพลาดในการ
 กำหนดชีวิตของฮเนาเกิดจากนิสัยโอ้อวดทะนงตน ทำให้ไม่ไ่ไม่ชอบ และก่อให้เกิดเหตุการณ์
 ต่าง ๆ ตามมา เหตุการณ์ต่าง ๆ นั้นสร้างความเจ็บช้ำให้ฮเนามาก ในที่สุดฮเนาก็แก้ไข
 เหตุการณ์ด้วยการพาตนเองไปพบจุกจบ เช่นเดียวกับนางลำหับและชมพลา

ไม่ไ่

เป็นตัวละครสำคัญอันคับตอมา เป็นน้องชายของนางลำหับ มีบทบาทสำคัญคือเป็น
 ผู้ทำให้ชมพลาคิดแย่งนางลำหับจากฮเนา ไม่ไ่นิยมชมชอบความเก่งกล้าสามารถของชมพลา
 จึงพูดแสดงความรู้สึกที่ตนมีต่อฮเนา โดยไม่คิดว่าจะก่อให้เกิดปัญหาเลวร้ายอื่น ๆ ตามมา

ฮเนา เขาอวดอิทธิฤทธิ์
 แต่ที่ซ่านนั้นมันเฉยอยู่
 แแต่ตัวของกูเองนั้น
 แม่นอีลำหับไ่กับมึง
 เอ็งเก่งนิกวาชาตรี

พอถูกแกกิดจะไ่บัน
 เห็นไม่สู้รักใครไ่ฝัน
 ไม่ชอบกันกับฮเนา เขาอวดดี
 จะพึงใจกูสินี่
 ทั้งเป็นครูกูนี้รัก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพราะความเป็นเด็กที่มักจะพูดตามความรู้สึกจริง ๆ ไม่ได้จึงกล่าวข้อความข้าง
ต้นนี้ โดยไม่คิดให้รอบคอบว่าการชักนำชมพลาให้ได้พบและรักใคร่กับนางลำหับซึ่งมีคุณนั้น
แล้ว จะมีปัญหาอะไรตามมาบ้าง ไม่ได้ไม่คิดอะไรนอกจากอยากให้นางลำหับได้กับชมพลา
ผู้ที่ตนนิยมชมชอบเท่านั้น ไม่ได้จึงเป็นผู้ประสานวิถีทางของชมพลา กับนางลำหับ จนทั้งสอง
มีโอกาสหนีไปอยู่รวมกัน

จึงกล่าวได้ว่า นิสัยของไม้ไผ่ที่ได้จากการวิเคราะห์คือ ชอบคนเก่งกล้ามีฝีมือ มี
ความเป็นเด็กจึงมักพูดตามความรู้สึกจริง ๆ และไม่คิดให้รอบคอบ นิสัยเหล่านี้ทำให้ไม้ไผ่
พูดและทำสิ่งต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวมาข้างต้น

คนัง

เป็นเพื่อนของไม้ไผ่ และได้เรียนวิชาเป่าลูกดอกจากชมพลาเช่นเดียวกับไม้ไผ่
คนังจึงกลายเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับไม้ไผ่โดยคอยดูช่องทางในขณะที่ชมพลา กับนางลำหับพลอดรัก
กัน คนังมีบทบาทเพียงเล็กน้อย สุกท้ายเมื่อมีการตายเกิดขึ้น คนังถูกนำตัวไปถวายพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คนังมีความเป็นเด็ก ไม่มีความคิดรอบคอบเช่นเดียวกับไม้ไผ่ เห็นได้จากคนังร่วม
มือกับไม้ไผ่ช่วยดูช่องทางให้ชมพลา กับนางลำหับพลอดรักกัน โดยไม่คิดว่าจะมีเหตุการณ์อะไร
เกิดขึ้นภายหลัง

อ้ายงอก อ้ายแคะ X

พี่ชายทั้งสองของคนัง เป็นเพื่อนกับชมพลา บุคคลทั้งสองไม่มีความคิดรอบคอบ
เห็นจากการที่ทั้งสองรู้เห็นเป็นใจให้ชมพลาลักนางลำหับไปได้สะดวกขึ้น โดยช่วยชักชวน
ไปหลอกล่อยเเนาให้ติดตามไป เมื่อเเนาหลงกลติดตามไป ชมพลา ก็รับนางลำหับไปอยู่ในถ้ำ
อ้ายงอก และอ้ายแคะจึงเป็นเพื่อนที่ดีในแง่ที่ให้ความช่วยเหลือเพื่อนด้วยกัน แต่ก็ไม่ดีที่ไม่ได้
แนะนำตักเตือนเพื่อน ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองก็รู้ว่าการกระทำของชมพลาไม่เหมาะสม เห็นจาก

เมื่อชมพลา นางลำหับ และธเนลีนชีวิต เเงะทั้งสอง ก็เกรงกลัวความผิด พวกนั้นหลบหนีไปจากหน้เเงะ ทั้งน้องชายคือคนึงไว้ คนึงจึงถูกนำตัวไปถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งกล่าวแล้ว

ร่ำแก้ว /

เป็นพี่ชายของธเนลีน ติดตามธเนลีนไปเสาะหาชมพลาและนางลำหับ ร่ำแก้วรักพี่น้องของตนเองมากจนลืมนึกถึงความยุติธรรม เห็นได้จากร่ำแก้วลอบยิงชมพลาที่หน้าผาก เพราะเห็นว่าธเนลีนมีท่าทีว่าจะเสียที่แกชมพลา ร่ำแก้วจึงเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้เรื่องดำเนินไปถึงจุดสุดท้าย พลิกความคาคหมายของผู้อ่าน

ร่ำแก้วมีความรอบคอบ เห็นได้จากเมื่อชมพลา นางลำหับ และธเนลีนตาย แม้ว่าร่ำแก้วจะเศร้าโศกเสียใจ แต่ก็ยังมีสติพอที่จะฝังศพทั้งสามไว้ (ในหลุมเดียวกัน) เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ร้ายมาทำลายศพ ก่อนที่จะนำความไปแจ้งแกญาติพี่น้อง

ทาวางของ ทาจองลอง และนางถึง x

ทาวางของ อายุ 65 ปี ไ้มาติดพันนางถึงอายุ 54 ปี ซึ่งมีสามีแล้วชื่อ ทาจองลอง แต่ทาจองลองออกไปค้าขายแล้วสูญหายไป ทุกคนจึงเข้าใจว่าตายแล้ว

ทาวางของและนางถึงไม่มีลักษณะสมกับเป็นผู้ใหญ่อายุ เพราะทั้งสองคนได้แอบไปพลอตรักกันในป่า (ขณะเดียวกับที่ชมพลาพลอตรักกับนางลำหับ) ด้วยท่าทาง และคำพูดที่ชวนให้ตกขมขื่น จนไม่ไ้กับคนึงแกล้งปาดูกไม้ไ้สตายายทั้งสองซึ่งเชื่อเรื่องเจ้าป่าเจ้าเขาคิดว่าเจ้าป่าโกรธจึงวิ่งหนีไป

ทาวางของและทาจองลองต่างก็รักชาติศรีของตน เห็นได้จากเมื่อทาจองลองกลับจากค้าขายแล้วรู้เรื่องของทาวางของ ทั้งสองจึงนัดหมายมาต่อสู้กัน ด้วยความมีอายุมากด้วยกันทั้งคู่ จึงได้แตกตอยกัน ไม่ได้ทำอะไรรุนแรงมากกว่านี้ จนชมพลามาทูกจากหามปรามให้หยุดยล คาทั้งสองก็เชื่อและแยกไปจากกัน ตอนที่แสดงให้เห็นว่าคาทั้งสองเป็นคนมีเหตุผล

ตายายทั้งสามคนมีบทบาทเพื่อช่วยเสริมให้เห็นว่า ความรักไม่มีขอบเขต อาจเกิด
ไ้กับมนุษย์ทุกราย แม้บุคคลสูงอายุเช่นตายายทั้งสามก็ยังเกิดปัญหาความรักสามเส้าได้ แต่ปัญหา
ของทั้งสามแก้ไขได้เพราะความมีอายุ ทำให้มีสติรอบคอบ อารมณ์ก็ไม่รุนแรงมาก ผิดกับปัญหา
รักของหนุ่มสาว ซึ่งมักคัดสินใจเพี้ยน ใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล จึงทำให้เกิดเรื่องโศกนาฏ-
กรรมขึ้น

บทบาทของทั้งสามตายายช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างเหมาะสม เพราะพฤติกรรม
ตอนท้าวางของพลอดรักกับนางถึง ช่วยให้มีผลพลากับนางลำหับแยกจากกันได้ (เพราะเสียง
อีกทีที่ท้าวางของ นางถึง ไม่ได้ และคนข้างต่างออกวิ่ง ทำให้นางลำหับคิดว่าพอมาทตาม)
และการวิวาทของท้าวางของกับตาจอลอง ทำให้ชมพลาซึ่งผ่านมาพบต้องเข้าไปห้ามปราม
เป็นเหตุให้ชมพลาเดินทางล่าช้าจนได้พบกับฮเนา แทนที่ชมพลาจะกลับไปถึงตัวเสียก่อน

ยอปาน, มาเนาะ /

เป็นพ่อและแม่ของฮเนา, รำแก้ว และปองสองปองสุก

ซารูน, โกซ

เป็นพ่อและแม่ของชมพลา

ทองบิบบ, ฮอย

เป็นพ่อและแม่ของนางลำหับกับไม้ไผ่

พ่อแม่ทั้งสามคู่นี้มีบทบาทไม่มากนัก พ่อแม่ของฮเนาและนางลำหับมีบทบาทคือได้หมั้น
สองหนุ่มสาว และจัดพิธีแต่งงานให้

บทบาทของพ่อแม่ทั้งสามปรากฏอีกครั้งตอนรู้ข่าวว่าลูกตาย ทุกคนเสียใจที่สูญเสีย
ลูก ครั้งแรกพ่อแม่ของฝ่ายชายก็โทษนางลำหับว่าเป็นเหตุ ทางฝ่ายทางโทษฝ่ายตรงข้าม
จนเงาะยัง (เงาะฉาบ) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ชี้แจงให้เหตุผล ทุกฝ่ายจึงเข้าใจกันได้ แม้
จะมีความเศร้าโศกอย่างล้นลึก ดังความว่า

โอ้ดูที่เราสามราเลี้ยมมายาก
 นาสงสารสามแมลวนแกกาย
 ฌอมมากมีไค่พรากไปไหนไหน
 สงสารลำนน้ำตาอาบนานอง
 แม่เลี้ยมมาหวังว่าจะผากร้าง
 สงสารนักรักมาชาคราน
 โอ้แต่แม่จะมีแตรอนเรา
 สงสารจริงยิ่งล้นพันไฟโร
 แม่จะเป็นเชนต้นไม้ตายเพราะถูก
 สงสารแท้เห็นไม่รอกคงวอดปราณ

และ

โอ้ไอ้ชมพูช่าข้างกล่าเหลือ
 ใจเขาเค็ใจเขาเค็ค่นาเค็ค็ใจ
 ยังรักหญิงจริงกว่ากายจนหายห่วง
 บอกให้รักยเนาเขาว่าคี่
 ใจเขาเค็ใจเขาเค็ค็ไม่เค็ค็ขาม
 โอ้ล้าหับคัษชีวิตจิตมันคง
 ใจนางเค็ค็ใจนางเค็ค็ไม่เค็ค็ขาม
 ไซ่แต่พูดลวงล่อพองกลาย
 ไม่กลัวความมรณาข้างกล่าเหลือ
 ใจนางเค็ค็ใจนางเค็ค็คังเพชรจริง
 อนิจจาเยเนาว่าเขลาเหลือ
 ใจเขาเค็ค็ใจเขาเค็ค็เค็ค็คัสนคาน

ยามจะพรากเหมือนฟ้าแลบแปลบเดียวหาย
 เลี้ยมดูคล้ายฝูงนกที่กฟอง
 มาเหมือนไขกระทบแตกแยกเป็นสอง
 เหมือนรางรองธารามาแตกธาร
 มาชากกลางเหมือนต้นไม้ไครประหาร
 เหมือนเค็คักันบัวสดไม่หมคโย
 เหมือนเพลิงเผาผลวกลนต้นไม้ไหม
 เหมือนเชื้อไฟสุ่มซอนจะรอนนาน
 เห็นก็ถูกควรรลัคคัษสังขาร
 เหมือนไฟเผาผลาญไพรพนัสเหลือคัศรอน

เข้าแย่งเหยื่อจากปากพัคฆ์ใหญ่
 เราพึ่งไค่เกยเห็นคนเชนนี้
 กลับเป็นห่วงหวังแต่สุขของโฉมศรี
 ถึงนิคมีก็ยังเห็นเป็นคนตรง
 คนถึงยามสิ้นชีวิตน้าพิศวง
 ไม่พะวงแต่ความสุขสนุกสบาย
 ขางคอบความคี่ยิ่งหญิงทั้งหลาย
 มาตัวตายมิให้มิตริคคัษประวิง
 ญแปลกเชื้อชาติเชนที่เป็นหญิง
 ไครท้วงคัคก็คัคคัคเห็นว่าเป็นพาล
 ที่แท้เชื้อแสนฉลาดทั้งอาจหาญ
 จับชมพูช่าแล้วไม่ผลาญเมื่อผลอตัว

รู้ตระหนักรู้ว่านางรักข้างคู่แสด
ครั้นนางตายไม่วายรักหักความกลัว
ใจเขาเก็คใจเขาเค็ดไม่ทิ้งถอย
ทั้งสามมีพิธีประเสริฐควรเชิดชอน
ไม่คิดแย่งยอมให้เขาเป็นผัว
สู้กลิ่นกลั้วสตั๊กกับรักหักใจมรณ
ตรงไม่น้อยไม่เคยเห็นเช่นแตกอน
พอแบ่งผอนที่พวกเรารู้ว่าเมารัก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
แสดงให้เห็นความรักอันยิ่งใหญ่ที่พ่อแม่มีต่อลูก

นอกจากพ่อแม่ของบุคคลที่เสียชีวิตทั้งสาม จะมีความรักลูกอย่างล้ำลึกแล้ว ทุกคนยังมีเหตุผล เพราะหลังจากที่เงาะยังกล่าวชี้แจงให้เหตุผลแล้ว ทุกคนก็ให้อภัยผู้ตาย และต่างก็ไม่คิดเป็นศัตรูกัน

นางมือช้าง นางวังคอง x

สาวเงาะสองคนที่แอบรักชมพลาและฮเนา นางทั้งสองมีลักษณะช่วยเสริมบุคลิกของนางลำหับ ชมพลา และฮเนา ดังนี้

นางทั้งสองเป็นคนใจคอโลเลไม่มั่นคง (ติดกับนางลำหับ) ตอนแรกนางทั้งสอง "ต่างรักใคร่ในฮเนาเฝ้าจำนง" ต่อมา "เห็นชมพลาทำท่านองก็ต้องจิต" ในที่สุดทั้งสองคนก็ใช้วิธีจับฉลากเลือกสองชาย แสดงให้เห็นว่าทั้งชมพลาและฮเนาต่างก็เป็นเป้าหมายปองของสาว ๆ เช่นกัน

เมื่อฮเนาออกตามนางลำหับ เขาได้พบสองสาวซึ่งสารภาพรัก และขอร้องให้ฮเนาอยู่กับพวกนาง เลิกติดตามนางลำหับเสีย ฮเนากลับแสดงน้ำใจมั่นคงด้วยการปฏิเสธความรักของสองนาง การได้พบกับสองนางทำให้ฮเนาเดินทางล่าช้าไปจึงมีโอกาสดำเนินกับชมพลา

ตัวละครทั้งสองจึงช่วยเสริมตัวละครตัวอื่น ๆ ทำให้เห็นบุคลิกและนิสัยใจคอตัวละครอื่น ๆ เค้นชัดขึ้น และช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล

ขอมลูก

เป็นหมอประจำหมู่บ้าน มีหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน ตอนฮเนาแต่งงานกับนางลำหับ ขอมลูกก็ไปช่วยประกอบพิธีให้

มีหน้าที่รักษาคนเจ็บไข้ เช่น ตอนฮเนาเสียใจที่นางลำหับถูกลักตัวไป จนเกิดอาการคลุ้มคลั่งใจฟูบ่ดีพอแม่ หมอขอมลูกก็ช่วยรักษาด้วยคิดว่าผีพรายเข้าสิงฮเนา ต่อมาฮเนาก็คืนสติ หมอขอมลูกมีบทบาทเพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินเหตุการณ์ไปอย่างสมเหตุสมผล แต่มบทบาทที่ปรากฏนี้ ไม่สามารถวิเคราะห์หาค่าของขอมลูกได้

เงาะยัง (เงาะงาบ) ✓

เป็นหัวหน้าเงาะ จึงมีส่วนรวมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงานฮเนา กับนางลำหับ บทบาทที่สำคัญคือเป็นผู้ไกลเกลี่ยให้พ่อแม่ของนางลำหับ ชมพลา และฮเนา เข้าใจกันได้ หลังจากที่ได้อภิเษกแล้ว และกล่าวโทษกัน

ตอนหลังเมื่อจะมีการย้ายที่อยู่ เงาะยังก็เป็นผู้ที่ออกอุบายให้ผู้รังพืชลงหาละครโนห์รามาเล่นให้พวกเงาะดู เพื่อให้ผู้รังจะได้นำคางไปถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้

เงาะยังจึงเป็นผู้ที่มีเหตุผล และเหมาะสมกับเป็นผู้นำของเงาะทั้งหลาย

ตัวละครบางตัวที่ไม่ได้นำมากล่าวในที่นี้ เช่น ปองสองปองสุด (น้องชายของรำแก้วและฮเนา) เงาะชาวบ้านอื่น ๆ ล้วนแต่มีบทบาทเพียงเล็กน้อย จนไม่สามารถจะนำมาวิเคราะห์หาลักษณะนิสัยได้ แต่กล่าวได้ว่าตัวละครทั้งหมดในเรื่อง เงาะป่า ล้วนมีบทบาทช่วยให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างเหมาะสม บุคลิกและคุณสมบัติของตัวละครทุกตัวมีความสมจริง คือเหมือนมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไป

5. บทสนทนา (Dialogue)

บทสนทนาของตัวละครช่วยให้การดำเนินเรื่องสมจริงมากขึ้น ทั้งยังแสดงให้เห็นอุปนิสัย อารมณ์ของตัวละคร และช่วยให้เหตุการณ์ดำเนินไปตามโครงเรื่องที่วางไว้

บทสนทนาที่ช่วยได้ เห็นอุปนิสัยของตัวละคร

ความมั่นใจ มีความสามารถ และมีวาจาไพเราะของชมพลา จากคำโต้ตอบ
ของชมพลาที่กล่าวกับไม้ไผ่ว่า

ดูขอบใจที่มึงให้อาหารนี้

ใจก็หาโกรธไปเหมือนใด

วิทยาอาคมโคโค

จะสอนให้สมนึกไม่ผิดบัง

และ

ดูขอบใจเอ็งเป็นล้นพ้น

จะรักกันไปจนสิ้นชีวิ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทโต้ตอบของชมพลา กับนางลำหับก็แสดงให้เห็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวาน

แม่นเจ้ามอกม้วยชีวี

อันตัวพี่นี้จะตายตาม

และ

เจ้าจงใคร่กรวยงูอย่าจิตจาง

พี่ขอวางชีวิไว้ในกัลยา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความมีรักแท้ของชมพลา เห็นได้จากตอนชมพลาจะตาย เขามอบนางลำหับว่า

พี่ตายจากพรากเจ้าไปทั้งรัก

สุกจะหักห้ามวิโยคโศกจิต

บาตรแบบชีวีพี่บ้วยมิด

จงคืนเกิดรักใคร่ในอนา

เขาคงพิศวาสไม่ขาดหมาย

จงเสื่อมสร้างวิโยคโศกเศร้า

ให้พี่ตายวายพะวงควั่นงเขว

จะหลับศาลาเจ้าบรรลัษยาณู

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความเก่งกล้าสามารถในการต่อสู้ของชมพลา เห็นได้จากคำพูดของไม้ไผ่และ

คนึงที่กล่าวชมเชยชมพลาว่า

รูปก็แกร่งแรงก็หนัก

ให้ก่อการ*รักจนเป็นบ้า

และกล่าววของไม้ไผ่ว่า

* กอการ - ผู้หญิง

ยิ่งกว่านี้กว่าชากรี ทั้งเป็นครูญาติพี่น้องรัก
 และจากกำถาวของร่ำแก้ว ปองสองปองสุก าว
 โอ้ชมพูพานาณมีมือมี น้ำใจกล้าหาญทานทน
 ค่ำถาวของ ชารุน (พ่อของผู้ตายทั้งสาม) ที่ชมพูพานว่า
 โอ้โอ้ชมพูพานกวางดาเหลื่อ เขาแย่งเหยื่อจากปากพยัคฆ์ใหญ่
 ใจเขาเดือดใจเขาเดือดน้ำเซ่ใจ เราทิ้งไก่เคยเห็นถนนนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

✓ ความมีใจมั่นคงของธเนศ เห็นได้จากคำพูดที่ธเนศพูดกับนางลำหับหลังจากเสร็จ
 สิ้นพิธีแต่งงานว่า

วัลย์เจ้าเยาวยอกเสนาหา คังบิลาดันทองอรุระปัก
 ไหวรอนรุ่มกุ่มกรมอารมณ์รัก เหมือนอิโปะให้ประจักษ์จะขาดใจ
 จึ่งสู้ชนคหาให้มาขอ ว่าเหมือนหม่อมแมนบักจะดักขยับ
 จงเมตตาปราณีมีอาลัย อย่าไก่อ่เงือกซัดตัดใบตรี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากคำกร่ำกรวญเมื่อรู้ว่านางลำหับถูกลักพาไป
 โอ้วอนิจจาเจ้าดวงจิต รักดังชีวิตของพี่
 อยู่ลัดหลัดหรือมาพลัดไปดังนี้ สุกที่จะทนทนแล้ว
 แค้นใจไพร่มาปองร้าย มาดหมายชิงชวงเอาดวงแก้ว
 ก็ใครยังไม่รู้วิ๊ว มาอวดแกล้งแกล้วจะดูก็
 หรือเจ้าตระหนกตกใจ แล่นไวในป่าปะเรือหนี
 ฝากหักกักกินอินทรีย์ ก็ยังมีนาร่างให้เห็นรอย
 เจ้ามาหายไปไม่ได้เคา สุกที่จะเดาติดต่อย
 กรวญคร่ำน้ำตาหยาดย่อย สดบผ้อมน้อยไปไม่สมประดี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความโกรธแค้นที่เณรมีต่อขมพลา จากคำพูดของเณรกับนางมือข้าง นางวังคอน

ว่า

แต่แค้นใจมิไต่ตามกลางผลาญ

จะเด็ดคาวุ่นวายไต่หายจน

และ

จากคำกล่าวโต้ตอบของเณรกับขมพลาว่า

นึ่งไปนึ่งนางมากกลางก้น

แล้วแก่งขมขึ้นกคี่

ทำการร้ายกาจชาติอภัย

ยังจะมาอวดที่ว่านางรัก

กูจะสังหารผลาญชีวิต

มิให้ศัตรูได้อยู่ให้หนัก

อายคนร้ายกาจชาติทรลักษณ์

ใครดีไต่ประจักษ์กันวันนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความมีน้ำใจเด็กเกี้ยว มีรักเดียวและเกรงครกในประเพณีของนางลำหับ จาก

คำพูดของนางลำหับก่อนที่ขมพลาจะวาย

โอวาชมพลาของเญ่เญ่

โฉนเลยมาสังคังนี้ไต่

พอเคาจิตเมียบิดเป็นพันไป

ควยนี้กว่าวิสัยเป็นนารี

กงกลัวตายหมายแจะหาสุข

ถึงยามทุกข์เข้าสั๊กหน้อยก็ถอยหนี

อันฝูงหญิงจริงอยู่ขอบมากปี

แต่ใจของนงนี้ไม่เหมือนกัน

พอตายหรือจะหมายปีศาจไหม

ให้ถึใจกันเป็นนิจคิดหวาดหวั่น

ว่าเคยสองปองสามไม่สามวัน

รสรักนั้นกงจะจางไม่หมางใจ

รักของนงปองแต่ให้แท้เพียง

ไม่หลีกเลียงเข้คขามตามวิสัย

จะให้พอวายชนม์พันหวงโย

เมื่อเกิดไหนจะได้พบประสมกัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความทุกข์ทรมานของนางลำหับจนนางคิดฆ่าตัวตาย มีสาเหตุมาจากความเกรง

ในประเพณีของเเงะ จากคำพูดที่ว่า

เกิดเป็นหญิงจริงสำหรับรับอกฐ
 แหม่นไคกับขมพลากราคิน
 ไคญเภาเล่าก็ร้ายนาวายเวคือ
 ยังเอาศัคย์รับซ้ำกรรมของเรา
 กรรมเออยกรรมล่ำหับฉัปภาคย์
 จะตระวางขวางกั้วลวไฉนโก

และ

สงสารธเนาเจ้าคนเชื้อ
 ไซ้ช้วนานาซึ่งอย่างไค
 แมจะไทรวมรักสมักรหมาย
 โอ้สงสารบพลาหน้าจะมัว

และ

อนิจจากราที่น้ออกกุ
 เห็นจะมีพ้อายเพราะชายชิต
 แม้นจะรออาอเสร์วการวิวาห์
 สุดจะรักษาทนพันราถิ

บทสนทนาที่ช่วยในการดำเนินเรื่อง

คำพูดต่าง ๆ ของตัวละครช่วยให้รู้ว่าการดำเนินไม่เช่นไรบ้าง เช่น
 ความคิดคำนึงของขมพลาทำให้รู้ว่าขมพลาจะต้องลี้ตัวนางล่ำหับแม

อนิจจาโอ้วตัวกู
 แม้นเขาไคไปก็อายกรัน
 จ่าจะไปในป่าเสาะหาที่
 จะไปมาทำทางมิดชิด

สุดจะกูแก่กายให้หายกลืน
 เขาภูลีนวาทูครองของธเนา
 เขาถูกเฝ้าจับตองเหมือนของเขา
 จะรู้เอาหน้าแปงไฉนแห่งไร
 ขางแสนยากวางจิตคิดไฉน
 ริงจะไคความสบายหายรำกาย

หมามันเป็นมีดแล้วมิไค
 ซาไปกิดเกียดเกลียดกลัว
 ก็เหลืออาบเหลือตนเป็นคนชั่ว
 ไคตองตัวนับว่าเหมือนลามิ

มิรู้ที่จะคิดเปี่ยงมิด
 จะเฝ้ารักชีวิตไฉนไฉน
 เห็นท่าจะไม่ไคช่วยเป็นผี
 ทายเสียวันนี้จะพันภัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะกูเขาไคที่ไฉนนั้น
 ถึงจะม้วยชีวันก็ไม่คิด
 กูหาลี้ลี้ให้สนิท
 เมื่อสุกๆพริกแล้วจะลักพากันไป
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อนางลำหับก้มลงดูมามากก็เกิดอยากตาย ตั้งความว่า "ตายเสียวันนี้จะพ้นภัย"
 ทำให้ผู้อ่านคาดความนางคงจะฆ่าตัวตาย ถ้าแต่ยังไม่ได้อ่านตอนจบของบทละครตามบอก
 ความฝันที่ชมพลาเจ้าโขนงกำหับฟัง ก่อนจะออกจากถ้ำไปหาอาหาร มีข้อความ
 ที่ทำให้คาดการณ์ได้ว่า จะเกิดเหตุการณ์แก่ชมพลาเป็นแน่ ตั้งความว่า

.....	ชมพลาในกองหม่นไหม้
จึงเลาความฝันนั้นไป	ว่ามีกาสุกใหญ่หิม
อันบ่อนั้นแหลมดังชนแม่	โศกเต็มโล่ประชิดชีวิตข้า
สู้กันในกลางพนาวา	ยังมีตาโทะตัวลาย
โขนมาคว่ำกบตันคอไว้	คืนบนเท้าไรไม่ขยาย
กตติคนชีวิตวางวาย	เห็นนี้เห็นร้ายเหลือมระมาน
ถึงพี่จะตายวายชีวิต	มิได้กิดกลัวข้อคับสังขาร
ทุกขแต่ถึงเจ้าลำภาพาล	สงสารจะเป็นประการใด
เลาพลาอาวุธพูนเทว	ชลเนตรแฉกถึงหลังไหล
แสนโศกโศกาอาลัย	กอดลำหับไว้ไม่เคลื่อนกลาย

บรรดาบทสมเ็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จึงกล่าวไ้ว่า บทพรรณนาในเรื่องเงาะป่ามีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่อง ช่วย
 แสดงให้เห็นลักษณะนิสัย ความนึกคิดของตัวละคร และช่วยชี้แนะให้รู้ว่าเหตุการณ์จะดำเนิน
 ต่อไปเช่นไร

6. ฉาก (Setting)

ได้เกรายละเอียดเกี่ยวกับ สถานที่ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนบรรยากาศ
 รอบด้าน ฉากจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้รวดเร็วขึ้นและชัดเจนว่า เหตุการณ์นั้น
 เกิดขึ้นที่ใด และมีบรรยากาศเช่นไร

ฉากในมณฑลกรุงเืองเงาะป่า เป็นฉากเกี่ยวกับป่าทั้งสิ้น เพราะเหตุการณ์ในเรื่องนี้เกิดในป่าเมืองพัทลุง ตัวละครเป็นเงาะ ชีวิตความเป็นอยู่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ป่าเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ดังนั้นฉากจึงเป็นฉากของธรรมชาติ ป่าไม้ ลำธาร ภูเขา

ฉากของลำธาร ป่า ต้นไม้ ดอกไม้ที่งดงาม

เห็นจากตอนนางลำหับไปเที่ยวป่ากับไม้ไผ่ ดังความว่า

นั่งเฝ้าผืนผ้าที่หน้าถ้ำ	เพ้าราน้ำเอนอิงพิงพุกบา
ตะวันฉายฉายน้ำอร่ามตา	ตกตามซอกศิลาซากกระจาย
ที่น้ำอับล้นของมวงเห็นพื้น	ปลาอันน้อยลอยคืนภูแห่หลาย
พ่นน้ำฟูเป็นละอองทองแมลงตาย	ตกเรียรายเป็นภักษานาเอ็นดู
ยามลมตกนกกรอของแซ่เสียง	เสนาะเพียงจ่าน้ำเหนือหน้าหู
ลำควนดงส่งกลิ่นประหินชู	นางโฉมตรูร้องเพลงวังเวงใจ
ประจวบวิบจะเข้ปามาหลงเสียง	คิดสำเนียงไพเราะเสนาะใส
แล้วบรรเลงลำนาคำกมใน	เงาะไม้ไผ่สลับเสียงนึ่งเอียงคอ
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนชมผลาออกจากถ้ำเพื่อไปหาเสบียงอาหาร เห็นความงดงามของธรรมชาติ

ก็คิดถึงนางลำหับ

เดินทางตามหว่างภูเขาหลวง	ไม่หายห่วงน่องน้อยจะห้อยให้
เห็นบุปผาเบิกบานตระการใจ	กล้วยไม้รายซออรชร
ที่ฟ้าใหญ่ไกลกันกับภูเขา	น้ำใสไหลซ่าจากสิงขร
หวนระลึกนึกคะเนถึงบังอร	เมื่อยามร้อนจะพาเจ้ามายล
จะได้เล่นวารีที่ตกพร่า	จากเงื้อมผาพร่างพรอยถึงฝอยฝน
พิภพเกิดถึงชายใกล้ชล	ทองดมหล่นแลเกลื่อนเหมือนแก่งปราย
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากธรรมชาติ ป่าเขา ปรากฏอีกตอนนางมือช้าง และนางวังคอนชมป่า

เลียบเดินตามเนินแนวภูเขา ชมพฤษภาซ้อนขับสลัปสี่

. ฯลฯ

ความชอกชานาชมดังพรมลาค เป็นคอกตาขลไปไม่เห็นต้น

ล้วนเล็กเล็กหลายเหาะเข้าแกมปน เหมื่อนอย่างคนปลุกอัคจิลวลลาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

และจากธรรมชาติตอนไ้ไ้กับคณังเพียวป่า

เพียวไปในดงพงชัญ ล้วนชนิดพฤษภาสูงไสว

. ฯลฯ

ทนลวยถึงขายลงรับครื้น

เสียงฟ้าพิมพุ่งเตาโวะโละไสว

แล้วส่งเสียงปัวปัวทั่วถึงไป

วังเวงใจจงเคินคำเนินมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรยายกาศ

ผู้อ่านจะรู้สึกว่ามีอยู่ในบรรยายกาศนั้น ๆ จากคำพูดของตัวละคร และการจัดฉาก บรรยายกาศที่ปรากฏในเรื่องมีทั้งบรรยายกาศของความสดชื่น สนุกสนาน และเงิบเหงา เกรี้ยวโศก

บรรยายกาศที่เกิดจากคำพูดของตัวละคร ได้แก่ บรรยายกาศของความสดชื่นสนุกสนาน ตอนไ้ไ้กับคณังออกไปเพียวป่า ตอนนางมือช้าง และนางวังคอนชมป่า ตอนท้าวาง-ของ และนางถึงพลอดรักกันในป่า ความมีอายุ ร่างกายอันชราภาพของสองตายาย ตลอดจนถ้อยคำที่ทั้งสองโต้ตอบเพียวพาราสีกัน ขวนให้ผู้อ่านรู้สึกทำไปค้วย เมื่อคณังกับไ้ไ้ไ้แอมเห็นภาพสองตายายพลอดรักกัน เด็กทั้งสองก็ซำจึงแก่งปาลูกไม้ไ้ได้ ทำให้บ่หื้อโ้โ้ของสองตายายดูน่าเกลียดมากยิ่งขึ้น

ปากจัต

อะไรตกนี้หน่ออดลกไม้
เจ้าประมาทนาคนาวางไม้
สู้สร้งปาลูกไม้มาให้เรา
จงเก็บไว้เป็นพยานการสำคัญ
ซึ่งว่าพันหักจะเสียไป
ลองชิมลิ้มคหวนบอยแะ
กลับหน้าตาจิ้มลิ้มจุ่มจิ้มก็
เออหรือนองตองกั้วเฝ้าสะคูง
นี้เหวคาเห็นว่าเราตะกราม
อันบุรุษสตรีนี้เหมื่อนมก
จงโอดอนอ่อนน้อมหมาด้อย
ว่าพลางทางตะโหมโถมเจ้า
คั้วหน่อซั้วระม่ายับ
ว่าพลางทางดุกขึ้นเก็กัง
จงได้โปรดยกโหมเดิดกราวนี้

เฝ้าสะบั้งสะบักไปถึงไหน
เห็นจะเป็นพระโหรทานแก่งเฝ้า
ไม่เชื่อฟังอะไรคู้เถิดเจ้า
เอะเอาลงมาอีกหรืออย่างไร
โคเทวัญเป็นสักขีมีที่ไหน
มาอีกหลายใบเจียวกราวนี้
ไซจะแคะคอนว่ามารี
เมื่อกอนมีเหินงอกลอกเสียดาม
เอะยุงมาบึงบึงหนึ่งสองสาม
เลยพยานพยามแก่งปามาร่าไป
มันเห็ดออกจะโคขิมคั้วหวานโค
เอะปายใหญ่เสียแฉ้วพอละขอรับ
เอะเอายังปามานับบับ
อย่าไม่ไ้จะตองกลับตัมเสียที
โหมดังกลั้วจิ้งออกวิ่งจิ้ง
ไม่มาคำย่ายิจวันกาย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สองคาบายออกวิ่งหนีไป ค่วนไม้ไ้กับค้งงา ัวสองคาบายมาพมก้อออกวิ่งหนีบ้าง
ทำให้เกิดภาพโกลาหล น้าชบชับ

บรรยายการรื่นเริงสนุกสนาน ปรากฏในตอนแต่งงานชเนากับนางลำหับ พวกเงาะ
หนุ่มสาวร้องโห่ทอมนกัน ดังความว่า

โอะเฮเฮเฮเฮเฮ

ชาหนอยแมนางก็้อยเอว

บีมเสียบให้เจองยาแสร้งมีนถึง

เหเฮเฮเฮเฮ

อย่าทำใจน้อยหน้าตาบึ้ง

ชาหนอยแมนางก็้อยเอว

ชานิดแม้นจิตเวย
 ดอกไม้มหอมกรุ่นนหรือจะทิ้ง
 ช้ออิดแม้นางอิดเวย
 อย่าให้ชานักจักเสียล่านำ
 ช้อไวแม้นใจเวย
 จะเกิกรำคาญขึ้นกร้านอะอะ
 อย่าแค้นแม้นแสงอนเวย
 ด้กิดักหนอยหนึ่งให้ถึงเวลา
 ชะตาแม้นตาคนเวย
 เหลือมมาสักนิตขอพิศตาสวย
 หนอยแม้นแม้นนรเวย
 อย่าทำตัวเคี้ยจะเสียระยะ
 ถึงแล้วแม้นแก้วตาเวย
 หนอยพักเสียที่ยังมีม่ออีก

อย่าใส่จริตกระตุงกระถิง
 ชานิดแม้นจิตเวย
 ตามกันเป็นยี่ดยักไหล่ฟอนรำ
 ช้ออิดแม้นางอิดเวย
 ระวังอกไหล่อย่าให้ปะทะ
 ช้อไวแม้นใจเวย
 เวียนแต่ถักถักกอนผูกคิ้วนิ้วหน้า
 อย่าแค้นแม้นแสงอนเวย
 อย่าทำเกอคมเมียงเมินเขินชวย
 ชะตาแม้นตาคนเวย
 รำรายฟายชอนให้ทองจิงหะ
 หนอยแม้นแม้นนรเวย
 เหนือยักหรือจาเหงื่อตกซิกซิก
 ถึงแล้วแม้นแก้วตาเวย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำพูดของตัวละครนี้นอกจากจะช่วยให้เห็นบรรยากาศของความสนุกสนานแล้ว
 ยังช่วยให้เห็นบรรยากาศของความเศร้าสลดด้วย โดยคำว่าพันคร่ำครวญของตัวละครช่วย
 ให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกโศกสลด ทุกข์ทรมานของตัวละครได้ เช่น ตอนฮเนาตามหานาง
 คำหับ หลังจากที่ยอมพลาลักพานางไป ดังความว่า

โกว้อนิจจาเจ้าดวงจิต
 อยู่หลัดหลัดหรือมาพลัดไปดังนี้
 . . .
 เจามาหายไยไม่ไค้เค้า
 ครวญครำนำตาหยาดย้อย

าลา

รักตั้งชีวิตของพี่
 สุดที่จะทนทวนแล้ว
 . . .
 สุดที่จะเคาถิกทอย
 สลอมย้อยมอยไปไยสมประที

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความเศร้าสลดปรากฏอีกตอนนางลำหับออกจากผ้าติดตามขบพลา ซึ่งออกไปหา
เสมียงอาหารแควหายไ้ ทาทาง และเสมียงเรียกของนางช่วยเร้าความรู้สึกของผู้ให้
สังสารนาง

ค้นหาความหน้าดำล้าซาร
นางยิ่งตระหนกตกใจ
ร้องเรียกหาไรไม่ชานรับ
เดินพลางย่างยองมองเมียง

หาพบพานร่องรอยแห่งไรไม่
ตะโกนกู่หวั่นไหวให้สำเนียง
หูตรึงฟังไปไม่มีเสียง
นางเพียงจะพินาศอนาถใจ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อนางลำหับ ขบพลา และฮเนาหายไปต่อหน้าต่อตาของรำแก้ว และปองสอง-
ปองสุก ทำให้ทั้งสองคนโศกเศร้าคร่ำครวญว่า

ดูความรักนักหนาหนอ
ถึงสามศตวรรษเรียงเคียงกัน
แสนลงสารลำหับสาวน้อย
งามโฉมประโลมโลกเลศวิไล
กรรบนไคบันคาลสังหารเจ้า
โศขพบพานาชมฝีมือมี
ควรหรือเราสามตามสังหาร
ตรงต่อรักหักใบเตนแกตน
อนิจจาฮเนาเจ้าเพื่อนเรีญ
ช่างอาภัพลบลางจงจิตนัก
อนิจจารักกระไรใจจึกเหลือ
จงรู้ฤทธิรักร้ายอย่าหมายเขย

มาดวงล่อโลมพาคนอาสญ
ลวนทาสรักทั้งนั้นอนาถใจ
บุญใดที่คอยสงให้
ผูกจิตขายไคดังคารวี
ให้พลอยกลืนรักเข้าไปเป็นผี
น้ำใจก็กล้ำหาญนานทน
กั๋งตาโกะทะยาบไม่ย่อน
ควรนับว่าเป็นคนซำความรัก
โทษขุนของอำเค็ญเพราะรักหนัก
ไม่มีส่วนสุขสักหนอยหนึ่งเลย
ไม่เผื่อแผ่ผดธาณูชีพเคนเฉยเฉย
ศพจะเกยกายกลาคนาถใจ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้ความโศกสลดจะเห็นอีกจากตอนพ่อแม่ของบุคคลทั้งสามคร่ำครวญเมื่อ
 ๒. รัชการตายของลูก ๆ

บรรยากาศที่เกิดจากการจัดงานหรือการบรรยายมาก ช่วยให้ผู้ดูเห็นความสดชื่น
 รื่นรมย์ เช่น ตอนนางลำหับไปเที่ยวป่ากับไม้ไผ่ ดังความว่า

นั่งเหนือแผ่นผ้าที่หน้าถ้ำ เพ้าร่านน้ำเอนอิงฟังพฤษภา

. . . าลา . . .

ยามลมตกลนกรร่งของแฉะเสียง นางโฉมตรูฟังเพลงวังเวงใจ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวได้ว่าบรรยากาศของเรื่องเงาะป่านี้เกิดจากทั้งคำพูดของตัวละครและเกิด
 จากฉากด้วย บรรยากาศที่เกิดขึ้นจะช่วยให้ผู้ดูเข้าใจจิตใจของตัวละครได้ว่าการกำลังสุขสดชื่น
 สนุกสนาน หรือทุกข์ระทม บรรยากาศเหล่านี้จะช่วยเราให้ผู้ดูมีอารมณ์คล้อยตามตัวละคร
 คือ สุข สนุกสนาน หวาดวิตก และทุกข์ระทมไปด้วย

7. แนวคิดของเรื่อง (Theme)

แนวคิดของเรื่องเงาะป่าคือ ความพิณาศันเกิดจากความรัก

เพราะชมพอรักนางลำหับโดยไม่คิดว่าไม่สมควร เพราะนางมีคู่หมั้นแล้ว ชมพอลา
 กลับหาทางให้ได้รับความรักจากนาง หาวิธีเอาชนะเสนา ชมพอลาเตรียมการทุกอย่าง
 แม้กระทั่งหาตัวไว้เพื่อจะพานางไปอยู่ด้วย เป็นความรักที่มุ่งมั่นรุนแรง ต้องการให้ได้สมใจ
 ตนเองโดยไม่คำนึงว่า จะทำร้ายจิตใจใคร หรือทำให้ใครเดือดร้อนบ้าง

ส่วนนางลำหับความรักที่นางมีต่อชมพอลาเกิดเพราะชมพอลาได้เคยช่วยชีวิตนาง
 และได้แกะเนื้อต่อตัวนาง นางจึงรับรักชมพอลา และเมื่อตกเป็นของชมพอลาแล้ว นางก็
 รักและซื่อสัตย์ต่อชมพอลา จนกระทั่งตัดสินใจฆ่าตัวตายเพื่อไม่ให้ชมพอลาเป็นห่วงนาง

อเนกนั้นรักนางคำหับจึงโกโง้งไปขอร้อง แต่เพราะอเนกขาดการติดต่อ ไม่หาโอกาสสร้างความสัมพันธ์ทางใจกับนาง ทำให้อเนกพ่ายแพ้ขมพลา แต่ความรักแท้ที่มีต่อนาง อเนกจึงออกติดตามนาง จนเป็นเหตุให้ขมพลา นางคำหับ และตัวเองถึงแก่ความตาย

กล่าวได้ว่า "ความรัก" ที่ขาดความเข้าใจ ความรักที่ขัดต่อกฎเกณฑ์ทางสังคม เป็นทางนำไปสู่ความพินาศได้ ดังเหตุการณ์ของนางคำหับ ขมพลา และอเนกในเรื่องเงาะป่านี้

บทละครเรื่องมัทนะพาธา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะคำประพันธ์ *

เป็นบทละครพูดคำฉันท์ แต่งด้วยฉันท์สลับกาพย์ และมีบทสนทนาเป็นร้อยแก้ว

กรรมกา

ฉันท์ที่ใช้มีหลายชนิด เช่น

ฉันท์ 8

จิตรประภา มี 4 บท

วิษณุมาลามี 5 บท

ฉันท์ 11

อินทรวีเชียร มี 147 บท

อุปชาติ มี 80 บท

อุเปนทรวีเชียรมี 53 บท

สาธินี มี 95 บท

รโหทธคำ มี 32 บท

สวาทกา มี 25 บท

อุปัฏฐากา มี 59 บท

* คู่มือฉันทลักษณ์ในภาคผนวก

ฉันท 12

กมล	มี	16	บท
ไถญก	มี	9	บท
ภุชงคประยาถ	มี	61	บท
อินทรวงศ์	มี	52	บท
ปิยงวทา	มี	13	บท

ฉันท 14

วสันตคิลก	มี	55	บท
-----------	----	----	----

ฉันท 17

มันท์กกันตา	มี	18	บท
-------------	----	----	----

ฉันท 18

กุสุมิทลกา	มี	24	บท
------------	----	----	----

ฉันท 19

สัททูลวิกกีติค	มี	12	บท
เมฆวิบุตยชิตา	มี	6	บท

ฉันท 20

อิทิสง	มี	26	บท
--------	----	----	----

ฉันท 21

สัทธรา	มี	10	บท
--------	----	----	----

ส่วนกาพย์ใช้ 3 ชนิด ได้แก่

กาพย์ยานี 11 มี 53 บท

กาพย์ฉบัง 16 มี 319 บท

กาพย์สุรางคนางค์ 28 มี 61 บท

ส่วนร้อยแก้วใช้เฉพาะตอนที่เป็นบทสนทนา

เนื่องจากบทละครเรื่องมัทนะพาธาเป็นบทละครพูดคำฉันท์ จึงไม่มีทำนองเพลง
คงมีแต่เพลงหน้าพาทย์เท่านั้น

เพลงหน้าพาทย์ ในบทละครเรื่องมัทนะพาธามีดังนี้

เพลงเหาะ	เพลงโอด	เพลงพระยาเคียร	เพลงสาธุการ
เพลงลูกพาทย์	เพลงพระยาโศก	เพลงตระสันนิบาต	เพลงร่ำนึ่ง
เพลงร่ำสาบลา	เพลงร่ำ	เพลงเชิด	เพลงกลองโยน

1. รูปแบบ (Form)

ได้แก่ การเริ่มเรื่อง ตัวเรื่อง และการมิกเรื่อง การจัดแบ่งเป็นตอน ๆ การ
กล่าวแนะนำตัวละคร

บทละครเรื่องมัทนะพาธา แบ่งออกเป็น 5 องก์ด้วยกัน

องก์ที่ 1

ลานหน้ามุขเคี้ยวแห่งวิมานของสุเทพะเทพบุตร บนสวรรค์

องก์ที่ 2

ตอนที่ 1 ในกลางดึกวัน

ตอนที่ 2 ทางเคียรในดง

ตอนที่ 3 ลานหน้าอาศรมของพระกาละหรรคิน

องก์ที่ 3

ลานหน้าอาศรมของพระกาละหรรคิน

องก์ที่ 4

ตอนที่ 1 สวนหลวงข้างพระราชวัง ในกรุงหัสตินาปุระ

ตอนที่ 2 ริมรั้วค่ายหลวง กำบถฤๅณเษตร

ตอนที่ 3 สวนหลวงข้างพระราชวัง ในกรุงหัสตินาปุระ

องก์ที่ 5

ตอนที่ 1 ทลัปลงในค่ายหลวงที่ค่ายลฤภูเกศวร

ตอนที่ 2 ในกลางหิมะวัน

การเริ่มเรื่อง บทละครเรื่องนี้เริ่มเรื่องโดยกล่าวถึงสุเทพณ์เทพบุตรตรมฤทัย เพราะรักนางมัทนาแต่นางไม่รักตอบ ไม่ว่าจิตรระเสนจะให้คนบรรจและเหล่าอัปสรว่าวว่า ถวาย หรือจิตรระเสนจะนำภาพนางงามจากห้องต่าง ๆ มาให้ดู สุเทพณ์ก็ไม่โปรดทั้งสิ้น

เนื้อเรื่อง เมื่อสุเทพณ์ไม่โปรดสิ่งต่าง ๆ ที่มีผู้นำมาถวาย จิตรระเสนจึงนำมายา-
วินมาเฝ้า มายาวินได้สะกดจิตนางมัทนามาเฝ้าสุเทพณ์ สุเทพณ์ขอความรักจากนางอีก
นางมัทนาก็คงยืนกรานปฏิเสธเหมือนเดิม สุเทพณ์โกรธมากจึงสาปนางไปจุติในโลกมนุษย์
นางมัทนาบอกว่าเกิดเป็นคอกกุดหลาบ ด้วยความรักที่สุเทพณ์มีต่อนางพระองค์จึงเปิดโอกาส
ให้นางกลายร่างเป็นมนุษย์ทุกวันเพ็ญ และเมื่อใดนางมีความรักนางก็จะได้เป็นมนุษย์คลอ-
ดไป และนางคงได้รับทุกข์เพราะความรัก เมื่อนางอ่อนวอนต่อสุเทพณ์ โทษทัณฑ์จึงจะสิ้นสุด
ลง

นางมัทนาลงมาเกิดเป็นกุดหลาบ พระกาละพระสินธุนี้จึงเชิญมาปลุกไว้ใกล้อาศรม
ทุกวันเพ็ญนางก็จะกลายร่างเป็นมนุษย์คอยปรนนิบัติพระมนู

วันเพ็ญกลางเดือน ท้าวชัยเสนประพาศป่าและไปพักแรมใกล้อาศรม พระองค์
จึงได้พบกับนางมัทนาและเกิดรักใคร่กันขึ้น นางมัทนากลายร่างเป็นมนุษย์ พระมนูจึงงาน
วิวาทให้บุคคลทั้งสอง

ท้าวชัยเสนพานางมัทนากลับไปยังเมืองหัตตินาปุระ แต่พระองค์มีเมียอยู่แล้ว
พระองค์จึงพานางมัทนาไปอยู่ที่ค่านักสวนหลวงใกล้พระราชวัง พระองค์ไม่กลับเข้าวัง
เลย นางจึงทูลท้าวจึงให้นางคอมอร่ามาสืบเรื่องราว แต่นางคอมถูกสุภางค์ทหารคนสนิท
ของท้าวชัยเสนขัดขวางไว้ จึงโกรธแค้นคิดพยายามทำศุภางค์

นางจืดที่รู้ข่าวจากนางคอมก็เข้ามาในส่วนหลวง พบท้าวชัยเสนกับนางมัทนาพอดี นางจึงตักพ้อท้าวชัยเสน ครั้นเห็นท้าวชัยเสนไปรดปรานนางมัทนา นางจึงรู้ว่าจะนำความไปพูดท้าวมคธราชบิดาของนาง ทำให้ท้าวชัยเสนกริ้วมาก

ท้าวมคธยกทัพมาตามพระราชบิดาของ ท้าวชัยเสนจึงออกรบ และเป็นฝ่ายมีชัย ระหว่างพักรบ พระองค์พร้อมด้วยทหารคนสนิทคือสุรางค์กับนันทิวรรณนั้นก็เดินทางกลับเมือง ได้พบพราหมณ์วิฑูรกำลังทำเสน่ห์ ท้าวชัยเสนหลงเชื่อคำพูดและหลักฐานที่ปรากฏว่า นางมัทนาออกใจพระองค์ไปรักใคร่กับสุรางค์ และคิดร้ายต่อพระองค์ด้วย ความหึงหวงขึ้นเคือง ทำให้พระองค์สั่งให้สุรางค์นำนางไปประหาร ครั้นสุรางค์เห็นสติพระองค์กลับกริ้ว และสั่งให้นันทิวรรณนำมคธทั้งสองไปประหาร พระองค์สั่งเบรเทศนางปริยัมพาธสาวใช้ของนางมัทนา สั่งจำคุกนางเกศินี (สาวใต้ที่นางจืดซึ่งส่งมารวมมือกับพราหมณ์วิฑูร) ไว้สามปี และสั่งให้นำตัวพราหมณ์วิฑูรไปแห่ประจานแล้วเบรเทศไป แล้วพระองค์ก็กลับไปยังกองทัพโดยไม่สนใจนางจืดเจ้าของแผนการนี้เลย

ท้าวชัยเสนมิมีชัยในการรบ ก่อนกลับเมืองพราหมณ์วิฑูรขอเข้าเฝ้าพูดความจริงทุกอย่างให้ท้าวชัยเสนทราบ ทำให้พระองค์เสียพระทัยมากจนจะทำลายพระองค์เอง แต่นันทิวรรณห้ามไว้ทัน พร้อมทั้งบอกให้พระองค์ทราบว่านางมัทนายังมีชีวิตอยู่ และไต่กลับไปอยู่ในป่ากับพระมุนีแล้ว ส่วนสุรางค์ก็ตายอย่างสมเกียรติในสนามรบ ท้าวชัยเสนจึงมีทั้งความดีใจและเสียใจ พระองค์ได้ให้อภัยพราหมณ์วิฑูร แต่ให้ทำพิธีประณามกรรมท้าวมคธ เอาโลหิตมาล้างพระบาท แล้วให้นางจืดพินทุณเคียวท้าวมคธออกจากเมืองไป ส่วนนางคอม อราดีเจ้าอุบายถูกเขียนตามยก ลักหน้าผาก ตักหู ตัดจมูก แล้วเบรเทศไปจากเมืองเช่นกัน แล้วท้าวชัยเสนเตรียมเดินทางไปรับนางมัทนากลับเปื่อง

ส่วนนางมัทนาก็ยังคงจงรักภักดีต่อท้าวชัยเสน จึงต้องการให้พระองค์มารับนางกลับ ไปอยู่ด้วยกันดังเดิม นางได้ทำพิธีเชิญสุเทพเจ้าให้มาช่วยเหลือ สุเทพปรากฏพระองค์ และไต่ขอความรักจากนาง พร้อมทั้งชวนนางกลับไปสู่สวรรค์ ครั้นนางปฏิเสธสุเทพณ์ก็โกรธ

และเกิดความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องการให้ใครได้นางไปเช่นกัน พระองค์จึงสาปนางให้เป็น
คอกกุหลาบตลอดกาล เมื่อนางมีพนักลายร่างเป็นกุหลาบท้าวชัยเสนก็มาถึงพอดี นาง
ปริยัมวาทซึ่งได้ยื่นคำโต้ตอบของสุเทพณ์กับนางมีพนัก ได้เล่าเรื่องให้ท้าวชัยเสนทราบ
ทำให้ท้าวชัยเสนเศร้าโศกมาก พระองค์จึงขอต้นกุหลาบไปปลูกในวัง พร้อมทั้งขอพระว่า
ขอให้กุหลาบอย่าได้โรยราตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ พระมุนีให้พรนั้นพร้อมทั้งเพิ่มเติม
ว่า ขอให้กุหลาบจงมีอยู่ในโลกตลอดกาล เพื่อเป็นเครื่องหมายของความรักระหว่างชาย-
หญิง

การปิดเรื่อง เรื่องจบลงโดยท้าวชัยเสน พร้อมทั้งข้าราชการบริพารก็นำต้นกุหลาบ
มีพนักกลับไปยังกรุงหัสตินาปุระ

การปล่อยตัวละคร บทละครเรื่องมีทนะพานานี้ ตัวละครที่เป็นแกนสำคัญคือนาง
มีพนัก ดังนั้นเรื่องจึงเริ่มบนสวรรค์ เมื่อสุเทพณ์ไม่ได้ความรักตอบจากนางมีพนัก พระองค์
จึงสาปให้นางลงมาเป็นกุหลาบในโลกมนุษย์ ตัวละครบนสวรรค์ได้แก่จิตรเสน จิตรระ-
รต คนขรรพ์ อัปสร และมายาวิน มีบทบาทเล็กน้อยในฐานะบริวารของสุเทพณ์ บทบาทของ
มายาวินมีเพื่อช่วยให้ทุกคนได้รู้ว่าสุเทพณ์กับนางมีพนักเคยมีบุพพกรรมร่วมกันมา นางจึง
ปฏิเสธพระองค์เสมอ นอกจากนี้มายาวินยังเป็นผู้เสนอชื่อคอกกุหลาบให้สุเทพณ์รู้ นางมีพนัก
จึงได้เกิดเป็นคอกไม้

เมื่อนางมีพนักลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระกาละทรงสินมุนี นาค สุน โสมทัต
ลูกศิษย์ของพระมุนีก็มีบทบาทเกี่ยวข้องกับนาง ต่อมาท้าวชัยเสน สุกางค์ นางจันตี นางค่อม
อร่าลี นางปริยัมวาท พราหมณ์วิฑูร นางเกศินี ท้าวผคช และนันทิวรรณขณะก็เข้ามามีบทบาท
ช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างเหมาะสมตามลำดับเหตุการณ์ และอย่างสมเหตุสมผล เพราะ
การกระทำของตัวละครทุกตัวต่างเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน การปล่อยตัวละครจึงเป็นไปอย่าง
เหมาะสมและมีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่อง

2. . โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่อง คือการรวมเอาสถานการณ์และเหตุการณ์สำคัญที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน มีปัญหา การแก้ปัญหา และจุดจบของเรื่อง

โครงเรื่องของบทละครเรื่องมัทนะพาธาเป็นเรื่องของเทพธิดาที่ถูกเทพบุตรสาปให้ไปเกิดเป็นคอกกุดหลาบในเมืองมนุษย์ และมีโอกาสกลับเป็นมนุษย์ได้ในวันเพ็ญของทุกเดือน นางพบรักกับกษัตริย์หนุ่มที่มาประสาธน์ป่า เมื่อเข้าไปอยู่ในวัง ถูกมเหสีเกิมนั่นเกลี้ยงจนนางต้องกลับมาอยู่กับพระมุนีในป่าตามเดิม ภายหลังนางนำพิชิตอ่อนวอนขอความช่วยเหลือจากเทพบุตร แก่นางทำให้เทพบุตรกริ้วมากจึงถูกสาปเป็นคอกกุดหลาบชั่ววันจันทร์

3. การดำเนินเรื่อง (Literary devices)

คือการที่ผู้แต่งค่อย ๆ ดำเนินเรื่องไปสู่ปัญหาที่ละเอียดจนเข้มข้นถึงจุดสุดยอดที่เรียกว่าจุดไคลแมกซ์ (Climax) แล้วก็คลี่คลายเรื่องลงอย่างเรียบร้อย การดำเนินเรื่องมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition) เรื่องมัทนะพาธาเริ่มเรื่องโดยกล่าวถึงเหตุการณ์บนสวรรค์ ผู้แทนเทพบุตรทุกชั้นพอใจที่นางมัทนาไม่รับรักพระองค์ แม่ข้าเฝ้าจะจัดการแสดงโทษ ผู้แทนก็ไม่โปรดทั้งสิ้น

3.2 ปัญหาที่เริ่มปรากฏ (The inciting force) เมื่อนางมัทนาลงมาเกิดเป็นกุดหลาบ พระมุนีภคธรรคินเชิญตนกุดหลาบมาปลุกช้างพระอาศรม ในวันเพ็ญที่นางมัทนาฉายร่างเป็นมนุษย์ ก็บังเอิญท้าวชัยเสนมาประสาธน์ป่าและได้พบนาง ทั้งคู่เกิดรักกัน

3.3 ความยุ่งยาก (Complication) เรื่องทวีความยุ่งยากมากขึ้นเมื่อท้าวชัยเสนกับนางมัทนารักกัน คู่ภักดิ์และพระมุนี รู้ความจริงว่าท้าวชัยเสนมียศแล้ว แต่ก็ไม่สามารถขัดขวางได้ พระมุนีจึงทำพิธีวิเวกให้ นางจึงหนีทราบความจึงโกรธแค้นและหนีหวง แล้วนางก็หาทางแก้แค้นโดยแจ้งข่าวให้ท้าวภคธรรคินคายกทัพมาตีเมืองหัตตินาปุระ

ของท้าวชัยเสน สงครามระหว่างเมืองทั้งสองจึงเกิดขึ้น

3.4 จุดสุดยอด (Climax) พระนางจันทิมาอุบายจนท้าวชัยเสนกริ้วนาง มีพนาและศุภางค์ พระองค์สั่งให้นันทิมาและท้าวชัยเสนนำทั้งสองไปประหาร และลงโทษมุกกอลอื่นๆ อีกหลายคน ครั้นทราบความจริงทั้งหมด ท้าวชัยเสนก็เดินทางไปขอรับนางมีพนาจากพระ มุณี ในขณะเดียวกันนางกำลังทำพิธีอ้อนวอนสุเทพณ์ ขอให้ท้าวชัยเสนมารับนางกลับ สุเทพณ์ กริ้วก็สาปให้นางเป็นภูหลาบตลอดกาล ท้าวชัยเสนมาช้าไปจึงพบกับความผิดหวังทุกขระทม เป็นเรื่องตอบแทนความมีพระทัยเบาของพระองค์อย่างสาสมเช่นกัน

3.5 จุดคลี่คลาย (Denouement) เมื่อนางมีพนากลายเป็นภูหลาบ ปัญหา ต่าง ๆ ก็ยุติลง ท้าวชัยเสนขอตนภูหลาบ และพรจากพระมุณี แล้วพระองค์ก็เดินทางกลับ เมือง

4. ตัวละคร (Characters)

ตัวละครที่สำคัญในเรื่องมีพนาพาชาไม่มีมากนัก แต่ทุกตัวก็มีความสำคัญในการ ดำเนินเรื่อง มีบางตัวจะนับบทบาทเพียงเล็กน้อย แต่ก็เ็นบทบาทที่ช่วยให้เรื่องดำเนินไป ตามโครงเรื่อง และช่วยให้เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างสมเหตุสมผล ดังนั้นการศึกษา ตัวละคร ผู้วิจัยจะศึกษาทุกตัว เรียงลำดับตามความสำคัญมากน้อยดังนี้

นางมีพนา

เป็นตัวละครที่สำคัญที่สุด เพราะชีวิตของนางเ็นที่มาแห่ง "ตำนานคอกภูหลาบ" นางมีพนามีคุณสมบัติเด่น ๆ หลายประการดังต่อไปนี้

มีรูปโฉมงดงาม

นางมีพนาีความมั่งคั่งงามยิ่งนัก จนทำให้ผู้ที่ได้พบต่างตะลึงในความงามของนาง ทั้งสิ้น ความงามของนางเห็นได้จากคำรำพันของสุเทพณ์เทพบุตร

. . .
ผู้เลิศจูรางคมี
แต่เห็นอนงค์รา-
ไม่มีอนงค์โค

. . .
นางใจจะมีเทียบ
เปนยอกและจอกจิน-

คำชมของศุภางค์ทหารคนสนิทของท้าวชัยเสนว่า
ควยนางนี้มีสุน-
ยอกกวายบรรดาหญิง

. . .
เอออันว่าชายใด
ใจคงไม่มีกลาย

* ไม^{๑๐๗}
ตอนท้าวชัยเสนรำพึงถึงนางว่า
โอ้โอกระไรเลย
พอเห็นก็ทราบส่วน
ยิ่งยลจะนิดา
เพลิงรุ่มประทุมภายใน
พิศโฉนบมีทราชม,
จนสุดจะหาพจน์
องควิศวะกรรมัน

มะทะนาวิสุทธีศรี
วรบุปวิเลชวิไลย.
มะประเสริฐวิเศษวิสัย
นะจะเทียบจะเทียบพัน ;

. . .
มะทะนาพันดิน,
ตะนะแนวนอกใจ.
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทะเลลักษณะอย่างยิ่ง
ฉะนุสสะโลกแท้.

. . .
นิเวโคประสพสาย
รสรักดวงแค !
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บมิเคยมกอนกาล :
ฤทธิภัยหักหาย .
ละก็ยิ่งจะร้อนคล้าย
ฉุราบดาลค .
วะชุงามสง่าหมค,
สรเสริญเสมอใจ .
นะลิ้นวะชูไสร

หอเสรีจกัเทพไท
 ยืนเฟ่งแจะนั่งพิศ
 งามไคบงามเกิน
 แลวิถะกรรมัน
 แบบอีกก็ไม่งาม
 เหตุนี้สินงคราญ
 จึ่งไม่ประสพที่
 งามเกินมนุขวริง
 จนแรกประลพนั้น
 นึกว่าสนิชนิทร
 แต่นี้ก็ออกกตวิ
 กรันเมื่อสถิตพิ
 ราวคี่มอุทกเพ็ญ
 เสี่ยงเจ้าสิเพรากว่า
 ฝากฟ้าสุราลัย
 ยามเดิรบเงินซัก,
 กรายกรก็เฝ้ารม-
 ยามนี้ก็นั่งเฝ้า
 แขนออนฤเปรี๊ยก้วย
 พิศโฉมและฟังเสียง

พิศรูปสุรางค์เพลิน ;
 วรพักตรหมางเมิน,
 มະพะเวาโลกสาม :
 ฌิระป็นะชคาม
 กุจะโฌมอนงักสี่ .
 ฌสถานพิภพตรี
 สิทธิรูปะเพ็ยมหัน .
 กะตัญญิณิทรณ์,
 คนจวนจะปลุกตัว,
 หมายกัแนวไว,
 จะผวาจะไม่เห็น .
 ทะสาเนียงก็เือกเย็น
 รสะรึนระรวยใจ ;
 คุริยางกะคีคิน
 สุกัศพะเว็งรมย์ .
 กะนัจจะนาชบ ;
 ะประหนึ่งระบาสรวย ;
 และระเบียบบเงินชวย,
 ฌนุกังกระชัยไว
 ละก็เพ็ญจะชาคใจ,
 พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๓/๑๐๙

มีคุณสมบัติเป็นกุลสตรี

นางมีหน้าเป็นสตรีที่พร้อมด้วยคุณสมบัติ เห็นจากบทราพันของท้าวชัยแสนข้างตน
 และจากคำพูดของพระกาละทรรคินมุนีว่า

เพราะรูปไ้ดูดีดามา
 ประหนึ่งเจ้าและนำโศลก
 และหากทองวิโยค เจ้า
 เพราะเคยเห็นและเคยชม
 ชิดาข้างมาเรอจิต
 ประคินฐ์โกละนาเช่น
 จะกินแก้มถักมัน
 จะชอบเปรี้ยวขอมหวาน

ประจุใจไประสพโชค,
 ประเวศแนวอนาตรม,
 จะแสนเสราณอารมณ์,
 บเวณว่างณวันเพ็ญ :
 นึกาให้ถึก็เย็น ;
 บเกลยิมณกอนกาล,
 ก็พลันสมมะโนมาลย์
 ก็ปรุรงรสชนิดใจ .

และ ๑๖๑๗

อ้าโคมฉายสายสละระมะระหนา , พอลิเพลินตา เพราะลูกขวัญ
 ลูกอยู่ไกลพอละก็กมจะนิน แจกอุทกอัน ประพรมใจ .
 ไม่เคยมีคิษย์จะอรวิไลย, ข้างประพฤกัให้ นึกาสุข,
 วันเพ็ญพอเป็นระมะจีเยะบทุกซ์ ปราศะเชิญสุข และรำคาญ,
 ส่วนวันอื่นพอนกับนิสรานู เหมือนณวันวาร ชิดาไกล,
 ตั้งนี้แม้ว่าระมะระจะกระไล จากนึกาไป ก็พอนี้
 กงคองไรความสุขะเนาะระวะถึ กงบไกรี้ ละมองแนว .
 อ้าลูกนอยกลอยถึสุขะนิแกว, หรากนึกาแล้ว จะอาดูร !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

คุณสมบัติดังกล่าวนางมีพนา นอกจากทำให้พระมุนีและท้าวชัยเสนรักใคร่แล้ว
 ยังทำให้นางปริยัมพะทาสาวไซ้และฤาษณ์กัฬารคนสนิทของท้าวชัยเสนนิยมชอบชอบนางด้วย
 มีวจาไพเราะอ่อนหวาน

นอกจากนี้นางมีพนามีน้ำเสียงไพเราะ ดังกล่าวของสุเพณณ์ว่า
 ช้าไพเราะน้ำเสียง อรเพียงพิรมประเลง,
 ไต่ฟังก็วังเวง- บวิว่างมิวายถวิล

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

และจากคำกล่าวของท้าวชัยเสนว่า

ครั้นเมื่อสดับคัม-

ราวกิมอุทกเข็ญ

เสียงเจาลิเพรา กว่า

ฟากฟ้าสุราลัย

ทะสำเนียงก็เปือกเย็น

รสระรินระรวยใจ ;

ดุริยางคคีตโน

สุรทัณฑ์ระริงรมย์ .

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากคำพูดที่นางโศกตอบพระมุนีว่า

บิดาเจ้าชาคิณ

พะโกชะบาจ่านง ;

. . .

าลา

. . .

ขอเชอญิตาณผาย

เข้าสู่ศาลาบัดนี้ .

เตรียมเสด็จซึ่งสรร-

พร้อมพระภาสาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ยามที่ท้าวชัยเสนแสดงความรักต่อนางนั้น นางมีพนาภโศกตอบด้วยวาจาไพเราะ
อ่อนหวานแผงความเจลิยวนลาค ดังความว่า

กระหมอบฉันสดับคำ

ประณตอพระยอบกาย

ก็รสีไคจะหวานแมน

กระแสรุทราบณทรวงข้า

และรู้ลึกพระการุญ-

จะพึงใจบใดด

ก็แควากระหมอบฉัน

จะเฝียบชวานครคอน

คำรัสแห่งพระภาสาย ,

และกราบแพนพระบาท

สุรสแห่งพระวาจา ,

พระบาทปลื้มปลื้มรส ;

ยะภาพแห่งพระทรงยศ ,

ถลืมนจนแก้วมรณ .

ถเป็นชาวพะนาคร ,

จะเสียบเปรียบบควรวัง ;

สนมนางกำนัลใน
ฉวีวงศ์เสกการปลั่ง
และรู้จักบำเรอกรบ
กระหม่อมฉันสีขาวป่ำ

สถิตแท่นเวียงวัง,
ประทับแก้ววราภา,
ประจบกษัตริย์ราชา,
จะสู้เขมไค้แท้.
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีความฉลาดในการเจรจา

นางมีพนา มีความฉลาดในการสรณากำมากล่าว นอกจากจะไพเราะอ่อนหวาน
แล้วยังแฝงความฉลาดไว้อย่าง

ความฉลาดในการพูดจาโต้ตอบ เห็นได้ไม้นอนนางมีพนาขอให้ท้าวชัยเสนสาบาน
กับตัวเองว่าจะรักนางตลอดไป คำพูดของนางแสดงว่าจงรักภักดีและให้ทุนท้าวชัยเสน
ยิ่งนัก

ก็หากทรงประทานให้
จะขอให้พระสวามี
พระองค์ใดก็ไม่มัน
พระองค์ผู้กระหม่อมแก้ว
ฉันแม่พระทรงเกษ
กระหม่อมฉันก็จงรัก
โฉนเจ้าจะลงกา?

กระหม่อมฉันจะเลือกสรร
องค์ไหนจะแท้
ฤดีเท่าพระจอมเกศ ;
ก็ผมมิสู้เทเวศร์,
คำรัสคำมัญญู,
และภักดีจะเป็นข้า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้ท่อนนางมีพนาถูกกระนางจักษิกรากเกรี้ยวประชดประชัน นางมีพนา
ฉลาดพอที่จะไม่โต้เถียงมากมายเพียงแต่ใช้คำพูดซึ่งแสดงว่าไม่มีอะไรจะสำคัญต่อชีวิตนาง
นอกจากท้าวชัยเสนผู้เดียว

พระองค์จะกริ้วห้าม
นางเป็นสุคาไท้
ถึงหากจะตรัสคำ
เพราะองค์พระทรงธรรม
พระนางจะเกรี้ยวกราด
โดยมาระมีไ้

วรเทวีทำไม ?
อิริราชราชัน,
ก็เบ็ญกระหม่อมฉัน,
กรุณาที่พอใจ.
ก็มีถึงคะบรระดับ,
อิริมนะเกศา.
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีความจริงใจ

นางมีทนามีความจริงใจต่อทุกคน เห็นได้จากตอนนางโต้ตอบสุพรรณตามความ
รู้สึกที่แท้จริงว่า

ฟังพระวาทะวรศัพท์
เห็นพระทรงกรุณาไซร้
ข้าจะทูลนงกียาก
แต่มีทูลอะมระทาง
ข้าพระบาทจะอุกข์เสลา
คงมีพันธุระพิโรธ
ข้าเจดยพระมะขุรล
ไค้ก็ดังประดุจะกอน
อันจะทรงพระกรุณา
เป็นพระคุณตะนุจะพร-
หากจะมีวิถิณค
ทั้งจะใจอชฺระโค
แต่จะโปรกตะนุและให้
เปนพระบาทะบริจา-

ก็รับอุทัย,
บจี้คบวาง
บอยากจะพราง,
ก็คงมิโปรค
และเฉาและโณค,
และไอะะกร.
สุราภิสร
ณฺมูมิสรรรค์.
ณฺชานัน,
ณะนามไค้ ;
บชคทะทัย,
บมีระอา,
คระไลณะภา
ริกาณนี้,

เกรงจะผิดพระนิธิชรร-	มะอันนะรี
เสนยกะสองบุษมี	ฤไกรจะทม ฯ
อันพระองค์อะระเศร-	ฐะเคชอุคม
จึงมิกวรจะอภิรม-	ยะนาริทราม ;
ข้าทำนุควะจะนะตรง	คำรงณความ
สียะชรรมะคะติงาม	นะเหวะไท !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีน้ำใจชื่อตรงมันคง

คำพูดที่ยกมาข้างบนนี้ ยังแสดงให้เห็นว่านางเป็นผู้มีน้ำใจชื่อตรงและมั่นคงยิ่งนัก เมื่อนางไม่รักสุพรรณ นางก็ยื่นกรานคำตบนั้น ทั้งเมื่ออยู่บนสวรรค์และในเบื้องมนุษย์

ครั้นนางรักท้าวชัยเสน นางก็จงรักภักดียิ่งนัก แม่ท้าวชัยเสนจะสั่งประหาร นางก็ยังจงรักภักดีต่อท้าวชัยเสนอย่างไม่เสื่อมคลาย ทำให้สุพรรณกริ้วมากถึงกับคิดว่าเมื่อพระองค์ไม่ได้นาง ชายอื่นก็ไม่ควรได้นางไว้เช่นกัน จึงขันสุพรรณจึงสาปนางเป็นกุดดาบชั่วจิณรินคร

ความเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติ ทำให้นางมีพนาเป็นที่รักของบุกกดหลายคน และเพราะความมีน้ำใจชื่อตรงมันคงต่อชายเคียว ทำให้นางต้องกลายเป็น "กุดดาบ" เครื่องหมายแห่งความรักของชายและหญิงไปชั่วจิณรินคร

สุพรรณเทพบุตร

เป็นเทพบุตรยิ่งใหญ่ในสวรรค์ พระองค์รักนางมีพนายิ่งนัก แต่ก็ไม่ได้รับความรักตอบจากนาง ทั้งนี้เพราะผลกรรมที่พระองค์ทำแต่ชาติปางก่อน

สุพรรณก็คุณสมบัติดังต่อไปนี้

มีฤๅนี้

สู่เพณมีฤๅนี้ สามารถสาปผู้อื่นได้ เว้นตอนสาปนางมีพนาให้ลงมาเป็นคอกกุหลาบ
ในเมืองมนุษย์ ดังความว่า

ควยอ่านาจอธิษัถยี่

อันประมาณมี

ณตัวกูฐรงหาญ,

ให้จุติเวย

กุสาปมัทนางนกราญ

ไปจากสุราลัยเจ็ด,

สู่แดนมนุษย์และเกิด

เป็นพาลีเจ็ด

อันเรียกว่ากุพพะกะ,

. . .

ฯลฯ

. . .

เมื่อนั้นชื่อว่าอรไทย

กล่าววอนเราไซ้

เราจึงจะคโพนัณฑ์

และ

โคมอนงักครุชิเออย,

จะข้าขัง,

สาปก็รักอะจิระวิณ,

วิเศษนิทรีดัง

ข้าประกาศจะจะนะสัง

นะสัคยี่ :

กลายเถอะร่างคุพะพะนา

คุพะนาลี,

เป็นสุกกุพพะกะณี่

เถอะนิรันดร์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำสาปตอนหลังนี้เองที่ทำให้นางมีพนากลายเป็นกุหลาบไปตลอดกาล

มีนางในความรัก

สู่เพณมีความรักนางมีพนาอย่างมั่นคง ทำให้ไม่เห็นว่าเป็นใครจะงามเท่านาง ดัง
ความว่า "ไม่มีอนงค์ใด นะจะเทียบจะเทียมพิน" แม้จะทราบเรื่องกรรมเก่าจากมายาวิน

สุพรรณก็ยังคงบรารณาจะไต่พบและได้รับความรักถอบจากนาง เมื่อนางปฏิเสธ สุพรรณ
จึงกริ้วจนสาปให้นางลงไปเกิดเป็นดอกกุหลาบในแดนมนุษย์ แต่เพราะความรักที่มีต่อนาง
มัทนา สุพรรณก็ยังเปิดโอกาสให้นางได้เป็นมนุษย์ดังความว่า

ให้เป็นเช่นนั้นกว่าจะ

รู้สึกอูระ

ระอุเพราะรักจริงเชียว.

ทุกเดือนเมื่อถึงวันเพ็ญ

ให้นางนี้เว้น

มนุษย์อยู่กำหนดมี

เพียงหนึ่งทิวาราตรี;

แต่หากนางมี

ความรักมนุษย์เมื่อใด,

เมื่อนั้นแฉะให้ทรามวิย

กมลปออยู่ไซ้

บั่นกลับเป็นบุปผา.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

และด้วยความหวังว่านางมัทนาจะเห็นใจพระองค์บ้าง สุพรรณก็ให้โอกาสนาง
ต่อไปนี้ว่า

หากรักขายแควมัทนา

ไม่มีสุชา-

ภิรมย์เพราะเรศร้างรัก,

และนางเป็นทุกข์ยิ่งนัก

จนเหลือที่จัก

อดทนอยู่อีกต่อไป,

เมื่อนั้นฉิวอรไทย

กล่าววอนเราไซ้

เราจึงจะงศโทษทัณฑ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อนางมัทนากลับไปอยู่กับพระมุนี และทำพิธีอ้อนวอนสุพรรณ สุพรรณก็ยังคง
ปรารถนาจะไต่ความรักจากนาง และขอให้นางกลับไปอยู่ด้วยกันบนสวรรค์ แสดงให้เห็น
ความรักที่มีต่อนางมัทนาอย่างไม่มีเสื่อมคลาย

เอาแต่ใจตนเองและเห็นแก่ตัว

นิสัยเอาแต่ใจตนเองของสุเทพณ์ เห็นได้จากเมื่อต้องการจะได้ความรักจากนาง มัทนา ครั้นนางปฏิเสธแทนที่จะวางเฉยไม่ยุ่งเกี่ยวกับนาง สุเทพณ์กลับโกรธมาก เมื่อไม่สามารถบังคับให้นางได้ก็สาปนาง แสดถึงการเอาแต่ใจตนเองไม่นึกถึงจิตใจผู้อื่น ตอนหลังสุเทพณ์ขอความรักจากนางอีก ครั้นนางคงปฏิเสธเหมือนเดิม แทนที่จะยอมรับความจริง และมีใจกว้างยอมให้ผู้ที่ตนรักได้มีความสุข สุเทพณ์กลับโกรธเกรี้ยว และแสดงความเห็นแก่ตัวดังความว่า

เมื่อคุณจะมีสม

อภิรมจิต,

จักมีขอมบุรุษะชิต

มะพะนะแล้ว.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วยความเห็นแก่ตัวนี้เอง สุเทพณ์จึงสาปนางมัทนาได้เป็นดอกกุหลาบตลอดกาล

กลายและระวางสุมะพะนะ

กูจะมวลิ,

เป็นสุกฤษะกะณนี้

และนิรันดร !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วยลักษณะดังกล่าวของสุเทพณ์ ทำให้นางมัทนาต้องหยอหยပ်กับชตากรรมทั้งสุขและทุกข์จะเคล้ากันไป

ท้าวชัยเสน

เป็นกษัตริย์แห่งกรุงหัสตินาปุระ ได้อภิเษกกับนางจันทิราราชิดาทั่วมคร ด้วยเหตุผลทางการเมือง ท้าวชัยเสนจึงไม่โปรดนาง กลับรักไกรนางมัทนาซึ่งพระองค์เคยในป่า

คุณสมบัติเด่น ๆ ของท้าวชัยเสนมีดังต่อไปนี้

มีรูปงามและมีกิริยาสง่างาม

ท้าวชัยเสนมึ่รูปงาม เห็นไ้จากคำร่ำพันของนางมัทนาว่า

กรานี้ลื้พชาย

วรรูปวิเศษวิศาล,

ใจวามและหวานปาน

ถุคินั้จะโลกจะดอย ใ้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กิริยาอาการอันสง่างามสงบบ่งเปี่ยมของท้าวชัยเสน เห็นไ้จากคำร่ำพันของนางมัทนาว่า

เขอนั้ญเจียมตัว

กิริยาก็เรียบก็ร่อย,

ไม่มีตะลั้กน้อย

จะแสดงอหวางณที่

ว่าเขอพระสงค้จะ

อภิรมย์ฤคี่ระคี่,

เล่นแต่ชำเลื่องที่

คนุ้บางฉะร้างฉกราว ;

กราไ้กประสพเนตร

ถุคี่เราละร้อนและหนาว,

เขอไ้กลก็ญราว

นกะไรตัววันและเคื่อน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทั้ง ๆ ที่ท้าวชัยเสนคลั่งในความงามของนางมัทนาตั้งแต่แรกพบ แต่พระองค์ก็สามารถเก็บซ่อนความรู้สึกและที่หาไว้ ทำให้นางมัทนาพึงพอใจ และยังเกิดความรักพระองค์

ทำตามความพอใจของตนเอง

เมื่อท้าวชัยเสนพ้อใจนางมัทนา มาก พระองค์ก็ปรารถนาจะได้นางโดยไม่คำนึงว่าจะมีปัญหอะไรตามมา ทั้ง ๆ ที่พระองค์ก็มีมเหสีอยู่แล้ว เมื่อนำนางกลับเมือง แทนที่พระองค์จะไปหานางจนชีพ้าง ก็กลับไม่สนใจ คงอยู่กับนางมัทนาในค่านักข้างพระราชวังนั่นเอง การที่ท้าวชัยเสนไม่คำนึงถึงความรู้สึกของนางจันทิณีเองที่ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงตามมา ถ้าพระองค์คำนึงถึง เรื่องร้ายแรงต่าง ๆ ก็อาจจะไม่เกิดขึ้น

ขาดเหตุผล ไม่รอบคอบ

การที่ท้าวชัยเสนชอบทำตามความพอใจ ทำให้พระองค์ขาดเหตุผลไม่รอบคอบเท่าที่ควร เช่นตอนพระราชนิพนธ์สร้างวางอุบายทำเสน่ห์ แทนที่ท้าวชัยเสนจะไตร่ตรองให้รอบคอบกลับเชื่อฟังที่นางมัทนาไขให้ว่า ด้วยความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อนาง ท้าวชัยเสนจึงหึงหวงและกริ้วมากเพราะหลงเชื่อว่านางมัทนาทำพิธีทำร้ายพระองค์ด้วยการให้พราหมณ์นั้นรูปพระองค์แล้วแทงด้วยหนามแหลม พระองค์เชื่อว่านางเอาไว้ออกห่างไปหลงรักศุภางค์เพราะเห็นรูปปั้นของนางกับบุษบงค์ออกกันไว้ แทนที่พระองค์จะพิจารณาสืบสวนหาความจริงกลับสั่งประหารนางมัทนาทันที ครั้นศุภางค์คัดค้านและเตือนสติพระองค์ ท้าวชัยเสนกลับเข้าใจผิดว่าศุภางค์กับนางมัทนารักใคร่กันจริง ๆ ขณะนั้นท้าวชัยเสนไม่มีเหตุผล ไม่มีความรอบคอบใด ๆ ทั้งสิ้น คงมีแต่ความหึงหวงโกรธแค้นแต่เพียงอย่างเดียว

ต่อมาเมื่อได้ทราบความจริงจากพราหมณ์วิทูร ท้าวชัยเสนจึงเสียใจมาก จนคิดฆ่าตัวตาย กรั้นกรำว่านางมัทนายังมีชีวิตอยู่พระองค์ก็คลายความเศร้าโศก แต่มีความโกรธแค้นท้าวผดุง พระนางจันทิ และนางคอมอร่าม ทั้งสามจึงถูกจองโทษอย่างรุนแรง

มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

ท้าวชัยเสนพบพระมุนี พระองค์พูดกับพระมุนีด้วยวาจาไพเราะน่าฟังว่า

ข้าขอประณตนม สิริระเกล้าและรับพร,

อีกขอประณตกร และจะตามพระโยคี .

ท่านอยู่ณไพรสวนที่ พุทธารุกุลดี,

แลท่านบไถมี ภัยบ้างถู้อย่างไร ?

อันมูลผลาหาร บริบูรณ์ถนัดใจ,

บุ่งรินและเหลือบไร บมิกวนฤเจ้าชา ?

สัตว์รังหัดมิงไพร บมิเบี่ยงและบีทา,

และศิษยนระอิทธา สุธะทั่วฤกษ์กรรม ?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ท้าวชัยเสนได้ตอบกับนางมัทนา ทุกตอนแสดงให้เห็นความมีวาจาไพเราะ
อ่อนหวานและความรักที่พระองค์มีต่อนาง เว้น

ถึงหลอนจะมีรัก	ก็จะออกะโฉมศรี
ให้ยอมคนมี	ฉิรักจะชูป,
จนกว่าจะประจักษ์-	มะณจิตตะหลอนไซร
แล้วยกฤดีให้	คนผู้พยายาม
อาโณมะทะนา	ฉิระหลอนจะยอมตาม
ใจพี่ละก็ความ	สุขะพี่จะพูนพี่;
แตกหากมะทะนา	บมิรักก็พี่นี้
เหมือนดอกอะวีจี	พุชะทวมบรูวาย

และ

ก็ทุกดินจะรุมกล่าว	ฉิสิ้นพี่จะมีหลาย,
และทุกดินจะเปรยปราย	แสดงรักถอโฉมฉาย,
พะจีวาจะรักยี้ก	ประกาศจอยประวิญญา
	บจางจีคฉิเนหา;

และ

ฉิจะอายุจะขึ้น	ชะตะพระพระฤกว่า
ก็จะรักมะทะนา	บมิหยอนฤติหรรษ;
	พระบาทสมเด็จพะระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีเพลงทอดความรัก

ท้าวชัยเสนรักนางมัทนามาก ด้วยเหตุที่เฝ้าเจอเข้าใจนิศพระองค์จึงโกรธมาก
จนสั่งประหารนาง ครั้นพระองค์รู้ความจริงก็ตามไปรับนางคืนมา แต่พระองค์ได้พบเพียง
ต้นกุหลาบ จึงเศร้าโศกมากเพราะรู้ถึงความจงรักภักดีที่นางมีต่อพระองค์ ท้าวชัยเสนจึง
ขอตนกุหลาบจากพระมุนีเพื่อนำไปปลูกในพระราชวังพร้อมทั้งขอท้าว

ขอใ้มาลี
 อยู่เคียงโรยรา,
 และให้คำรังกงกวา ชีวิตของข้า
 จะถึงเณอาบุชัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เพราะเห็นใจท้าวชัยเสนที่มีความรักนางมัทนาอย่างแท้จริง พระมุนีจึงให้พรนี้
 พร้อมทั้งเพิ่มเติมว่า

หนึ่งอวยพรให้กุพระกะสุระนกา
 คงคิดกลหลา บสูญพรณ ,
 เป็นสิ่งชวานยวนจิตตะนรสุวะคันธ
 ขวบระงับสรร- พะทุกซ์หนัก;
 หนึ่งชายยามเริ่มรู้ระสะณฤกรัก
 ไชกุหลาบจัก ระเริงใจ,
 อันควมมาลีกุพระกะสิณิวะไท
 หึงจะรู้ไค วารักแท้,
 แลยามคมคอกกุพระกะนะกัจะแก
 เคื่อคจดวงแก และสุขพลัน .
 ขอมาลีศรีกุพระกะสิริสุคัษ
 จงประคิษฐ์พรณ นิรันดร :

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระกาละหรรคินมณี

เป็นผู้เคิ่งญาณรู้ความจริงเกี่ยวกับ "กัณกุลาบ" มัทนาจึงเชิญไปปลุกไ่วชาง
 อาศรมและประคบประหงมเลี้ยงดูด้วยความรักและเมตตา

เมื่อนางมีหน้ากับท้าวชัยเสนรักกัน แมรวานางมีหน้าจะประสบปัญหาหลายประการ
พระมุนีก็ยื่นกิจจานุวิทาให้ แสดงให้เห็นความเป็นผู้เข้าใจปัญหาว่า การจะห้าม
ไม่ให้หญิงและชายรักกันนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ดังกล่าววว่า

ความรักเหมือนโรคา	มันคาดตาใหม่คมด .
ไม่เย็นและไม่ยล	อุปะสักระโค ะ .
ความรักเหมือนโคถึก	กำลังก็ฉะฉังไว ,
ก็ไล่จากคอกไป	บยอมมอญที่ซัง ;
ถึงหากจะผูกไว	ก็ดึงไปควยกำลัง ,
ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง	มหวลก็ถึงเจ็บกาย .
ถึงนี้พยายาม	จะห้ามปรามนางโฉมฉาย
คงมีแต่ผลร้าย	และปรากฏจากฝั่งผลดี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระมุนีมีความเมตตากรุณาต่อบางมีหน้ายิ่งนัก เห็นจากเมื่อพระมุนีเล็งญาณรู้ที่มา
ของกุหลาบมัตนา พระมุนีจึงนำนางไปเลี้ยงไว้ด้วยความรักและเมตตากรุณาต่อบางมีหน้า
จริง ๆ ตลอดเวลาที่นางมีหน้ามีความทุกข์ พระมุนีก็จะคอยช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์
และคอยคลี่คลายปัญหาให้นาง เป็นคนว่าเมื่อพระมุนีจะทำพิธีวิวาห์ให้ท้าวชัยเสนกับนางมีนา
ท่านกล่าววว่า

ถึงนี้ควรพระภูมิทร์	จะยกนาริน
ขึ้นเป็นพระอัครชายา ;	
ซาจะทำการธาวาห์	ถึงทรงปรารธนา
สวัสดิพิพัฒน์องไส .	

และ

เมื่อเห็นทรงพระเมตตา แต่เมตตา
ก็พลอยมีจิตยินดี,
เพราะรักเหมือนเป็นบุตร,
บิดาก็ต้องพอใจ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้วยความรักและเมตตานางมัทนา พระมุนีจึงขอให้ท้าวชัยเสนยกของนางเป็น
พระอัครชายา ทั้ง ๆ ที่ท่านรู้ว่าท้าวชัยเสนมีเมียแล้ว
เมื่อท้าวชัยเสนส่งประหารนางมัทนา พระมุนีได้ให้โสมพิทไปขอรับนางคืนมา
แต่เมื่อนางต้องคำสาปของดูเพศ พระมุนีไม่อาจช่วยเหลือได้ เพียงแต่ให้พรให้นางคงอยู่
คู่โลกตลอดไปเท่านั้นเอง

พระมุนีมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน เห็นได้จากตอนหลังน้ำเชือกอกกุหลาบมัทนา
ไปอยู่ใกล้อาศรมของท่าน ดังความว่า

อำมาลีเลิศฤดีเขดิน,	สุวิมลละละเจริณ,
ข้าจะขอเชอญ	ณะกาไป
สู่สวนงานช่างฤทิ์ให้	ระมะณิยะจะบำรุงไว้
เพื่อมีภัย	พิบัติปวง;
ข้ารับคำว่าจะห่วงแทน	ประคองวารชิตาตวง
ใจจะไผ่หวง	สุตาภา.
อาเชอญไปกับบิดานา.	ครุณิออกยะครา
สุคชลอหา	จรัลไป.

ตอนโต้ตอบกับนางมัทนาว่า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
“ขอสิเพลิตเถา เพราะคุณขวัญ!

อำลุลน่วยแฉอยฤติสุมะณีแก้ว, พราภิศาแล้ว จะอาตุร.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนพระมุนีกล่าวชวนนางไปอยู่ในพระราชวังกับท้าวชัยเสน หลังจากให้นาง
มีพนาฏกลาปเป็นกุหลาบตลอดกาล คำพูดของพระมุนีแสดงถึงความรักใคร่อาทรห่วงใย
นางมีพนาถึงนัก

อาโณมฉายสะมะระมะทะนา,	ฟังนิศาว่าเถอะ	ทราวมวัย.
อันองค์สมเด็จพระนรปะติไซ	ท่านจะรับไป	ณเชกษัต:
ลูกเคยมุ่งรักคิดเฝะมะชร-	มาธิราช-	ยะสามี,
ทานตามมาจากวะระสุระบุรี	โดยกะมลที่	ลีเนหา,
หากลูกยอมไปละก็วะระสุคา	กงจะไคสา-	ระพัคสุช,
ไปอยู่เวียงเฝียงถักจะบิทุกซ์	ปราสะเช็ญชุก	และบ่ลอคภัย.
ภูมิก็กว่าอะมะพะระหทัย	ท่านสิรักใคร	สุนารี,
พอแฉเห็นปรากะณะฤคิจนี้	จึงจะมอบศรี	สุคาอร,
แฉดงกัสมเด็จพระปะระมะอักษ,	แล้วจะไค้นอน	ละถาณภัย.
อำลุลน่วยแฉอยฤติสุมะณีรับ	เชอญเถอะงามอรพ	สุมาลี.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระกาละทรคินมุนี จึงเป็นตัวละครสำคัญที่คอยช่วยเหลือนางมีพนาและช่วย
ให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล เช่น การมีญาณรู้เหตุการณ์ในอดีตและอนาคต
ช่วยให้ท่านช่วยเหลือนางมีพนาได้ทันกาล การมีวาจาศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ท่านให้พรให้
คอกกุหลาบมีอยู่โลกตลอดไป ทำให้เรื่องนี้ดำเนินเรื่องได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง
ตำนานของคอกกุหลาบ"

ศุภางค์

เป็นพวกรคนสนิทของท้าวชัยเสน มีความจงรักภักดีต่อท้าวชัยเสนยิ่งนัก เห็นได้จากการตามเสด็จท้าวชัยเสนไปทุกแห่ง เมื่อท้าวชัยเสนรักกับนางมัทนา ศุภางค์ก็ว่าจะต้องมีปัญหาเกิดขึ้น เพราะท้าวชัยเสนมิมีเหลือแล้ว แล้วยความจงรักต่อเจ้านาย ศุภางค์ก็ไม่ปรียากให้ใครรู้เรื่องเลย

เมื่อท้าวชัยเสนนำนางมัทนากลับเมือง ศุภางค์ก็เป็นผู้คอยดูแลไม่ให้บริวารของนางจัดหามาเข้าไปในบริเวณสวนหลวง เป็นเหตุให้นางกอมอร่าภีภรรยาของศุภางค์มาก จึงวางแผนกำจัดกระทั้งท้าวชัยเสนเข้าใจศุภางค์ผิดถึงกับสั่งประหาร ภรรยาของศุภางค์ตายเพราะนั้นท้าวรรณะแอบปล่อยไป แทนที่ศุภางค์จะโกรธแค้นท้าวชัยเสน กลับยอมไปสนามรบและต่อสู้หาศึกจนตัวตาย แสดงให้เห็นความกล้าหาญ ความจงรักภักดีที่มีต่อท้าวชัยเสนอย่างไม่เสื่อมคลาย

ศุภางค์มีเหตุผล และกล้าแสดงความคิดเห็นต่อท้าวชัยเสนหลงเชื่ออุบายของพราหมณ์วิหุร ท้าวชัยเสนให้ศุภางค์นำนางมัทนาไปประหาร แทนที่ศุภางค์จะทำตามกลับคิดค้านท้าวชัยเสน เพราะรู้ว่าแท้จริงแล้วท้าวชัยเสนยังรักนางมัทนาอยู่ แต่ทำไปเพราะอารมณ์ถึงหัวงแค้นเคือง แต่แทนที่ท้าวชัยเสนจะไ่คิด พระองค์กลับเข้าใจผิดยิ่งขึ้นว่า ศุภางค์กับนางมัทนารักกัน พระองค์จึงสั่งประหารศุภางค์ด้วย

ต่อมาเมื่อท้าวชัยเสนรู้ความจริงพระวงศ์ก็เสียใจมาก และให้นันทิวรรณะจัดงานศพให้ศุภางค์อย่างสมเกียรติ

นันทิวรรณะ

เป็นพวกรคนสนิทอีกคนหนึ่งของท้าวชัยเสน เป็นผู้ที่ท้าวชัยเสนให้นำตัวศุภางค์และนางมัทนาไปประหาร ด้วยความฉลาดและมีเหตุผลแทนที่นันทิวรรณะจะประหารบุคคลทั้งสอง กลับปล่อยไปเพราะเข้าใจดีว่าท้าวชัยเสนรักนางมัทนามาก แต่ที่พระองค์สั่งการ

ทุกอย่างควรวารมณฺเษนหันหันแล่น

ต่อมาท้าวชัยแสนรู้ความจริงจากพราหมณ์วิทูร พระองค์เสียใจมากถึงกับจะนำลายพระชนม์ชีพ เมื่อนั้นท้าวธรรมะบอกว่านางมัทเอยังไม่ตาย ท้าวชัยแสนก็ใจมาก แสดงให้เห็นว่า นันทิวรรณเป็นคนฉลาดเข้าใจชีวิต รู้จักวิเคราะห์เหตุการณ์อย่างถูกต้อง

นันทิวรรณมีความจงรักภักดีต่อท้าวชัยแสนมาก เห็นได้จากตอนเข้ายึดมือท้าวชัยแสนไว้ทันก่อนที่พระองค์จะแทงตัวตาย

ตอนหลังนันทิวรรณเป็นผู้จัดงานศพให้ศุภางค์ และได้ตามเสด็จไปรับนางมัทนา นันทิวรรณเป็นตัวละครที่ช่วยให้นางมัทนามีโอกาสรอดชีวิต และได้พบกับสุเทมณฺเษนจนนางต้องถูกสาปให้เป็นภูหลาวตลอดไป

นางปริยัมวตา

เป็นผู้ที่ท้าวชัยแสนองมารับใช้นางมัทนาในตำแหน่งสวนหลวงข้างพระราชวัง นางมีความจงรักภักดีต่อนางมัทนา เพราะนิยมคุณสมบัติของนางมัทนาที่ "ประเสริฐแท้และควรเคียด" พระองค์อุปสรรคชาย"

เหตุที่นางปริยัมวตาจงรักภักดีต่อนางมัทนาตัวเอง ทำให้นางจันทออกอุบายกำจัดนางปริยัมวตาด้วย นางถูกเนรเทศออกจากเมือง ครั้นนันทิวรรณมอบนางมัทนาให้โสมหัตถ์ นางปริยัมวตาก็ขอติดตามไปด้วย

เมื่อนางมัทนากลายเป็นคนภูหลาวไปต่อหน้าต่อตา นางปริยัมวตาได้วิ่งเข้าไปร้องไห้คร่ำครวญแสดงความอาลัยรัก นางเป็นผู้เล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับนางมัทนาให้ท้าวชัยแสนฟัง ท้าวชัยแสนเห็นความจงรักภักดีจึงรับนางกลับไปด้วย

นางจันทิ

เป็นราชธิดาของท้าวมคธ ไคอภิเชกกับท้าวชัยแสนเพราะเหตุผลทางการเมือง คังคากล่าวของท้าวชัยแสนว่า

. . .

มาเพื่อประพันธ์ไม่—

พระบิดาประสาธน์ให้

ตรึระหว่างประเทศสอง,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วยเหตุที่ไม่ใครรักใคร่ผูกพันกันมาก่อน ทำให้ท้าวชัยเสนไม่รักนางจันตี กลับนำ
นางมัทนามาอยู่กับพระองค์ ทำให้นางจันตีโกรธมาก นางมีลักษณะดังนี้

มีวาจามาตรีนุ ขอบุคประศกประชัน ตอนพบกับนางมัทนา นางพูดว่า

และหวังจะมาพบ

อร เอกะอำไพ,

ซึ่งองค์พระเวรภัย

กรุณาและพากลับ

จากในพนารัณ—

ยะกะซำก็มารับ

และเปล่งกระแสไฟฟ้า

ประจุกมอคมตี.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ท้าวชัยเสนไม่ยากใจยินวจาเล่ยคี่ของนางจันตี จึงชวนนางมัทนาเล่บงหอบไป
นางจันตีโกรธมาก จึงค่านางอร่าเป็นเชิงแกล้งกันไปถึงนางมัทนาว่า

ชะณาอะราลี

อืออะปรีอื่อักการ .

กระไรละเหิมหาญ

บมิดูสำนึกกลัว!

อือโสภณี

ตะประจอบสำออบนิ้ว,

แนะบึงนะเงาหัว

บมิดูระรู้ไหม ?

พระยาก็มีพล

และพะวงอือชาวไพร,

บมิดูระรู้ไหม

สิสุคามศรราช .

อือจะไซคน

จระยังชนะคนนาถ

และทูลคึกกาจ

ฤจะไทจะคุกกาย ?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เหตุนี้ท้าวชัยเสนจึงยังไม่ไปรคนาง

ด้วยเหตุที่เป็นลูกกษัตริย์ นางจึงไม่ยอมลงให้ใครง่าย ๆ เมื่อท้าวชัยเสนพานางมัทนาจากมาและแต่งตั้งเป็นมเหสี นางจึงที่ทนไม่ได้จึงต้องไปก่การวิวาท ครั้นไม่สำเร็จเพราะท้าวชัยเสนไม่ยอมฟัง นางจึงส่งข่าวไปบอกท้าวมคธให้ยกทัพมา ทั้งนี้เพราะบางทีคิดว่าคงจะทำให้ท้าวชัยเสนเกรงกลัว และยอมทำตามใจนาง เหตุนี้สงครามระหว่างสองเมืองจึงเกิดขึ้น เพราะนางจันทิที่ต้องการเป็นผู้ชนะ

นางจันทิไม่รู้จักเอาใจพระสวามี เห็นได้จากคำพูดที่นางโต้ตอบกับท้าวชัยเสน ล้วนเป็นคำพูดแตกคั่น ขมขู่ทั้งสิ้น

หากชาวระบือ ภาจากภารา ถึงพระบิดา
คงเสียหทัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นเหตุให้ท้าวชัยเสนกริ้วมากขึ้น

ความไม่ฉลาดในการเลือกสรรคำพูดเอาใจพระสวามี เห็นได้อีกตอน ท้าวชัยเสนเข้าใจนางมัทนากับกุฎกัณฐิ เมื่อพระองค์สั่งประหารบุคคลทั้งคู่ และสั่งลงโทษคนอื่น ๆ แล้ว ท้าวชัยเสนก็เสียใจมาก นางจันทิถือโอกาสเข้าไปปลอบประโลม แต่นางกลับพูดให้เห็นว่านางมีความสำคัญ ทำให้ท้าวชัยเสนเคียดแค้นมากขึ้น

เมื่อท้าวชัยเสนสั่งประหารนางมัทนา นางจันทิก็ปลอบประโลมท้าวชัยเสนว่า

คุณจะขอไป	ณสนามประยูรธำ;
เพราะอาจจะห้ามทัพ	วรราชบิดาชา,
ผู้ทรงพระโกรธา	เพราะว่าเข่าพระทัยนิค,
คิดว่าพระองค์กับ	คุณนั้นะหมางจิต ;
นิทรามพระทรงฤทธิ	และคุณหมางกัน ;
พระจอมมະกษราชผู้	จะระงับโรชพลัน,
แล้วมีพระลัมพิน	ก็จะมีประจุจเกลย.

โอกาสพิเศษนี้
ก็ฝ่าพระบาทเฉย

บมิควรจะทิ้งเลย,
ละก็งบบัตกิบ,
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังนั้นแทนที่ท้าวชัยเสนจะคลายความโศกเศร้า กลับกริ้วมากขึ้นจนถึงกับบอกว่า
จะนำเคียวท้าวหมคมมากำหนดนาง

นางจันที่เอาชนะนางมีพนาโดยไขว่เจ็ดเหลี่ยม กออุบายตามที่นางกอมอราลียุยง
จนท้าวชัยเสนเข้าใจศุภางค์กับนางมีพนาผิด

เมื่อท้าวชัยเสนรู้ความจริงทั้งหมด พระองค์จึงลงโทษโดยให้นางทูนเคียวท้าว
มคมออกจากเปื่องหัตถินาปุระกลับไปบ้านเมืองของนาง เพื่อเป็นการประจาน

นางจันที่เป็นตัวละครที่ทำให้นางมีพนาเหวี่ยงบาปกรรม และทำให้ตนเองพบความ
พินาศเช่นกัน

ท้าวหมคม

เป็นพระราชบิดาของนางจันที่ ชอบพอกับพระราชบิดาของท้าวชัยเสน ทั้งสองจึง
หมั่นหมายราชโอรสราชธิดากันไว้ เป็นเหตุให้ท้าวชัยเสนต้องอภิเษกกับนางจันที่ ท้าวหมคม
มีคุณสมบัติดังนี้

ท้าวหมคมรักลูกมาก พระองค์จึงเชื่อถูกยกทัพมาตีเมืองหัตถินาปุระ ตามที่นางจันที่
ส่งข่าวไปให้ทราบ ถ้าท้าวหมคมไม่รักลูกมากเกินไป พระองค์คงจะไข่เหตุลดแก้ไขปัญหา
ด้วยวิธีอื่น เช่น เดินทางนาไกลเกลี้ยให้เหตุผลกับท้าวชัยเสนให้สมกับเป็นผู้ใหญ่ แก่ท้าว
มคมกลับยกทัพมา และประสบความสำเร็จแน่ เมื่อท้าวชัยเสนทราบเรื่องทั้งหมดความมาจาก
ความกิดของนางจันที่ พระองค์จึงกริ้วมาก จนไม่อาจอภัยให้สองพ่อลูกได้ ดังความว่า

อันท้าวหมคมยก

พลกาะดิมร,

เพราะเชื้อฮิคารคเ

รณะปราศะธรรมา,

และไ้ปะราชิต

ชนะนี้ก็ตกมา

เปนตัวเชลยข้า
 ให้โหระหาฤกษ์
 จะทำพิธีศรี
 และปลงพระชนมท้าว
 รองเลือกขำระสร-
 เอาเคียรอะรีไส
 ชิดาและรับเอา
 และพูลกะบาดจาก
 สูแคนมคหไน
 อย่างวานรกก
 ก็แพ้ยัยตัว

บมิกวรจะปราณี.
 คีติงามและยามกี,
 วรคัมประณกรรม,
 มกะชาธิเบนทร์นั้น
 พะอุปัทน์พาทเรา;
 ณชลอมและให้เจ้า
 คีระแห่งมิดาไซร์,
 วรชานิฎไป
 นระเห็นและเปนตัว
 และขบถประทุษณ
 บมิไค้เจริญาน.
 พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางอร่าม

เป็นสาวใช้ของนางจันตี มีร่างกายพิการ ดังคำกล่าวเสียคสีของสุรางค์ว่า
 อันตัวนางไชร

พิการทั้งกายและจิต
 หลังค้อมค้อมกุกุก
 แขนเปี้ยวบเหมือนขรรคมดา,
 ตัวคคโคคคคโคค
 ใครๆ ยอมรู้ทั่ววัง;
 รูปชั่วตัวแสนน่าชัง
 ไม่รู้สำนึกตัวเลย

มนุษย์ชาบิก
 แฉงมูสา
 แฉวนางก็บัง

พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางกอมมีนิสัยชอบยุแหย่ตั้งก่ากล่าวขงศุภางค์และจากพฤติกรรมขงนางที่เข้าไป
 ในสวนหลวงเพื่อสืบเรื่องขงนางมีทนา กรันถูกศุภางค์ชักขวาง นางก็เคียดแค้นอาวาท-
 พยาบาท เมื่อเห็นว่นางจันทีโกรธแค้นนางมีทนา นางกอมก็เสนออุบายว่จันตนางมีทนา
 ขณะเดียวกันก็หาทางกำจัดศุภางค์ และนางปริยัมวะทาควย

นอกจากนี้นางยังมีว่จากาวรรวชมชู้ เห็นได้จากตอนนางพูดจาชมชู้พราหมณ์วิหุร
 ต่าง ๆ นานา จนพราหมณ์วิหุรต้องยอมทำตามอุบายที่นางวางไว้

แผนการกำจัดนางมีทนาเกิดจากความเจ้าเล่ห์เพทุบายขงนางกอมราดีทั้งดั้น
 นางเป็นผู้กำหนดว่ นางจันที พราหมณ์วิหุร และนางเกศินีจะพูทหรือแสดงตัวตอนใดบ้าง
 เมื่อความจริงถูกเปิดเผยขึ้น นางจึงได้รับผลกรรม โดยถูก

เขียนเสียเถอะสามบก

และกั้สกะละศมน์,

และตัดจุมกกรรม,

นิระเทศะมันไป

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางเกศินี

เป็นสาวใช้ขงนางจันที เป็นผู้ทีนางกอมกำหนดให้ร่วมกระทำแผนการกับพราหมณ์
 วิหุร นางเกศินีมีความจงรักภักดีต่อเจ้านายขงตน จึงยอมทำตามทุกอย่างตามทีนายสั่ง โดยไม่
 คำนึงว่สิ่งนั้นผิดและก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นหรือไม่ นางเกศินีกล่าวปรักร่ำนางปริยัมวะ-
 ทาว่เป็นผู้ให้นางไปตามพราหมณ์วิหุรมาทำเสน่ห์ นางตอบคำถามขงนันทิวรรณะด้วย
 น้ำเสียงทีหนักแน่นมั่นคง โดยกล่าวปรักร่ำนางมีทนาตลอดเวลา จนทำให้ท้าวชัยเสนหลง
 เชื้อ และสั่งประหารนางมีทนากับศุภางค์

นางเกศินีได้รับโทษเพียงถูกจำคุก 3 ปี ในฐานะผู้สมรู้ร่วมคิดไปตามพราหมณ์
 วิหุรมาให้นางมีทนา ทั้ง ๆ ทีนางควรจะได้รับโทษมากกว่านี้ เพราะการกระทำขงนาง
 ทำให้นางมีทนาและศุภางค์ได้รับโทษประหาร

พราหมณ์วิทูร

เป็นชาวมกษ แต่เข้ามาอยู่ในเมืองหัตถีนาปุระ จึงถูกนางจันตีซึ่งร้องแกล้งขู่มึงค์บให้ทำอุบายกลั่นแกล้งนางมัทนา ทั้ง ๆ ที่พราหมณ์ไม่เต็มใจ เพราะกลัวจะได้รับโทษจากท้าวชัยเสน แต่เมื่อถูกนางจอมอราลีขู่เชียว พราหมณ์วิทูรก็ยอมทำตามอุบายที่นางจอมวางไว้ เมื่อท้าวชัยเสนหลงเชื่อ พราหมณ์วิทูรก็ได้รับโทษเพียงถูกนำตัวไปประจาน และเนรเทศออกจากเมือง

ด้วยความสำนึกผิดและเกรงกลัวความผิด พราหมณ์วิทูรขอเข้าเฝ้าท้าวชัยเสนชี้แจงความจริงทุกอย่างให้พระองค์ทราบ การสารภาพผิดของพราหมณ์วิทูรนี้เองทำให้พราหมณ์ได้รับอภัยโทษจากท้าวชัยเสน และผู้ก็าร้ายวริง ๆ ก็ได้รับโทษไปต่าง ๆ กัน

โสมทัต

เป็นหัวหน้าศิษย์ของพระกาละนรคิณมุณี เป็นผู้ที่เข้มงวดเด็ดขาด คอยแนะนำตักเตือน นาคกับสุนัขขี้บ่ที่ขอมพูกตลกคะนองของพระมุณี โสมทัตเป็นคนรู้จักเหตุผล เข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดี เห็นได้จากคำปริกษาระหว่างโสมทัตกับสุภางค์ เมื่อทราบว่ากุหลาบมัทนาถูกลายร่างเป็นนก โสมทัตมักเป็นผู้นำเรื่องราวต่าง ๆ ไปแจ้งให้พระมุณีทราบ โสมทัตจึงเป็นผู้ที่พระมุณีเชื่อใจและไว้วางใจ เมื่อนางมัทนาถูกสิ่งประหลาด พระมุณีก็ให้โสมทัตไปขอรับตัวนางกลับคืนมา

โสมทัตจึงมีลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นหัวหน้าศิษย์ และมีบทบาทช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล

ศุน, นาค

เป็นลูกศิษย์ของพระมุณี มีนิสัยตลกคะนอง เห็นได้จากบทสนทนาของกันทั้งสอง ตอนตามหากินหอมไปจนพบคอกกุหลาบ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นคนช่างสังเกต เห็นได้

จากตอนตั้งเกกรูวาทนุกุความน่ายไป! ทำให้ทั้งสองตกใจกลัวความผิดจึงลี้หนีไปอยู่กับกองทหารของท้าวชัยเสน

บุคคลทั้งสองมีบทบาทเพื่อช่วยสร้างบรรยากาศสดชื่นสนุกสนาน และช่วยให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผลว่าพระมุนีต้องมีลูกศิษย์มากกว่า 1 คน

จิกระเสน

เป็นเทพวิรารของสุเทพณ์ มีความรักที่ต่อสุเทพณ์มาก จึงพยายามจัดให้คนขรพ์และนางอัปสรมารายรำถวายเพื่อให้สุเทพณ์คลายเศร้าและมีความสุข แม้สุเทพณ์จะไม่พอใจและตำหนิ จิกระเสนก็ไม่ขุ่นเคืองกลับบอกจาลอนหวานปลอบใจพระองค์

จิกระรด

เป็นเทพวิรารของสุเทพณ์ มีความพากเพียรมาก เห็นจากการที่จิกระรดไปวาดภาพนางงามจากที่ต่าง ๆ มาให้สุเทพณ์ชมเพื่อคลายความเศร้า และดึงความสนใจของสุเทพณ์ไปที่หญิงอื่น แต่สุเทพณ์กลับเห็นว่าไม่มีหญิงใดงามเท่านางมัทนา ความพยายามของจิกระรดจึงไม่ได้ผล

จิกระรดมีความฉลาด และกล้าตัดสินใจ เห็นได้จากการนำ "มายาวิน" ผู้มีความสามารถสะกดจิตคนได้ มาเฝ้าสุเทพณ์ เพื่อหานางทำให้สุเทพณ์พอใจ

การกระทำดังกล่าวนี้ยังแสดงให้เห็นว่าจิกระรด จงรักภักดีและปรารถนาจะให้สุเทพณ์มีความสุข

มายาวิน

เป็นวิยาธรที่สามารถสะกดจิตคนได้ สุเทพณ์จึงขอร้องให้ช่วยสะกดจิตนางมัทนาให้มาพบพระองค์ แม้มายาวินจะทำตามความประสงค์ของสุเทพณ์ แต่เขาก็กลัวถูกความจริง

ให้ทราบว่า พระองค์อาจจะผิดหวังเพราะกรรมเก่าที่สุเทพณ์เคยทำร่วมกับนางมัทนาเป็นเครื่องชักขวาง

เมื่อเรียกนางมัทนามาพบแล้ว สุเทพณ์ไม่พอใจคำตอบของนางมัทนา พระองค์ก็ขอให้มายาวินช่วยเหลืออีก มายาวินก็พูดความจริงให้สุเทพณ์ทราบว่า เขาสามารถสะกดจิตได้ แต่ไม่สามารถบังคับให้ใครเปลี่ยนใจไปจากเดิมได้

สุเทพณ์โกรธนางมัทนามากจึงสาปนางให้ลงไปในกรรมในโลกลมนุษย์ นางมัทนาขอเกิดเป็นมาลีที่มีกลิ่นหอม มายาวินก็แนะนำ "กอกกุดจาว" ให้สุเทพณ์ทราบ ถึงความ

เพาะ : อันไม่งามสรรพ มีลักษณะกองกับ

พระองค์คำรัสนั้นมี

โน้นนั้นทะโนนยานศรี,

องค์พระพี่

ธไปรดเป็นยอดมาลา.

เห็นมีแต่ในพ่ากฟ้า,

ในแดนกนหา

ไม้นี้ใด! ใดแห่งไหน

และ

ไม้เรียกกะกาฤ-

ชะกะสีอรุณแสง

ปานแกมแกล้มแดง

กรูณียามอาย ;

คอกใหญ่และเกสร

สุคนธะมากมาย,

อยู่พนบวางวาย

มธุรสจรไกล ;

อีกทั้งสะพรั่งหนาม

ดูจะเข็มประคับไว้

ฝั่งเขียวลิบในไขว

บมิใครจะทางเห็น .

อันฤๅชะกาหอม

บริโภครอยเพลิน,

รสหวานฉิวานเชอญ

บรรลิมเพราะเลิครส ;

กินแล้วระงับตรี
ก็อมและคิด
อีกทั้งเจริญภา-
ยในในสุราพลัน

พิชชะโทะพะยายหมค,
หุชะเสนพะเลียมสรพ ;
บะคุณภิริมยันันท์,
และระงับพยาชี.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
สู่เพศจึงสาบนางมัทมาให้ งมาเกิดเป็นดอกไม้ที่มีลักษณะตามที่มายาวินบรรยาย
มายาวินจึงมีบทบาทช่วยให้นางมัทมาได้งมาเกิดเป็นดอกไม้ที่ปักดินหอม สีสวย
ชื่อว่า กุพูชะกะ หรือ กุหลาบ นี้เอง

จะเห็นว่าตัวละครทั้งหมดที่กล่าวมา แม้จะมีบทบาทแตกต่างกัน แต่ทุกตัวก็มี
ความสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง เช่น บทบาทของมายาวินมีส่วนให้นางมัทมากลายเป็นต้น
กุหลาบ บทบาทของนางเกศินีช่วยให้ท้าวชัยเสนหลงเชื่ออุบายของนางจึงเริ่มมากขึ้นเป็นต้น
ตัวละครบางตัวมีความสามารถเกินมนุษย์ เช่น มีฤทธิ์สาปแช่งผู้อื่น สะกดจิต และจ้องรู้
อดีต เหล่านี้ ก็ไม่ใช่สิ่งที่ไม่สมเหตุผล เพราะเรื่องมัทนะพาธาเป็นตำนานของดอกไม้
กุหลาบ เป็นเรื่องของมนุษย์ที่คงคำสาปจนกลายเป็นต้นกุหลาบ ดังนั้นเรื่องของฤทธิ์เดช
เวทมนตร์คาถาจึงต้องมี เพื่อช่วยให้เหตุการณ์ดำเนินไปตามโครงเรื่อง

5. บทสนทนา (Dialogue)

บทสนทนาของตัวละคร ช่วยให้เรื่องสมจริงมากขึ้น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็น
ลักษณะนิสัยและอารมณ์ของตัวละคร และช่วยให้เหตุการณ์ดำเนินไปตามขั้นตอน

บทสนทนาที่แสดงลักษณะนิสัยและอารมณ์ของตัวละคร

เมื่อตัวละครหลายตัวมีบทบาทร่วมกัน บทสนทนาจะช่วยให้เห็นลักษณะนิสัยใจคอ
และอารมณ์ของตัวละครได้เป็นอย่างดี ดังเช่น

ราชาชนไฟเพราะอ่อนหวาน แสดงความฉลาดในการเลือกใช้กาพูดที่จะทำให้ผู้หญิง
ส่งสารเห็นความรักที่มองท้าวชัยเสน จากบทสนทนาของท้าวชัยเสนกับนางมีหนาวา

อ้าโถมมะทะนา

ข้าฤาจะคิดหลอน

ขึ้นจิตตะสกับ

ทราบบาญะมาลย์

พอเห็นวรหัตถ์

บัดนั้นฤก็มี

เหมือนโถมคะรุณี

ดวงใจคนุคราห์

แต่ฝันก็อนงก

กำดวงฤติใน

หากนางขมิชอบ

ข้านี้ก็จะคล-

ขอไหวพิคา

อย่าเพอสละรอน

ถึงหลอนจะมีรัก

ให้ยอมคนผู้มี

จนกว่าจะประวัค-

แล้วยกฤติให้

อ้าโถมมะทะนา

ใจพี่ละก็ความ

แต่หากมะทะนา

เหมือนตกอะวีจี

บริสุทธิมังกร,

เพราะสคิมวจิตหวาน ?

มธุรสเกียบาน,

กรุณาข้านี้.

วิธาวะรางคี,

ฤติทวมสิเนหา ;

นะแหละยื่นสุหัตถ์มา

และกระดิ่งหทัยไว้ ;

นะสิยังบคินให้,

วรหัตถ์ถะแนนกรัน.

และจะคั่นหะทัยนั้น,

ยะพิราปพิไรวอน

กรุณาจะบุญกอน,

ระกิริราญสุไมกรี.

ก็จะชอกะโถมศรี

ฤติรักพะสุไป.

นะจิจิตตะหลอนไซ

คนุญนยาบาม.

อิวะหลอนจะยอมคาม

สุชะพีจะบุญพี ;

บนิรักก็พีนี้

ทุชะทวมบรูวาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาที่ห้าให้เห็นว่าท้าวชัยเสนไม่โปรดพระนางจันตี มีหลายตอนเช่น

กระไรนะแตกคัน	และประชดระจันตี
นางเป็นมะเหสี	ละก็ถวจะอยู่วัง .
ไมถวจะควนมา	และอุวหะเสียงคัง,
ตุก็อจะมีหวัง	สุประโยชน์ฐานใด ?
ก็ตามประเพณี	พระบิดาประสาทให้
มาเพื่อประพันธไม-	ตุริระเวางประเทศสอง,
แล้วฉันก็ตั้งใจ	ทนายางและยกยอง,
ก็ถจะคูครอง	มมิเวิดบิร้างกัน .

และ

ฉันฟังจะกลบจาก	วมะเชตตะใหม่ ๆ
จะเข้าวังใน	ก็จะอักอุราแท้.
	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาที่ห้าให้เห็นว่าท้าวชัยเสนกำลังมีอารมณ์โกรธแค้น

เหมนางจันตี	พุกจากรา	แสนจะหยาบคาย
เชดเป็นชีกา	ราชาวาสาย	โฉนปากร้าย
ราวแมกปลา ?		

และ

เชอก็มีศักดิ์	โงพุกหยานนัก	ปะนางจันตี ?
ควรยังถ้อมัน	ฉันเป็นสามี,	และไมควรที่
กล่าวถอยหยามซา.		
ฉันขอบอกให้	เชอจงเข้าใจ	ว่ามะทะนา,
ก็เม็นนารี่	ศรีสุชาดา	ไมหยอบไมกว่า
ลูกทาวมคช .		

หลอนควรวเป็นภู	เคียงกั้วฉั้วอยู่	ฉมคักคี่ลสมยศ ;
เชออย่าพุดมาก	ไม่อย่ากั้วงพจน์,	ถึงท้าวผกข
จะไม่พอใจ,		
ใช้วากั้วฉั้ว	จะปิกประหวั่น	พริ่นจิตเมื่อไร ;
ถึงจะพิโรธ	โกรชกั้วโกระเม	กั้วฉั้วมิไค
เป็นข้าขอบขัณฑ		

และ

ชะเงงละจันที	ชะชะมีอุบายกรบ ,
เตรียมเพื่อจะคัดรบ	ระกะวจะน้ามทัพ .
การศึกก็เชอถอ	ขณะนี้วะชอกัม,
ฉฉฉฉฉฉฉฉ	กั้วจะอวควะยอมแพ .

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำพูดที่ทำให้เห็นว่าท้าวชัยเสนโกรชนางมีพนาและศุภางค์ ฉฉฉฉฉฉฉฉของภาพย
สุรางคฆางค์ (28) ที่มีวรระกะ 4 คำ ทำให้ชอความมีฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉฉฉฉฉฉฉฉที่มีความ
โกรชอย่างรุนแรงจนพุดไม่โกรไค

อูเหมศุภางค์	คั้วมึงนี้ช่าง	เจรจาสาไถย,
ยิงพุดยิงนั้ว	เชากั้วร่าไป	มึงจะอยู่โย
หนักปั๊ฟ		
เหวยนั้วทวรฉฉ	จับศุภางค์มัด	เอาไปพันที,
แล้วฉฉฉฉ	มรรคัยกั้วนี้	กณคคฉฉฉฉ
มิกวรอยูนาน		
ส่วนมะทะนา	กั้วหังการ	ริเริ่มเหิมหาญ,
ฉฉฉฉฉฉ	ค่อไปไม่แน	กั้วฉฉฉฉ
ประหารกั้วตาย		

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทนำของท้าวชัยเสน ทำให้เห็นอารมณ์โศกเศร้ารันทด เว้าแค้น อักอั้นใจ
ด้วยลักษณะฉันทลักษณ์ของกัณฑ์ (21) ที่มีจำนวนคำสุกติด ๆ กันถึง 6 คำ เช่น
"จะจะนะประคุดจะ" ทำให้ถ้อยคำที่เปล่งออกมาทวนซ้ำ กล่าวนำไม่เต็มเสียง เหมือนคนเสียใจ
แค้นใจอย่างรุนแรงจนพูดไม่ใคร่ได้

ทั้งกำหม่อมเจ้าวิรุณแจ่ม

ที่อุราแยง

โอ้แหวนาริฉัญไกร,

โดยมิทันได้

จับผู้เป็นนิการา-

ออกอุบายพา

โดยความหึงส์หนักเพราะรักกรัน

พลึงประหนึ่งกำกับ

สุดแสนทั้งแค้นฤดีว่า

นอกเค็ดข้า

บัดนี้ปรากฏภูมิโค

ข้าจะอยู่ไย

จะจะนะประคุดจะแพง

กระทั้งใจ !

ทูลประประพะทะหะทัย

คะนึ่งว่า

ชะมะกะชะแทะจะกะล่า

ละแวนนั้น ;

คะติประทะทะพะพลัน

กระทมา,

ปิยะวะหะพะทะนา

กัณธิ์ใหญ่ .

สุปิยะชีวะประจักษ์

ณโลกนี้ !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาทำให้เห็นนิสัยของนางจันทิ เช่น การเป็นคนชอบพูดจาเสียดสีแฉกคัน
จากถวามว่า

จะอัคอุราจริง

รูปทองจะหมองแเค

ละเพราะจำจะทิ้งแม่

เพราะวิโยกก็เหลือทน !

และ

คณูกรูว่า

เหตุวานะวีรทัศน์

พระสิโปรคนะเนนชัก,

บมิมิจะชักขึ้น !

หญิงเฝ้าพระหน้ตัว

ณนั้นขั้คขึ้น

คะนูลีเป็นลูก

ถ้อยกับรูจัก

ที่เฝ้าจะรู้เฝ้า-

ละก็ด้วยรักยืน,

และประจบลิ้นรัก ;

วร-ราษะทรงศักดิ์,

จะประจบประแจงดี,

วสุดาพระโยคี :

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาที่ช่วยให้เห็นนิสัยและจิตใจอันมีตรึงแน่นของนางมัทนาที่มีต่อท้าวชัยเด

โคจะทิ้งกะมลละกว่า

พระสามิที่

เฝ้าเวรภะระณะศรี

ณเภศกกล .

ซาก็ขออะมระฤทธิ

มระลิตินน,

ช่วยประสาทะสุขะคล

หทัยนัต

แห่งพระวีระชยะเสน

มเรนทะรัตน,

ให้พระจากนะคะระหัส-

ตินาและมา

รับคุณวระณชัย,

ณนั้นและข้า

โศกและสางและมะทะนา

จะแปรมนชัย :

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาที่ทำให้เห็นความโกรธของอุเทณเมื่อนางมัทนาไม่รับรัก เห็นได้ชัดจาก

จำนวนคำกรุลูกในกมลณันต์ที่สลับกันดังนี้ * เสียงลูที่หวานสั้น

ทำให้ถ้อยคำที่เปล่งออกมาหวานสั้น แสดงถึงความโกรธจนพูดเร็ว

อุเทณ :

มะทะนาชะเจ้าเล่ห์

ชีวิช่วงว่านรรจา,

คะละคำอุวาทา

ถูกระบิดกระบวนความ.

* ลูเสียงเบา ,

ครุ เสียงหนัก

คนุถามก็เจ้าไสร

วนิดาพยายาม

ก็และเจ้ามิเต็มจิต

นิเวให้นองคาวล

บมิตอบค้ำถาม,

กะละเลนสำนวนลวด.

จะสกับคนุชวน,

ชปะหลอนหงใจ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาที่ทำให้เห็นความเห็นแก่ตัวไม่นึกถึงใจคนอื่นของสุพรรณ

ข้าจะกล่าวว่าจะนะจ๊ะ

ละนะครั้งนี้ ;

คือคินางจะบมิมี

มะนะรักไสร,

ข้าจะมีฤทธิประนอม

จะยอมให้

หลอนนะรักบุษะโค

นะถอยาคิด

เพื่อกุญจะบมิสม

อภิรมจิต,

จักมียอมบุษะชิต

มะทะนาแล้ว.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การใช้พยัญวาทฉันท (12) ซึ่งมีลักษณะฉันทฉันทดังนี้

~ ~ ~ ~ ~

จะเห็นว่าจำนวนคำลหุมีมากกว่าคำครุ เมื่ออ่านข้อความนี้จึงมีลักษณะเหมือนเสียงคนเปล่งถ้อยคำปนมากับเสียงสะอึกสะอื้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้รำพันนั้นเสียใจและเจ็บช้ำอย่างหนัก ตอนนี้เป็นบทรำพันของนางปริยัมวาทา เมื่อเห็นนางมัทนากลายเป็นคนถูกลาไปต่อหน้านาง

ทุชะอะโทพระมะทะนา

พระมาตุวร,

พระจะมะลายพระชีวะจร

พระแม่โฉน

บมิคำรัสจะนะชวน

พระควนกระไล,

พระมละหิงคะนุโพโร
พระวรคุณคุณะกรอง
คณุนี้อจะมีศีล-
กัณเฐระฐณกคิชา
ฤจะมีตามพระวรมา
พระปิยะเทวีจระไป
ณิจะจะตามบุคละบาท
จะศิริระตามบะทะคำเนิร
และประคิบัติประคจะอย่าง
ชะชะพระมัจจุฤกระไร
ก็คณุนี้อิมิประหาร,
ทุชะระหมกะมละเปลี่ยว
กับประสพสุชะณแด,
พระปิยะมาตุจระกัน
คณจะขอจะริจะไป

พิลาปะอะนันต์ ;
และป่องและกัน,
ยะเศร่าอุรา .
ปริยัมวะทา
ตุวายจิวัตม์ ?
ก็ใจจะขาด ;
มิชัคและขวาง
บเห็นบทาง
อคิทะกาล.
หทัยพาล,
ประหารพระแม่...
จะเหลี่ยวจะแล
จะฟุ้งใคร?
ณสรระโค
ณกาละนี้
พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทสนทนาที่ช่วยในการดำเนินเรื่อง

คำพูดโต้ตอบของตัวละครช่วยให้ผู้อ่านรู้และคาดได้ว่าเรื่องจะดำเนินต่อไปเช่นไร
คำสาปของสุเทพณ์ทำให้รวานางมีพันธะต้องใคร่จึกความรัก และต้องทุกข์ระทมเพราะ
ความรัก

ภูสาปมีพันธางคราญ
ไปจากสุราลัยเล็ก,

ให้จุติยาน

ดูแคนมนุและเกิด
อันเรียกว่ากฤษณะกะ,

เป็นมาลีเลิศ

. าลา

เมื่อนั้นนิว่าอโรไทย
เราจึงจะคงโทษทัณฑ์

กล่าววอนเราไซ้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
คำรำพึงของพระมุนีเมื่อท่านเขมนตา ทำให้รู้นางมัทนาจะต้องพบทั้งโชคดีและ
ร้าย ถึงความว

อะมีเหตุอะไรหนอ
เพราะว่าเนตรช้ายชวา

จะบังเกิดอุบิหฺมา,
เขมนอยู่จะเป็นนาง.

. าลา

บรูที่หยาบแ
ถวารายและนวลนา-

จะมีโชคและลาภ,
วิจักต้องกำสรวดคล้าย.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อท้าวชัยเสนสนใจนางมัทนาให้ทหารปลุกพลับพลาใกล้อาศรมพระมุนี เพื่อจะ
ได้พบนางอีก ตอนนี้ศุภางค์ไกรำพึงกับตนเอง ทำให้รู้อานรว่า จะต้องมีโอกาสอย่างที่จะ
ทำให้นางมัทนาต้องประสบปัญหา ถ้านางตกลงใจรักท้าวชัยเสน

นึกน่านาถจิต
นึกแล้วจะหรามวัย
นึกเจ้าก็สงสาร
นึกถึงจะตองหนัก

ก็จะคิดประการใด ?
ถูกควรกะทรงศักดิ์
วนิคาญพาพัคตร์,
อุระแฉะนงคราญ !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อท้าวชัยเสนพานางมัทนากลับเมือง นางจันทิรุชาว ออกมาตัดพ้อเสียคลี ประชก-
 ประชันท้าวชัยเสนและนางมัทนา ทำให้ยูอานคาดไควว่า นางจันท์จะต้องก่อการไม่ดี ซึ่งจะมี
 ผลร้ายแก่มัทนาเป็นแน่ ดังความว่า

. . .	อิ้อปรี้ออิ้อตัวการ.
กระไรละเหมินหาญ	บมิรู้สำนึกตัว ;
อิ้อโสภีดี	ตะประจบส่าออยผิว,
เน่มีงนะเงาหัว	บมิมีละรู้ไหม ?
พระผัวก็มีวหลง	และพะวงอิ้อขาวไพร,
บนิจะกูไชร	สิสุคามกษราช.
นิญจะไซคน	จรับยังชะนกกนถ
และพูดคลีกา	อะไ้จะดูกาย ?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าบทสนทนา รวมทั้งบทรำพึงรำพันของตัวละครนั้น
 มีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่อง ช่วยให้เห็นนิสัยของตัวละคร ทำให้ตัวละครมีลักษณะสมจริง
 และทำให้ยูอานรู้ไควว่าจะเกิดเหตุเช่นไรต่อไป

6. ฉาก (Setting)

ได้บรรยายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนบรรยากาศที่ช่วย
 เสริมให้เห็นลักษณะตัวละคร และช่วยให้เนื้อเรื่องเด่นชัดสมจริง ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้
 แจ่มแจ้งและรวดเร็วขึ้น ทั้งยังช่วยให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างเหมาะสม

ฉากในบทละครเรื่องมัทนะพาธา ใช้สถานที่เพียง 7 แห่งด้วยกันคือ

1. ฉากบนสวรรค์ วิมานของสุเทพณ์เทพบุตร
2. ฉากในกลางหิมะวัน

3. ฉากทางเดินในดง
4. ฉากอากรรมของพระกาละทรภีในเชิง่ายูกกลางดิมะวัน
5. ฉากในส่วนหลวงช้างพระราชวัง, ในกรุงหัสติ นปุระ
6. ฉากริมรั้วภายในหลวง ตำบลดุรุเกษตร
7. ฉากพลับพลาในภายในหลวงที่ตำบลดุรุเกษตร

เนื่องจากบทละครเรื่องมัทนะพาธาเป็นบทละครพูดคำฉันท์ และใช้แสดงบนเวทีจริง ๆ ดังนั้นการบรรยายฉากจึงบรรยายด้วยถ้อยคำเรียงร้อยแล้ว เพื่อว่าเวลานำไปแสดงจะได้จัดฉากได้ถูกต้องตามที่ผู้แต่งต้องการ เช่น

ฉากบนสวรรค์, ลานหน้ามุขเคี้ยวมานของสุเทพณ์เทพบุตร มีดังนี้

สุเทพณ์เทพบุตร, เอกเขนกอยู่บนเตียงที่บนมุขเคี้ยว, มีบางอัปสรอยู่งานพักคน 1 ; จิตรระเด่นนั่งอยู่บนมุขเคี้ยว, และมีบริวารของสุเทพณ์นั่งรายเป็นแถวทั้งสองข้างเวที, กลางเวทีมีพวกคนบรรพชา 1, ถือช่อดอกไม้ทั้ง 2 มือทุกคน. พิศพาทย์ทำเพลงโหมโรงจนถึงเวลาควรจะเปิดม่าน, จึงทำเพลงเหาะ, พอเปิดม่าน, พวกคนบรรพชาก็เริ่มร้องและร่ายอย่างแบบรำโคม, คนตรีเล่นกล่อเสียงไปตลอด, ไม่ต้องรับ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากตอนมายาวินทำพิธีสะกดจิตนางมัทนา

ณ ใสน้ำเครื่องทำพิธีออกมา, คือบายศรี 1, หัวหมู, เป็ด, ไก่, มะพร้าวอ่อน, ธูปเทียนสำหรับจุดไฟ, และเทียนระนวนจุดไฟพร้อม ; ของเหล่านี้เอาไปตั้งตรงหน้ามายาวิน, และมีคนเอาหูกามาทอดแล้วเอาหนังกวางปูบนหน้ากามาบนอาสนะ มายาวินขึ้นนั่งขัดสมาธิบนอาสนะ, จุดไฟใบธูป, . . .

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากสุเทพณ์สาปนางมัทนานั้น

โศกพาทย์ทำเพลงลูกพาทย์ สุเทพณ์แผลงฤทธิ์, ฟังแลบแวบวาทตลอดเพลง พอถึงรั้วท้าย มัทนาร้องกรีกและคมกกับขึ้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากในกลางหิมะวัน

เป็นลานหญ้าอยู่ในต้นไม้ใหญ่งาม ๆ ที่เรียงกลางแห่งค่านหลังของเวที มี ต้นกุหลาบอยู่ต้น 1, ซึ่งมีดอกแฉกออกเดี่ยว เป็นดอกใหญ่, สีชมพูแก่. นอกจาก ต้นกุหลาบมีต้นไม้ดอกกลายอื่นอีกบ้างก็ได้, และตามต้นไม้ก็กล้วยไม้กำลังออก ดอกสีขาวอยู่หลายช่อ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากทางเคิร์ในกอง

ใช้เปนม่านม้วนหึงระหว่างหลืบ, เขียนเป็นภาพต้นไม้และกอหนาม.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากลานหน้าอาศรมของพระกาละทรรคิน

ค่านหลังเวทีเป็นบุษหน้าแห่งอาศรม, ซึ่งเป็นเรือนเครื่องไม้หลังคามุงแฝก, มีบรรได 3 ขั้นขึ้นจากพื้นดินไปสู่ระเบียง, และจากระเบียงมีประตูเข้าไปใน พระอาศรม. สองข้างเวทีเป็นหลืบสวน. มีต้นไม้ใหญ่อยู่ต้น 1 ขอนไปข้างขวา แห่งเวที, และใต้ต้นไม้นี้มีแท่นศิลาอ่อน, มีที่นั่งวางปูลาด. พระกาละทรรคิน นั่งอยู่บนแท่นนี้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากลานหน้าอาศรมของพระกาละทรรคินเวลากลางคืน

คือฉากเดียวกันกับตอนที่ 3 แห่งองก์ที่ 2 นั้นเอง แต่ที่นั่งวางที่ปูบนแท่น ศิลาใต้ต้นไม้ นั้นเก็บไปเสีย ; และสมมติว่าเป็นกลางคืน, มีแสงเดือนหงายแจ่ม อย่างในวันเพ็ญ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

และมีการบรรยายเพิ่มเติมว่า

ท้าวชัยเสนเลี้ยงเข้าไปแฝงอยู่หลังกอไม้ข้างซ้าย มีทนายเคิร์ออกมาจาก อาศรม และมายืนหึงเสาระเบียง, มองดูวงเวียน.

และทวนท้าวชัยแสนสนทนากับนางมัทนาจนรุ่งเช้า มีการบรรยายฉากดังนี้
 บัดนี้สมมติว่าเริ่มจะรุ่ง ฉะนั้นให้มีแสงแดดขึ้นทองฟ้า แล้วค่อย ๆ เปิดไฟ
 ขาวมากขึ้นทีละน้อย ๆ ระยะเวลาที่สองกมพุกกัน . . .

และ

บัดนี้สว่างแจ้งแล้ว เวทีว่างอยู่สักครู 1. เสียงโก่งกังและนกร้องในโรง
 แล้วมีพวกบริวารของพระกาละธรสินออกมากวาดลานหน้าอาศรม, สุนเป็นญ
 ก่ากับพวกทำงานอีกสักครู 1. นาคจึงออกจากทางหลืบขวา, หน้าตาตื่น.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากวิวาทระหว่างท้าวชัยแสนกับนางมัทนา

โสมติดกับพวกศิษย์ออกมาเตรียมการพิธี, คือบางคนเอาหญ้าคามาโรยบน
 แทนศิลา แล้วเอาหนังสือวางปูทับอีกที 1 ; บางคนยกแผ่นกฐนออกมาตั้งตรงหน้า
 แทนศิลา, เอาโถน้ำมันเนยและธูปธูปมาวางบนแทนศิลา, และขนเชื้อเพลิงมากอง
 ไว้พร้อมข้างแทนกฐน ; บางคนยกเครื่องสังเวद्यเทวา, สิ่งสำหรับบริคน้ำ, และ
 แป้งเจิมมาตั้ง ระหว่างที่เตรียมการนี้, พระกาละธรสินเรียกท้าวชัยแสนกับ
 มัทนาขึ้นไปสนทนากันเบา ๆ ที่บนระเบียงอาศรม, เพื่อให้โอกาสให้พวกที่จัด
 เตรียมพิธีได้พุกกันตามควร. เมื่อจัดของต่าง ๆ ครบแล้ว, พวกศิษย์ยกตั้ง 2
 อันมาตั้งตรงหน้าแทนกฐน, และโสมะติดเรียกนักสวด 4 คน กับคนเป่าสังข์ 2
 คนมาคอยไว้ ฝ่ายศุภางค์บัดนี้ก็นำนายทหารและบริวารของท้าวชัยแสนออกจาก
 หลืบซ้าย, นั่งเรียงรายทางคานซ้ายแห่งเวที . . .

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากสวนหลวงสร้างพระราชวัง, ในกรุงรัตนโกสินทร์

จากแปลนสวนดอกไม้, มีต้นไม้ร่มรื่น, และไม้ดอกปลูกเรียงรายไว้อย่าง
 เรียบร้อย, ด้านหลังมีศาลา, มีเตียงสำหรับนั่งเล่น ในตอนนี้เป็นเวลากลางวัน.

และ

เมื่อเวรยามเช้าชาวสวนคน 1 กวาดใบไม้ในสวน, ลักกุ 1, อร่าสีนางค่อม,
ถือกระเช้าออกทางซ้าย, และจะไปเก็บดอกไม้ที่เห็น 1, แต่ชาวสวนยกมือห้ามไว้.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากริมรั้วค่ายหลวง, ค่ายลกุเกสร

ใจเปรมบานม่วนถึงระหว่างตลับ, เขียนเป็นภาพรั้วค่ายระเนียบ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากสวนหลวงข้างพระราชวัง, ในกรุงหัสตินาปุระ

ฉากเหมือนตอนที่ 1 แห่งองค์นี้เอง แต่ในตอนนี้เป็นเวลากลางคืน

และ

พระนางจันที่นั่งอยู่บนเตียงบนศาลา; อร่าสีนั่งที่ระเบียงศาลา, และพราหมณ์
วิหฺรนั่งกับพื้นตรงหน้าศาลา. ที่ตรงกลางมีพุ่มไม้ประดับไฟขึ้นโถงง่าย ๆ.

และ

วิหฺรลุกไปจัดการจุดกองไฟ, และนั่งขัดสมาธิ ประนมมือ, เอาข้อมวางไว้
ข้างตัว.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากพลับพลาในค่ายหลวงที่ค่ายลกุเกสร

ฉากเป็นห้องประทับที่ข้างในพลับพลา, ซึ่งมีม่านทองกันแดดหน้าต่างด้านขวา
และด้านซ้าย ; ด้านหลังมีม่านรวมผูกให้แหวกตรงกลางเป็นช่องเข้าออก, มี
ลัษณ์แต่ทั้งนี้. ทางด้านซ้ายมีเตียงตั้งอยู่ชิดม่าน, มีราชอาสน์และหมอนพาด,
และเครื่องราชูปโภคทั้งพอสมควร.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉากกลางป่าหิมะวัน

นี่คือฉากเดียวกับฉากตอนที่ 1 องค์ที่ 2 นั้นเอง, ผิดแต่ในตอนนี้มีต้นไม้ต้น
กุหลาบเท่านั้น.

และ

ระว่างนี้ไฉนจะหักได้และเห็นต้นอุทลามาแล้ว, จึงเข้าไปไหว้อาจารย์และพูด
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
สรุปได้ว่าการบรรยายฉากนี้เพื่อให้เข้าใจว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นที่ใด
บ้าง และรายละเอียดต่าง ๆ ของฉากก็มีประโยชน์เพื่อให้ผู้จัดการแสดงจัดฉากได้ตรงตาม
ที่ผู้แต่งต้องการ

บรรยายฉาก

ผู้อ่านจะรู้สึกได้ว่าอยู่ในบรรยายฉากนั้น ๆ จากคำพูดของตัวละคร และการจัดฉาก
บรรยายฉากในบทละครเรื่องมัทนะพาธา นี้ นอกจากจะได้อรรถาธิบายประการข้างต้นแล้ว อาจป-
กิริยาท่าทางของตัวละครที่ผู้เขียนกำหนดบทบาทไว้ หรือท่วงทำนองฉันทลักษณ์ก็ยังช่วยให้
เห็นบรรยายฉากต่าง ๆ ชัดแจ้งขึ้น

บรรยายฉากที่เกิดจาก คำพูด อากัปกิริยา และท่าทางของตัวละคร ได้แก่บรรยาย-
ฉากของความเครียด ซึ่งเกิดจากตัวละครอยู่ในอารมณ์โกรธเคือง เช่น ตอนท้าวชัยเสน
โกรธ

อุเหมศุภางค์	ตัวมิ่งนี่ช่าง	เจรจาโดย,
ยิ่งพูดยิ่งน้าว	เข้าตัวรำไป	มิ่งจะอยู่ไย หนักปัญพิ.
. . .	ฯลฯ	. . .
จงกระเวนรอบ	ขอบเขตธานี	แล้วโบยตี พันเขตการา !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
บรรยายฉากของความเศร้าสลด ทุกข์ตรม อาคัยอาวรณ ตอนท้าวชัยเสนทราบ
ความจริงจากพราหมณ์วิหุร พระองค์ก็คร่ำครวญถึงศุภางค์และนางมัทนาว่า
เพราะเชื่อนชนโหด ก็ประหาระคนก็
อนงค์สุปรียา มะทะนาสิเปรียบชี-

จะแขงคนนี้
มะโนคนเปรียบ
ประคองประพิบไซ
และฤทธิกลอง
พิโรธและจับป่า
ตะเกียงวินาศแล้ว
กะนึ่งวะไมควร

. . .

าลา

ศุภางคะเหมือนพา-
คนุสิปลกปลิด
อะโหจะหาเมียบ
จะเหมือนณสองคน
จะหามณิรัตน์
เพราะมีวณิศคำ
ก็แกจะหาซึ่ง
ฉิทรัพยะบากมี
แสงเงอะจนสุก
เมียบโคและเพื่อนโค
ฉิสิจิงแสน
และนิกก็ขังตุ

ถักดินชิวาคัย ;
คุระเรื่อนและนางไซ
ชวลิตณเกหา,
ละก็ชักชวาลา,
บมิทันจะโครครวณู,
กะหะมีคสิจิงหวล
จะหลายประพิบนี้

. . .

หะวิเมาะแรงฤทธิ์
วรพาหะแห่งตน.
กสุมิตระอีกหน
จะไคณโลกา ?
รุจิเลคก็อาจหา,
และคนก็มึงมี ;
ภริยาและมิตรดี,
กับไ้ประคองใจ,
พระสุชาดุดาดี
บมิเปรียบละของกู ;
หุระมากบอຍากอญ,
เพราะว่าโงะเหลื่อพน.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตอนนางปริยมาพาเสราโสครครวณูถึงนางมัทนาควยปริยงวาทฉินท์ เมื่อ
อ่านแล้วจะมีลักษณะคล้ายเสียงพูดที่ปนมากับเสียงสะอื้น เป็นถ้อยคำกะถูกตะกัก เพราะคำ
ลหุที่หวนสั้นช่วยให้เกิดอาการเช่นนี้

หุชะอะโหพระมะทะนา พระมาตุวร,
 พระจะมคายพระชีวะจร พระแม่ไฉน
 . . . าลา . . .

พระปิยะมาตุกระกัน ณสวรรคใด
 คนุจะขอจะรักะไป ณกาละนี้ !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ตอนนางมัทนา กับ ท้าวชัย เสนพราหมณ์อดทนด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ก็ทำให้
 เกิดบรรยากาศของความสุชสดีขึ้น
 อ้ออะไรแด่มะเรื่อรูจี
 ประคุมะโนภิรมระที ฌแรกรัก !
 แสงอะรุณวิโรจน์นะภาประจักษ์
 แฉลมเฉาและโสภินิก ณะฉน์ใด,
 หึงแะชายณะยามระคือหัย
 สว่างฉกลางกะมลละไม ก็ฉนั้น ;
 แสงอุบาตะกาวะพราวฉรรค
 ก็เหมือนระทีวิสุทธีฉฉ สว่างจิต !
 อ้อองคะเชอญาคำเนิสสิช
 ฉข้างคะนุประคุดสุมิตร มโนมาน,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 บรรยากาศที่เกิดจากการจัดฉาก และฉากกิริยา ท่าทางของตัวละคร ใดแก่
 บรรยากาศของความตึงเครียด หวาดกลัว ตอนอุเทษณ์สาปนางมัทนาให้คงมาเกิดเป็น
 กุหลาบในโลกมนุษย์

พิณพาทย์ทำเพลงกุ๊กพาทย์ สุเทษณ์แฉงฤทธิ์, ฟ้าแฉบแฉวาวบตลอดเพลง
 หอถึงรั้วท้าย มีพนาร้องกรีกและฉลงกับพื้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรยากาศของความรื่นรมย์ ตอนจิระเสนจัดการแสดงถวายท้าวสุเทษณ์
 สุเทษณ์เทพบุรุษ, เอกเขนกอยู่บนเตียงที่บนมุ้งเก็จ, . . . ฯลฯ . . .
 พวกคนขรรพาก็เริ่มร้องและรำแบบรำโคม, คนตรีเล่นคลอเสียงไปตลอด, ไม่ต้องรับ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จึงกล่าวไคว่ถอยคำ อากัปกิริยา ท่าทางของตัวละคร ตลอดจนการจัดฉาก หรือ
 บรรยายฉาก ช่วยให้คุณผู้อ่านเข้าถึงบรรยากาศต่าง ๆ ในเนื้อเรื่องได้

7. แนวคิดของเรื่อง (Theme)

แนวคิดของเรื่องมีสาระสำคัญคือ ความรักนำมาซึ่งความทุกข์ ทรงตามพิพทชวจะ
 ว่าที่ใดมีรักนั้นมีทุกข์โดยแท้ ไม่ว่าจะเป็นความรักของหนุ่มสาว บ่าวท่อนาย หรือพ่อต่อลูก
 เช่น

สุเทษณ์รักนางมีทนาแต่นางไม่รักตอบ สุเทษณ์โกรธจึงกำนางให้ลงไปในกรรม
 ในโลกมนุษย์ ส่วนสุเทษณ์ก็รอมทรมใจ

ท้าวชัยเสนรักนางมีทนา แก่กลับให้นางท้องพบความทุกข์ เพราะท้าวชัยเสน
 มีเมียเสียก่อนนางจึงมีอยู่แล้ว นางมีทนาจึงถูกกลั่นแกล้ง แทนที่ท้าวชัยเสนจะเข้าใจนาง ก็
 กลับเข้าใจผิด เพราะรักนางมากจึงหึงหวงโกรธแค้น จนชาติสติโกรธตรองให้รอบคอบ
 พระองค์สั่งประหารนาง ในขณะที่เดียวกับพระองค์ก็ทุกข์ตรมอย่างหนัก

นางมีทนาจงรักภักดีต่อท้าวชัยเสนอย่างไม่เสื่อมคลาย นางทนไม่ไหวจึงอ่อนน้อม
 ขอความช่วยเหลือจากสุเทษณ์ และผลที่ได้รับนางท้องกลายเป็นดอกกุหลาบตลอดกาล นาง
 หหมดโอกาสจะโคพบและมีความสุขกับท้าวชัยเสนอีก

นางจึงพิริกท้าวชัยเสน จึงหึงหวงและหาทางกลั่นแกล้งนางมีทนา เป็นเหตุให้ท้าว
 มคธราชบิดาพบจุดจบ ส่วนตัวนางเองก็ได้รับผลกระทบถูกเนรเทศจากเมือง

ท้าวเจตรึกพระเชษฐาภคินี พระองค์จึงยกกองทัพนมาเพื่อช่วยลูก แต่ผลที่ได้รับคือความ

ตาย

ศุภางค์จึงรักภักดีต่อท้าวชัยเสน จึงเพื่อเสด็จท้าวชัยเสนเมื่อพระองค์สั่งประหารนางมัทนา แต่ผลที่ได้รับคือศุภางค์กลับถูกสั่งประหารไปด้วยอีกคนหนึ่ง

กล่าวได้ว่า ความรักที่ปรากฏในเรื่องมัทนาชา มักพาให้บุคคลนั้น ๆ ต้องพบความทุกข์ ความพินาศ ในลักษณะต่าง ๆ กัน

วิเคราะห์เรื่องพระลอ เงาะป่า และมัทนะพาธา ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยนักวิจารณ์ในยุคโบราณได้เปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่างของวรรณคดีกับการแสดงอื่น ๆ ของมนุษย์ เป็นต้นว่า อริสโตเติล (Aristotle) ได้เปรียบเทียบกวีนิพนธ์กับประวัติศาสตร์ นักวิจารณ์วรรณคดีในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของกวีนิพนธ์กับข้อเขียนเชิงวิชาการ จนกระทั่งในปัจจุบัน เมื่อการศึกษาเนื้อหาของวรรณคดีเป็นไปอย่างกว้างขวาง ก็มีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีด้วยกันเองในแง่ของประเภท (genre)* รูปแบบ (form) เนื้อหา (content) และโครงสร้าง (structure)¹

ต่อมาการศึกษาวรรณคดีได้ขยายวงกว้างขวางมากขึ้น นอกจากจะศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะวรรณคดีของชาติเดียวกันแล้ว ยังมีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีต่างชาติดังนี้ เพราะผู้เห็นประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีของต่างชาติ ดังคำกล่าวของ มัทนี รัตนิน ว่า

การศึกษาเปรียบเทียบ คือการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์วิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีนานาชาติ เพื่อให้เห็นอิทธิพลที่มีต่อกันในรูปแบบของการประพันธ์ แนวความคิด การถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด วรรณศิลป์ และสุนทรียรส ด้วย

¹Harzard Adams Critical Theory Since Plato p. 1267.

*ที่จริงแล้ว การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีด้วยกันเองในแง่ของประเภท (genre) นั้น มีมาตั้งแต่สมัยอริสโตเติลแล้ว เพราะท่านได้พยายามชี้ให้เห็นประเภทของโศกนาฏกรรม (Tragedy) สุขนาฏกรรม (Comedy) และมหากาพย์ (Epic) ดังปรากฏใน Poetics

จุดประสงค์ที่จะแสดง "เอกภาพ" คือลักษณะที่คล้ายคลึงของวรรณคดี แต่ในขณะที่
 เกี่ยวกัน ก็จะชี้ให้เห็นส่วนที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจากวัฒนธรรม อารยธรรม สังคม
 เอกลักษณะของชาติ และเอกลักษณ์บุคคล(individual)¹

การที่ผู้นำวรรณคดีต่างชาติมาเปรียบเทียบกัน เพราะเชื่อตามแนวคิดที่ได้จากการ
 ศึกษาเกี่ยวกับจิตวิทยาว่า

ชนทุกชาติเป็นมนุษย์เหมือนกัน / มีลักษณะโครงสร้างทางจิตที่คล้ายคลึงกัน พฤติกรรม
 ต่าง ๆ จึงย่อมจะมีส่วนคล้ายคลึงกันด้วย ส่วนที่แตกต่างกันอาจจะมีปรากฏอยู่บางแต่
 ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้ก็จะเห็นได้ชัดว่า เป็นส่วนที่ปรุงแต่งขึ้น ลึกลงไปภายในจิตใจ-
 (Psyche) มนุษย์ทุกชาติย่อมมีสภาพทางจิตที่คล้ายคลึงกันอย่างแนชัด แม้ในวรรณ-
 คดี สภาพทางจิตของมนุษย์ทั่วไป คือชอบเสี่ยงหรือชอบทดลอง แม้จะรู้ล่วงหน้าแล้ว
 ว่า จะต้องพบกับความลำบากหรือความตายก็ตาม มนุษย์ก็ยังยืนยันที่จะเสี่ยง หรือ
 ทดลองเอาชีวิตไปสู้กับความตายอยู่นั่นเอง นั่นเป็นความปรารถนาอันเกิดจากสัญชาต-
 ญาณมุ่งตายของมนุษย์ซึ่งมีอยู่คล้ายคลึงกันทุกคน²

นอกจากนี้ ม.ล.ศุภ ชุมสาย ยังกล่าวไว้ว่า

ปรากฏการณ์สากลทางจิตวิทยาหลายเรื่องเป็นสิ่งที่สามัญในวรรณคดีของต่างชาติต่าง-
 ภาษา ต่างวัฒนธรรม โดยไม่จำเป็นต้องมีการเอาอย่างกัน เช่น ความรู้สึก และ
 ความปรารถนาทางเพศรส ทำให้เกิด นางเงือก นางผมหมอม นาริยลขึ้นในวรรณคดี

¹ ไม้พื้ รัชนี "เรื่องการศึกษาและการสอนวรรณคดีเปรียบเทียบ" ในการสัมมนา
 เรื่องปัญหาการสอนภาษาไทยในระดับอุดมศึกษา 23-27 พฤษภาคม 2515 หน้า 6

² ชลธิรา สักยาศึกษา การนำวรรณคดีวิจารณ์ใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดี
 ไทย หน้า 62,66

ของแพททูกาติ . . . ลักษณะสากลของพฤติกรรมของคนก็เช่นเดียวกัน ทำให้โครงเรื่องและการดำเนินเรื่องของนวนิยาย และบทประพันธ์อื่น ๆ ของนานาชาติมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างไม่รู้เห็นซึ่งกันและกัน หรือไม่มีอะไรๆ เกี่ยวข้องกันเลย¹

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้เอง ผู้วิจัยจึงใคร่จะนำ บทละครทั้งสามเรื่องได้แก่ พระลอ เงาะป่า และมีพระพามาศึกษาเปรียบเทียบว่า จะมีลักษณะเป็น "โศกนาฏกรรม" ตามทฤษฎีที่อริสโตเติลวางไว้มากน้อยเพียงไร

ในการวิเคราะห์บทละครทั้งสามเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการตามขั้นตอนการสร้างโศกนาฏกรรมตามทฤษฎีของอริสโตเติล ซึ่งกล่าวถึงส่วนประกอบสำคัญของโศกนาฏกรรม 6 ส่วน (ดังอธิบายไว้โดยละเอียดในบทที่ 2) ดังนี้

1. เนื้อเรื่อง หรือโครงเรื่อง (fable or plot)
2. ตัวละครรวมทั้งกิริยาอาการที่แสดงนิสัยใจคอ (characters)
3. คำพูดหรือบทสนทนา (diction)
4. ความคิด (thought)
5. ความอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle)
6. ทำนองเพลง (melody)

1. เนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง (fable or plot)

การสร้างโครงเรื่อง ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ ละครโศกนาฏกรรมเป็นการเขียนแบบ (หรือเป็นการแสดงการกระทำที่สมบูรณ์

ในตัวเองอย่างมีสัดส่วน และเรื่องมีความยาวได้ขนาด . . . โครงเรื่องต้องมีความยาว
 ในขนาดที่เหมาะสม และเป็นความยาวที่ผู้ดูสามารถจดจำเรื่องราวทั้งหมดได้ . . .
 โครงเรื่องที่กว้างขวางนั้น ต้องมีขนาดที่ตัวเอก (hero) มีการเปลี่ยนแปลงจากเคราะห์ร้าย
 มาสู่โชคดี และจากโชคดีก็กลับไปสู่เคราะห์ร้ายนั้นอีก

เมื่อนำบทละครเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีพระพาสา มาวิเคราะห์ตามทฤษฎี
 ข้างต้นจะพบว่า มีลักษณะดังต่อไปนี้

บทละครทั้งสามเรื่องจัดว่ามีโครงเรื่องงองแงได้สัดส่วน ตามที่อริสโตเติลกำหนด
 ผู้วิจัยจะกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ไปดังนี้ เรื่องพระลอ ตอนต้นเรื่องต้องประสบความสำเร็จตาม
 ความปรารถนาใจของพระลอ ทำให้พระองค์ต้องเดินทางจากเมืองแมนสรวงไปยังเมืองสรอง
 การพลัดพรากจากเมืองและบุคคลอันเป็นที่รักทั้งหลายทำให้พระลอทุกข์ทรมานใจ แต่เมื่อไป
 ถึงเมืองสรอง พระลอมีความสุขร่วมกับพระเพื่อนพระแพง แต่แล้วความอาฆาตของพระเจ้า
 ยาก็ทำให้ชีวิตของพระลอ พระเพื่อนพระแพงต้องพลัดกันไปสู่ความหายนะ ก็พบจุดจบอย่าง
 นานา .

เรื่องเงาะป่า ขมพลาต้องทุกข์ทรมานใจเนื่องจากหลงรักนางลำหับคู่หมั้นของ
 ฮเนา ขมพลาใช้อุบายจนได้นางมาเป็นของตน ทั้งสองมีความสุขชั่วขณะหนึ่ง เมื่อฮเนา
 ตามไปพบ ขมพลาและนางลำหับก็ประสบชะตากรรมที่เลวร้ายถึงแก่ชีวิต และพลอยให้ฮเนา
 ตายตามไปด้วย .

เรื่องมีพระพาสา นางมีพนาต้องพบความทุกข์เพราะถูกสุเทพณ์สาปให้ลงมาเกิด
 เป็นกุดปลาบินในเมืองมนุษย์ ต่อมานางได้พบรักและมีความสุขกับท้าวชัยเสน ต่อมาชีวิตก็เริ่ม
 แปรเปลี่ยน นางเริ่มได้รับความทุกข์ เพราะท้าวชัยเสนมีเมียเสียแล้ว นางถูกมเหสีเดิม
 กัดแค้นแกล้งจนต้องออกจากวังไปอย่างทุกข์ระทม เมื่อนางก่อกวนจนขอความช่วยเหลือจาก
 สุเทพณ์ นางกลับถูกสาปให้เป็นกุดปลาบินตลอดกาล ไม่มีโอกาสเป็นมนุษย์อีกต่อไป

กล่าวได้ว่า โครงเรื่องของบทละครทั้งสามเรื่อง ชีวิตของตัวเอกเปลี่ยนแปลงจากเคราะห์ร้ายมาสู่โชคดี และจากโชคดีกลับไปสู่โชคร้ายนั้นอีก จัดได้ว่าโครงเรื่องของบทละครทั้งสามเรื่องเป็นไปตามทฤษฎีโคกนาฏกรรมของอริสโตเติล

· ความมีเอกภาพของโครงเรื่อง

อริสโตเติลกล่าวว่า เอกภาพของโครงเรื่องหมายถึงการเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน เข้าด้วยกัน โดยให้เหตุการณ์เกิดต่อเนื่องกันตามลำดับก่อนหลัง

ในเรื่องพระลอ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระลอเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องเชื่อมโยงกันอย่างมีขั้นตอนเหมาะสมตามลำดับก่อนหลัง เริ่มตั้งแต่พระลออยู่เมืองแมนสรวงอย่างมีความสุข ครั้นปู่เจ้าท้าวแสนให้พระองค์หลงพระเพื่อนพระแพง พระลอก็กลุ่มคลั่งจนต้องเดินทางไปหานางทั้งสองที่เมืองสรอง ทั้ง ๆ ที่พระองค์ก็มีชายาอยู่แล้ว และสองเมืองเป็นศัตรูกัน เหตุนี้พระเจ้ายาจิงวางอุบายทำให้พระลอและสองนางพบจุดจบในที่สุด

ในเรื่องเงาะป่า เนราะหมพลาหลงรักนางคำหับซึ่งเป็นคู่หมั้นของฮเนาจึงหาทางช่วงชิงนางมาเป็นของตน เหตุนี้ทำให้ฮเนาตามไปชิงนางคืน บุคคลทั้งสามจึงพบจุดจบ เหตุการณ์ทั้งหมดมีลักษณะเกี่ยวข้องเนื่องเชื่อมโยงกันเข้าอย่างเหมาะสมตามลำดับก่อนหลัง

ส่วนในเรื่องมัทนะพาธา ปัญหาชีวิตของนางมัทนาเริ่มตั้งแต่อยู่บนสวรรค์ นางถูกสาปให้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์ในเมืองมนุษย์ เพราะไม่ยอมรับรักสุเทพณ์ ในโลกมนุษย์นางได้พบกับท้าวชัยเสน พระองค์พานางกลับเมือง ทำให้นางจันทิมาเหสีเดิมของท้าวชัยเสนถึงหวางหาอุบายกลืนแกล้งจนนางมัทนาต้องกลับไปอยู่ในป่ากับพระกาละทรศินมุนีตามเดิม นางยังทรงรักท้าวชัยเสน จึงขอความช่วยเหลือจากสุเทพณ์ทำให้สุเทพณ์โกรธสาปนางให้เป็นคอกกู่หลามไปชั่วนิรันดร์ กล่าวได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับนางมัทนามีลักษณะเกี่ยวข้องเนื่องเชื่อมโยงกันอย่างเหมาะสมตามลำดับก่อนหลัง เช่นเดียวกัน

โครงเรื่องของบทละครทั้งสามเรื่องจึงมีเอกภาพ

โครงเรื่องขัดข้อง

อริสโตเติลกล่าวว่า โครงเรื่องของละครโศกนาฏกรรมมีส่วนประกอบ ดังนี้
คือ 1. ภาวะผกผัน (peripety) 2. การรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) 3. ความ
ทุกข์ทรมาน (suffering)

ละครโศกนาฏกรรมทั้งดรามานั้น โครงเรื่องควรซับซ้อนมากกว่าเรียบง่าย และ
อาการแสดงออกนั้นควรเร้าให้ผู้ดูเกิดทั้งอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์ว่ากลัว
(fear) ด้วย

โครงเรื่องขัดข้องเป็นโครงเรื่องที่มีเหตุการณ์ดำเนินติดต่อกันไป แล้วมีการ
เปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเป็นการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) หรือภาวะผกผัน (peripety)
อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างด้วยกัน และเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเพราะ
เป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้ว

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ผู้วิจัยพบว่าละครทั้งสามเรื่องมีทั้งภาวะผกผัน
(peripety) และการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) ดังต่อไปนี้

ภาวะผกผัน (A peripety) ที่ปรากฏในเรื่องพระลอ คือตอนที่พระลอมีการ
เปลี่ยนแปลงภาวการณ์ในลักษณะตรงกันข้ามกับภาวการณ์เดิม ได้แก่ตอนที่ท้าวพิชัยพิศณุกร
รู้ความลับเรื่องพระลอเข้ามาอยู่กับ พระเพือกพระแพง ภายในตำหนักเมืองสรอง ท้าวพิชัย
พิศณุกรให้อภัยพร้อมทั้งคำว่าจะจัดงานอภิเษกให้พระลอ จึงเคยยู่ร่วมกับพระเพือกพระแพง
ในลักษณะซ่อนเร้นปิดบัง จึงกลับมีสภาพความเป็นอยู่ที่เบิกเผยและเป็นสุข

ต่อมาพระเจ้ายาออกอุบายให้ทหารล้อมวังเพื่อประหารพระลอ พระลอ พระเพือก
พระแพง และสี่พี่เลี้ยงก็เปลี่ยนสถานะไปในลักษณะตรงกันข้ามจากเดิม คือเปลี่ยนจากผู้มี
เกียรติได้รับยกย่องและมีความสุข มาเป็นผู้ถูกรุมล้อมตำร้ายต้องเจ็บปวดทุกข์ทรมานและ
สิ้นชีวิตในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงภาวการณ์ทั้งสองตอนนี้เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้จริงเพราะท้าว
พิชัยพิศณุกรรักลูกมาก คงไม่ตำร้ายจิตใจลูกด้วยการฆ่าพระลอ ทั้งพระองค์ก็มีความคิด -

รอมคอม มองเห็นการณ์ไกลว่าถ้าจัดการอภิเษกให้ ทั้งสองเมืองก็จะเป็นไมตรีกันได้

ส่วนพฤติกรรมของพระเจ้ายาห์ก็ไม่ใช่พฤติกรรมที่แปลกประหลาดหรือเป็นไปได้ เพราะพระเจ้ายาห์มีลักษณะเป็นคนโลกโมโหโหด ไม่มีเหตุผล มีความอาฆาตพยาบาท นางจึงหาทางประหารพระลอให้ได้โดยไม่คิดว่าผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร

ภาวะตกต่ำในเรื่องเงาะป่า คือตอนชมพอลาพานางลำหับไปอยู่ด้วยกันในถ้ำ ห้าง ๆ ที่นางเข้าพิธีแต่งงานกับฮเนาแล้ว เหตุการณ์นี้เปลี่ยนสภาวะของชมพอลาและนางลำหับซึ่งเคยทุกข์ระทมให้กลายมาเป็นผู้มีความสุขสมหวัง ในขณะที่เจอกันก็ทำให้ฮเนาผู้มีความสุขเปลี่ยนไปมีความสุขฉิวหวังเสรีไร้สก

ตอนฮเนาติดตามมาชมพอลาและต่อสู้กับวนชมพอลาถูกลอบยิง สภาวะการณ์ตอนนี้เปลี่ยนชมพอลาจากผู้มีความสุขให้กลายเป็นผู้มีความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจากพิษบาดแผลและจากการที่ต้องตายจากผู้ที่ตนรัก การตายของชมพอลามีผลให้นางลำหับและฮเนาจบชีวิตตามไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ทั้งสองคนเป็นสิ่งที่น่าจะเกิดขึ้น เพราะชมพอลารักนางลำหับมาก และตั้งใจไว้ตั้งแต่แรกว่าจะต้องพานางไปอยู่ด้วยกันให้ได้

ส่วนตอนที่ชมพอลาต่อสู้กับฮเนาแล้วถูกลอบยิง ก็เป็นสิ่งที่น่าจะเป็นไปได้ในกรณีที่รำแก้วพี่ชายของฮเนาถูกลอบยิงชมพอลาเพราะกลัวน้องชายตายแพ้มชมพอลา แม้ชมพอลาจะชนะฮเนา ก็อาจจะต้องต่อสู้กับรำแก้วและปองสองปองสุก เรื่องก็คงไม่ยุติลงง่าย ๆ การกระทำของรำแก้วช่วยให้เรื่องยุติลงเร็วเข้า

ภาวะตกต่ำในเรื่องมัทนะพาธา คือตอนที่นางมัทนาถูกท้าวชัยเสนสังหาร ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ท้าวชัยเสนโปรดปรานนางยิ่งนัก แต่เพราะความเข้าใจผิดทำให้พระองค์ลงโทษนางอย่างรุนแรง นางมัทนาจึงเปลี่ยนแปลงจากผู้มีความสุขมาเป็นผู้ที่ตกอยู่ในสภาพตระหนกและเศร้าเสียใจอย่างมากมาย

ตอนนางมัทนาออกจากถูกประหารแล้วกลับมาอยู่กับพระมุนีในป่า นางทำพิธีขอความช่วยเหลือจากสุเทพณ์ แต่ถูกสุเทพณ์สาปให้เป็นกุนหลาไปชั่วนิรันดร์ สภาวะการณ์ของนาง

เปลี่ยนจากผู้มีกวางหวังอย่างเก็บเย็บว่าจะไ้มีโอกาสพบท้าวชัยเสน กลายเป็นผู้ไม่มีวัน
ได้พบกันที่ตนรักชั่วนิรันดร์

ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นสิ่งที่สมควรเกิดขึ้น การที่ท้าวชัยเสนสั่งประหาร
นางมัทนานั้น นอกจากจะเป็นเพราะประจักษ์พยานหนึ่งให้เห็นความผิดของนางมัทนาแล้ว
ยังเป็นเพราะท้าวชัยเสนรักนางมาก จึงหึงหวงและแค้นใจมาก ประกอบกับความเป็นใหญ่
จนเคยตัว ทำให้พระองค์ใช้อารมณ์รุนแรงโดยไม่ไตร่ตรอง

การที่นางมัทนาทูลขอความช่วยเหลือจากสุเมธ หัง ๆ ที่สุเมธเคยสาปนาง
ลงมาเป็นกู่หลาในเมืองมนุษย์ เพราะคำสาปของสุเมธเปิดโอกาสให้นาง นางมัทนาจึง
คิดว่าสุเมธคงจะให้ความกรุณาแก่มานางไ้บ้าง แต่เหตุการณ์กลับผิดความคาดหมาย การที่
สุเมธสาปนางให้เป็นคอกกู่หลาตลอดกาล ก็ไม่ใช่สิ่งที่เป็นไปได้ เพราะสุเมธแม้จะ
เป็นเทพ ก็เป็นเทพในชั้นรูปภูมิ ยังมีกิเลส มีโทษ โมหะ และความเห็นแก่ตน เมื่อพระองค์
ขอความรักจากนางไปไ้ ก็ยังมีความหวังว่า สักวันหนึ่งนางคงจะเห็นความผิดของพระองค์
บ้าง แต่นางยังคงรักท้าวชัยเสนอย่างมั่นคง แม้จะถูกท้าวชัยเสนสั่งประหาร สุเมธจึงรู้สึก
ซึ้งในความรักที่นางมีให้ เกิดความเห็นแก่ตัว และความรู้สึกผิดก็เกิดขึ้น เพื่อมิให้ท้าวชัยเสนได้นางคืน
ไป สุเมธจึงสาปนางให้เป็นคอกกู่หลาไปชั่วนิรันดร์

“การรับรู้สิ่งใหม่ (A discovery) ก็คือการที่ตัวละครไ้รู้ความจริงที่ไม่เคยรู้ไม่เคย
เห็นมาก่อน ความจริงหรือความลับนี้จะทำให้ตัวละครนั้น ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไ้แก่ รักใคร่
เกลียดชัง เช่น

ในเรื่องพระลอ ตอนท้าวพิชัยพิศณุกรรู้ว่าพระลอแอบเข้ามาอยู่กับพระเพื่อน
พระแพง เพราะสาวสนมกำนัลในสงสัยที่พระเพื่อนพระแพงไม่ยอมออกจากห้อง จึงขูขบกับ
จนล่วงรู้ไปถึงท้าวพิชัยพิศณุกร ความจริงนี้ทำให้ท้าวพิชัยพิศณุกรโกรธ แต่ทอมาก็ให้อภัย
ทุกคนจึงมีความสุข

ตอนพระเจ้ายารูชาวรองพระลอจากท้าวพิชัยพิศณุกร นางโกรธมาก จึงหาอุบาย
ทำให้พระลอ พระเพื่อนพระแพง และสี่พี่เลี้ยงต้องพบเจอกับแทนที่จะได้พบความสุข

คอนพระลอ จะเพื่อนพระแพง และสี่พี่เลี้ยง ถูกทหารของพระเจ้าล่ามวัง
ทุกคนรู้ว่า ตนเองไม่มีทางรอดชีวิตแน่นอน เพราะจำนวนทหารที่ล้อมวังมากถึง "หกร้อย
เจ็ดร้อย" ตามคำบอกของนายแควนายขวัญ ความจริงนี้ทำให้ทุกคนหมดความสุข แต่ทุกคน
ก็เตรียมพร้อมสู่ตาย

ในเรื่องเงาะป่า การรับรู้สิ่งใหม่ ได้แก่คอน ฮเนาว์นางลำห้วยไป และมี
ผู้บอกวามขมขลาคเป็นคณลัคนางไป ความรู้ทำให้ฮเนาว์เสียใจจนลุ่มลั้ง เพื่อหายคี่แล้ว
ฮเนาว์ก็ออกคิถคามขมขลาคด้วยความโกรธแค้น

คอนขมขลาคถูกลอบยิงด้วยลูกดอก เป็นเหตุการณี่ไม่มีใครคาดณ้มาก่อน เพราะ
ขมขลาคเป็นคณมีฝีมือ การตอสู้ก็มีท้าวจะชนะฮเนาว์ ครั้นเหตุการณี่กลับลายวามขลาคถูก
ลอบยิง ขมขลาคจึงตกใจและเสียขวัญมาก เพราะรู้ท้าวพิระลูกดอกทำให้เขาตองตายแน่นอน
ความจริงนี้ทำให้ขมขลาคเศร้าเสียใจและเป็นหวงนางลำห้วยมาก

คอนนางลำห้วยพบขมขลาคจึงเคล็ดมาเพราะถูกยิง นางตกใจบาคด้วยไม่คาดคิถว่า
จะเกิดเหตุร้ายเช่นนี้ ครั้นได้รู้ว่กำลังเสียของขมขลาค นางก็เศร้าเสียใจ จนคัคคิถใจแห่ง
ตัวตาย เพื่อแสดงให้เร้นความมีรักเคียวใจเคียว และขมขลาคจะคี่ไม่ตองกังวลใจเรื่อง
นางอีก

คอนขมขลาคกับนางลำห้วยลั้งเสียกัน ฮเนาว์คี่รู้ความจริงว่บูกคคทั้งสองรักกันมาก
และขมขลาคไม่คี่มั่งกับฐู่เข้เนางมา ภาพนางลำห้วยแห่งตัวตายค่อนหน้าขมขลาคจะชาคใจ
ตายตามไปนั้น ทำให้ฮเนาว์เกิดความเศร้าสลดและเสียใจมากที่คณเป็นคณเหตุให้หญิงที่คณ
รัก และคณอื่นตองตาย ความจริงที่คี่รู้เห็นนี้จึงมีผลลัคคณให้ฮเนาว์แห่งตัวตายตามนาง
ลำห้วยไป

✱ ในเรื่องมัทนะพาธา การรับรู้สิ่งใหม่ ได้แก่ คอนนางจันคี่รู้ความจริงว่ท้าวชัยเสน
พานางมัทนามาจากป่า และพระองค์ไปรคณางมัทนามาก จนไม่แยแศนางจันคี่โดย นางจึง
หึงหวงโกรธแค้น จนหาอุบายกลัณแกล้งเพื่อกำจิดคณางมัทนา นางจันคี่รู้ความจริงนี้จากคำพูด
คณท้าวชัยเสนคี่คอบกับนาง

ตอนพราหมณ์วิทูรกรรมพูดท้าวชัยเสนว่า นางจันตีเป็นผู้วางอุบายกลั่นแกล้งให้ พระองค์หนึ่งนางมีพนากับศุภางค์ จนพระองค์สั่งประหารบุคคลทั้งสอง ท้าวชัยเสนเศร้า เสียใจมากที่ลงโทษผู้บริสุทธิ์ โดยเฉพาะนางมีพนาผู้ที่พระองค์รักมาก ท้าวชัยเสนจึงโกรธ แค้นนางจันตีอย่างมาก

ตอนท้าวชัยเสนรู้ความจริงจากในทิวรรณะว่า นางมีพนายังมีชีวิตอยู่ แต่ศุภางค์ ตามในทรีบ พระองค์คลายความเศร้าโศกลงได้บ้าง ครั้นรู้ความจริงจากนางปริยัมเวหาว่า นางมีพนาถูกสุเทพณ์สาปให้เป็นภูหลาบกลอกกลาก เพราะนางมีพนาจงรักภักดีต่อพระองค์ อย่างไม่เสื่อมคลาย ท้าวชัยเสนซาบซึ้งในความจงรักภักดีและความรักอันมั่นคงของนาง มีพนา พระองค์จึงเศร้าเสียใจในการกระทำของพระองค์อย่างสุดจะพรรณนาได้

ดังนั้นการรับรู้สิ่งใหม่ในบทละครทั้งสามเรื่อง/จึงมีล้วนทำให้ตัวละครมีอารมณ์ ต่าง ๆ ได้แก่ เกลียด โกรธ อาฆาต แค้น ตีใจ ลุข ทุกข์ เสียใจ เศร้าใจ และก่อให้เกิดเหตุการณ์ทั้งคืนและเลวตามมา ดังได้กล่าวไว้แล้ว

สรุปได้ว่า บทละครทั้งสามเรื่องมีโครงเรื่องขึ้นซ้อน เพราะมีลักษณะตรง ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

ลักษณะเหตุการณ์ของตัวเอก

โครงเรื่องกำหนดว่า ความเปลี่ยนแปลงของตัวเอกต้องไม่ใช่จากความทุกข์ ทรมาณมาเป็นสุขสมหวัง แต่ต้องมีลักษณะตรงกันข้ามโดยเปลี่ยนจากความสุขไปสู่ความทุกข์ ยากลำบาก และสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงนั้นต้องไม่เกิดจากความชั่วช้าเลวทรามของ ตัวเอกผู้ซึ่งไม่กินหรือเลวไปกว่ามนุษย์ธรรมดา หากแต่ความเปลี่ยนแปลงเกิดจากตัวเอกนั้น กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปด้วยการตัดสินใจที่ผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ บทละครทั้งสามเรื่อง ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของ อริสโตเติลเกี่ยวกับเรื่องข้างต้นนี้ พบว่า

มัทนะพาธา ๑๐๖๕๑

โครงเรื่องของบทละครเรื่องพระลอ กำหนดให้ตัวเอกคือพระลอมีการเปลี่ยนแปลงจากโจกดี (กำลังจะไต่ถ้ำกับพระเพื่อนพระแพง) ไปสู่โจกร้าย (ถูกทหารของพระเจ้ายาลอมยิงจนตาย) เพราะพระวงศ์ตกใจเดินทางไปเมืองสรองทั้ง ๆ ที่พระองค์รู้ว่า เมืองแมนสรวงทางฝ่ายพระองค์กับเมืองสรองเป็นศัตรูกัน พระลอไม่ได้ใช้เหตุผล ไตร่ตรองให้รอบคอบ เพราะถูกปู่เจ้าสมิงพรายทำเสน่ห์ให้เกิดอาการคลุ้มคลั่งลุ่มหลงพระเพื่อนพระแพง ปรารถนาจะไปหานางให้ได้ แล้วพระองค์ก็กระทำตามอารมณ์ปรารถนา คือ คืบคลานไปสู่เมืองสรอง จนพบจุจก จึงกล่าวได้ว่า ความหายนะในชีวิตของพระองค์เกิดจากการตัดสินใจผิดพลาด

โครงเรื่องของบทละครเรื่องเงาะป่า กำหนดให้ตัวเอกคือชมพูดาเปลี่ยนแปลงชีวิตจากโจกดี (ได้มีความสุขกับนางลำหับในถ้ำ) ไปสู่โจกร้าย (ต่อสู้กับยเณ และถูกลอบยิงจนสิ้นชีวิต) เพราะชมพูดารักนางลำหับและปรารถนาจะได้นางอย่างมาก จึงลืมนึกถึงความเหมาะสมถูกต้อง เพราะนางลำหับมีคู่หมั้นอยู่แล้ว เพราะความรักเข้าบดบังความกิด ชุมพลจึงมีความเห็นแก่ตัว ปรารถนาแต่ความสุขของตน ชุมพลจึงตัดสินใจฉกฉวยเป็นเหตุให้ตนเองพบจุจก และพลอยทำให้นางลำหับ กับยเณจมน้ำตายไปด้วย

๔ โครงเรื่องของบทละครเรื่องมัทนะพาธา กำหนดให้ตัวเอกคือนางมัทนามีการเปลี่ยนแปลงชีวิตจากโจกดีไปสู่โจกร้าย (นางได้มีความสุขกับท้าวชัยเสน แล้วถูกท้าวชัยเสนสั่งประหารชีวิต แม้นางจะรอคชีวิตมาได้ แต่ในที่สุคนางก็ถูกสุพรรณสาบให้เป็นคอกกุหลาบตลอดกาล) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะการตัดสินใจผิดพลาดของนางมัทนา โดยขอความช่วยเหลือจากสุพรรณ ให้ช่วยคลุใจท้าวชัยเสนให้มารับนางกลับไปได้ นางจะอดทนรอคอยอีกไม่นานนัก นางก็คงจะได้พบและกลับได้มีความสุขกับท้าวชัยเสน เพราะนาง ไร้ ขอความช่วยเหลือจากสุพรรณจึงทำให้นางต้องพัวพันจากท้าวชัยเสนไปตลอดกาล การกระทำของนางมัทนาไม่ได้เกิดจากความเจรร้าย หากเกิดจากการตัดสินใจผิดพลาดของนางเอง

สรุปได้ว่าโครงเรื่องของบทละครทั้งสามเรื่อง กำหนดลักษณะตัวเอกได้ตรงตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

๒๖

ลักษณะโครงเรื่องและเนื้อเรื่อง

อริสโตเติลกล่าวว่า โครงเรื่องและเนื้อเรื่องต้องทำให้ผู้ดูเกิดอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) เพราะตัวเอกมีการเปลี่ยนแปลงชีวิตจากโชคดี มาสู่โชคร้ายซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการตัดสินใจผิดพลาดของตัวเอก มิใช่เพราะ ความเลวร้ายของตัวเอก

จากการวิเคราะห์ตัวละครทั้งสามเรื่อง ผู้วิจัยพบว่า ตัวเอกทั้งสามมีการเปลี่ยนแปลงชีวิตจากโชคดีมาสู่โชคร้าย เพราะการตัดสินใจผิดพลาดมิใช่เพราะความเลวร้ายของตัวเอกเหล่านั้น (ถึงไ้กลัวแล้วขำขัน) ทำให้ผู้ดู ผู้อ่านเกิดความสงสารและเห็นใจตัวเอก การที่พระลอซึ่งเป็นคนที่ต้องประสบชะตากรรมเลวร้ายเพราะการกระทำของปู่เจ้าทำให้พระองค์ขาดสติ ผู้ดู (ผู้อ่าน) เกิดความสงสาร ความตายของพระลอ พระเพื่อนพระแพง และสีที่เคี้ยวซึ่งถูกทหารยิง ทำให้ผู้ดูเกิดอารมณ์ตระหนกหวาดกลัว และเกิดความสงสารตามมา

ส่วนขมพลา ตัวเอกในเรื่องเงาะป่า เป็นคนดีและกล้าหาญ เขาไม่กลัวพบจุกจบ เช่นนั้น ขมพลา ลำหับ และฮเนา น่าจะตกกองทำความเข้าใจกันได้ด้วยดี เหตุการณ์ที่เกิดแก่ตัวละครนี้จึงทำให้ผู้ดูเกิดอารมณ์สงสารและหวาดกลัวเมื่อเห็นภาพการตายของตัวละครทั้งสาม

* ชีวิตของนางมัทนา ตัวเอกในเรื่องมัทนะพาธาทำให้ผู้ดูสงสารและเห็นใจเพราะนางเป็นคนดีโดยแท้จริง ความจงรักภักดีและความมั่นคงกล้าหาญของนาง น่าจะช่วยให้นางได้พบความสุข คนดูจึงสงสารและเห็นใจนางมาก

กล่าวได้ว่า อารมณ์โศกสงสาร และหวาดกลัวที่ปรากฏในตัวละครทั้งสามเรื่อง เกิดจาก

1. โครงเรื่อง (plot) ซึ่งกำหนดให้ตัวเอกต้องพบจุกจบตอนท้ายเรื่อง
2. ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle) ในเรื่องพระลอตอนเลี้ยงน้ำ

แม่น้ำกาหลงไหลเชี่ยว หนองและมียี่สิบแฉกคังสี่แฉก ก่อนพระลอ พระเือนพระแพงและ
สี่พี่เลี้ยงพบจุกควยอวูของทหารที่มาลอมวัง ทำให้ผู้เห็นว่าเป็นการจับชีวิตที่เจ็บปวด
ทุกข์ทรมาน สร้างความหวาดเสียวและสงสารให้เกิดแก่ผู้

ในเรื่องเงาะป่า ภาพที่น่าก๊วนและระทึกใจไค้แก่ ภาพตอนชมปลาตอสูกับเสื้อ
สร้าง ความหวาดเสียวให้แก่ผู้ ก่อนชมปลาตอสูกับเสื้อและถูกกร้าวลอบยิง ก่อนนางลำหับ
และอเนาแห่งจัวตาย สร้างความตระหนกใจ หวาดเสียว และโศกสงสารให้แก่ผู้

❖ ส่วนในเรื่องมัทนะพาธา ภาพตอนนางมัทนาถูกสุเทพสาปให้เป็นดอกกุหลาบ
ถอยกำสาป (ในตอนแรก) เสียงเพลง ท่าทางของสุเทพ แสงสว่างที่เกิดจากฟ้าแลบ
แปลบปลาบ และเสียงกรีดร้องของนางมัทนาตอนกล่มลง จะเร้าผู้ให้รู้สึกระทึกใจ แต่ตอน
ที่นางมัทนาถูกสาปให้เป็นดอกกุหลาบตลอดกาลนั้น แม้ภาพจะไม่ปรากฏการเคลื่อนไหวอย่าง
เด่นชัด เพราะในเรื่องกล่าวว่าเมื่อสุเทพสาปแล้ว นางมัทนาก็หายไปและมีต้นกุหลาบมา
แทนที่ ภาพของกุหลาบอาจจะสดชื่นสวยงาม แต่กำสาปที่กล่าวว่านางมัทนาจะไม่ไค้ถิ่นร่าง
มาเป็นมนุษย์อีกเลยจะทำให้ผู้เกิดความสงสารนางไค้

3. การใช้เหตุผล ทำให้ผู้คาดคะเนไค้ว่าจะเกิดชะตากรรมเลวร้ายกับตัวเอก
เช่นเรื่องพระลอ โหรเมืองแมนสรวงทำนายว่า

"แม่นขุนหวงถูกหน่วงไว้บุรี คงจะเสียชีวิไม่ค้หนัก"

และ

'. . .

พระชะตาบอกเหตุจากเซตซัด

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

จากคำเลียงพ่ายของพระลอว่า ถ้าไปเมืองสรองแล้วจะประสบโชคร้าย ขอให้
น้ำจ้งไหลวน เมื่อน้ำกาหลงไหลวนและมีสี่แฉกคังสี่แฉกก็ทำให้ผู้คาดคะเนไค้ว่าพระลอจะ
ประสบเหตุร้าย ผู้จึงรู้สึกหวั่นท้อเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและรู้สึกสงสารพระลอค้วย

ในเรื่องเงาะป่า ลางสังหรณ์ที่เกิดแก่ชมพลา ไค้แก่ฝันร้าย กระบอกลูกดอกหล่น
จากเอว เขม่นตา เป็นลางร้ายที่ช่วยให้ผู้คาดคะเนไค้ว่าจะเกิดเหตุร้ายแก่ชมพลาเป็นแน่ ผู้

จึงหวาดกลัวแพนชมพลา และส่งสารชมพลาด้วย

✧ ในเรื่องมัทนะพาธา คำสาปของสุเทพ์ ลางสังหรณ์ของพระมุนี รวมทั้งคำพูดของศุภางค์ ทำให้ผู้ถูกสาปได้ว่า นางมัทนาจะต้องพบความลำบากด้านางศักสินีในชีวิตกับท้าวชัยเสน

สำหรับอารมณ์โศก ในบทละครทั้งสามเรื่อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แล้วพบว่า มีลักษณะตรงตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลดังนี้

1. อารมณ์โศกเกิดจากโครงเรื่องซับซ้อน ซึ่งประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์แบบภาวะผกผัน (peripety) และแบบการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) ดังกล่าวแล้วข้างต้น

2. ความโศกลดทอนเนื่องมาจากความทุกข์ทรมานที่ปรากฏในเรื่อง จากเรื่องพระโคตมกัณฑ์ตอนพระลอถูกเสน่ห์ของปู่เจ้าทั้งสองครั้ง และตอนพระลอเดินทางจากเมืองแมนตรวงไปถึงเมืองสรอง จะเห็นว่า พระลอ พระชนนี พระนางลักษณวดี สนมกำนัล ข้าราชการบริวาร และชาวเมืองต่างทุกข์โศกคร่ำครวญด้วยอาการต่าง ๆ กัน

จากเรื่องเงาะป่า ความทุกข์ทรมานที่ปรากฏได้แก่ ความทุกข์ทรมานจิตใจของชมพลา ที่เกิดจากการหลงรักนางลำหับ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่านางมีคู่หมั้นอยู่แล้ว ความทุกข์ทรมานของนางลำหับเกิดจากการที่ต้องเลือกชายคนหนึ่งในสองคน คือ ชมพลา กับ ฮเนา ความทุกข์ทรมานของฮเนาเมื่อรู้ว่านางลำหับถูกลักพาไป ความทุกข์ทรมานของฮเนาเมื่อรู้ว่าตนเองเป็นต้นเหตุให้ชมพลา กับนางลำหับซึ่งรักกันต้องแยกจากกัน และความทุกข์ทรมานของพ่อแม่ และญาติพี่น้องของชมพลา นางลำหับ และฮเนา

✧ จากเรื่องมัทนะพาธา ความทุกข์ทรมานของท้าวชัยเสน เมื่อรู้ว่าพระองค์หลงอุบายของนางจันทิมาซึ่งประหารนางมัทนาและศุภางค์ ความทุกข์ทรมานของนางมัทนาที่ต้องการให้ท้าวชัยเสนกลับมารับนางไปอยู่ในวังกับพระองค์ ความทุกข์โศกของนางปริยัมวาทาที่เห็นนางมัทนากลายเป็นคอกกุหลาบไปต่อหน้าต่อตานาง โดยที่นางไม่เคยคาดฝันมาก่อน ความทุกข์ทรมานจิตใจของท้าวชัยเสนที่เดินทางมารับนางมัทนา แต่ไม่พบนางคงพบแต่คนกุหลาบเท่านั้น

3. ความโศกสลดของตัวละครซึ่งเป็นคนดี แต่ต้องประสบโศกร้าย เพราะการตัดสินใจผิดพลาดของตนเอง ได้แก่ พระลอ หนพลา และนางมัทนาซึ่งเป็นคนดี แต่แทนที่จะพบกับความสุขสมหวัง กลับต้องพบกับชะตากรรมที่เลวร้าย (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

4. ความโศกสลดอันเกิดจากภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ ได้แก่ภาพในเรื่อง พระลอ ตอนพระลอเสียดิน น้ำ ตอนพระลอ พระเพื่อนพระแพง และสี่พี่เลี้ยงถูกทหารล้อมยิงจนสิ้นชีพ ภาพในเรื่องเงาะป่า ได้แก่ ตอนชนพลาถูกยิงที่หน้าขาจากต้องตนทุกขุทรมานเพราะพิษลูกดอกจนสิ้นใจ ภาพนางลำหับและธเนศวรตายในเวลาไล่เลี่ยกัน ภาพในเรื่อง มัทนะพาธา ได้แก่ตอนที่นางมัทนาถูกสาปให้เป็นคอกกูปะลาบ

โครงเรื่องมีความสมบูรณ์

อริสโตเติลกล่าวว่า โครงเรื่องที่สมบูรณ์ต้องมีจุดเด่น มีปัญหาเกี่ยวเท่านั้น จากการวิเคราะห์บทละครทั้งสามเรื่อง ผู้วิจัยพบว่า ทุกเรื่องมีจุดเด่นหรือปัญหาเกี่ยว นั่นคือปัญหาที่เกิดจากความรัก

ความรักในเรื่องพระลอ เป็นความรักแบบลุ่มหลง ผู้มีความรักชนิดนี้จึงสร้างปัญหาต่าง ๆ ขึ้น จนเป็นเหตุให้ตนเองและผู้อื่นพบจุดจบ ถึงกรณีของพระลอ กับพระเพื่อนพระแพง

ความรักในเรื่องเงาะป่า เป็นความรักสามเส้า เป็นความรักที่ซัดทอดกฎเกณฑ์ทางสังคม จึงเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา และพาให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง คือ ชนพลา นางลำหับ และธเนศวร ต้องพบจุดจบเช่นกัน

ความรักในเรื่องมัทนะพาธา เป็นความรักแบบเห็นแก่ตัว มุ่งให้ตนเองมีความสุขสมหวังโดยไม่คำนึงถึงจิตใจผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นความรักของสุเทพกับตอานางมัทนา ท้าวชัยเสน ตอานางมัทนา นางจันที่ต่อท้าวชัยเสน หรือนางมัทนาต่อท้าวชัยเสน

ดังนั้นโครงเรื่องของบทละครทั้งสามเรื่องจึงจัดได้ว่าเป็นโครงเรื่องสมบูรณ์

สรุปได้ว่า โครงเรื่องและรายละเอียดต่าง ๆ ในบทละครทั้งสามเรื่องได้แก่ ความงดงามของโครงเรื่อง เอกภาพของโครงเรื่อง โครงเรื่องซับซ้อน โครงเรื่องกำหนดลักษณะตัวเอก โครงเรื่องกำหนดอารมณ์สังสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) และโครงเรื่องมีความสมบูรณ์นั้น มีลักษณะตรงตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลทุกประการ

2. ตัวละครรวมทั้งกิริยาอาการ (characters)

อริสโตเติลกล่าวว่า

ละครโศกนาฏกรรมอันยิ่งใหญ่ของกรีกเป็นเรื่องของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์หรือวีรบุรุษในยุคนั้น ดังนั้นตัวเอกของเรื่องจึงมักเป็นบุคคลสูงศักดิ์ เทพเจ้าหรือวีรบุรุษ นอกจากนี้ ตัวละครเอกต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ตัวละครเอกต้องเป็นคนที่ คว้ยอาการที่แสดงออกมาทั้งทางคำพูดและการกระทำ
2. ตัวละครเอกต้องมีการแสดงออกที่เหมาะสม และมีลักษณะสมชาย คือ มีความองอาจและฉลาดเฉลียว
3. ตัวละครเอกต้องแสดงอย่างสมจริง และมีชีวิตชีวา แสดงให้เห็นเหมือนกับว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ
4. ตัวละครต้องอยู่ในบท คือต้องมีลักษณะนิสัยตามที่กำหนดในบทอย่างสม่ำเสมอ และคงอยู่เช่นนั้นตลอดไป ถ้ามีความไม่สม่ำเสมอของอุปนิสัย ก็เป็นสิ่งที่บกพร่องมาทำให้ตัวละครจะต้องรักษาความไม่สม่ำเสมอให้เห็นให้คงเส้นคงวาตลอดทั้งเรื่อง

ตัวละครพูดหรือกระทำสิ่งที่น่าจะต้องพูดหรือน่าจะต้องกระทำ หรือเป็นสิ่งที่เกิดจากอุปนิสัยของตัวละครนั่นเอง สถานการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องก็น่าจะสืบมาจากการกระทำหรือคำพูดนั้น ๆ คว้ย นอกจากนี้อุปนิสัยทางของตัวละครโศกนาฏกรรมเองแสดงให้เห็นว่าเป็นมนุษย์ที่มีคุณลักษณะที่ดีกว่ามนุษย์โดยทั่วไป. . . ลักษณะนิสัยของตัวละครต้องสัมพันธ์สอดคล้องกับคำพูด (diction) และความนึกคิด (thought) ของตัวละคร คว้ย

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะตัวละครทั้งสามเรื่อง พบว่า

พระลอเป็นตัวเอกที่มีตัวตนจริง ๆ และเป็นบุคคลสำคัญตามประวัติศาสตร์ล้านนาไทย ส่วนขมพลา นั้นแม้จะเป็นตัวเอกที่ไม่ใช่ทั้งเทพเจ้า วีรบุรุษ และบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ แต่หากจะพิจารณาบทบาทและความสามารถของขมพลาแล้ว กล่าวได้ว่า ขมพลา เป็นเงาะที่มีความสามารถระดับขุนศึก คือมีฝีมือ มีความสามารถเก่งกล้าจนเป็นที่เลื่อมใสในหมู่เงาะทั่วไป ถ้ามีการต่อสู้ระหว่างเงาะต่างเผ่าแล้ว เชื่อแน่ว่าขมพลาจะต้องเป็นผู้หนึ่งที่จะเป็นผู้นำในการออกรบ ดังนั้นจึงน่าจะอนุมานได้ว่า ขมพลา มีลักษณะเป็นวีรบุรุษของชาวเงาะได้ สำหรับนางมีพนา นั้น ก่อนจะลงมาเกิดเป็นกุลสตรีและเป็นมนุษย์ นางเป็นเทพธิดาอยู่บนสวรรค์ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสถานะของตัวละครทั้งสามคนคือ พระลอ (บุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ล้านนาไทย) ขมพลา (อนุมานให้เป็นวีรบุรุษเงาะ) และนางมีพนา (เทพธิดา) นั้น จัดได้ว่ามีลักษณะตรงตามทฤษฎีโลกนาฏกรรมของอริสโตเติล

สำหรับลักษณะอื่น ๆ ของตัวละคร มีดังนี้

1. ตัวเอกทั้งสาม คือ พระลอ ขมพลา และนางมีพนา เป็นคนที่ กว้างขวางที่แสดงออกทั้งทางคำพูดและการกระทำ

พระลอมีชื่อเสียงทั้งในด้านรูปโฉมและความดีงาม ทำให้พระเพื่อนพระแพงลุ่มหลงจนเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงตามมา พระลอเป็นคนที่ มีน้ำใจกรุณาปราณี รอบคอบ กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว มีจิตดีมีมานะ และที่สำคัญคือเป็นผู้มีวาจาไพเราะอ่อนหวานกับทุก ๆ คน (ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หน้า 64 - 68)

✓ ขมพลาเป็นคนที่มีความแข็งแรงกล้าหาญ มีฝีมือในการใช้อาวุธโดยเฉพาะยิงลูกดอก แต่ก็ไม่เย่อหยิ่งอวดตน มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ฉลาดรอบคอบทั้งความคิด คำพูด และการกระทำ เมื่อรักนางลำหับ ขมพลา ก็รักนางอย่างแท้จริง อุปนิสัยใจคอและความสามารถของขมพลาทำให้ไม่มีใครรังเกียจ หากใครใคร่รักขมพลา ก็จะนิยมชมชอบ ดังเช่นไม้ไผ่ กิ่ง ขึ้นชอบขมพลา ยิ่งกว่าสนเฒ่า แม้แต่ผู้หญิงบางคนเช่น นางมือสิง และนางวังคอน

ซึ่งยังไม่มีใครรู้จักผูกพันกับชมพอลึกซึ้งพอใจและปรารถนาจะได้ความรักจากชมพอลา (ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หน้า 115 - 123)

ส่วนนางมีนทา มีรูปโฉมงดงาม และมีคุณสมบัติสมกับเป็นกุลสตรี มีวาจาไพเราะ อ่อนหวาน น้ำเสียงระรื่นหู เปรื่องลาคเจสียวกมกายน ปีกว้างกล้าหาญ กล้าพูดสิ่งที่ตรง กับใจ และมีน้ำใจซื่อตรงมั่นคง ลักษณะทั้งนี้แสดงให้เห็นว่านางมีนทาเป็นคนดี (ดู รายละเอียดในบทที่ 3 หน้า 155 - 162)

2. ตัวละครมีการแสดงออกที่เหมาะสม

พระลอเป็นผู้ชายที่มีความองอาจ กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว สมกับเป็นผู้ชาย เห็นได้ ชัด จากตอนพระลอถูกทหารของพระเจ้ายาละมวง พระองค์ไม่ยอมแพ้ ไม่แสดงอาการ ขลาดกลัว กลับต่อสู้ แต่ก็ต้องพบบาดเจ็บเพราะฝ่ายตรงกันข้ามมีกันมากกว่า

ชมพอลก็มีลักษณะสมชาย คือ แข็งแรง กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และมีความสามารถในการใช้อาวุธ เห็นได้จากตอนที่สู้กับเสือให้หนังกับไม้ไผ่ดู ลักษณะนิสัยและความสามารถ ของชมพอลเหมาะสมกับที่เกิดมาเป็น "เงาะ" ซึ่งต้องมีชีวิตอยู่ในป่า ต้องต่อสู้กับสัตว์ร้าย ผู้มีความแข็งแรงกล้าหาญ สามารถในการใช้อาวุธ จึงจะมีชีวิตอยู่รอดและปลอดภัย

ส่วนนางมีนทามีลักษณะสมกับเป็นผู้หญิง คือ มีคุณสมบัติของกุลสตรี อ่อนโยน อ่อนหวาน รู้จักปรนนิบัติเอาใจผู้อื่น การแสดงออกของนางงดงามทั้งทางวาจา และจิตใจ

3. ตัวละครต้องแสดงอย่างสมจริง และมีชีวิตชีวา เหมือนกับว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ๆ

พระลอมีนิสัยใจคอเหมือนบุรุษทั่วไป แม้จะเป็นบุคคลผู้สูงศักดิ์ มีความงดงามทั้ง ทางกายวาจาและใจ มีสภาพชีวิตที่สุขสมบูรณ์ แต่เมื่อมีความรักจนถึงขั้นลุ่มหลง พระองค์ก็ไม่ แตกต่างไปจากมนุษย์อื่น เพราะพระองค์เลือกดำเนินชีวิตเพื่อให้สมรัก พระองค์จึงต้อง ประสพทั้งความทุกข์ในการพลัดพรากจากบ้านเมือง แม่ เมีย แท้ขณะเดียวกันพระองค์ก็ สมปรารถนาในความรักกับบุคคลที่พระองค์ปรารถนา ชีวิตของพระลอจึงเหมือนมนุษย์อื่นๆ คือได้พบทั้งความสุขและความทุกข์

ชมพูามีลักษณะเหมือนมนุษย์ปูลุชนทั่วไป คือเป็นผู้ชายเงาะที่ใช้ชีวิตอยู่ในป่า ต่อกับธรรมชาติ สัตว์ร้ายต่าง ๆ ชมพลายอมจะต้องมีความกล้าหาญ มีความชำนาญในการใช้อาวุธ ไม่งั้นนั่นก็จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ แต่ธรรมชาติของมนุษย์นั้น แม้จะเก่งกล้าสามารถเพียงไร ยามมีรักก็สามารถพ่ายแพ้โลมหลอคนรักได้โดยง่าย ไผ่เราะอ่อนหวาน ดังที่ชมพูกระทำต่อนางลำหับ และเพราะความรักชมพูก็ประสบความผิดพลาดในการดำเนินชีวิต เนื่องจากชมพูลืมนึกถึงนางลำหับมาจากอเนกอุทมนธ์ของนาง ความรักทำให้มนุษย์ลืมนึกถึงเหตุผลและความเหมาะสม ความรักทำให้มนุษย์ปรารถนาจะไถ่กระทำในสิ่งที่ตนปรารถนา ดังนั้นชมพูจึงกระทำการสิ่งที่ไม่มนุษย์ปูลุชนโดยทั่วไปเลือกกระทำ เพื่อตนจะได้สมปรารถนา

✕ นางมีพานั้นมีลักษณะนิสัยเหมือนมนุษย์ปูลุชนทั่ว ๆ ไป คือ แม้นางจะเป็นหญิงที่มีคุณสมบัติสมกับเป็นกุลสตรี แต่เมื่อนางมีความรักนางก็ปรารถนาที่จะได้สมรัก เช่น การที่นางมีพานำทิ้งร้างความรู้สึกที่มีต่อท้าวชัยเสน และตอนสุดท้าย ก็ขอความช่วยเหลือจากสุพรรณิภาให้ท้าวชัยเสนมารับนางกลับไป นางเป็นหญิงนางควรจะได้เรียนรู้ความรู้สึกนี้ไว้ แต่เพราะความรักนางมีพานก็ปรารถนาจะได้อยู่ร่วมกับคนที่นางรัก นางจึงยอมละทิ้งความอาย ขอความช่วยเหลือจากสุพรรณิภา

(4.) ท้าวละครมีอุปนิสัยสม่าเสมอคงเส้นคงวาตลอดเรื่อง ดังเช่น

พระลอมีน้ำใจกรุณาปราณี มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน และมีชิตีดยมานะ นิสัยเหล่านี้ปรากฏให้เห็นทั้งตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้ายของเรื่อง

ชมพูานั้นเป็นคนฉลาด รู้จักใช้คำพูดให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง จะปรากฏทั้งตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้ายเรื่อง ได้แก่ตอนชมพูพ่ายแพ้ไม่ได้ นางลำหับ ตาจองทอง ตาวางทอง และอเนก

✕ นางมีพานั้นเป็นคนพูดตรงกึ่งใจ ทั้งในตอนแรก ๆ เมื่อนางปฏิเสธความรักที่สุพรรณิภามีต่อนาง และตอนท้ายเมื่อสุพรรณิภาขอความรักและชวนนางกลับไปบนสวรรค์ นางก็ยังปฏิเสธเหมือนเดิม

นอกจากนี้การกระทำของตัวเอกทั้งสามนี้ มีผลเนื่องมาจากบุคลิกลักษณะของตัวเอกนั่นเอง เช่น

ความมีรูปโฉมงดงาม และความดีของพระลอ ทำให้ชาวระมัวไปจนพระเพื่อนพระแพงลุ่มหลง เป็นเหตุให้พระลอต้องเดินทางไปหานางทั้งสอง

ความมีซัดตียมานะของพระลอทำให้พระลอเดินทางไปจนถึงเมืองสรอง และทำให้พระรองก็ตัดสินใจต่อสู้กับทหารที่ล้อมวัง แทนที่จะหาทางขอความช่วยเหลือจากท้าวพิชัยพิศณุกร

นิสัยของพระลอจะสัมพันธ์สอดคล้องกับความฉกและการกระทำ เช่น ความมีซัดตียมานะ ทำให้ไม่แสดงความฉลาดกล้าวต่อกลางร้ายที่ปรากฏในตอนเสี่ยงน้ำ กลับเดินทางไปจนถึงเมืองสรอง และความมีซัดตียมานะทำให้พระรองก็ไม่ฉลาดกล้าวเมื่อทหารจำนวนมากมาล้อมวัง กลับเข้าต่อสู้จนถูกล้อมยิงตาย

ความเป็นคนฉลาดรอบคอบทำให้หม่อมหลวงจุกเลือกใช้คำพูดได้อย่างเหมาะสมทุกตอน ความฉลาดรอบคอบทำให้หม่อมหลวงเตรียมหาถ้ำไว้เพื่อพานางลำหับไปอยู่ด้วย นอกจากนี้ นิสัยใจคอ ความคิด คำพูด และการกระทำของหม่อมหลวงยังทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามมาเป็นต้นว่า ความมีน้ำใจเมตตา ทำให้หม่อมหลวงช่วยสอนวิธียิงลูกดอกให้กั้งและไม้ไผ่ และยังต่อสู้กับเสือให้เด็กทั้งสองงู ทำให้ไม้ไผ่ชอบชมพลามาก จนยอมเป็นพ่อสื่อคิกต่อช่วยเหลือให้หม่อมหลวงกับนางลำหับรักกัน

ส่วนนางมีพนา ความคิด คำพูด และการกระทำของนางนี้ ก็มีผลมาจากอุปนิสัยของนางเช่นกัน เป็นต้นว่า นางเป็นกนชื้อตรงกล้าหาญ นางวิ่งบอกกับสุเทพเมื่อนางไม่รักพระองค์ทั้ง ๆ ที่นางรู้ว่าคำปฏิเสธจะทำให้นางได้รับโทษ นางมีพนาเป็นคนมีจิตใจมั่นคง เมื่อนางรักท้าวชัยเสนนางก็ไปเปลี่ยนใจ แม้ท้าวชัยเสนจะตั้งประหารนางก็ไม่โกรธแค้น กลับต้องการให้ท้าวชัยเสนมารับนางกลับไป นางมีพนาเป็นคนฉลาด นางจึงพูดจาโต้ตอบให้นางจันทิโกรธแค้นเป็นอันมาก และขณะเดียวกันคำพูดนั้น ก็ทำให้ท้าวชัยเสนโปรดปรานและเข้าหานาง นอกจากนี้ยังมีส่วนให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามมา เป็นต้นว่า คำปฏิเสธ

ไม่ยอมรับรักสุพรรณิชนีก่อนแรก ทำให้นางมีตนถูกสาปลงมาเกิดเป็นกุหลาบในเมืองมนุษย์ คำรำพันของนางมีตนทำให้ท้าวชัยเสนรู้นางรักพระองค์ พระองค์จึงกล้าแสดงความรักต่อกนาง และคำปฏิเสธของนางมีตนในตอนท้ายเรื่อง เป็นเหตุให้สุพรรณิชนีสืบนางให้กลายเป็นดอกกุหลาบตลอดกาล

จะเห็นว่า การแสดงออกต่าง ๆ ของตัวละครทั้งสาม ไม่ว่าจะเป็นความคิด คำพูด และการกระทำ ส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่าบุคคลทั้งสามเป็นคนดี ความคิด คำพูด และการกระทำ ทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามมา

สรุปได้ว่า ตัวเอกทั้งสามเรื่องได้แก่ พระลอ ขมพลา และนางมีตนนั้นมีลักษณะนิสัยใจคอ การแสดงออก และสถานะของตัวละครตรงตามที่อริสโกเกิดกำหนดไว้ในทฤษฎีโศกนาฏกรรม

3. คำพูดหรือบทสนทนา (diction)

ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโกเกิด การเลือกใช้คำพูดนั้น ก็ต้องพิจารณาภาษาที่ใช้พูดให้เหมาะสม เช่น พิจารณาเห็นข้อแตกต่างระหว่างคำสั่งกับคำขอร้องหรืออ่อนวอน ระหว่างคำบอกเล่าธรรมดา กับคำพูดขู่มขู่เหน็บ ระหว่างคำถามกับคำตอบ และความแตกต่างระหว่างคำพูดแบบอื่น ๆ

การสร้างคำพูดตลอดทั้งเรื่อง ต้องคำนึงถึงตัวอักษร พยางค์ และสัทธาน ที่ใช้เชื่อมคำประกอบหน้านาม คำนาม คำกริยา คำชนิดอื่น ๆ รวมทั้งลักษณะของสุนทรพจน์แบบต่าง ๆ ด้วย

คำพูดที่แสดงความรู้สึก ก็จะใช้ทั้งร้อยกรอง (verse) และร้อยแก้ว (prose) อริสโกเกิดกล่าววว่า

ละครโศกนาฏกรรมจะเลือกใช้ร้อยแก้ว ร้อยกรอง จังหวะ ทำนอง และบทเพลงได้อย่างเหมาะสมกับแต่ละตอนของละคร การเขียนละครโศกนาฏกรรมมีลักษณะ

เป็นนาฏกรรมไม่ใช่เรื่องเล่า . . . ละครโศกนาฏกรรมมีน้ำเสียง (tone) ที่ก่อให้เกิดความสง่างาม . . . ส่วนที่เป็นมหานาฏกรรมจะใช้อยกรอนแบบ "iambic trimeter" (ซึ่งเป็นร้อยกรองที่มีบรรทัดละสามจังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์ค่อนมีเสียงเบา และพยางค์หลังมีเสียงหนัก) นาน ๆ ครั้งจึงจะใช้อยกรอนแบบหกจังหวะ (hexameters) ซึ่งใช้เคร่งขรึมเวลาที่เวลาอ่านไม่ตองคำนึงถึงน้ำเสียงของคำ ส่วนตอนที่มีการกล่าวเยาะเย้ยเสียดสี และมีการเต้นของลูกคู่เป็นเวลานาน ๆ ก็จะใช้ฉันทลักษณ์แบบ "trochaic trimeter" (ซึ่งเป็นร้อยกรองที่มีบรรทัดละสี่จังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์ค่อนมีเสียงหนัก และพยางค์หลังมีเสียงเบา) ร้อยกรองทั้งกล่าวนี้นับเป็นบทพูดซึ่งมีเพียงสั้น ๆ ส่วนลูกคู่และนักแสดงจะใช้กาพย์กลอนสั้น ๆ ร้องผสมปนซึ่งแสดงตามความรู้สึกนึกคิดของกวี เรียกว่า "Lyric" และใช้เพลงสวดสรรเสริญ (Odes) . . .

เรื่องพระลอเป็นกลอนมโหรีละคร แทรกด้วยกลอนเพลงไทย โคลงสองสุภาพ โคลงสี่สุภาพ ร่ายสุภาพ และตอนที่เป็นบทเจรจาของตัวละครก็ใช้อยกรอน

> เรื่องเงาะป่าเป็นกลอนมโหรีละคร แทรกด้วยกลอนมโหรีละครแทรกด้วยโคลงกรรหูกาพย์ฉันท (16) และกาพย์สุรางคนางค์ (28)

> ส่วนเรื่องมัทนะพาธาเป็นมโหรีละครพูดคำฉันท์ แทรกด้วยฉันทลักษณ์กับกาพย์ และมีบทสนทนาเป็นร้อยแก้วธรรมดา

กล่าวได้ว่ามโหรีละครเรื่องพระลอ และมัทนะพาธา แทรกด้วยร้อยกรองและร้อยแก้ว ส่วนเรื่องเงาะป่า แทรกด้วยร้อยกรองเท่านั้น

ทั้งนี้มโหรีละครทั้งสามเรื่องจึงใช้ลักษณะคำประพันธ์แนวเดียวกับทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล คือเป็นทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว

หากจะพิจารณาเกี่ยวกับ "น้ำเสียง" (tone) ของคำตามที่อริสโตเติลกำหนด น้ำเสียงของคำต้องก่อให้เกิดความสง่างาม โดยอาศัยน้ำหนักคำหนักเบาต่างกัน จาก

ฉันทลักษณ์แบบ "iambic trimeter" หรือ "trochaic trimeter" เช่น ลักษณะของ "iambic" ได้แก่ Alone, / he rides/ alone./ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) *

บทละครทั้งสามเรื่อง มีเรื่องมีพันะพาชาเรื่องเดียวที่ใช้ฉันทลักษณ์ ที่มีน้ำเสียงก่อให้เกิดความสง่างาม คือใช้ฉันทันท์ มีบังคับคำกรุลหุ (คำหนัก-เบา) เช่น ปิยงวาท ฉันท 12

ทุชะกะโหพระมะทะนา

พระมาตุวร,

พระจะมลายพระชีวะจร

พระแม่ไฉน

. . .

วลา

. . .

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีแผนผังดังนี้

$\begin{array}{ccccccc} & & \sim & & \sim & & \\ \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} \\ & & \sim & & \sim & & \\ \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} & \text{.} \\ & & \sim & & \sim & & \end{array}$

ส่วนเรื่องพระลอ และเงาะป่า นั้น ใช้กลอนแอทรก โคลง ร่าย และกาพย์ ซึ่งเป็นฉันทลักษณ์ที่ไม่บังคับคำกรุลหุ กงบังคับแค่คณะและสัมผัส น้ำเสียงของคำในบทละครสองเรื่องนี้ จึงไม่ตรงตามทฤษฎีไวยากรณ์ของอริสโตเติล คือไม่ก่อให้เกิดความสง่างาม เพราะเป็นฉันทลักษณ์แบบธรรมดา การเลือกใช้คำก็ไม่ประณีตเท่าฉันทันท์

— นอกจากนี้ อริสโตเติลได้กล่าวไว้อีกว่า คำพูด หรือบทสนทนา จะทำให้เห็นความนึกคิดและอุปนิสัยของตัวละคร ทำให้รู้ว่าเรื่องจะดำเนินไปเช่นไร ตัวละครจะพูดหรือกระทำสิ่งใดต่อไป

คำพูดหรือบทสนทนาในบทละครทั้งสามเรื่องจะทำให้ผู้ดู ผู้อ่านเห็นความนึกคิดและอุปนิสัยของตัวละคร รวมทั้งรู้ว่าเหตุการณ์จะดำเนินต่อไปเช่นไร เพราะตัวละครคิดและ

* ~ เครื่องหมายแทน พยางค์เบา (ไม่เน้น) / เครื่องหมายแทนเสียงหนัก (เน้น)

** , เครื่องหมายแทนเสียงลหุ (เบา) ~ เครื่องหมายแทนเสียงกรุ (หนัก)

จะกระทำเช่นไรต่อไป (ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หน้า

จึงสรุปได้ว่า คำพูดหรือบทสนทนา (diction) ที่ปรากฏในบทละครทั้งสามเรื่อง ส่วนใหญ่จะมีลักษณะการตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล นอกจากเรื่อง "น้ำเสียงของคำ" (tone) ซึ่งเกิดจากลีลาของฉันทลักษณ์ มีเรื่องมีบทเฉพาะเพียงเรื่องเดียวเท่านั้นที่น้ำเสียงของคำก่อให้เกิดความสง่างามการตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

4. ความคิด (thought)

ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล ความคิด (thought) นั้น กวีต้องใช้ความสามารถทางวาจาศิลป์ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และเรื่องราวที่เกิดขึ้น ความคิดของตัวละครจะปรากฏออกมาทางคำพูดเพื่อเราให้บุคคลเกิดอารมณ์ต่าง ๆ อารมณ์ที่ต้องการให้เกิดได้แก่อารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) การแสดงความคิดแตกต่างไปจากการแสดงองค์ประกอบอื่น ๆ คือ ความคิดแสดงออกโดยไม่มีการอธิบาย แต่จะแสดงด้วยภาษาพูดซึ่งประติษฐ์ขึ้นโดยนักพูดหรือกวีนั่นเอง

ความคิด (thought) ในบทละครทั้งสามเรื่อง มีดังนี้

ในเรื่องพระลอ ตัวละครหลายตัวได้แสดงความคิดออกมาทางคำพูด และทำให้บุคคลเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) ดังเช่น

คำพูดของพระเจ้ายาที่ขอให้ท้าวพิชัยพิศณุกรฆ่าพระลอ ก็แสดงให้เห็นความอาฆาตพยาบาทที่พระเจ้ายามีต่อพระลอ และคงจะก่อให้เกิดเหตุร้ายแก่พระลอเป็นแน่ คำพูดนี้ช่วยให้บุคคลคาดเดาได้ว่าพระลอจะทอ่งประสบเคราะห์ร้าย ผู้ฟังจึงบังเกิดความสงสาร และหวาดกลัวไม่อยากจะให้เกิดเหตุร้ายแรงแก่พระลอ

ในเรื่องเงาะป่า คำว่าพื้นของชมพลาแสดงให้เห็น ความรักที่ชมพลาที่มีต่อนางลำหีบอย่างมาก จนคิดจะขวนชิงนางมา (ดังตัวอย่างในบทที่ 3 หน้า 118) ความคิดของชมพลา

ที่ปรากฏในตอนนี้ ทำให้ผู้สูงส่งสารชมพลา เพราะรู้ว่าโอกาสที่ชมพลาจะสมหวังในความรักนั้น
หาได้ยาก แม้จะได้มาก็ต้องฝ่าฟันอุปสรรคอย่างแน่นอน

คำรำพันของนางลำหับเมื่อรู้ว่าจะต้องเข้าพิธีแต่งงานกับยมนา ทำให้เห็นความวุ่น-
วายใจทุกข์ทรมานใจของนาง ที่เกิดจากการกีดกันจิตใจไม่ได้ว่าจะเลือกใครระหว่างชมพลา
กับยมนา เมื่อตัดสินใจไม่ได้ นางลำหับจึงคิดฆ่าตัวตาย ดังความว่า

อนิจจากรานี้จะออกกู	มีรูที่จะคิดเบี่ยงบิด
เห็นจะมีพันอายเพราะขายชิด	จะเผารักชีวิตไปโยมี
แม่นจะรอต่อเสร์จการวิวาห์	เห็นท่าจะไม่ได้ม้วยเป็นผี
สุดจะรักษาคณพันราศี	ตายเสียวันนี้จะพันภัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความคิด ความทุกข์ทรมานใจของนางลำหับ ทำให้ผู้เข้าใจสภาพการณ์และจิตใจ
ของนาง จนเกิดความสงสารนางเป็นอย่างมาก

คำรำพันตอนยมนาออกติดตามนางลำหับ ทำให้รู้ว่ายมนาว่าวุ่นวายใจ และคิดอย่างไร
กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น บางตอนยมนาก็คิดว่าบางลำหับรู้เห็นเป็นใจกับชมพลา ดังคำพูดว่า

ตัวเราเบาใจไปตามชื่อ	เชื่อก็คือใหญ่ไม่ชวนชววย
นางจึงนอกจิตคิดชู้ชาย	นัยหมายมาแกล้งแย่งยื้อ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่บางครั้งยมนาก็คิดว่านางลำหับรักเขาและไม่รักชมพลา แต่ถูกฉุดคร่าไป ดังคำพูด

ว่า

อนิจจาลำหับสาวศรี	บางทีมิไกรวมคิดอ่าน
อายชมพลามามาแกล้งจันทาล	หักหาญฉุดคร่าพาไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากคำพูดข้างบนนี้ ผู้ดูสามารถเข้าใจความคิดของฮเนาได้ว่า เขาจะตามนางล่าหับไปหรือไม่ และหากพบชมพลาเขาจะจัดการอย่างไร

ก่อนชมพลาถูกลูกคอกแฉั่วพูดสิ่งเลี่ยนางล่าหับทำให้เห็นว่าชมพลารักนางล่าหับอย่างแท้จริง คำโต้ตอบของตัวละครทั้งสองแสดงให้เห็นความรักที่มีต่อกัน เป็นเหตุให้ฮเนาซึ่งได้ยินเข้าใจเรื่องราวทั้งหมด จึงบังเกิดความเสียใจมากเพราะคิดว่าตนเองเป็นต้นเหตุให้นางล่าหับกับชมพลาต้องพบจุดจบถึงความว

แมนแก่เคิมเริ่มรู้ความตระหนัก	จะห้ามหักจิตไว้ให้นักหนา
ใบชิงรักหักหาญดวงกานดา	เพราะความแสนเสนาหานักอาลัย
ถึงจะยอมอมอดไม่เอิบเอื่อม	ก็ไม่เลื่อมซาจิตพิสมัย
จะฝังรักสลักรูปไว้ภายใน	น่าน้อยใจกลับมาหาเจ้าตาย
อันความผิดของพี่นี้เหลือล้ำ	ให้ชอกช้าแสนวิทกอกสลาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ความคิดของตัวละครทั้งสามที่จับชีวิตตามกันไป ทำให้ผู้ดูเข้าใจพฤติกรรมของตัวละครทั้งสามและเกิดความสงสาร เพราะแต่ละคนไม่ได้เจตนาจะก่อเหตุร้ายขึ้น แต่เพราะความเข้าใจผิดไม่รู้อย่างจริงจึงทำให้เกิดเหตุร้ายแรงขึ้น

❧ ในเรื่องมัทนะพาธา ตอนสุเทษณ์สาปให้นางมัทนาจนมาเกิดเป็นกุหลาบในเมืองมณุษย์ จากคำสาปทำให้ผู้อ่านรู้ว่า สุเทษณ์ยังรักและคิดหวังว่าจะได้รับความเห็นใจจากนางเพราะพระองค์เปิดโอกาสให้นางมัทนาได้กลายเป็นมณุษย์ทุกวันเพื่ดู หากนางพบความทุกข์เพราะรักเมื่อใด ให้อ่อนวอนพระองค์แล้ว นางก็จะได้รับการอภัยและกลับขึ้นมานบนสวรรค์ดังเดิม นอกจากนี้คำสาปยังบอกให้รู้ว่านางต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับความรักแน่นอน

จึงกล่าวได้ว่าคำพูดโต้ตอบ คำว่าฟังรำพัน คำครวญของตัวละครในบทละครทั้งสามเรื่อง ช่วยให้ผู้ดูเข้าใจว่าตัวละครคิดเช่นไร และจะกระทำการสิ่งใดต่อไป ผู้ดูสามารถเข้าใจเรื่องราว พฤติกรรม และความรู้สึกของตัวละครได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า "ความคิด" (thought) ในบทละครทั้งสามเรื่องมีลักษณะต่าง ๆ ตรงตามทฤษฎีไศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

5. ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle)

อริสโตเติลกล่าวว่า ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ แม้จะดึงดูดใจแต่ก็อาจเป็นภาพที่ไม่ใคร่ น่าดูก็ได้ การสร้างภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจเป็นภารกิจของนักแต่งกายละคร (costumer) มากกว่าเป็นภารกิจของกวี

ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ ช่วยให้ผู้เกิดอารมณ์หวาดกลัว และสงสารได้ แต่ก็ เป็นภาพที่ไม่ใคร่ น่าดูนัก

✕ ในบทละครเรื่องพระลอ ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจจะเกิดจากการบรรยายฉาก และท่าทางของตัวละคร ได้แก่

✓ ภาพแม่น้ำกาหลง ตอนพระลอเสียดน้ำ จากคำว่า

พอวางพระโอรสหน้า ไหลวนคล้าควะคว้าง เห็นแกงดังสีเลือดคนาด
 นานาถสยคสยของโลมา .ฯ. .

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

อาการไหลวน สีของน้ำ และคำเสียงพ่ายของพระลอทำให้ผู้ดูพลอยระทึกใจตื่นตา และสงสารพระลอ ในขณะเดียวกัน เพราะคาดได้ว่าพระลอต้องประสบเหตุร้ายแน่นอน

ภาพตอนทหารล้อมวัง เกิดการต่อสู้กัน จนสีที่เสียดตาย จากคำว่า

. . . ตายทับกันกลางลาด หัวขาดตกเป็นกลุ่ม เขาเร่งห่มหินดา
 คากันมาออกเยบุง ไม่ไถ่กระทั่งถมหลาย . . .

และ

. . . เขาก็เร่งชะของปิ่นเยบุง ชะของพุงหอกเยบาย ช่างซ้ายเร่งมาหนา
 ขางขวาเร่งมามาก เขาถูกปลากทุกโรม สองนายโจมพันแมนชาแซนตัวหัวขาด

เขาก็เร่งกันสาปเป็นกระหน่ำ ทำนายแก้วหลายสิ่ง กริ่งนายขวัญหลายนัด ยังฮึดฮัด
ใจบกราม โจมรัฐสุคคาม บแพ้ยยอมยัมนา

เสียงปี่มู่งดังตอกกอนายแก้ว	กจาแล้วลูก เตลือกกระเดือกดิน
เปรี้ยงติดกันถูกนายขวัญกระคอนดิน	สองขุนสิ้นชีวาत्मชาคใจ
นางรืนรุกรบพันถดินแหง	นางโรยแกว่งตาวราเงองาไล
เขาไม่รูวาทหญิงมาชิงชัย	ป็นไฟล้นลูกถูกสองนาง
วิ่งมาที่ผีตัวพอกตัวทับ	ชักหงับหงับเคือกปรีตรงสีข้าง
กระพอกโลหิตออกครอกรอกกรอกราง	ลักกรูนางแควดินสิ้นชีวา
	สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ภาพการจบชีวิตก้วยคมคาม และเป็นของสี่พี่เลี้ยงอย่างเจ็บปวดทุกขุทรมาน ทำให้
ผู้ถูกหาวเสียว และสงสารสี่พี่เลี้ยงที่ต้องพบชะตาการรบเช่นนี้

ภาพการต่อสู้จนสิ้นพระชนม์ของพระลอ พระเพื่อนพระแพง จากความว่า
ไลพอนพันฉันทแหง แวงวัดคักหัวมา คู่มหิมาทั้งสาม งามเงื่อนพญาราชสีห์
กรกระวีวรารูของอาจ เอิบอานาจบมิเย็น ยัมแย้มหยับมียอ ตรีจ้อล่อเลน
พลาง กางกรรอนร่ารบ รื่นรมย์พิภพสำทิม เขาก็ซบกันเข้ารบรอบ ตายหมอบ
เหมือนแมลงเมา บินโผเข้าหาไฟ เขาอยู่ไกลมมิกล้า สร้างโหมยิงสามกษัตริย์
อีกเอาคามปักป้องพระกาย เขาระคมหลายเหลือบ้อง จึงเป็นทองพระลอราช
สองสุรนาฏมมิพวัน หันเอาองค์ออกรับป็น ปืนประกององค์พระจอมราช เขาก็
เร่งสาครศรสุริหิ ติคสามกษัตริย์สะพรั่ง พระโลหิตหลั่งนองลง สวมอร่องก้อง
กัน เป็นพระพิศตรศรพิศ พิศคุดจนณมิต นาสยของจิตเสียวใจเย็น พระองค์พระ
ลออดสิ้นอยู่ทะพาหวะทาว พระองค์พระน้องสาวรสคองอยู่ระวีระวีว นากลัวน่า
สิ่งเวช พระนัยน์เนตรชกกลับ หีบพระอรโอรุ์สแลม เสมือนหนึ่งจะแย้มสรวลลักนิก
สิ้นพระชีวิตพร้อมกัน ป็นอยู่ฉับมิม้วย แผยพระยศปรากฏด้วย ทานแก้วกลาง
ผรงค์ บารนี้

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ผู้ดูจะรู้สึกหวาดเสียว สยดสยอง ที่เห็นความเจ็บปวดจากพิษงู คมดาบ และการ
ตายอย่างทรมานของตัวละครทั้งสาม ผู้ดูจะรู้สึกสงสาร พระลอพระเพื่อนพระแพงอย่างมาก
ในเรื่องเงาะป่า ภาพอันน่าตื่นตาตระการตาจะเกิดจากพฤติกรรมของตัวละครตอน
ชมพลาทอสูรกับเงาะ จากความว่า

บิลาลอยลิ่วปวิวา
ทะลึ่งโลกโคกขึ้นบัคใจ
สองเท้าขี้นาจนหน้าฉีก
ต้องไหลรวบฉมฉมซาน
บัคใจถึงฉมพลา
วงรอบไม้ใหญ่ไต่กัด

. . .
เวียนไม้ใหญ่จอมองตา
โผนขึ้นหลังพลันเกาะมันไว้
เสือกระโดดโดดไปไกลพอ
พิษอโปะแฉะไปในโลหิต
เจ็บเหลือทนจนร้องกองป่าช้า

ภาพนี้สร้างความตื่นตะลึงหวาดเสียวให้ผู้ดู เพราะวิทกกว่าชมพลาอาจจะเป็นอันตราย
จนกระทั่งรู้ว่าเสียตาย ผู้ดูจึงหายวิทกไปได้
ภาพการต่อสู้ของชมพลา กับ ฮเนา กระทั่งชมพลาถูกลอบยิงและวิ่งเตลิดเข้าไปในป่า
จากความว่า

. . .
สู้กันมันมุกคลุกคลี

ทองตาเสือร้ายร้องปี่ใหญ่
ฟาคล้มไถลเหยียดกราน
ชมพลาฆ่าอีกด้วยกลาหาญ
แล้วร้องปี่เบญทวยนังงมพัต
โถมดาเข้าไปตะกายกัด
เฉวียนควัดเวียนหันกันไปมา
ชมพลาวิ่งไวใจกล้า
เห็นไต่หาโคตรครัดหวัดคอ
เสือสลัดเท้าใดไม่ย่นย่อ
กลอกหลอหล้างเท้าไรก็ไม่พลัด
หัวขวิดยื่นไม้ไคร่ฉับ
ทะลึ่งโลกหน้าสะบัดล้มบรรลัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฮเนายับย่อยไม่ถอยหนี
ต่างมีปากเจ็บทั้งสองคน

หลบหลีกตอบตลอดจน

ชมพลาวยับยอไม่ถอยย่น
อความประชิดไม่คิกกาย

และ

นิลามาทองชมพลา
พิชแล่นวิ่งฉลาเข้าในไพร
พอมาปะทะปะลำหับ

เฉพาะทรงหน้าผากเพียงคักฉัย
มิได้รู้ตำลนทาง
นางวิ่งเข้ารัับพอลนทาง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้ดูตระหนักดีว่า พิชของยางนองในลูกดอกทำให้ชมพลาต้องตายแน่นอน ผู้ดูจะบังเกิด
ความสงสารชมพลาอย่างมาก

ต่อมาเมื่อนางลำหับและอเนาแทงควาย ผู้ดูก็จะรู้สึกหวาดเสียว และสงสารบุคคล
ทั้งสามที่ต้องพบชะตากรรมเลวร้าย ทั้ง ๆ ที่ควรจะมีทางทำความเข้าใจกันได้

ในเรื่องมัทนะพาธา ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ มีเพียง 2 ตอนคือ ตอนนางมัทนา
ถูกสุพรรณสาปให้ลงมาเกิดเป็นดอกกุหลาบในเมืองมนุษย์ และตอนหลังเมื่อสุพรรณสาปให้นาง
เป็นนอกกุหลาบตลอดกาล

. . .

ไปเถะกำเนิด ฌหิมาวัน คังคนูลัน

วจิตสาปไว้

พิณพาทย์ทำเพลงคุกพาทย์. สุพรรณแสดงฤทธิ์, ฟ้าแลบแวมวาวตลอดเพลง.
พอถึงรวิท้าย มัทนารองกริด และล้มลงกับพื้น.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ท่าทางของตัวละคร เสียงเพลง และฉาก ช่วยให้ผู้ดูระทึกใจ และสงสารนางมัทนา
แต่ก็ไม่มากนัก เพราะจากคำสาปตอนนี้ผู้ดูรู้ว่ นางมัทนาจะไคกลายร่างเป็นมนุษย์และมีความ
รักดังเช่นมนุษย์อื่น ๆ

แต่ตอนสุดท้ายของเรื่อง เมื่อสุเทพจะสาปให้นางมัทนาเป็นคอกกุหลาบไปชั่วนิรันดร์
ก็ความว่า

กลายเป็นเถาะร่างสุมะทะนา
เป็นสุกฤษะกะณีนี

จะมาดี,
เถาะนิรันดร์,

และ

พิณพาทย์ทำเพลงรวสามลา มัทนาชอบบทเพลงและนั่งไปเหมือนตาย, แล้วค่อยๆ
กลายเป็นคอกกุหลาบอย่างเช่นที่เห็นในตอนที่ 2 สุเทพอยู่จนนางกลายเป็น
กุหลาบไปแล้วก็หายไปนกลีบเมฆ. คนอื่น ๆ จ้องดูนางมัทนาด้วยความประหลาด
ใจอย่างมีรูเห็นอยู่ไ้, จนจบเพลงจึงต่างคนต่างสีกัดกัน และพุดซุบซิบกัน, เว้นแต่
ปรีyamะหาวิงเข้าไปที่คอกกุหลาบและกล่าวคำครวญ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ปรากฏแก่ตาทำให้ผู้ดูรู้สึกสลดหดหู่ และตระหนกใจ เพราะคาดไม่ถึงว่า
สุเทพจะสาปนางเช่นนี้ เมื่อบทละครดำเนินเรื่องให้ท้าวชัยเสนปรากฏพระองค์หลังจากที่
นางมัทนาเพิ่งจะกลายร่างเป็นคอกกุหลาบไป ทำให้ผู้ดูสงสัย และเสียโอกาสแทนตัว
ละครทั้งสอง เพราะคิดว่าท้าวชัยเสนมาถึงเร็วกว่านี้ทั้งสองก็คงจะได้พบกัน

สรุปได้ว่า ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจในเรื่องพระอลก เกิดจากการบรรยายฉาก
และการแสดงของตัวละคร ในเรื่องเงาะป่าเกิดจากการแสดงของตัวละคร ส่วนในเรื่อง
มัทนะพาธานั้น เกิดจากเสียงเพลง ฉาก และบทบาทการแสดงของตัวละคร

ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจที่ปรากฏในบทละครทั้งสามเรื่อง แม้จะเกิดจากส่วน
ประกอบมากน้อยต่างกัน แต่ก็เร้าอารมณ์ของผู้ดูให้เกิดอารมณ์ 2 อย่าง (คือหวาดกลัว และ
สลดสาร) ได้เช่นกัน และมีลักษณะตรงตามทฤษฎีโสภนาฏกรรมของอริสโตเติล

6. ทำนองเพลง (melody)

อริสโตเติลกล่าวว่า ละครโสภนาฏกรรมจะเลือกใช้ร้อยแก้ว ร้อยกรอง จังหวะ
ทำนอง และบทเพลงได้อย่างเหมาะสมกับแต่ละตอนของบทละคร การเขียนละครโสภนาฏกรรมนั้น

มีลักษณะเป็นนาฏกรรมไม่ใช่เรื่องเล่า . . .

✕ การแสดงละครโศกนาฏกรรม ตอนแรกตัวละครแต่ละตัวจะออกมาแสดงท่าทางตามบทบาทที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง ต่อมาจึงมีการใช้ทำนองเพลง (melody) และคำพูด (diction) โดยให้ลูกคู่ออกมาร้องเพลง พร้อมกับมีผู้กล่าวคำจั่วหัวการแสดง . . .

✕ ส่วนลำดับขั้นตอนในการแสดงละครโศกนาฏกรรมมีดังนี้

1. ภาคนำเรื่อง (prologue)
2. ภาคเพลงนำของลูกคู่ (parados)
3. ภาคแสดงของตัวละคร (episodes)
4. ภาคเพลงลูกคู่ (stasima)
5. ภาคการแสดงตามโครงเรื่อง (exodos)

สำหรับการแสดงละครของไทยนั้น เรื่องเงาะป่า และมีพระยาจะแสดงติดต่อกันไปเป็นฉาก ๆ หรือตอน ๆ จนจบเรื่อง ส่วนเรื่องพระลอมีความแปลกคือ เมื่อแสดงจบตอนหนึ่ง ๆ (มีทั้งหมด 3 ตอน) ก็จะมีการร้องอวยพร และเพลงสรรเสริญพระบารมี แต่บทละครทั้งสามเรื่องไม่ได้เรียงลำดับขั้นตอนการแสดง (เป็น 5 ขั้นตอน) เหมือนการแสดงละครโศกนาฏกรรมที่กำหนดในทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล ✕

บทละครทั้งสามเรื่อง แม้จะไม่มีลำดับขั้นตอนการแสดงตามที่อริสโตเติลกำหนด แต่ก็มีการบรรจุนำร้องเพลงไว้ในแต่ละตอนของบางเรื่อง ดังนี้

ในเรื่องพระลอ ตอนใดที่เป็นกลอนบทละคร จะมีเพลงหน้าพาทย์และทำนองเพลงกำกับไว้ (ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หน้า 55 - 56 และในภาคผนวก)

เพลงหน้าพาทย์ ใช้ประกอบกิริยาอาการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของมนุษย์ สัตว์ หรือ วิญญาณต่าง ๆ ส่วนทำนองเพลงจะมีประกอบเนื้อร้อง ให้เข้มข้นขึ้น และช่วยให้ผู้ดูเข้าใจสถานะ และอารมณ์ของตัวละครได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ทำนองเพลงจะทำให้บรรยากาศในเรื่องเด่นขึ้น

ในเรื่องพระลอ ตอน กองทัพผีของปู่เจ้ายกเข้าที่เมืองแมนสรวงตอนนี้จะใช้เพลง
เชิด เป็นเพลงหน้าพาทย์ และมีทำนองเพลงของเริงกราวนอกออกเชน

เพลงเชิดเป็นเพลงที่ใช้ในการสู้รบ จังหวะเร่งเร้า อีกเหิม ส่วนเริงกราวนอก
ออกเชนก็เป็นเพลงที่ใช้ในการยาตราทัพ ดังนั้นเมื่อประกอบกับเนื้อร้องก็จะทำให้ผู้ดูเห็นภาพ
และได้ยินเสียงการเคลื่อนทัพ เราอารมณ์ผู้ดูให้ตื่นเต้นไปด้วย เช่น

เริงกราวนอก ออกเชน

พิลึกเหลือเชื่อป่าแมวเข้า	เตลวนเหลาเปรตเจาะยองเหาะเหาะ
ฝึกกองกอยกะหางหมาออกแยะ	ถือกะแปะพวงเปี้ยเขี่ยกริกกริก

. . .

ฯลฯ

. . .

กองหลวงอสุรกายร้ายกาจ	แสนอุบาทว์แปลงตัวหัวตางตาง
ชีสัถ์ลึงหึ่งตะเพินเกินทาง	ขึงยางล้มลิ่วเป็นทิวไป

ฯฯ เชิด

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ตอนพระลอจะออกเดินทางไปเมืองสรวง ทุกคนภายในเมืองแมนสรวงเศร้าโศก
ตอนนี้ ทำนองเพลงที่ใช้ได้แก่ ลาลาวครวญ ลาลาวลงแกง ลาลาวแพนน้อย ลาลาวเคียด
ฯลฯ ทำนองเพลงลาว จะมีท่วงทำนองเศร้า มีลักษณะเหมือนเสียงครวญ เมื่อประกอบเนื้อร้อง
ที่แสดงถึงความทุกข์ทรมานจากการพลัดพรากก็จะทำให้ผู้ดูเข้าใจเนื้อเรื่องตอนนั้นได้มากยิ่งขึ้น
เมื่อปีพาทย์ทำเพลงโอด (เพลงปีพาทย์) ประกอบเข้าด้วย ผู้ดูจะได้รับ "อารมณ์" ร่วมกับ
ตัวละครมากยิ่งขึ้น นั่นคือ เนื้อเรื่องตอนนั้นสามารถเรียกน้ำตาจากคนดูได้ด้วย เช่น

ร้องลาลาวคำเป็นทราย

แสนเอ๋ยแสนสมเพช
สาวสุรางคนางสนมกรมอุรา
พิลาปร่ำกำสรวลหวนโหย
ท้าวพญาพาหุลพลทั้งปวง

พระเยาวเรศมเหสินักหนา
ส่งสารพระพันวรรษาเสียวทรวง
อาตุรโคยแคสยงกองวังหลวง
น้ำตาร่วงสะอื้นให้ไปด้วยกัน

4 คำ โอด

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ตอนนางรินนางโรยออกมาสัมผัสชาวพระลอในสวนขวัญ ตอนนั้นผู้ชมจะได้รับบรรยากาศ

ของความสนุกสนาน

เรื่องเพลงเร็ว

เอ๋ยรักเจ้าสาวกำเอย นุ่งเขียวหมี่เขียว เดินมาคนเดียว ที่สะพานยายไกร
เดินมาทางนี้ นี่จะไปทางไหน ข้ายากใครได้ รักเจ้าสาวน้อยเอ๋ย

. . .

ฯลฯ

. . .

ประพริ้ม ๆ ประพริ้ม ๆ กรุชริมอวคบลึง กมินผักชกออกเถาะถนิมเปรอะ
น้ำขัง (รับ)

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ทำนองของเพลงเร็ว เป็นเพลงใช้สำหรับแสดงความเบิกบาน สนุกสนาน
จึงเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และช่วยเราอารมณ์ผู้ให้เบิกบานสนุกสนานไปด้วย
ในเรื่องเงาะป่า ตอนชมพลากินหาดอกไม้ใบฝางนางรำหับว่า
เชิดฉิ่ง

เดินกรายรายเราะเสาะหา

ดอกจำปูนป่าไผ่ทั้งคู่

อีกดอกฮาปองงามครุ

จะ ฝากไปไหนนางรูวรักนาง

. . .

ฯลฯ

. . .

กริ่งเส้จสมถวิลยินดี

กลับมายังที่ทั้งสองพลัน

๖ คำ ๖ เสมอ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทำนองเพลงเชิดฉิ่ง ใช้สำหรับเที่ยวชมสวน เพลงฉิ่งใช้ประกอบอาการเดินนวนาค
กรีดกราย ส่วนเพลงเชิดแสดงอาการรืบริ้น แต่ตอนนี้เป็นตอนที่ชมพลากินหาดอกไม้ใบฝาง
ไม่ไผ่ไปไหนนางรำหับ การใช้เพลงเชิดฉิ่งจึงแสดงให้รู้ว่าเป็นการเที่ยวสวน แต่เป็นไปอย่าง
รืบริ้นกว่าการชมสวนตามธรรมดา

ส่วนเพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ระบอบการไปมาตามปกติใช้ประกอบกับเพลงเชิดนั่งและเนื้อร้องก็อย่างเหมาะสม

ตอนธเนศวรออกติดตามขบพลาและนางลำหับ โดยมีร่ำแก้วและปองสองปองติดตามไปด้วย

กบแทน

ครั้นถึงกลางคองพญกบ
เพราะเชื่อใจไม่ระแวงระวัง
ตัวเราเบาใจไปตามชื่อ
นางจึงนอกจิตคิดขูชาย

ธเนศวรคำนึงถึงความหลัง
พลาตพ้องนิคยบไค้อภัย
เชื่อถือผู้ใหญ่ไม่ชวนขาย
นิคหมายมาแกล้งแย่งยื้อ

๖ 4 คำ ๖

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทำนองเพลงกบแทน เป็นเพลงที่มีจังหวะช้า ทำนองเยือกเย็นฟังแล้ววาบหวิวโหย-
หวนและเศร้า ตรงกับความรู้สึกของธเนศวรซึ่งกำลังเศร้าโศกที่นางลำหับถูกลักพาไปและเสียใจ
ที่ตนเองใจเบาไม่คิดระแวงนาง ความรู้สึกของธเนศวรเหมือนคนที่ถูกทอดทิ้ง จึงรู้สึกอ้างว้าง
ว่าเขวประกอบกับเดินทางอยู่กลางป่า แม้จะมีพี่น้องมากด้วยอีก 2 คน แต่ธเนศวรก็ไม่สามารถ
จะปรับทุกข์ด้วยได้ ความรู้สึกของธเนศวรจึงเหมือนอยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง เนื้อเรื่องที่แสดง
ความคิดจะเข้ากันได้กับทำนองเพลงเป็นอย่างดี ทำให้ผู้ดูเข้าใจความรู้สึกอ้างว้าง สุกเสีย
อาดูรของธเนศวรได้

ตอนนางลำหับเข้าพิธีแต่งงานกับธเนศวร ขณะทำพิธีมีการขับเพลงบรรเลงถึงความว่า
นางนาค

ยามเย็นเด่นรำสำราญ
บันเทิงสะเลิงกลางแปลง

สังคีตขับขาน

. . .

๖๕๖

. . .

เราจรว่มจิตหรรษา	โปรยบรายมาลา
อันเลิศให้เกิดสวัสดิ์	(โปรยคอกไม้ฝ่ายมือหนึ่ง)
กรันลิ้นบหลำรับขับชาน	ก็ประสานสังคีตคีตลี
ไกรกรับรับรันเกรี	เป่าบั๊กซี่แลอี่แนแซสำเนียง
จะเข้เป่าจาร์ับกับจ้องหนอง	บางเด่นบองบงส่งเสียง
ฉิวปากไปข้างทางจำเรียง	ก็กก้องเฟื่องเฟิกป่าพนาลัย

๖ 4 คำ ๖ มหาไชย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพลงนางนาคและมหาไชย เป็นเพลงที่ใช้ในพิธีเพื่อให้บรรยากาศศุภคคีลีหี นอก
จากนี้ใช้ในตอนอวยพร ดังนั้นเพลงทั้งสองนี้จึงใช้ได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและเหตุการณ์
เพราะตอนนั้นเป็นพิธีแต่งงานของฮเนา กับนางลำหับ

เนื่องจากเรื่องมหัศจรรย์เป็นละครพูดกำหนดจึงไม่มีทำนองเพลง มีแต่เพลงหน้า-
พาทย์ประกอบในบางตอนเช่น

ตอนเหล่าอัศวร่ายรำถวายสุเทพณ์ จะใช้เพลงเร็วประกอบท่ารำและเนื้อร้องเพลง
เร็วเป็นเพลงที่แสดงอาการเคลื่อนไหวด้วยความสนุกสนานเบิกบาน เพลงนี้จึงใช้เหมาะกับ
เหตุการณ์เพราะการร่ายรำนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจให้สุเทพณ์

ตอนม่ายาวิнтаพิธีสะกดจิตนางมัทนา ขณะที่ม่ายาวิнтаบูชาสี่ทิศและรำมนตร์
พิณพาทย์ทำเพลงสาธุการซึ่งมีท่วงทำนองที่ให้บรรยากาศอันศุภคคีลีหีใช้ในการประกอบพิธี
ต่าง ๆ

ในขณะที่ม่ายาวิнтаประนมมือและนั่งบริกรรม พิณพาทย์ทำเพลงกระสันนิบาต ทุก ๆ คน

*บั๊กซี่ หมายถึง ปี่
อี่แน(อี่แ่น) หมายถึง ปี่ฉวา

บองบง หมายถึง เครื่องเล่นทำด้วยกะลา

ตั้งตาคอยมองดู พอถึงร่ำท้ายตระ แวงมัทนา ก็เดินออกมา

เพลงกระสันนิบาต (สารนิบาต) ใช้ประกอบการรำเวทมนตร์คาถาและการจำแดง
กาย ทำนองเพลงมีลักษณะองอาจและสง่างาม

ตอนสุพรรณิสาปนางมัทนาให้ลงมาเกิดเป็นกุหลาบในเมืองมณัมย์ พินพาทย์ทำเพลง
คุกพาทย์ ซึ่งเป็นเพลงที่เกี่ยวกับการแสดงฤทธิ์หรือแสดงอาการโกรธเคืองอย่างน่าเกรงขาม
ของผู้มีฤทธิ์

ตอนสุพรรณิสาปนางมัทนาครั้งที่สองให้เป็นดอกกุหลาบตลอดกาล พินพาทย์ทำเพลง
ร่ำสามลา เพลงนี้ใช้ในสถานการณ์เดียวกับเพลงคุกพาทย์

ตอนท้าวชัยเสนมาเฝ้าพระกาละพรรดินมูนี้ พินพาทย์ทำเพลงพระยาเดิน ซึ่งเป็น
เพลงแสดงอาการเคลื่อนไหว (การเดิน) ของผู้สูงศักดิ์

ตอนสุพรรณิสาปปรากฏพระองค์อยู่ภายในเมฆ เมื่อนางมัทนาอ่อนวอนให้ช่วยคลายท้าว
ชัยเสนให้กลับมารับนางนั้น พินพาทย์ทำเพลงตระเชอญ ซึ่งเป็นเพลงที่แสดงความองอาจ
และความมีสง่าอย่างเกรงขาม เหมาะกับการปรากฏพระองค์ของสุพรรณิสาปผู้สูงส่งและมีฤทธิ์

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เพลงที่ใช้ในเรื่องพระลอ เงาะป่า และมัทนะพาธาเหมาะสม
กับเนื้อเรื่องแต่ละตอน และกิริยาอาการของตัวละคร

เพลงในบทละครทั้งสามเรื่องจึงใช้ได้ตรงตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล

บทสรุป

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

1. ลักษณะโครงสร้างของบทละครเรื่องพระลอ เงาะป่า และมีทนะพาชา มีลักษณะดังนี้

บทละครเรื่องพระลอ

(๖) ลักษณะคำประพันธ์ เป็นกลอนบทละคร แทรกด้วยกลอนเพลงไทย โคลงสอง โคลงสี่สุภาพ ร่ายสุภาพและบทสนทนาเป็นร้อยแก้ว ส่วนที่เป็นกลอนบทละครมีเพลงหน้าพาทย์ และทำนองเพลงกำกับไว้ด้วย

(๗) รูปแบบ เป็นกลอนบทละคร แบ่งเป็น 3 ตอนได้แก่ตอนต้นมี 7 ฉาก ตอนกลาง มี 5 ฉาก และตอนท้ายมี 6 ฉาก

โครงเรื่อง เป็นเรื่องของกษัตริย์หนุ่มซึ่งถูกราชธิดาของอีกเมืองที่เป็นศัตรูทำเสน่ห์ เมื่อพระองค์เดินทางไปเมืองฝ่ายหญิง ความรักก็มีอุปสรรคจนทั้งสามต้องพบจุดจบ

การดำเนินเรื่อง เป็นไปตามขั้นตอน คือมีการเริ่มเรื่อง มีปัญหา ซึ่งจะทวีความยุ่งยากมากขึ้น จนถึงจุดสุดยอด ในที่สุดเรื่องก็คลี่คลายลง เรื่องนี้เริ่มเรื่องโดยพระเพื่อนพระแพงขอให้เจ้าสมิงพรายทำเสน่ห์พระลอให้หลงรัก และเดินทางมาหานางที่เมืองสรอง ทั้ง ๆ ที่พระลอมีชายาอยู่แล้วและเมืองแมนสรวงกับเมืองสรองเป็นศัตรูกัน เมื่อพระลอเดินทางมาได้พบรักกับสองนาง เรื่องทำท้าวจะลงเอยด้วยดี เพราะท้าวพิชัยพิศณุกรพระชนกของพระเพื่อนพระแพงจะจัดพิธีอภิเษกให้ แต่ความอาฆาตของพระเจ้ายากลับทำให้เรื่องเลวร้ายจนพระลอ พระเพื่อนพระแพงและสี่พี่เลี้ยงพบจุดจบ

ตัวละคร ตัวละครในเรื่องมีหลายตัว แต่ที่มีบทบาทเด่นเป็นตัวเอกของเรื่อง ได้แก่ พระลอ พระเพื่อนพระแพง จากการศึกษาบุคลิกลักษณะนิสัยของตัวละครทุกตัว ผู้วิจัยพบว่า แม้ตัวละครจะมีบทบาทแตกต่างกัน แต่ทุกตัวก็ส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทำให้เรื่องดำเนินไปได้ ความคิด คำพูด และพฤติกรรมทุกอย่างเป็นไปอย่างสมเหตุสมผล และสมจริง

บทสนทนา บทสนทนาในเรื่องนี้ช่วยให้เหตุการณ์ในเรื่องเป็นจริงขึ้น และสมเหตุสมผล ทั้งยังช่วยให้เห็นอุปนิสัยของตัวละครและช่วยให้ผู้ดูผู้อ่านรู้ว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ควรจะดำเนินไปเช่นไร และตัวละครคิดอย่างไร

ฉาก ฉากในบทละครเรื่องนี้ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ชัดและรวดเร็วขึ้น ฉากในเรื่อง ได้แก่ป่าเขา แม่น้ำ ฉากทางเมืองแมนสรวงและเมืองสรอง ส่วนบรรยากาศของเรื่องนี้จะเกิดจากคำพูด คำว่าพื้นของตัวละคร และการจัดฉากหรือบรรยายฉาก บรรยายฉากในเรื่องมีทั้งบรรยากาศของความเศร้าสลด บรรยากาศของความสนุกสนาน บรรยากาศของความตื่นเต้นหวาดเสียว และบรรยากาศของความรุนแรง น่ากลัว บรรยากาศที่ปรากฏในเรื่องนี้เกิดขึ้นเหมาะสมกับเหตุการณ์ และช่วยให้ผู้ดูเข้าใจความรู้สึกของตัวละครได้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดของเรื่อง คือความรักที่เกิดจากความลุ่มหลง นำไปสู่ความพินาศ

บทละครเรื่องเงาะป่า

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นกลอนบทละคร มีโคลงกระทู้ กาพย์ฉันทน์(16) และกาพย์สุรางคนางค์(28) แทรกบางตอน ส่วนที่เป็นกลอนบทละครมีเพลงหน้าพาทย์และทำนองเพลงกำกับไว้ด้วย

รูปแบบ เป็นบทละคร แต่ไม่ได้แบ่งเป็นองก์หรือตอนอย่างเด่นชัด แม้ในสารบัญจะได้นำแบ่งเป็นตอน ๆ ไว้ก็ตาม

โครงเรื่อง เป็นเรื่องเงาะหนุ่มหลงรักเงาะสาวที่มีคู่หมั้นแล้ว แม้เขาจะขง-ชิงนางมาได้ก็มีปัญหาตามมา และในที่สุดทั้งสองก็ต้องจบชีวิตลง

การดำเนินเรื่อง เป็นไปตามขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มเรื่องก็มีปัญหาปรากฏ ปัญหาที่จะทวีความยุ่งยาก จนถึงจุดสุดขั้วและเรื่องคลี่คลายลงในที่สุด เรื่องเริ่มโดยไม้ไผ่ของชายของนางลำหับนิยมนมพลา จึงเฝ้ามองเป็นพ่อสื่อให้หมพลารักกับนางลำหับซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่แล้ว ดังนั้นจึงเกิดปัญหารักสามเส้าขึ้น ก่อมาชมพลาได้ออกอุบายพานางลำหับไปอยู่กับเขา เมื่อฮเนาติดตามไปพบจึงเกิดการต่อสู้ เป็นเหตุให้ทั้งสามแยกจบ ปัญหาต่างๆ ก็ยุติลง

ตัวละคร ตัวละครมีหลายตัว ตัวเอกได้แก่กรมพลา นางลำหับ และฮเนา ตัวละครทั้งหมดในเรื่องนี้ล้วนมีบทบาทช่วยให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างเหมาะสม บุคลิกและคุณสมบัติของตัวละครทุกตัวมีความสมจริงเหมือนมนุษย์ทั่วไป

บทสนทนา ในเรื่องเงาะป่านี้ บทสนทนามีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่อง ช่วยให้เห็นลักษณะนิสัยใจคอ ความนึกคิดของตัวละคร และช่วยชี้แนะให้รู้ว่าเหตุการณ์จะดำเนินต่อไปอย่างไร สมเหตุสมผลหรือไม่ เพราะบทสนทนาทำให้รู้ว่าตัวละครคิดและจะกระทำประการใด

ฉาก ในเรื่องนี้ก็อป่าเมืองพัทลุง ซึ่งมีฉากธรรมชาติ ป่า เขา ลำธาร ภูเขา แต่ละฉากช่วยให้ผู้รู้สึกว่าได้รวมอยู่ในเหตุการณ์นั้นจริง ๆ และเข้าถึงเนื้อเรื่องยิ่งขึ้น ในเรื่องนี้มีบรรยากาศของความสนุกสนาน บรรยากาศของความเจ็บปวดเศร้าโศก บรรยากาศเหล่านี้ช่วยให้ผู้เข้าใจจิตใจของตัวละครว่า สุข เศร้า สนุกสนาน หรือทุกข์ระทมเช่นไร ทั้งยังช่วยให้เราเกิดอารมณ์คล้อยตามตัวละครไม่ควาย

แนวคิดของเรื่อง คือ ปัญหารักสามเส้า รักหนึ่งขัดต่อกฎเกณฑ์ทางสังคมจึงเป็นทางนำไปสู่ความพินาศได้

บทละครเรื่องมัทนะพาธา

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นบทละครพูดคำฉันท์ แต่งด้วยฉันทลักษณ์มัทนะพาธาเป็นร้อยแก้วธรรมดา และมีเพลงหน้าพาทย์ด้วย

รูปแบบ เป็นบทละครพูด แบ่งเป็น 5 องก์ด้วยกัน องก์ที่ 1 มีตอนเดียว องก์ที่ 2 มี 3 ตอน องก์ที่ 3 มีตอนเดียว องก์ที่ 4 มี 3 ตอน และองก์ที่ 5 มี 2 ตอน

โครงเรื่อง เป็นเรื่องของเทพธิดาที่ไม่รับรักเทพบุตร จึงถูกสาปให้ลงมาเป็นคอกกุหลาบในเมืองมนุษย์ ทอมานางมีความรักกับกษัตริย์หนุ่ม แต่ก็ประสบปัญหาชีวิต นางจึงอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากเทพบุตรองค์เดิม เทพบุตรขอความรักนางอีก กรันนางปฏิเสธ เทพบุตรก็สาปนางให้เป็นก้นกุหลาบตลอดกาล

การดำเนินเรื่อง เป็นไปตามขั้นตอน ใค่จะมีการเริ่มเรื่อง มีปัญหา เรื่องทวีความยุ่งยากมากขึ้นจนถึงจุดสุดขั้ว แล้วเรื่องก็คลี่คลายลงในที่สุด เรื่องนี้เริ่มเรื่องโดยสุเทพณ์ เทพบุตรสาปนางมีทาสลงมาเป็นก้นกุหลาบในเมืองมนุษย์ และให้นางมีโอกาสถวายร่างเป็นมนุษย์ในทุกวันเพื่อ พระกาสะหรรณพินำนางมาไว้ใกล้อาศรม นางจึงได้พบกับท้าวชัยเสน และรักกัน เมื่อท้าวชัยเสนนำนางกลับเมืองก็เกิดปัญหาขึ้น เพราะนางจันทิมาหนีเคียมกรัวโกรธ หึงหวง และกลั่นแกล้งจนนางมีทาสต้องกลับมาอยู่กับพระมุนี นางมีทาสก็อ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากสุเทพณ์ให้ท้าวชัยเสนมารับนาง แต่สุเทพณ์กลับสาปให้นางเป็นก้นกุหลาบไปชั่ววันคืนคร เมื่อท้าวชัยเสนมารับก็สาบเกินไป

ตัวละคร ตัวละครในเรื่องนี้ ตัวเอกคือนางมีทาส สุเทพณ์ และท้าวชัยเสน ตัวละครทุกตัวมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง แม้บางตัวจะมีบทบาทเพียงเล็กน้อย แต่ก็บทบาทที่ช่วยให้เรื่องดำเนินไปตามโครงเรื่อง และช่วยให้เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างสมจริง สมเหตุสมผล ตัวละครบางตัวมีความสามารถเกินมนุษย์เช่นมีฤทธิ์ (สุเทพณ์) สามารถสะกดจิต และลวงรูปอดีต (มายาวิณ) เหล่านี้ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่สมเหตุสมผล เพราะเรื่องมีทาสพาชาเป็นตำนานของคอกกุหลาบ เป็นเรื่องของเทพธิดาที่องค์สาปจนกลายเป็นก้นกุหลาบ ดังนั้นเรื่องของฤทธิ์เดชเวทมนตร์กาธาก็ต้องมีเพื่อช่วยให้เรื่องดำเนินสมเหตุสมผล

บทสนทนา ในเรื่องนี้ มีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่อง ช่วยให้เห็นนิสัยของตัวละคร ทำให้ตัวละครมีลักษณะสมจริง และทำให้ผู้อ่านรู้ว่า จะเกิดเหตุการณ์เช่นไรต่อไป

ฉาก ในเรื่องมัทนะพาธา ใช้นักบวชวรรค์ กลางหิมะวัน ทางเดินในดง ฉากอาศรมกลางหิมะวัน ฉากสวนหลวงข้างพระราชวังในกรุงหัสตินปุระ ฉากริมรั้วค่ายหลวงที่ตำบลกุรุเกนคร เนื่องจากบทละครเรื่องนี้เป็นละครพูดคำฉันท์ องค์ผู้ทรงพระราชนิพนธ์มุ่งให้นำไปแสดงบนเวทีไคจริง ๆ ดังนั้นจึงมีการบรรยายฉาก และกำหนดการจัดฉากพร้อมทั้งอาภรณ์กิริยาท่าทาง และเพลงหน้าพาทย์ไว้อย่างละเอียด การบรรยายฉากจึงช่วยให้ผู้ดูเข้าใจว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นที่ใดบ้าง ช่วยให้เนื้อเรื่องเด่นชัดขึ้น บรรยายฉากในเรื่องนี้เกิดจากการกำหนด อาภรณ์กิริยาท่าทางของตัวละคร และการจัดฉาก

แนวคิดของเรื่อง คือความรักเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ทรงตามพหุพจน์จะว่าที่ใคร่รักที่นั่นมีทุกข์โดยแท้ ไมว่าจะเป็นความรักของหนุ่มสาว บ่าวทอนาย หรือพ่อตอลูก

2. วิเคราะห์บทละครทั้งสามเรื่องตามทฤษฎีโสภณานุกรรมของอริสโตเติล โดยศึกษาเฉพาะส่วนประกอบสำคัญของโสภณานุกรรม 6 ส่วน ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะตรงตามทฤษฎีโสภณานุกรรมของอริสโตเติล ดังนี้

1. เนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง (fable or plot) มีลักษณะตรงตามทฤษฎีโสภณานุกรรมของอริสโตเติล กล่าวคือ

1.1. โครงเรื่องคงงามได้สัดส่วน เพราะตัวเอกคือพระลอ ขมพลาและนางมัทนา มีการเปลี่ยนแปลงจากเคราะห์ร้ายมาสู่โชคดี และจากโชคดีกลับไปสู่โชคร้ายนั้นอีก

1.2. โครงเรื่องมีเอกภาพ เพราะเหตุการณ์ทั้งหมดเกิดกับบุคคลเพียงคนเดียว และเป็นเหตุการณ์ที่เกิดในลักษณะเกี่ยวเนื่อง เชื่อมโยงกันอย่างเหมาะสมตามขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มเรื่อง มีปัญหา เรื่องทวีความยุ่งยากมากขึ้นจนถึงจุดสุดยอดและคลี่คลายลงในที่สุด

1.3. โครงเรื่องมีลักษณะซับซ้อน กล่าวคือ มีเหตุการณ์ดำเนินติดต่อกันไป และเมื่อมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเป็นการรับรู้สิ่งใหม่ (discovery) หรือภาวะผกผัน (peripety) ทั้งสองอย่างและเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนั้นมีขึ้น

เพราะเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นก่อนหน้านี้แล้ว

1.4. โครมเรื่องมีความสมบูรณ์ เพราะมีจุดเด่นหรือปัญหาเดียว ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากความรัก

1.5. ตามโครมเรื่อง ตัวเอกมีการเปลี่ยนแปลงชีวิตจากความสุขไปสู่ความทุกข์ยาก มิใช่เปลี่ยนจากความทุกข์ทรมานมาเป็นความสุข และสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เกิดจากความชั่วช้าเลวทรามของตัวเอกผู้ซึ่งไม่ผิดหรือเลวไปความนับยัชมรรคา หากแต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากตัวเอกกระทำสิ่งต่าง ๆ ลงไปด้วยการตัดสินใจที่ผิดพลาด การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ของตัวเอกจึงทำให้ผู้ดูเกิดความกระหนกใจ หวาดกลัว (fear) และความสงสาร (pity) ตัวเอกนั้น ๆ ด้วย

2. ตัวละครรวมทั้งกิริยาอาการ (characters) ตัวเอกของบทละครทั้งสามเรื่อง มีลักษณะตรงตามทฤษฎีโสภณานุกรรมของอริสโตเติล คือ

2.1. เป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ วีรบุรุษ และเทพธิดา

2.2. เป็นคนที่ด้วยอาการที่แสดงออกทั้งคำพูดและการกระทำ

2.3. มีการแสดงออกที่เหมาะสมกับเพศของตน เมื่อเป็นชายก็มีลักษณะสมชาย ก็มีความองอาจ กล้าหาญ เค็ดเคียว (พระลอและชมพลา) เมื่อเป็นหญิงก็มีลักษณะสมหญิง คือมีความอ่อนหวาน นุ่มนวล และมีความเป็นกุลสตรี (กัณธนา นางมัทนา)

2.4. แสดงออกอย่างสมจริง และมีชีวิตชีวา เหมือนมนุษย์ปุถุชนทั่วไป แม้จะเป็นบุคคลสูงศักดิ์ (พระลอและนางมัทนา) มีความเก่งกล้าสามารถ (พระลอ ชมพลา) มีความงดงามทั้งกาย วาจา ใจ (พระลอ นางมัทนา) และแม้ว่าทุกคนจะมีสภาพความเป็นอยู่ ที่สมบูรณ์พูนสุข แต่เมื่อมีความรักบุคคลทั้งสามก็เลือกดำเนินชีวิตเพื่อให้ได้สมรัก โดยไม่คำนึงว่า การกระทำนั้นจะเหมาะสมถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือไม่

2.5. มีอุปนิสัยสม่ำเสมอ คงเส้นคงวาตลอดเรื่อง เช่น พระลอมีน้ำใจกรุณาปราณี มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน มีชิตติยมานะ ชมพลามีความฉลาดกล้าหาญ ส่วนนางมัทนาเป็นคนพูดตรงกับใจ และมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน

ส่วนความคิด การกระทำ และคำพูดของตัวละครทั้งสาม ล้วนมีผลมาจากอุปนิสัยของตัวเอกล้วน ๆ และมีผลทำให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามมา ทั้งความคิด การกระทำ และคำพูด ส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่า ตัวเอกทั้งสามเป็นคนที่

3. คำพูดหรือบทสนทนา (diction) ในบทละครทั้งสามเรื่อง คำพูดหรือบทสนทนาจะแสดงให้เห็นนิสัยใจคอของตัวละคร และเขียนอยู่ในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง (ได้แก่เรื่องพระจอ และมัทนะพาธา) แต่เรื่องเงาะป่าเป็นร้อยกรองอย่างเดียว

ส่วนเรื่อง "น้ำเสียงของคำ" (tone) นั้น เรื่องมัทนะพาธาเรื่องเดียวใช้คำประพันธ์ประเภทหนึ่งซึ่งช่วยให้เรื่องมีน้ำเสียงที่โศกอา

4. ความคิดของตัวละคร (thought) ตัวละครใดแสดงความคิดออกมาทางคำพูด คำรำพัน คร่ำครวญ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ผู้ดูเกิดอารมณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอารมณ์สงสาร (pity) และอารมณ์หวาดกลัว (fear) ตรงตามที่กำหนดไว้ในทฤษฎีโสภนาฏกรรมของอริสโตเติล

5. ภาพอันน่าตื่นตาและระทึกใจ (spectacle) ที่ปรากฏในบทละครทั้งสามเรื่อง จะช่วยให้ผู้ดูเกิดความตระหนกใจ หวาดเสียว หวาดหวั่น และสงสารตัวละครที่ประสบชะตากรรมเลวร้ายนั้น ๆ

6. ทำนองเพลง (melody) เพลงในบทละครทั้งสามเรื่องใช้ได้เหมาะสมกับบุคคล เหตุการณ์ และเนื้อเรื่อง ทั้งยังช่วยให้ผู้ดูเกิดอารมณ์ต่าง ๆ ได้แก่ตระหนก เสียใจ เศร้าโศก สดชื่น สนุกสนาน

แต่เพลงของไทยแตกต่างไปจากทฤษฎีคือ ในบทละครทั้งสามเรื่อง มีเพลงกำกับไว้ทุกตอน แต่ของกรีกนั้น เพลงจะมีเพียงสองตอน คือ ภาคนำของลูกกู่ และภาคเพลงลูกกู่ ซึ่งจัดแสดงเพื่อค้นรายการภาคนำเรื่อง ภาคแสดงของตัวละครและภาคแสดงตามโครงเรื่อง การมีเพลงประกอบของไทยจึงมิได้เป็นไปตามลำดับขั้นดังที่อริสโตเติลกล่าวไว้

อภิปรายผล

ผลจากการวิเคราะห์บทละครเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีทนะพาชานี้ ทำให้ทราบว่า ทั้งสามเรื่องมีโครงสร้าง ได้แก่ รูปแบบ โครงเรื่อง การดำเนินเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก และแนวคิดของเรื่อง ในลักษณะเดียวกัน อาจจะมีข้อแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย

เมื่อนำบทละครทั้งสามเรื่องมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติล ปรากฏว่า ทั้งสามเรื่องมีลักษณะตรงตามทฤษฎีเป็นส่วนใหญ่ มีบางส่วนที่ไม่ตรงกับทฤษฎี เช่น ความสง่างามที่เกิดจากน้ำเสียง (tone) มีเรื่องมีทนะพาชาเพียงเรื่องเดียวเท่านั้นที่มีน้ำเสียงเข้าหลักเกณฑ์ของทฤษฎี เกี่ยวกับเพลงที่ใช้ประกอบในเรื่องของไทยแตกต่างจากทฤษฎีคือ มีเพลงกำกับไว้ทุกตอน แต่ของกรีกนั้นมีเพลงประกอบตามลำดับชั้นการแสดง คือ ชั้นที่ 2 และชั้นที่ 4 (ภาคเพลงนำของลูกคู่ และภาคเพลงลูกคู่) เท่านั้น บทละครของไทยจึงไม่มีการบรรจุเพลงตามลำดับชั้นการแสดงแบบละครกรีก

ข้อเสนอแนะ

จากการนำทฤษฎีโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลมาวิเคราะห์บทละครเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีทนะพาชา คราวนี้ ผู้วิจัยได้พบบางเรื่องที่น่าสนใจ และน่าจะได้ศึกษาวิจัยต่อ จึงขอเสนอแนะไว้ดังนี้

1. ควรมีการศึกษาวรรณกรรมไทยเรื่องอื่นที่มีการจบบทโศกนาฏกรรมว่ามีลักษณะโครงสร้างเหมือนบทละครเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีทนะพาชาหรือไม่เพียงไร
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบบทละครเรื่อง พระลอ เงาะป่า และมีทนะพาชากับวรรณกรรมโศกนาฏกรรมของชาติอื่น

๑

บรรณานุกรม

๑

บรรณานุกรม

- X กระแส มาสยารรณ วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น โรงพิมพ์สตรีเนติศึกษา 2516,
457 หน้า
- กิตินักดา กิตยากร, ม.ร.ว. ประวัติวรรณคดีสากล สำนักพิมพ์วรรณะวิบูลย์ 2502,
426 หน้า
- X กุหลาบ มลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2520, 149
หน้า
- จันทิมา พรหมโชติกุล วิเคราะห์บทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป-
ประพันธ์พงศ์ ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร 2518, 364 หน้า
- ✓ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ บทละครเรื่องเงาะป่า โรงพิมพ์ธรรมบรรณา-
การ 2515, 166 หน้า
- เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ชุมนุมบทความทางวิชาการ
วรรณคดี โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
ไทยวัฒนาพานิช 2514, 157 หน้า
- _____ "อารมณโศกในวรรณคดี" ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี โรงพิมพ์พิมพ์เนก
2521, 135 หน้า
- เจริญชัย ชนไพโรจน์ เกรียงไกรไทยและบทร้องเพลงไทย ศิริวิวัฒน์ 2512, 93 หน้า
- * เจื้อย สตะเวทน วรรณคดีวิจารณ์ สุทธิสารการพิมพ์ 2516, 178 หน้า
- ชลธีรา กัญญ์ "หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยคุณค่าวรรณกรรม" วารสารวิทยุศึกษา
23-36 ตุลาคม - พฤศจิกายน 2516
- ชลธีรา กัญญ์ และ สุจิตต์ วงษ์เทศ "คุณค่าของลิลิตพระลอ" วารสารวิทยุศึกษา
67-70 เมษายน - พฤษภาคม 2516

ชลธิรา สัตยารัตนา การนำวรรณคดีวิจารณ์แบบใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัย 2517, 304 หน้า

ดวงมณ ปรีพจนะ "ความเป็นโศกนาฏกรรมของเงาะป่า" รัฐมิตร 3(4) : 23-25

กันยายน - ตุลาคม 2517

เคนดวง มุขศิริ ศิลปการละครทางปฏิบัติ ตอนแนวทางการศึกษามหละคร มหาวิทยาลัย

ศิลปากร 2520, 19 หน้า

ทัญ มุขสาย, ม.ล. วรรณกรรมพิวเชิงจิตวิทยา ไทยวัฒนาพานิช 2516, 163 หน้า

เต็มสิริ บุญยสิงห์ และเจื้อย สตะเวทิน วิชานาฏศิลป์ โรงพิมพ์คุรุสภา 2517, 337 หน้า

* ชิดา วัฒนกุล แนวคิดทางการเมืองในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว ปรินญาพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร 2519, 520 หน้า

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ บทละครเรื่องพระลอ โรงพิมพ์

ท่าพระจันทร์ 2512, 95 หน้า

บัวงาม อรรถพันธุ์ วิเคราะห์บทละครว่าเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ

พุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเฉพาะสภาพชีวิตความเป็นไปที่ปรากฏในเรื่อง ปรินญาพนธ์

การศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2517, 194 หน้า

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. วิเคราะห์สวรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517, 226

หน้า

มัทนี รักษิณ "เรื่องการศึกษาและการสอนวรรณคดีเปรียบเทียบ" ใน การสัมมนาเรื่องปัญหา

การสอนภาษาไทยในระดับอุดมศึกษา วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา 23-27 พฤษภาคม

2515

* รามาชิปทีศรีสินทร มหาวิชราวุธ, สมเด็จพระ มัทนะพาธาหรือตำนานแห่งดอกกุหลาบ

โรงพิมพ์คุรุสภา 2516, 173 หน้า

- * ✓ วรปราณี ชารานันท์ เพลงหน้าพาทย์และเพลงขับร้อง รายงานการศึกษาวรรณคดี
การละคร 2512, 18 หน้า
- ✓ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ ไทยวัฒนาพานิช 2492, 344 หน้า
ศุภร บุบผาค "พระลอ" ปากไถ่ฉบับวรรณกรรมวิพากษ์ สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย
2518, 260 หน้า
- ลิตธา พิธิภูวกล และคนอื่นๆ ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง
2516, 556 หน้า
- สุจิตรา สุดเคี้ยวไกร "บทบาทของตัวละครที่เป็นอมมุขย์ฝ่ายดีในวรรณคดีไทย" วารสาร
ธรรมศาสตร์ กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม 2519, 213 หน้า
- สุนันทา ไสร์จิจ์ บทวิเคราะห์วิจารณ์พระเอกหรือผู้ร้ายในวรรณคดีไทย โรงพิมพ์นิยมวิทยา
2520, 146 หน้า
- สุวิทย์ สังโยคะ และ ประทีป เหมื่อนนิล ประวัติวรรณคดีไทย โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2518,
308 หน้า
- * อนุমানราชชน, พระยา การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ ราชบัณฑิตยสถาน 2507,
176 หน้า
- อัมพร ขวนปรีชา "แก่นแท้ของเรื่องพระลอ" ศาสตร์และศิลป์แห่งอักษร โรงพิมพ์พิษณุ
2515, 210 หน้า
- อารดา สุมิตร ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยศิลปากร
วิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2515, 357 หน้า
- อุทิศ นาคสวัสดิ์, ดร. ทฤษฎีและการปฏิบัติคนตรีไทย โรงพิมพ์จุฬารัฐสภา 2511, 206 หน้า
- Adams, Harzard, ed. Critical Theory Since Plato. Harcourt Brace
Javanovich, New York, 1971. 1267 p.
- Holman, C. Hugh. A Handbook to Literature. The Bobbs Merrill Company,
Inc., Publishers Indianapolis. New York, 1972. 646 p.

Oates, Whitney J., Greek Literature in Translation. David McKay Company, Inc., New York, 1944. 1072 p.

Trawick, Buckner b. World Literature. Barnes & Noble, Inc., United States of America, 1953 280 p.

Webster's Third New International Dictionary. A merriam G. & C. Merriam Company, Springfield, Massachusetts, U.S.A., 1965. 2662 p.

การผนวก

ภาคผนวก ก

ลักษณะคำประพันธ์ และประเภทของการประพันธ์

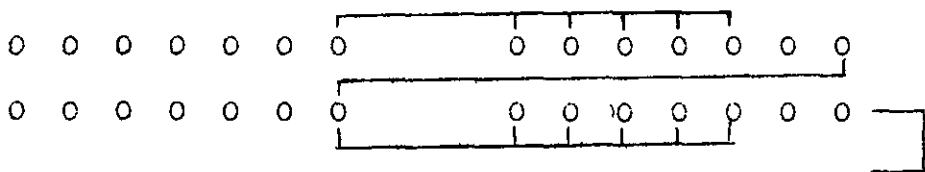
ลักษณะคำประพันธ์ของไทย

กลอนบทละคร ใช้คำในวรรคหนึ่งได้ตั้งแต่ 6 ถึง 9 แต่ที่นิยมกันมักเป็น 6 หรือ 7 คำ เพราะเข้าจังหวะและทำนองร้องได้ดีกว่า การที่จะใช้คำมากหรือน้อยนั้นต้องถือทำนองเพลงที่จะใช้ร้องเป็นสำคัญ

สัมผัสให้ถือหลักเกณฑ์เหมือนกลอนสุภาพ เพราะกลอนบทละครเป็นกลอนผสม ในบทหนึ่งอาจจะมีกลอน 6, 7, 8 หรือ 9 รวมกันก็ได้ ถ้าวรรคไหนใช้กลอนอะไรก็ให้ใช้สัมผัสตามกฎของกลอนนั้น

วรรคแรกของกลอนบทละคร นิยมใช้คำนำหรือคำขึ้นต้น เช่น เมื่อนั้น บัดนั้น มาจะกล่าวบทไป ฯลฯ

นอกจากนี้กลอนบทละครยังมีเพลงหน้าพาทย์ และทำนองเพลงกำกับไว้ด้วย เพลงหน้าพาทย์เขียนไว้ข้างท้าย และทำนองเพลงเขียนบอกไว้ข้างบน ตอนท้ายยังบอกจำนวนคำกลอนอีกด้วย

ร้องลำดวนเล็กกัศร่อย

พระลูกเอยพระลูกรัก
พระเคราะห์ร้ายโรหทัยว่าไม่สิ้น
เนื้อคู่เสียดาเสียดจะขึ้น
จะเดินป่าฝ่าดงคงประจวบ

แม่สุกจักทูลทิดซิดขึ้น
เหมือนยางยืนกลางแถมลมชวน
พอทรงมีบุญไฉจจะไต่สวน
แม่นี้ตรองเห็นล้วนแต่หนักใจ

ตัวแม่แก่แล้วลูกแก้วแม่
แม่ขึ้นไปถึงไม่หามตามพระทัย

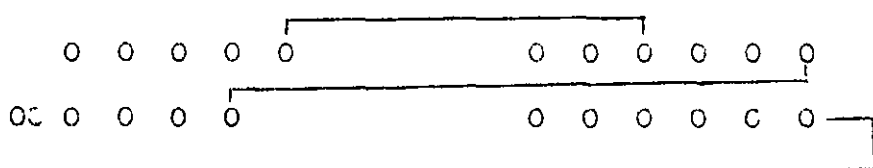
เห็นแต่เนื้อนี้ฝากพี่ใช้
ว่าหลวงแม่ให้ก็โศก

6 คำโศก

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประพันธ์

ภาพยยานี้ (11) บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคแรก 5 คำ วรรค
หลัง 6 คำ รวมเป็น 11 คำ จะต้องจบในบาทโทเสมอ

ลักษณะสัมผัส คำสุดท้ายของวรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 ในบาทเดียวกัน
คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ในบาทเอก สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคแรกในบาทโท คำสุดท้าย
ของบทสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหลังของบาทเอกในบาทต่อไป

ความรักเหมือนโรคา

ไม่เย็นและไม่ยล

ความรักเหมือนโคถึก

ก็โอดจากคอกไป

บั้นกาลตาไหม้คมล.

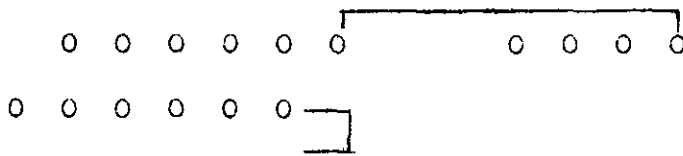
อุปะสัถกะใด ๆ

กำลังก็ดิ้นขังไว้,

ขยอมอยู่ขัง ;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพยณัง (16) บทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคแรกมี 6 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ
และวรรคสุดท้ายมี 6 คำ รวมเป็น 16 คำ คำที่ 6 ของวรรคแรกส่งสัมผัสไปยังคำที่ 4
ของวรรคที่ 2 ถ้าแต่งหลายบท คำที่ 6 ของวรรคที่ 3 ส่งสัมผัสไปยังคำที่ 6 ของวรรคที่ 1
ในบทต่อไป

ยามเย็นแก่รำสำราญ

สังคีตขับขาน

บันเทิงละเลิงกลางแปลง

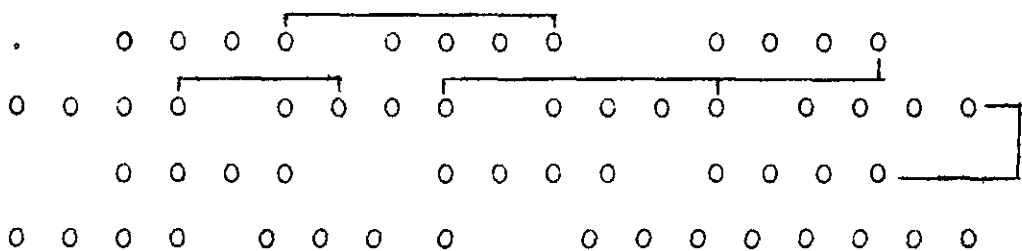
อาทิตยคติคยอดไม้แฝง

วันทรีเห็นแก่นแดง

ตั้งดอบนวลแจ้งแลเรา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กาพย์สุรางคนางค์ (28) บทหนึ่งมี 28 อักษร กำหนดบทละ 7 วรรค ๆ ละ 4 คำ กำหนดสัมผัสให้คำที่ 4 วรรคที่ 1 สัมผัสไปยังคำที่ 4 วรรค 2 คำที่ 4 วรรค 3 สัมผัสไปยังคำที่ 4 วรรค 5 และ 6 คำที่ 4 ของวรรค 4 สัมผัสไปยังคำที่ 2 วรรคที่ 5 ถ้ามีหลายบท คำสุดท้ายของบทสัมผัสกับคำที่ 4 ของวรรคที่ 3 ในบทต่อไปเป็นสัมผัสเชื่อมระหว่างบท

เหม่นางจันตี

พุดจากรานี

แสนจะหยามคาย

เชอเป็นธิดา

ราชาภาสาย

ไฉนปากกราย

ราวแม่คาปลาด

หม่อมฉันสามาญ

เพราะพระองค์ทวน

หมคพระเมตตา ;

หากขาวระบือ

ภากจากภารา

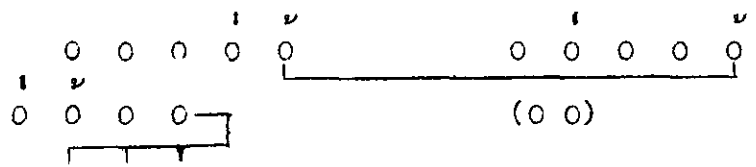
ถึงพระบิดา

กงเสียบหทัย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

โคลงสองสุภาพ บทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคที่ 1 และ 2 มี 5 คำ วรรคที่ 3 มี 4 คำ รวม 3 วรรคเป็น 14 คำ อีก 2 คำสุดท้ายในวงเล็บเป็นคำสร้อย ซึ่งจะมีหรือไม่ก็ได้

ลักษณะสัมผัส คือ คำที่ 5 วรรคที่ 1 ต้องสัมผัสกับคำที่ 5 วรรคที่ 2 ถ้าแต่งเข้าลิลิตคือเป็นเรื่องราว ต้องให้คำสุดท้ายของบท สัมผัสกับคำที่ 1, 2 หรือ 3 ในวรรคที่ 1 ของบทต่อไปทุก ๆ บท

หมองใจใจจึงฉาย

แกมมราณหัว

ทรงปรักคั่นหน้า

ข้างเบื้องมาหา

สองอย่ากิดขึ้นร้าย

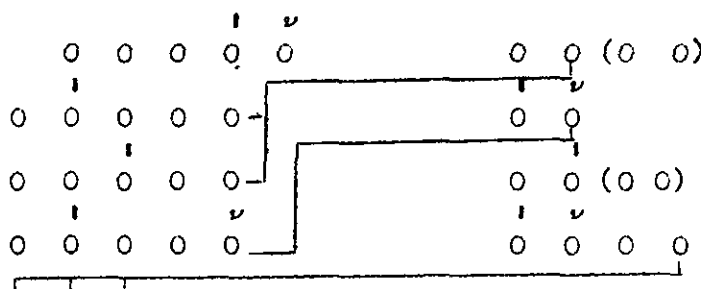
แม่เอย

แต่งนางสวยสะอึงฉว

แมร่า

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงศ์

โคลงสี่สุภาพ ประกอบด้วยคำประพันธ์สี่บาท ซึ่งทอดรับสัมผัสกัน คณะหนึ่งมี 30 คำ อาจมีคำสร้อยบาทได้ 2 แห่ง คือท้ายบาทที่หนึ่ง และท้ายบาทที่สามบังคับเอก 7 แห่ง โท 4 แห่ง ตามปกติโคลงบทหนึ่ง ๆ ไม่ต้องทอดรับสัมผัสกัน เว้นแต่เข้าลิลิต คำท้ายโคลงจึงต้องทอดสัมผัสไปยังคำในบาทแรกของโคลงอันคัมต่อไป

เสียงให้ทุกราบทุไว้
 ออกแผ่นดินดูเหมือน
 บเห็นตะวันเดือน
 แลแห่งโคเห็นน้ำ

ทุกรือน

จักขัว

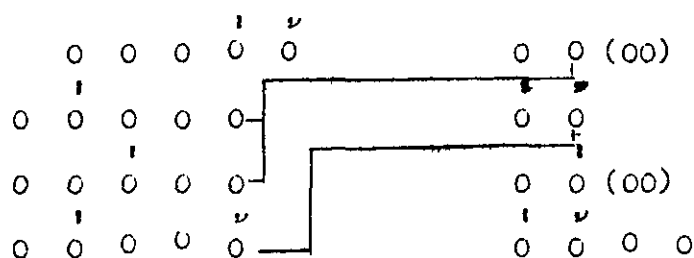
ความีค มัวบา

หยอมน้ำตาคน

สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

โคลงกระทู้ โคลงสี่สุภาพกระทู้ คือโคลงที่กำหนดคำเป็นหลักสำหรับแต่งไว้ก่อน แล้วจึงแต่งตามความหมายของคำที่กำหนดไว้นั้น เป็นการแต่งที่ยากกว่าโคลงสี่สุภาพธรรมดา เพราะจะต้องแต่งไปตามความหมายของกระทู้นั้น ๆ คำที่ใช้เป็นกระทู้เรียงอยู่ข้างหน้า เว้นระยะห่างเล็กน้อยพอให้เห็นว่าเป็นกระทู้ คำกระทู้นั้นมีตั้งแต่บาทละหนึ่งคำ ถึงบาทละสี่คำ ส่วนแผนผัง, เอกโท, สิมนิส, คณะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของโคลงสี่สุภาพธรรมดา

ทุกประการ

จบ บทประติษฐานแก่ง
 เรือง หลากเลนละคร
 เงาะ ก้อยเกิดในคอน
 ป่า เป็นเรือนยากไร

กลาวกลอน

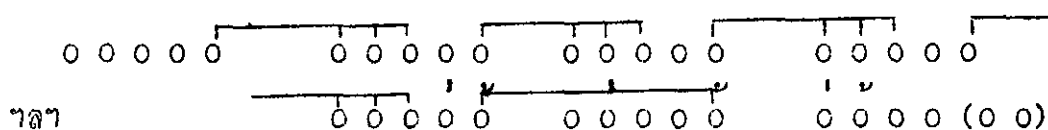
ก็ได้

แคนพิท ลุงแฮ

ยอมรู้รักเป็น

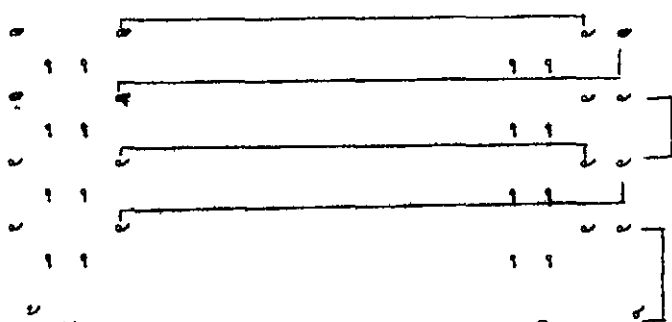
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รายสุภาพ จะแก่งยาวก็วรรคก็ได้ วรรคหนึ่งมี 5 คำ และจบด้วยโคลงสองสุภาพ มีสัมผัสเชื่อมโยงทุกวรรค คือคำสุดท้ายของวรรค สัมผัสกับคำที่ 1, 2 หรือ 3 ในวรรคต่อไป คำที่สัมผัสนั้น จะต้องรับส่งควบวรรณยุกต์รูปเดียวกัน

ไฉ่พอนพันนันทะ แวงวัดกัศัฒมา คุมหิมาทั้งสาม งามเงื่อนพญาราชสีห์
าลา ปีนอยู่ขึ้นบนมัยว เณยพระยศปรากฏถวาย ทานแก่วกลางนคร บารนี้
สมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

จิตรปหานันท์ 8 บาทหนึ่งมี 6 พยางค์ 4 บาทเป็น 1 บท แต่ละบาทประกอบด้วย ภาวะ ภาวะ และกรุลอย 2 ลักษณะสัมผัสคือ คำสุดท้ายของวรรคแรกสัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 และคำสุดท้ายของวรรคที่ 4 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 6 คำสุดท้ายของวรรคที่ 5 สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 6 คำสุดท้ายของวรรคที่ 6 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 7 หากแต่งหลายบทต่อกันไป ต้องสัมผัสเชื่อมบทด้วยคำสุดท้ายของบทแรก สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 4 ในบทต่อไป

๑) ซ้ายซ้าย

จันทร์ประสงค์

กับมะทะนา

กอบวระยศ

อชิเบเนตรพงศ์

พิชิตมรส

วชิปรากฏ

สิริไพทัก;

๑ ข้าจะถนอม

สมดุจะคัง

เปนภริยา

เป็นอรชัญญ

ทูลพร้อมพรั่ง

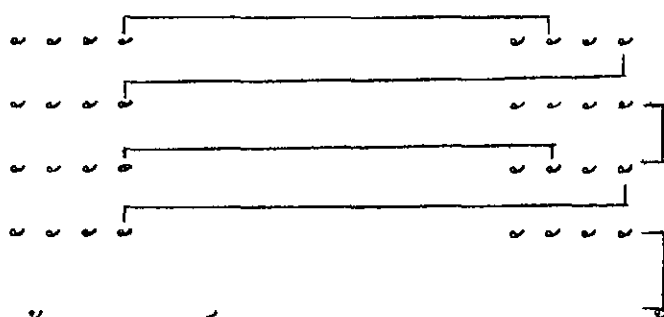
มหนีอัน

สละชาติกัน

ฉนิเวศน์ใน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิชชุมาลาฉันท 8 1 บทมี 4 บาท บาทหนึ่งมี 2 ววรรค ววรรคหนึ่งมี 4 คำ ใช้
คำครุฑวน มีลักษณะสัมผัสดังปรากฏในแผนผัง

๑ อาสองเทเวศร์.

ทรงนั่งชิงวาท

โปรดช่วยคลไจ

จนลืมขวยเขิน

๑ ค่ายเคชเทพไท

จงไคทราบความ

เมคคิขคขึ้น

ขอให้หนีทรา

โปรดเกศขาบาท

ที่ทราบทูลเชอญ

ทราบวัยให้เพลิน

แล้วรีบเร็วมา.

ทราบวัยรูปงาม

ข้าขอนี้นา,

ฝันมนตร์กาตา

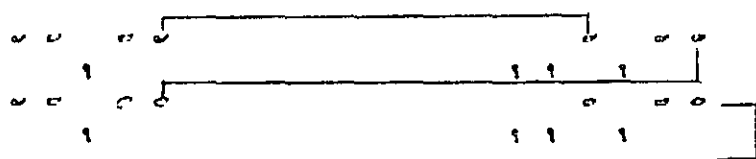
เข้าสิงถึงใจ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อินทริเข็รฉัณฑ์ 11 วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ 2 วรรคเป็นบาทหนึ่ง
2 บาทเป็น 1 บท บาทหนึ่งมี 11 คำ จึงเรียกว่าฉัณฑ์ 11

คำที่ 3 ของวรรคหน้า และคำที่ 1 ที่ 2 ที่ 4 ของวรรคหลังเป็นลหุ นอกนั้นเป็น
ครุเหมือนกันทุก ๆ วรรค

คำสุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคที่ 2 และคำสุดท้ายของวรรคที่
2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3 ถ้าแกงบทต่อไป ต้องให้คำสุดท้ายของบทต้นสัมผัสกับคำ
สุดท้ายของวรรคที่ 2 ของบทต่อไป

๑ โอโอกระไรเลย

บมิเคยฉกอนกาล

พอเห็นก็ทราบส่วน

ฤทธิภัยพิภพหาย.

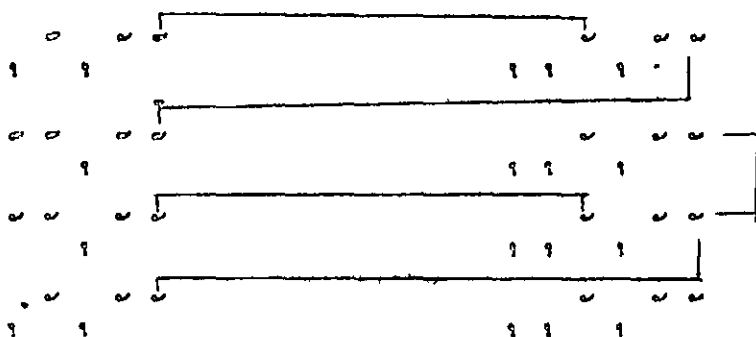
๑ บึงยลระนิดา

ละก็ยิ่งจะรอนคลาย

เพลิงรูปประชุมกาย

ณอุราบลาลค

อุปราศิฉัณฑ์ 11 เป็นฉัณฑ์ที่กล่าวถึงอินทริเข็รฉัณฑ์ และอุเบนทริเข็รฉัณฑ์ปนกัน
คือ บาทที่ 1 กับบาทที่ 4 เป็นอุเบนทริเข็รฉัณฑ์ บาทที่ 2 และบาทที่ 3 เป็นอินทริเข็ร
ฉัณฑ์ เพราะฉะนั้นจึงต้องแต่งกราวละ 2 บท เป็นหนึ่งตอน

๑ พระองค์จะตรัสถาม

นางเป็นสุคาไท้

๑ ถึงหากจะตรัสคา

เพราะองค์พระทรงธรรม

วรเทวีทำไม ?

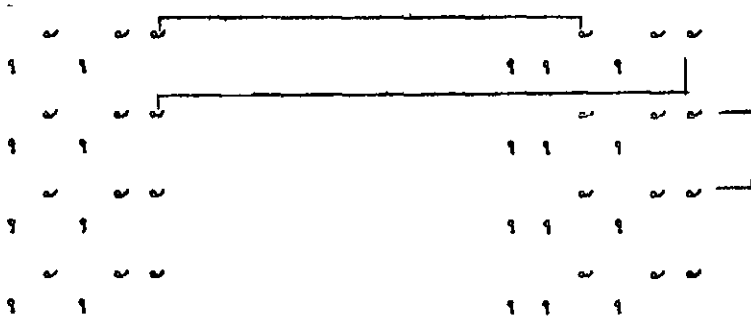
อชิราชะราชน,

กับเจ็บกระหม่อมฉัน,

กรุณาก็พอใจ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดูเป็นทริเชียรฉันท 11 กฎต่าง ๆ เหมือนอินทริเชียรฉันท ต่างกันแต่ที่คำที่ 1
ของวรรคหน้าเป็นลหุเท่านั้น

๑ เอื้อบุสุบิเณ

ฤเทวนารี

๑ และเจ้าก็แลเห็น,

จะเป็นสุคาฟ้า

จะจริงนะเมื่อก็.

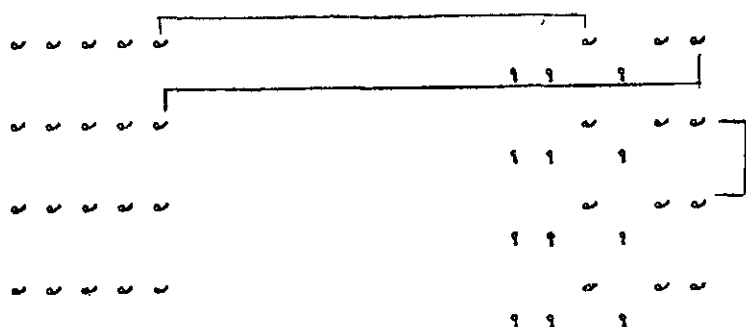
ขสค์จณศาสา ?

เพราะฉนั้นลิตอบมา

จะเปนนะรีใด ?

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

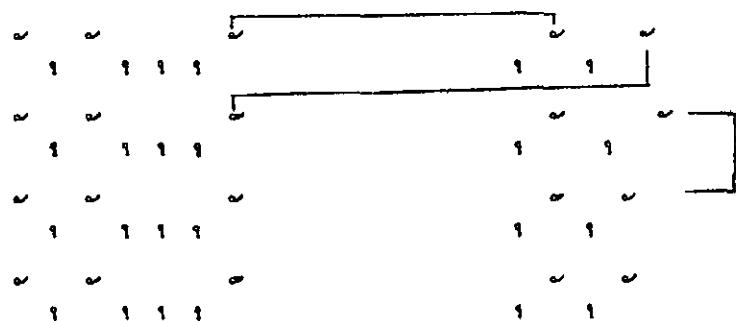
สาธิตฉันท 11 วรรคหน้าทวิวรรคเป็นครุฉันท คำที่ 1, 2 และที่ 4 ของวรรคหลัง
เป็นลหุ นอกนั้นเป็นครุ กฎอื่น ๆ ดูตามแผนและตัวอย่าง

๑ หากข้ามออกความให้
ข้าตอบเป็นขอข้า
๑ นางนี้เป็นคนพดก-
กลางกองไถลที่กิ่ง

ก็ท่านจะเห็นคำ
และบยอมจะเชื่อฟัง
หะประคิษฐะอยู่ยัง
วรบรรณะกาลนี้;
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

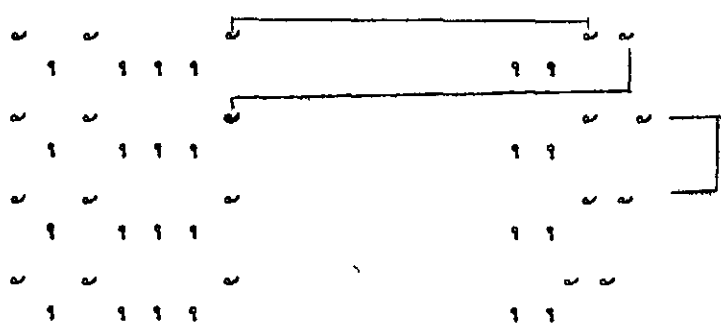
รโหทธาณันท์ 11 บาท 1 มี 2 วรค วรคต้น 7 คำ วรคหลัง 4 คำ ฉันทน์
คำสุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับคำที่ 2 ของวรรคที่ 2 และคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 สัมผัส
กับคำสุดท้ายของวรรคที่ 3

๑ ข้าพระมกระระกระพุ่ม
ไหว้สุพรรณวระมหา
๑ เชอญสกับสุวระพจน์
วอนพระองคະอนุญล

ประทุมเนชา
มหิทธิบุรณ,
ประณตทำบุล
และเมคคะควย.
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สวาททำนันท์ 11 บาทหนึ่งมี 2 วรรก วรรกต้นมี 7 คำ วรรกหลังมี 4 คำ กฎ
อื่น ๆ ดูตามแผนและตัวอย่าง

๑ ตัวก็ทิ้งและบมิหวง

ทีละบวระชุนไฉน

๑ ซาจะวอนสุปิยะรัตน์

ราวกะทราบและพระลัคน

วชู่หวงไค้,

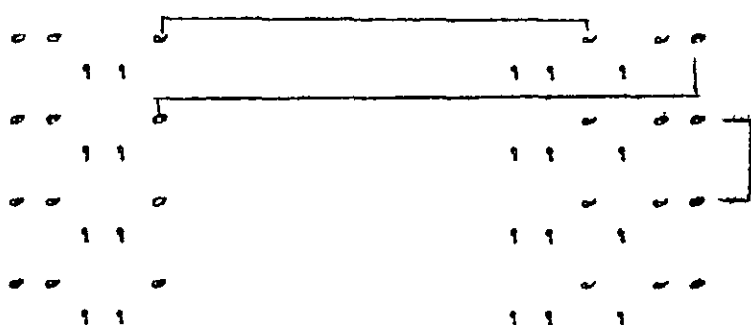
บมียอมรัก ?

ก็สบัคพิกตร,

บมิมิคือ.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อุบิฏฐิตำนันท์ 11 บาทหนึ่งมี 2 วรรก วรรกต้นมี 5 คำ วรรกหลังมี 6 คำ กฎ
อื่นดูตามแผนและตัวอย่าง

๑ อำโณมะทะนา
ชาฤาจะติหลอน

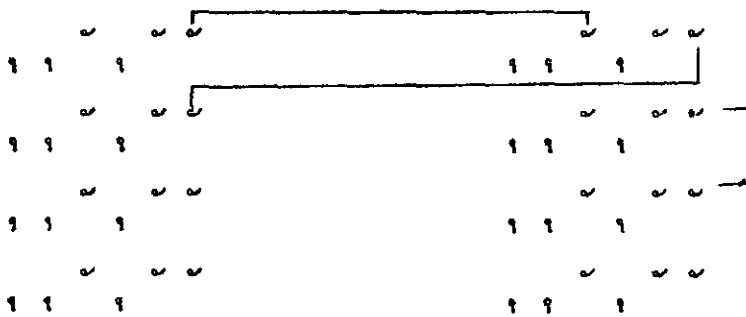
๑ ขึ้นจิกตะสคัป
ทราบว่ายุวะมาลย์

บริสุทธิบังอร,
เพราะสคัปวะจีโวน ?

มธุรสฤกีสาน,
กรุณาชานี้.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กมลฉันท 12 บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค แต่ละวรรคมี 6 คำ คำที่ 1
ที่ 2 และที่ 4 เป็นลหุ นอกนั้นเป็นครุ เหมือนกันเช่นนี้ทุกวรรค ส่วนสัมผัสใส่ให้ดูแผนและตัวอย่าง

๑ มะทะนาชะเจ้าเลห์

ตะละคำอุวาทา

๑ คนุตามก็เจ้าไชร

วนิดาพยายาม

อิธิข้างจ่านรธา,

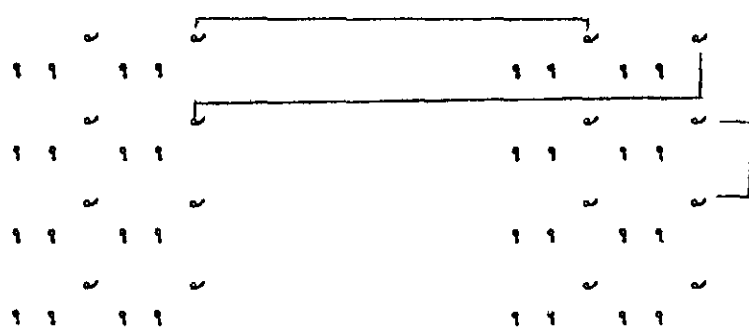
ฤกระบิกกระบวนความ

บมิตอบณคำถาม,

กะละเจณสำเวิลหวล.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

โศภณฉันท 12 บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค แต่ละวรรคมี 6 คำ คำที่ 1
ที่ 2 ที่ 4 และที่ 5 เป็นลหุ นอกนั้นเป็นครุ เหมือนกันเช่นนี้ทุกวรรค ส่วนสัมผัสใส่ให้ดูแผนและ
ตัวอย่าง

๑ บมีเห็นวรพักตร์

ขณะเคียงพระนิศา

๑ นิเวเจ้าก็สมัค

จะสู่อุทะซาร

ก็จะหนักอุระว่า,

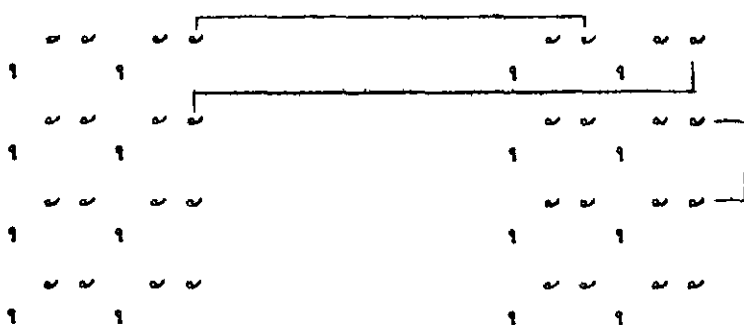
ก็จะวันฤทธิศานต์ .

และจะรักคณุนาน,

เถอะนะเราก็จะรัก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กฎของประยาตณัฏ 12 บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหนึ่งมี 6 คำ คำที่ 1 และคำที่ 4 ของทุกวรรคเป็นคำอสุ นอกนั้นเป็นกร กฏอื่น ๆ ดูตามแผนและตัวอย่าง

๑ จะกินเค็มจกนิมัน

จะชอบเปรี้ยวชอบหวาน

๑ มหาเทวะทรงศักดิ์ :

พระจงโปรดคณุไซ

ก็พลันสมมะโนมาลย์

ก็ปรุรงรสผิตใจ .

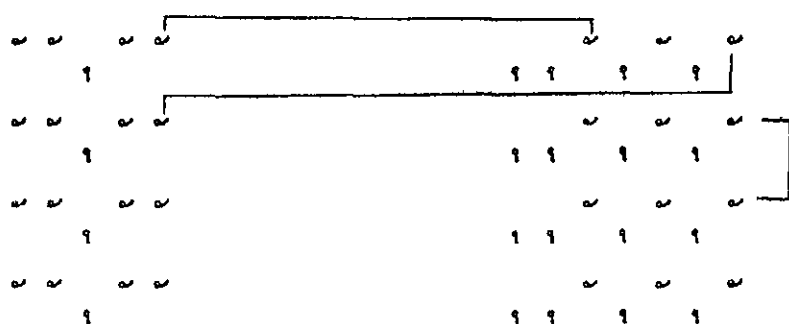
กณุกักคิตอไท,

และคุมครองสุตาภา .

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อินทรวงศ์ฉันท 12 บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 วรรค

หลังมี 7 คำ กฎอื่น ๆ ดูตามแผนและตัวอย่าง

๑ โอวาทนาถใจ

แต่ไรก็ไม่มี

๑ ไม่เคยจะเชื่อว่า

มาสู่ฉใจตน

ละโฉนนะเปณนี้ ?

มะนะนี้กระเหระเห

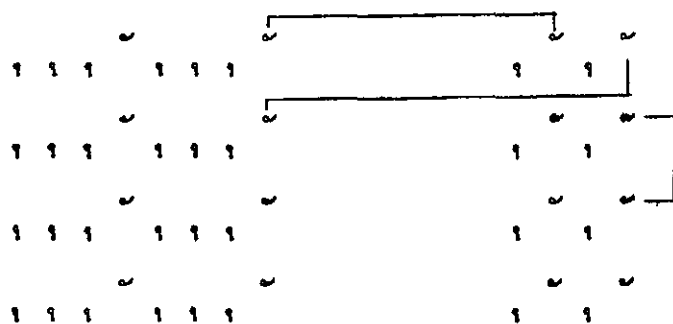
รกีนั้นจะสัประคน

แอะจะตองระทพระทวย

พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปิยฆวาทฉันท 12 บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 8 คำ วรรค

หลังมี 4 คำ กฎอื่น ๆ ดูตามแผนและตัวอย่าง

๑ พุทธะอะโหพระมะพะหนา

พระมาตุวร,

พระจะมะฉายพระชีวะจร

พระแม่ไฉน

๑ มนิคำรัสจะนะชวน

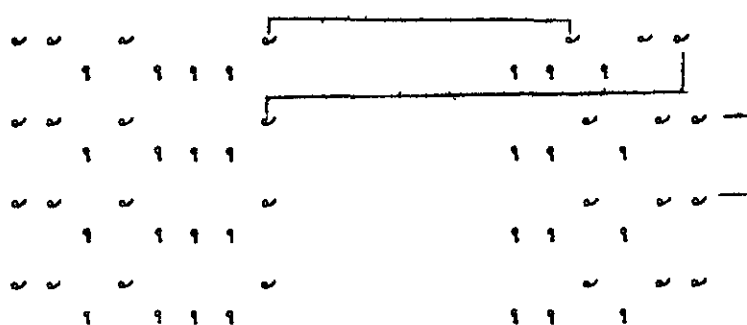
พระควนกระไล,

พระบละทิ้งคะนุพิไร

พิลาปะอะนัณฑ์;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วลันคคิกกฉันท์ 14 บทหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 8 คำ
 วรรคหลังมี 6 คำ คำที่ 3 ที่ 5 ที่ 6 ที่ 7 ของวรรคหน้า และคำที่ 1 ที่ 2 และที่ 4 ของ
 วรรคหลังเป็นลหุ นอกนั้นเป็นกร สัมผัสให้ดูแผนและตัวอย่าง

๑ ให้ทรงเจริญสิริสวัสดิ-

ถิพิพัชระนาอา-

บุววรรณะสุชพะละและสา-

ระวิสุทธีศุภงการ

๑ ขอพรประสิทธิธิบิชาด

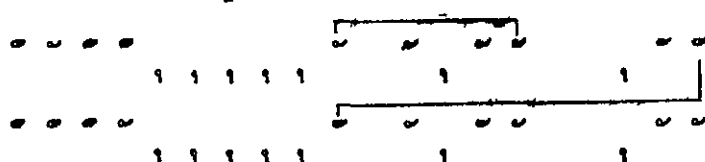
ณพระราชาสมภาร

อึกเทวียงก่อระวิศาล

สิริสิทธิภัยโย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มันทักกันตฉันท์ 17 บาทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคต้น 10 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ
 วรรคท้ายมี 3 คำ กฎอื่นดูตามแผนและตัวอย่าง

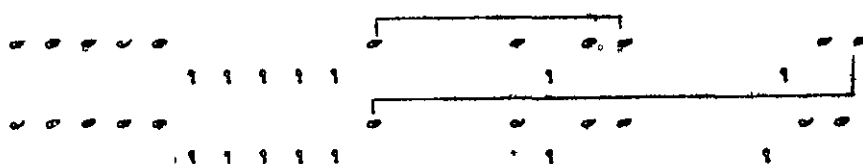

๑ อ้าโนมณายสายสะมะระมะทะนา พอลิเพลินตา เพราะถูกขวัญ
๑ ลูกอยู่ไกลพอจะกั๊กมะละฉัน เฉกอุทกอัน ประหมใจ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

กฤษณิกถาฉันท 18 (กฤษณิกถาเวลิตาฉันท) บทหนึ่งมี 18 คำ แบ่งออกเป็น 3 วรรค วรรคที่ 1 มี 11 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ วรรคที่ 3 มี 3 คำ รวมเป็น 18 คำ จึงเรียกว่า ฉันท 18 วรรคทั้งสามรวมเรียกบทหนึ่ง และหนึ่งบทนั้นเองนับเป็นบทหนึ่ง

คำที่ 6, 7, 8, 9, 10 ของวรรคที่ 1 กับคำที่ 2 ของวรรคที่ 2 และคำที่ 1 ของวรรคที่ 3 เป็นลหุ นอกนั้นเป็นครุ

ให้คำที่ 11 ของวรรคที่ 1 สัมผัสกับคำที่ 4 ของวรรคที่ 2 ถ้าจะแต่งบทต่อไปอีก ต้องให้คำสุดท้ายของบทนั้นสัมผัสกับคำที่ 11 ในวรรคแรกของบทต่อไป

๑ ข้าขอไหว้คือชิปะติสุพร-

พาติทุตสวร- ละเวียงเคช,

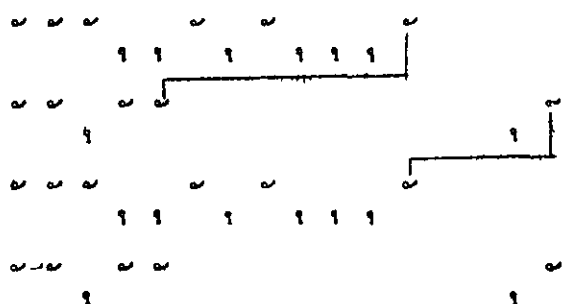
๑ จงโปรดนำคำพูดประมะสุระเศรษฐี

วิศวะเทพเวศร มหาศาล.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สัททวิภักทิตฉันท 19 บทหนึ่งมี 19 คำ แบ่งออกเป็น 3 วรรค วรรคที่ 1 มี 12 คำ วรรคที่ 2 มี 5 คำ วรรคที่ 3 มี 2 คำ รวมเป็น 19 คำ จึงเรียกว่าฉันท 19 บทหนึ่งเป็นหนึ่งบท

ครุ ลหุ และกฎการสัมผัสดูจากแผนและตัวอย่าง

๑ โอมบังคมพระคเณศะเทวะศิวะมูตร์

มาพิชณะสิ้นสุด

ประลัย ;

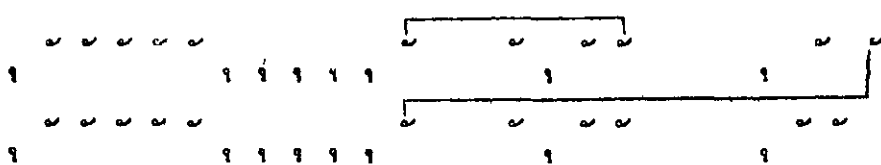
๑ อ่างามกายะพระพราภะประหนึ่งระวิอุทัย

ก้องโกญจะนาทให้

สละหรั ;

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมฆวิปยุชิตาฉันท 19 บาทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคต้นมี 12 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ วรรคที่ 3 มี 3 คำ บาทหนึ่งเป็นหนึ่งบท ครุ ลหุ และสัมผัสจากแผนและตัวอย่าง

๑ ขโยของทรงเกษมสุขะฤคิสรามู

ทุกทิวากาล

และราตรี ;

๑ ขโยขององกทาวปิยะนะระบคิ

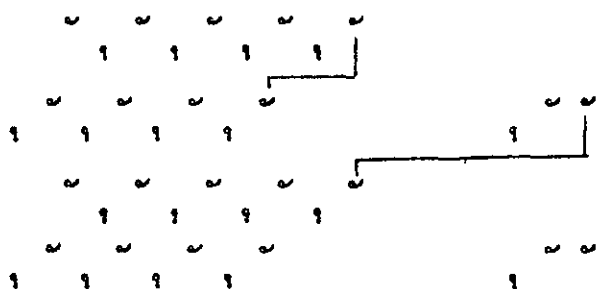
คงพะลังมี

นิรันดร์ !

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อิทิสฉันท 20 บาทหนึ่งมี 20 คำ แบ่งออกเป็น 3 วรรค วรรคที่ 1 มี 9 คำ วรรคที่ 2 มี 8 คำ วรรคที่ 3 มี 3 คำ รวมเป็น 20 คำ จึงเรียกว่า ฉันท 20 บาทหนึ่งเป็นหนึ่งบท

ใช้กรรูลับกับลหุเรื่อยไปตั้งแต่ต้นจนจบบท เว้นไว้แต่สองคำสุดท้ายของบทซึ่งใช้ครุ
คู่กัน ส่วนสัมผัสให้ดูแผนและตัวอย่าง

๑ อ้ออะรุณเอรุมระเรื่อรุจิ

ประคฺจมะโนภิรมระที ฃ แกรกรัก

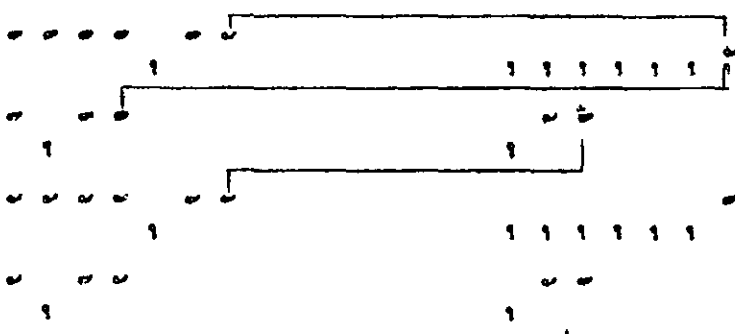
๑ แสงอะรุณวิโรจน์นะภาประจักษ์

แนลัมเนจาและโศภินัก นะฉินไค,

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลัทธิราชนันท์ 21 บทหนึ่งมี 21 คำ แบ่งเป็น 4 วรรค วรรคที่ 1 และที่ 2 มี
วรรคละ 7 คำ วรรคที่ 3 มี 4 คำ วรรคที่ 4 มี 3 คำ รวมเป็น 21 คำ จึงเรียกว่าฉันท
21 บทหนึ่งเป็นหนึ่งบท

ครุหลุและสัมผัส ให้ดูแผนและตัวอย่าง ถ้าจะแต่งบทต่อไปอีกต้องให้คำสุดท้ายของ
บทต้นสัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ 1 ของบทต่อไป

๑ อาม่าได้เล็ดตุ้เพลิน,
 ๑ สู้สวนงามข้างกุฎีให้
 เพื่อมียักษ์

สุวิมลและเจริณ,
 มะกาไป
 ระมะนิยะจะบำรุงไว้
 ฝิบกิปวง,
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เพลงหน้าพาทย์

หมายถึงเพลงที่บรรเลงประกอบกิริยาอาการตลอดจนการแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกิริยาของมนุษย์ สัตว์ วัตถุ หรือธรรมชาติ เพลงพวกนี้โบราณมีบรรเลงเฉพาะทางดนตรีเท่านั้น โดยใช้ตะโพนตีประกอบกับปี่กลองตีตีซัดไปด้วย ยกเว้นบางเพลงที่ตีเครื่องประกอบจังหวะประเภทฆ้องหนึ่งและอื่น ๆ ออกหมก เหลือแฉิ่งเพียงอย่างเดียว เมื่อละครเล่นใช้บทไปไค่ตอนหนึ่ง ๆ ถึงเวลาที่จะแสดงกิริยาอาการหรือแสดงอารมณ์อะไรก็บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ให้ทรงกัน เพื่อที่ตัวละครจะไกร่ตามเพลงนั้น ๆ อนึ่งในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์นี้บางครั้งก็บรรเลงเพียงเพลงเดียวกันอยู่ระหว่างบทร้อง แต่บางครั้งก็บรรเลงติดต่อกันหลายเพลงแล้วแต่เนื้อเรื่อง เพลงหน้าพาทย์เหล่านี้นำมาบรรเลงต่อเข้าด้วยกันได้สนิทจนคล้ายกับจะเป็นเพลงเดียวกันได้ ไม่มีปัญหาเรื่องเสียงสุดท้ายของเพลงหน้าไม่เข้ากับเสียงขึ้นต้นของเพลงที่ตามมา¹

เต็มสิริ บุญยสิงห์² ได้แบ่งเพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ ออกเป็นหมวดดังต่อไปนี้คือ

หมวด 1 จำพวกกิริยาเดิน เกื่อนที่มี 14 เพลง

✓1.1 เสมอ

สำหรับการไปมาตามปกติ

✓1.2 เพลงฉิ่ง

การนวยนาด กรีกกราย เช่น เที้ยว ชมสวน

¹ อารคา สุมิตร ละครในของหลวงสมัยรัชกาลที่ ๒ หน้า 74-97

² เต็มสิริ บุญยสิงห์ และเจื้อ สตะเวทิน วิชานาฏศิลป์ หน้า 277-279

- ✓ 1.3 เชิด การไปมาที่รีบร้อน
- 1.4 มาทสกุณี การไปมาอย่างพิริไหญ่ของกษัตริย์ (เฉพาะพระ)
- 1.5 พระยาเค็น การไปมาของผู้สูงศักดิ์
- 1.6 เชิดฉาน
- 1.7 รุกัน
- 1.8 เสมอข้ามสมุทร } การไปมาของพระราม พระลักษมณ์
- 1.9 ชุบ การไปมาของนางชั้นนาง ๆ เช่น นางกำนัล
- 1.10 เหาะ การไปมาทางอากาศ
- 1.11 โคมเวียน เชนเดียวกับเหาะ
- ✓ 1.12 กลม การไปมาของเทวดา เช่น พระอิศวร
- 1.13 เข้ามาน การเข้ามาหรือไปทางหลัง
- 1.14 แฉะ การไปมาของสัตว์มีปีก

หมวดที่ 2 การยกพลมี 2 อย่าง

- ✓ 2.1 กราวนอก มนุษย์ ลิง
- ✓ 2.2 กราวใน ยักษ์ จะเป็นทั้งกองหรือเดี่ยวก็ได้

หมวดที่ 3 การเคลื่อนไหวย้วยความสนุกสนานเบิกบานใจมี 6 เพลง

- 3.1 กราวรำ เหาะเห็นสนุกสนาน
- ✓ 3.2 ฉุยฉาย แสดงท่ากริการาน กรุ่มกริม
- 3.3 แม่ศรี เหมือนฉุยฉาย (เฉพาะสตรี)
- 3.4 สีนวล รื่นรมย์อย่างธรรมชาติ
- 3.5 เพลงช้า เบิกบานเป็นปกติ
- 3.6 เพลงเร็ว เบิกบานเป็นปกติ ต่อจากเพลงช้า

หมวดที่ 4 เคลื่อนไหวอย่างมีอิทธิปาฏิหาริย์ มี 6 เพลง

4.1	ตระนิมิตร	สำหรับแปลงตัว ชุบให้ขึ้น
4.2	ตระสันนิบาต	เช่นเดียวกับตระนิมิตร
4.3	ชำนาญ	} สำหรับการไปมาของผู้มีอิทธิฤทธิ์
✓ 4.4	กระบองกัน	
✓ 4.5	คูกพาทย์	
4.6	ร้ว	เวลาสำแดงเดชและคอท่ายเพลงอื่น

หมวดที่ 5 สำหรับการต่อสู้มี 3 เพลง

5.1	เชิดกลอง	สำหรับการต่อสู้ทั่วไป
5.2	เชิดฉิ่ง	สำหรับรำก่อนแสดงศรหรือใช้อาวุธอื่น ๆ
5.3	เชิดนอก	สำหรับการจับหรือขับไล

หมวดที่ 6 สำหรับการเจ้าโลม แสดงความรัก เข้าพระเข้านางมี 2 เพลง

6.1	กล่อม
6.2	โลม

หมวดที่ 7 การนอนมีเพลงเดียวคือ ตระนอน ซึ่งหมายรวมถึงกระบรรมไฟรและ
กระบรรมสินธุควย

นอกจากนี้ เต็มลิริ มุขยสิงห์ ยังกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า

ความจริงเพลงไม่ว่าของชาติไหนและไม่ว่าสมัยใด จะมีลีลาและท่วงนองแสดงให้
ทราบถึงอารมณ์และบรรยากาศของเพลง เช่น เพลงไทยเดิม ก็มีท่วงนองลีลาที่บอกอารมณ์
ประจำเพลงอยู่ทุกเพลง เช่น

- เพลงที่มีจังหวะช้า ท่วงนองเยือกเย็น ฟังแล้ววามหวิว โหยหวนและเศร้า เช่น
เพลงชาไทย กบเต็น ฯลฯ

✓ เพลงที่แสดงความยิ่งใหญ่ เกรียงไกร สง่าผ่าเผย จะต้องมีจังหวะช้า

พอประมาณ และทำนองหนักแน่น เช่น เพลงแขกมอญ กรอบจักรวาล ฯลฯ

✓ เพลงที่จังหวะชัด เร็ว เร่า แสดงอาการสนุกสนานร่าเริง โกรธ โกรธ เพลง
สิงโลด นาคราช กราวร่า ฯลฯ

✓ เพลงที่ใช้ในพิธี บรรยายบรรยายการอันศักดิ์สิทธิ์ แสดงความเคารพ อวยพร
ผู้ใหญ่ ใจในการประกอบพิธีทางศาสนา ได้แก่ เพลงสาธุการ นางนาค มหาอุษณ
มหาชัย ฯลฯ

- เพลงที่แสดงที่มาแต่เดิมของเพลง และแนะนำตัวละครชาติอะไรจะออกแสดง
ในตอนนั้น ได้แก่ เพลงที่มีคำว่า ลาว จีน มอญ พม่า ฯลฯ อยู่ในชื่อเพลง
- เพลงที่มีทำนองหวานใช้ประกอบอารมณ์รัก ได้แก่ เพลงลิ้นลากระทุม โลม ฯลฯ
- ทำนองเพลงที่ใช้ในการสู้รบ จังหวะเร่งเร้า อีกเหิม ได้แก่ เพลงเจ็ด
- เพลงที่ใช้ในการยาคร่าทัพ คล้าย ๆ เพลงมาร์ชของฝรั่ง ได้แก่ เพลงกราวนอก
กราวใน และกราวต่าง ๆ
- เพลงเลียนเสียงธรรมชาติ เสียงนก น้ำไหล น้ำตก ลีลาว์ ได้แก่ เพลงชมดง
ในแม่ศรีทรงเครื่อง เขมรไพรโยค ฯลฯ

วราปราชญ์ ชาราจันทร์¹ ได้แยกเพลงหน้าพาทย์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. เพลงที่เกี่ยวกับการรายเวทมนต์คาถาและแปลงตัว ทำนองเพลงต้ององอาจและ
สง่าผ่าเผย เช่น

1.1 เพลงตระนิมิต ใช้สำหรับการแปลงตัว ชุมกนตาย หรือจำแลงกาย ผู้ใช้
เพลงนี้ต้องเป็นพระหรือนางที่สูงศักดิ์

1.2 เพลงกระบองกัน เป็นเพลงเกี่ยวกับการรายเวทมนต์จำแลงกายของ
ตัวละครสำคัญ ๆ ที่เป็นพระ ยักษ์ และนางที่เป็นยักษ์

¹วราปราชญ์ ชาราจันทร์ เพลงหน้าพาทย์และเพลงขับร้อง หน้า 1-6

1.3 เพลงข่านาญ (ข่านัน) เป็นเพลงที่ใช้ในการจำแลงกายของพระและ
ยักษ์เท่านั้น

1.4 เพลงตระนอน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โปรดให้ใช้ในการจำแลงกายในเพลงต้นเรื่องรามเกียรติ์ ตอนแสดงศรพรหมาสคร

1.5 เพลงตระสารนิบาต ใช้ในการจำแลงกายบ้างเหมือนกัน แต่บ่อยมาก

2. เพลงที่เกี่ยวกับการแปลงฤทธิ์ หรือแสดงอาการโกรธเคืองอย่างน่าเกรงขาม
ของผู้มีฤทธิ์ ใช้ 2 เพลง คือ เพลงรวิสามลดา เพลงคุกพาทย ในรามเกียรติ์ ใช้ตอนสุครีพ
ถอนตนรัง หนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือน

3. เพลงเกี่ยวกับการจัดทัพและยกทัพได้แก่

3.1 เพลงกราวนอก ใช้สำหรับพลมนุษย์และพลลิง

3.2 เพลงกราวใน ใช้สำหรับพลยักษ์

4. เพลงที่เกี่ยวกับการไปมาหรือการเดินทาง

4.1 เพลงเสมอ ใช้ประกอบกิริยาไปมาในระยะใกล้ เช่น เดินจากฉากมา
นั่งบนบัลลังก์ (คำว่าเสมอมีผู้อธิบายว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “เอมिर” ในภาษาเขมรแปลว่า
“ผู้เดิน”)

เพลงเสมอแบ่งออกไปตามลักษณะของตัวละครและตามสัญชาติของตัว
ละคร

4.1.1 ตามลักษณะของตัวละคร เช่น

4.1.1.1	เสมอขรรคมคา	ใช้สำหรับตัวละครทั่วไป
4.1.1.2	เสมอเกร	ใช้สำหรับฤาษีหรือนักพรต
4.1.1.3	เสมอमार	ใช้กับพระยายักษ์
4.1.1.4	เสมอผี	ใช้กับพระยายมหรือนายผีปีศาจ ต่าง ๆ
4.1.1.5	เสมอเข้าที่	ใช้สำหรับเชิญฤาษีหรือกฐา อาจารย์เข้าสู่ที่ประทับและกลับ คืนอาศรม

- 4.1.1.6 เสบอกตื่นนกกหรือ } ใช้สำหรับพระรามและ
 บาทสกุณี } พระลักษมณ์
- 4.1.1.7 เสมอขามสมุทร ใช้สำหรับพระรามยกพลข้าม
 สมุทรไปกรุงลงกา และใช้ใน
 พิธีไหว้ครูสำหรับเจนครุบา-
 อาจารย์เข้ามาสู่โรงพิธี

4.1.2 เพลงเสมอตามสัญญา คือเพลงที่ขับบรรเลงประกอบกิริยา
 เดินของตัวละครที่สมมุติเป็นสัญญาต่าง ๆ เช่น ถ้าเป็นมอญก็ใช้เสมอมนู ถ้าเป็นพม่าก็ใช้
 เสมอพม่า

4.2 เพลงเชิด เป็นเพลงประกอบกิริยาไปมา หรือเดินทางในระยะไกล
 ขึ้นไป และยังใช้ประกอบกิริยาการโลดโล่กัน และการรบราฆ่าฟันกันอีกด้วย มีดังนี้

- 4.2.1 เชิดนอก ใช้ประกอบกิริยาที่ตัวละครโลดโล่กัน
 แต่ตัวละครนั้นต้องไม่โฉมมนุษย์ เช่น
 เวลาแสดงโขนตอนหนุมานจับเบญจกาย
- 4.2.2 เชิดฉาน ใช้สำหรับมนุษย์ไล่ติดตามสัตว์ เช่น
 พระรามตามกวาง ไม่ได้ใช้ประกอบ
 กิริยา แต่ใช้ประกอบในการแสดงที่ฉีกลับ
 และการแสดงที่เป็นจุดสำคัญในตอนนั้น
 เช่น ใช้ในการแสดงศร

4.3 เพลงอื่น ๆ ที่ใช้ประกอบกิริยาไปมาของตัวละครที่มีศักดิ์ต่าง ๆ กัน เช่น

- 4.3.1 เพลงกลม ใช้สำหรับการไปมาของเทวดาผู้ใหญ่
- 4.3.2 โคมเวียน ใช้สำหรับประกอบการไปมาของเทวดา
 ยูน้อย และต้องไปกันเป็นหมู่
- 4.3.3 พญาเดิน ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จพระราช-
 ดำเนินเป็นหมู่ พร้อมด้วยข้าราชการ

- 4.3.4 กลองโยน ใช้ในขบวนพยุหยาตรา ใช้เช่นเดียวกับ
พญาเดิน
- 4.3.5 เพลงฉิ่ง ใช้ประกอบการเดินชมสวน ชมป่า เดิน
เก็บดอกไม้โดยทั่วไปใช้กับผู้หิ้ว
- 4.3.6 เพลงโล้ ใช้ประกอบกิริยาไปมาทางน้ำ เพลงนี้
วังหวัะเดินคล้าย ๆ ไปทางอากาศและ
ทำนองเพลงเหมือนไปตามกระแสน้ำ
เช่น คอนเบญจกายแปลงเป็นสีกาทำท่าย
ลอยน้ำ
- 4.3.7 เพลงแผละ ใช้ประกอบการไปมาของสัตว์ เช่น
พญาครุฑ นกใหญ่ ๆ

5. เพลงที่เกี่ยวกับการกินและดื่ม

- 5.1 เพลงนั่งกิน โดยทั่วไปใช้ในพิธีไหว้ครู ก็เมื่อเชิญครูมาพร้อมแล้วถึง
เวลาถวายเครื่องกระยาบวชสังเวย ก็ใช้เพลงนี้ประกอบ
- 5.2 เพลงเช่นเหล่า ใช้ประกอบในการดื่มเหล้า และใช้บรรเลงตอนมีหรือ
ปีศาจออก

6. เพลงที่เกี่ยวกับการนอน

- 6.1 ทรนอน ใช้กับตัวละครผู้สูงศักดิ์ เช่น พระมหากษัตริย์หรือนางกษัตริย์
เข้าที่บรรทม
- 6.2 ทรบรรทมสินธุ์ ใช้สำหรับพระนารายณ์ในเวลานอน
- 6.3 ทรบรรทมไพร ใช้สำหรับตัวละครค้างแรมในป่า
7. เพลงที่เกี่ยวกับการอาบน้ำ ใช้เพลงลงสร
- 7.1 ลงสรงโพน เป็นเพลงที่ใช้บรรเลง หลังจากอาบน้ำเสร็จแล้วมา

8. เพลงที่เกี่ยวกับความภาคภูมิใจ และสนุกสนาน

8.1 นุญฉาย ไซ้เมื่อตัวละครได้แต่งตัวใหม่ หรือเมื่อได้แปลงกายให้
งดงามกว่าเดิม

8.2 สีนวล ไซ้ประกอบความรื่นรมย์อย่างธรรมดา

8.3 แม่ศรี ไซ้ทำนองเกี่ยวกับนุญฉาย

8.4 เพลงช้า สำหรับความเบิกบานอย่างธรรมดา

8.5 เพลงเร็ว สำหรับความเบิกบานอย่างธรรมดา โดยมากใช้รำต่อ
จากเพลงช้า

9. เพลงที่เกี่ยวกับการเยาะเย้ยกึ่งใจ

9.1 กราวรำ ไซ้เมื่อประกอบฉากกับกิริยาดีใจหรือเยาะเย้ยขำเฝ้ายิ้มเมื่อ
อยู่ในฐานะเป็นต่อในการต่อสู้

10. เพลงที่เกี่ยวกับความเศร้าโศกเสียใจ

10.1 เพลงทยอย เป็นเพลงที่ขับร้องประกอบในขณะที่ตัวละครได้รับความ
ความสะเทือนใจอย่างรุนแรง เช่น เค้นพลากร้องไห้พอง

10.2 เพลงโอด ไซ้ประกอบในขณะที่ตัวละครมีอาการเศร้าโศก เช่น กำลัง
ร้องไห้ หรือไม่มีอันเป็นไปถึงแก่ความตาย เพลงโอดมี 2 ชนิด

10.2.1 เพลงโอดชั้นเดียว ไซ้กับตัวละครทั่วไป

10.2.2 เพลงโอดสองชั้น ไซ้กับตัวละครสูงศักดิ์

ในการใช้เพลงโอดนี้ ยังมีการใช้ตามสัญญาติของตัวละครอีกด้วย เช่นตัวละครเป็น
สัญญาติมอญ เมื่อร้องไห้ก็ต้องใช้เพลงโอดมอญ เป็นต้น

ทำนองเพลง

คือเพลงสำหรับขับร้องซึ่งมีการรับร้อง และดนตรีประกอบกันไป คนตรีที่ใช้ประกอบ
จะมีลักษณะเป็นเพลง 3 ชั้น 2 ชั้น และชั้นเดียว ในสมัยนี้ยังมีมากขึ้น คือ บางทีก็มีตั้งแต่

4 ชั้น 3 ชั้น 2 ชั้น ชั้นเดียว ครึ่งชั้น และเลี้ยวชั้น โดยทั่วไปอัตราเพลงไทยก็จะมีแต่ 3 ชั้น 2 ชั้น และชั้นเดียว¹

เกี่ยวกับอัตราเพลงไทยนั้น คร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า

เพลงไทยแต่เดิมมักมีประโยคสั้น ๆ และใช้จังหวะค่อนข้างเร็ว ทั้งนี้เพราะในสมัยก่อนการขับร้องกับการบรรเลงไม่เกี่ยวข้องกัน พวกบรรเลงนั้นโดยมากก็ใช้ประกอบการเรีงระบำอะไรในทำนองนั้น ต่อมาภายหลังเกิดต้องการจะใช้ทำนองดนตรีไปร้องประกอบการแสดงละครอื่น ๆ บ้าง ก็ใช้ร้องไม่ถนัด เพราะเพลงดนตรีมีแต่ประโยคสั้น ๆ และจังหวะค่อนข้างเร็ว ฉะนั้นจึงต้องมีการยืดขยายเพลงเก่าเหล่านี้ขึ้นอีกเท่าตัว เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงเกิดมีเพลงในอัตรา 2 ชั้นขึ้น ที่เรียกว่า 2 ชั้น ก็คงเป็นเพราะว่ามันมีเพลงเก่าในอัตราเดิมอยู่ชั้นหนึ่งก่อนแล้ว เมื่อเรียกเพลงที่ยืดขยายขึ้นใหม่นี้ว่า 2 ชั้น เพลงเก่าก็ต้องกลายเป็นเพลงชั้นเดียวโดยอัตโนมัติ ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนก็ไม่เคยมีอัตราว่าจะเป็นอย่างนั้นเท่านี้ชั้นแต่ประการใด

เพลงในสมัยกรุงศรีอยุธยาส่วนมากเป็นอัตรา 2 ชั้น และชั้นเดียวแทบทั้งนั้น เพลงในอัตรา 3 ชั้น เพิ่งจะมานิยมกันอย่างแพร่หลายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง เหตุที่จะเกิดนิยมกันขึ้นก็เห็นจะมาจากการเล่นสัทวา และการเล่นสัทวานั้น ผู้บอกสัทวาก็กลอนไม่ทัน ฉะนั้นจึงได้ขยายทำนองเพลงในอัตรา 2 ชั้นขึ้นมาอีกเท่าตัว กลายเป็นอัตรา 3 ชั้นไป ซึ่งนอกจากจะร้องช้าลงแล้ว ยังทำให้ฟังไพเราะขึ้นอีกด้วย การเล่นเสภาก็เหมือนกัน ผู้ขับเสภาต้องขับกันเป็นเวลานาน ฉะนั้นจึงหาทางหยุดพักโดยพอได้โอกาสเหมาะ ๆ ก็ร้องส่งเป็นเพลงในอัตรา 3 ชั้นเสียทีหนึ่งเมื่อร้องแล้วกว่าปีพาทย์จะรับจบเพลงก็กินเวลานานพอที่ได้พักเสียงและพักเหนื่อยไปชั่วในชั่ว ถ้าร้องเป็นเพลงในอัตรา 2 ชั้นแล้ว ปีพาทย์รับประเดี๋ยวก็น่าจะจบ ยัง

¹ คร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย หน้า 69

ไม่พ้นหายเหนื่อยก็ต้องขับเสภาต่อไปอีกแล้ว ดังนี้เป็นต้น

โดยที่ท่านผู้แต่งเพลงในอัตรา 3 ชั้นได้ขยายเพลงในอัตรา 2 ชั้นขึ้นมาอย่างวิจิตรพิสดารมากทั้งทางบรรเลงและขับร้อง ฉะนั้นเพลง 3 ชั้นจึงเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง . . .¹

ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ได้กล่าวถึง "การบรรจุนี้อเพลง" ไว้ว่า

การบรรจุนี้อเพลงไทยนั้น สิ่งสำคัญข้อแรกก็คือจะต้องแต่งเนื้อเพลงหรือไม่ก็คัดเนื้อเพลงจากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ มาให้ตรงกับควาหมายในท่วงทำนองของเพลงเช่น เพลงโศกก็ต้องใช้เนื้อที่แสดงความโศกสลดรันทดใจ เพลงรักก็ต้องใช้เนื้อที่แสดงอารมณ์รัก เพลงแค้นก็ต้องใช้เนื้อที่แสดงอารมณ์แค้นเหล่านี้เป็นต้น . . .²

ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์³ ได้อธิบายเพิ่มเติมถึง "เพลงสำหรับรับร้อง" ไว้ดังนี้ เพลงสำหรับรับร้องมีหลายลักษณะได้แก่

1. เพลงเถา หมายถึงเพลงที่บรรเลงติดต่อกันรวดเดียวตั้งแต่อัตรา 3 ชั้นจนถึงชั้นเดียว ยิ่งในสมัยนี้เพลงขยายขึ้นไปถึงอัตรา 4 ชั้น และต้องลงไปเป็นอัตราครึ่งชั้นอีกด้วย คำว่า เถา ก็หมายความว่าต้องบรรเลงตั้งแต่ 4 ชั้นลงไปจนถึงครึ่งชั้น เช่น

เพลงใส่พระจันทร์ (เถา)

3 ชั้น เอนเอียงลงบนเตียงกอดหมอนข้าง เสน่ห์นางกรุ่นก็คะนึงถึง
รู้จักบ้านก็จะค่านไปโดยคิง จะพากันฟังใครผู้ใดก็

¹ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์ ทฤษฎีและการปฏิบัติดนตรีไทย หน้า 75-76

²ดู หน้า 77

³ดู หน้า 134

2 ชั้น ช่วยผูกพาพิมมาให้ไคพบ ไม่ลืมลบคุณเลยจนเป็นผี
 อย่าเลยวันรุ่งขึ้นพุงนี้ จะสืบบ้านพิมพี่ให้แจ้งใจ
 ชั้นเดียว จะบิณฑบาตกาญจน์บุรีศรีสุพรรณ ให้พบขวัญตาพี่ให้จงไค
 จ่าจะเขียนเพลงยาวติดเอาไป สมกะเนกจะให้เสียที่เดียว

จะเห็นได้ว่าในอัตรา 3 ชั้นนั้น เณรแก้วครุ่นคำนึงถึงนางพิม ถึงกับนอนไม่หลับ
 ตอนนี้เพลงจะบรรเลงในจังหวะค่อนข้างช้า พอเข้าอัตรา 2 ชั้น จังหวะเร็วขึ้นหน่อย เณร
 แก้วเริ่มคิดว่าเห็นจะต้องทำอะไรสักอย่างหนึ่งให้พบนางพิมให้ได้ และอัตราชั้นเดียวนั้นจังหวะ
 เร็วที่สุด เณรแก้วตัดสินใจเด็ดขาดว่าเอาละ พุงนี้เป็นออกบิณฑบาตเน นางพิมอยู่ที่ไหนก็ได้
 รุกันละทีนี้ เขียนเพลงยาวใส่ก้นบาตรไปเลย ถ้าพบก็เป็นไคยื่นเพลงยาวกับละ แล้วก็ลงมือ
 ซักเขียนเพลงยาวแสดงการกระทำไปตามที่คิดนั้นเลย ดังนี้เป็นต้น

2. เพลงคืบ เป็นเพลงชุดที่ใช้เพลงรับร้องหลาย ๆ เพลงมารวมกันเข้า มีลักษณะ
 คล้าย ๆ กับเพลงเรื่อง นิดเดียวเพลงเรื่องไม่มีเนื้อร้องเท่านั้น เพลงรับร้องที่มารวมกันเป็น
 คืบนี้ ส่วนมากก็เป็นเพลง 2 ชั้นแทบทั้งนั้น ที่เป็นคืบ 3 ชั้นก็มีบ้าง แต่่น้อยมาก เพลงคืบมี 2
 ชนิดคือ

ก. คืบเรื่อง คือเพลงคืบที่เรียบเรียงขึ้นจากเพลงหลายเพลงโดยถือเอา
 เนื้อร้องหรือบทร้องที่จะร้องติดต่อกันไคเรื่องราวเป็นสำคัญ ส่วนทำนองเพลงที่ร้องรับนั้นจะมี
 อารมณ์ต่างกันหรือมีความหมายลึกสั้นกันอย่างไคก็ได้ พุงง่าย ๆ ก็คือว่าเอาบทเป็นหลักของ
 เพลง ไม่ใช่เอาเพลงเป็นหลักของบท วิธีการเรียบเรียงก็คือแต่งบทขึ้นให้เป็นเรื่องเป็นราว
 ก่อน จะเป็นบทเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา ราชชาธิราช ขุนช้างขุนแผน หรือเรื่องอะไรก็ได้ โดย
 ทั่วไปก็ปรับปรุงมาจากตอนสำคัญ ๆ ของบทละครหรือบทเสภาที่มีอยู่แล้ว แต่ตัดให้สั้นและกระชับ-
 กระฉับกระเฉงเข้า เพื่อให้ร้องติดต่อกันไปไคอย่างละคร แต่ทว่าเดินเรื่องไครวดเร็วน่าฟัง เมื่อแต่ง
 บทเสร็จแล้วก็คัดเลือกเพลงต่าง ๆ มาร้องให้เข้ากับบทอีกทีหนึ่ง เช่น บทเศราก็ร้องเพลงเศรา

บทกรีกร้องเพลงรัก บทกรีกร้องเพลงโกรธ ดังนั้นเป็นต้น นอกจากนั้นก็ประกอบเพลงหน้า
พาทย์เข้าไปให้สมบทบาท เช่นตอนเปิดฉากตัวละครเดินขึ้นบัลลังก์ก็ใช้เพลงเสมอ ตอนรบกัน
หรือเดินทางก็ใช้เพลงเชิด แผลงตัวก็ใช้เพลงตระนิมิต ร้องให้ก็ใช้เพลงโอดเหล่านี้เป็นต้น
เพลงคัมภีร์นี้มีอยู่มากมาย ท่านองเพลงหรือเพลงรับร้องที่ใช้ในบทละครเรื่องพระลอ และ
เงาะป่าก็เป็น "เพลงคัมภีร์เรื่อง" เช่นกัน (ผู้วิจัย)

ข. คัมภีร์เพลง คือคัมภีร์ที่เรียบเรียงขึ้นโดยถือเอาเพลงที่จะบรรเลงติดต่อกัน
ให้ถูกแบบแผนเป็นสำคัญ ส่วนเนื้อร้องจะติดต่อกันเป็นเรื่องเป็นราวหรือไม่นั้นไม่คำนึงถึง พุค
ง่าย ๆ ก็คือเอาเพลงเป็นหลักของบท ไม่ใช่เอาบทเป็นหลักของเพลงอย่างที่ว่าเมื่อตะกี้
วิธีการก็เลือกเพลงประเภทเดียวกันหรือเพลงที่มีลักษณะอย่างเดียวกันมาเรียบเรียงเป็นชุด
ให้บรรเลงได้เรียบร้อยถูกแบบแผนเสียก่อน แล้วจึงหาบทร้องมาบรรจุให้เข้ากับเพลงนั้น ๆ
อีกทีหนึ่ง ฉะนั้นแม้บทร้องจะเป็นเรื่องเดียวกัน คนฟังก็อาจฟังไม่รู้เรื่องเลย เพราะมันเป็น
ตอนโน้นบ้างตอนนี้น้าง สุกแต่แต่ให้เข้ากับท่านองเพลงเป็นใช้ได้

3. เพลงเกร็ด

บรรดาเพลงที่ได้เรียบเรียงเข้าเป็นชุดต่าง ๆ เช่นเป็นเพลงเรื่อง เพลงคัม
ภีร์เพลงเถา และอื่น ๆ นั้น เราเรียกว่าเป็น "เพลงเกร็ด" เพลงชนิดนี้มีไว้สำหรับใช้บรรเลง
ในเวลาสั้น ๆ ก็คือ บรรเลงเมื่อจะฟังเฉพาะเพลงหรือเฉพาะบทร้องนั้น ๆ เท่านั้น ผิดกับ
เพลงชุดต่าง ๆ ซึ่งใช้บรรเลงในเวลายาวนาน เป็นการสะดวกที่จะไม่ต้องทำเพลงเดียวกัน
ซ้ำซากหลายเที่ยว แต่เพลงต่าง ๆ ที่อยู่在此นี้ใครจะถอนเอาเพลงใดไปร้องเป็นเพลงเกร็ด
ก็ได้ ไม่มีข้อห้าม เช่นเพลงคัมภีร์เรื่องพระยาโคตรตระบองที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น จะถอนเอา
เพลงโยนดาบ หรือสารถิ หรือเพลงใด ๆ ในคัมภีร์ร้องเป็นเอกเทศก็ได้ เพลงที่ถอนมานั้นก็
เรียกว่าเพลงเกร็ดเหมือนกัน โดยมากก็มักถอนเอาเพลงที่มีบทร้องและท่านองกินใจหรือน่า
ตื่นเต้นน่าสนุกอะไรพวกนี้มาร้องแทนทั้งนั้น

จึงอาจกล่าวได้ว่า ทำนองเพลง ประกอบด้วยเพลงรับร้อง (ซึ่งอาจจะเป็นเพลง เถา เพลงกับ หรือเพลงเกร็ด) และดนตรีที่ประกอบ (ซึ่งจะมีอัตราของเพลงเป็นชั้นเดียว 2 ชั้น 3 ชั้น หรือ 4 ชั้นก็ได้)

ดังนั้นในการกล่าวถึงทำนองเพลงใดก็ตาม ผู้ร้มนักจะอธิบายในลักษณะดังนี้ เช่น เจริญชัย ชนไฟโรจน์ กล่าวว่

เพลงนางครวญ เป็นเพลงที่มีทำนองไปในลักษณะคร่ำครวญ หรือมีทุกซอรอนสู่มอยู่ใน หรวงอกสมชื่อว่ นางครวญ เพลงนี้มีอัตราสามชั้น ไม่ทราบนามผู้แต่ง แต่ท่านผู้ร้มนักบางท่าน สันนิษฐานว่ พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกร) เป็นผู้แต่ง ส่วนทำนองสองชั้น และชั้นเดียวนั้น อาวาร์ณมนตรี ทราโมท เป็นผู้แต่ง¹

ชื่อของทำนองเพลงไทย

เจริญชัย ชนไฟโรจน์² ได้กล่าวถึง "ที่มาของชื่อทำนองเพลงไทย" (ซึ่งมีชื่อ แปลก ๆ เช่น เถากินผักบุ้ง ลุงกิ่ง กุหลาบโรย ลมพัดชายเขา เขมรลออองว่ จีนแลโสกา พม่าเห่ น้ำลอคโทกราบ ฯลฯ) ว่ เพลงไทยแต่ละเพลงล้วนมีประวัติความเป็นมาต่าง ๆ กัน ผู้ทั้งชื่อเพลงก็มีหลักในการตั้งชื่อเพลงแตกต่างกันไปด้วย พอจะแยกประเภทได้ดังนี้

1. เพลงที่ตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่บุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์ประทับใจ เช่น เขมรไทรโยค แขกมอดูบางขุนพรหม เขมรราชบุรี แขกไทรบุรี บุหลันลอยเลื่อน อะแซห่วนกั นเรศวรชนช้าง ประเสนัน ลาวกำเนินเกวียน สุริโยทัย สูดวลิต

เพลงเขมรไทรโยค พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพุทธมรนาธิราชที่ทรงแต่งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในคราวโดยเสด็จพระราชาคณะประพาสน้ำตกไทรโยค จังหวัด กาญจนบุรี ในรัชกาลที่ 5 เพลงนี้มีความหมายถึงธรรมชาติอันงดงาม ประกอบด้วยป่าเขาลำเนา ไ้ มีลำธารน้ำตกและสัตว์นานาชนิด เช่น นกยูงกำลังส่งเสียงร้อง "ก๊อก ๆ กระโก้งโก้ง" เป็นต้น

¹ เจริญชัย ชนไฟโรจน์ เกรียงไกรไทยและบทเพลงไทย หน้า 86

² อ. หนา 83 - 96

2. ตั้งชื่อเพลงตามความหมายหรือลีลาที่แสดงอารมณ์ของเพลงเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย , แต่ละเพลงก็มีความหมายแตกต่างกันออกไป เป็นคนว่าแสดงความรักใคร่รัก (พระยาโศก สุชากันแสง) แสดงความเสียใจ (มอญร้องไห้) แสดงความเคารพ (สาธุการ) แสดงการคร่ำครวญ (นางครวญ) แสดงธรรมชาติ (คลื่นกระทบฝั่ง, น้ำค้าง, ภูมรินทร์) แสดงการแต่งกาย (ชมทรงเครื่อง) แสดงอารมณ์รักอย่างทะนุถนอม (สุกสงวน) แสดงความโกรธ (นาคราช) ฯลฯ

3. เพลงที่ตั้งชื่อเป็นภาษาต่าง ๆ ตามสำเนียงเพลง เช่น แยกขาว แยกทอย หมอ มอญรำคาญ, ฝรั่งเศสรำเท้า, จีนเก็บบุปผา, พม่ารำชวาน, ลาวเกล้า, ลาวเสียงเทียน, ลาวแพน, เขมรพวง, ขอมโบราณ, ญี่ปุ่นจะอ่อน, เป๊าะ ฯลฯ ซึ่งชวนให้คนเป็นจำนวนมากเข้าใจว่าไม่ใช่เพลงไทย แต่เป็นเพลงของชาติต่าง ๆ เหล่านั้น แท้จริงแล้ว เพลงพวกนี้ล้วนแต่เป็นเพลงไทยที่นักดนตรีไทยแต่งขึ้นเองทั้งสิ้น ส่วนที่ไปจำเขามาบรรเลงนั้นก็มียุบาย แต่บ่อยมาก เช่น เพลง "โป๊ยกั๊กเหลือง" "มาร์ชชิงทรูยอร์เบีย" "เขมรทรงพระคำเนิน" และ เพลงมอญบางเพลง

วัตถุประสงค์ของการแต่งเพลงประเภทนี้ขึ้น ก็เพื่อจะเลียนภาษาและทำนองของเพลงชาตินั้น ๆ บางครั้งก็มีการบรรจุเนื้อเพลงให้เป็นภาษาของชาติดังกล่าว เพื่อให้ฟังแนบเนียนอีกด้วย เพลงที่แต่งเป็นภาษาต่าง ๆ นี้ จำเป็นต้องเอาชื่อภาษานั้นมาใช้เป็นคุณสมบัติประกอบเพลง เพื่อเป็นการบอกให้ทราบว่า เพลงนี้ผู้แต่งจะแต่งให้เป็นทำนองของชาติ เขมร, พม่า, มอญ, ลาว หรือจีน

การแต่งเพลงสำเนียงต่าง ๆ นอกจากจะช่วยให้เกิดความแปลกแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการแสดงละครหรือมหรสพอีกด้วย คือว่าในการแสดงละครบางเรื่อง ตัวแสดงอาจต้องแสดงเป็นคนต่างชาติ แต่งกายแปลก ๆ คัดสำเนียงพูดให้คล้ายสำเนียงของชาตินั้น ๆ จำเป็นต้องมีเพลงสำเนียงภาษานั้น ๆ เข้าประกอบการแสดง เพื่อให้เกิดความกลมกลืน เช่น ละครเรื่องพระลอ ก็ใช้เพลงสำเนียงลาวประกอบ เรื่องนางซินเคอเรลา ก็ใช้สำเนียงฝรั่ง เรื่องนิทรราชาคริตก็ใช้เพลงแขกประกอบ เรื่องพระร่วงก็ใช้เพลงสำเนียงเขมรประกอบ เป็นต้น

4. ชื่อเพลงไทยที่ฟังดูแปลก ๆ ได้แก่อันที่เกี่ยวกับสิ่งสารพัดต่าง ๆ เช่น ปลาทอง, งูกลืนหาง, มายอง, มารำ, มาสะบัคกลีบ, กบเตน, กางกปากสระ, เต่ากินผักนึ่ง, จรเข้ขวางคลอง, ไอยเรศงูา, ไอยราขงวง, กระแตไต่ไม้, ไล่เคื่อนฉกจวก, สิงโลด, สิงห์โตเล่นหาง, จิ้งจกทอง, นกขมิ้น ฯลฯ

เพลงนกขมิ้น เป็นเพลงที่มีความไพเราะกินใจอย่างยิ่งเพลงหนึ่ง เนื้อร้องของเพลงนี้บรรยายถึงชีวิตอันเร่ร่อนของนกขมิ้น อันหมายถึงการเที่ยวพานสตรีโดยปริยาย

เพลงจิ้งจกทอง เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองพิสดาร ทั้งทางร้องและทางรับ โดยผู้ทรงนิพนธ์ (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต) ตั้งพระทัยให้เป็นเสียงจิ้งจกร้องทั้งสองอย่าง เวลาร้องก็ให้มีเครื่องดนตรีต่าง ๆ สอดแทรกประกอบไปด้วย ในทำนองการรับบางตอน มีการเคี้ยวเครื่องดนตรี ซึ่งฟังคล้ายจิ้งจกร้องจริง ๆ เพลงนี้เป็นเพลงที่ใช้เครื่องพิณพาทย์บรรเลงโดยเฉพาะ

เพลงมารำ เป็นเพลงโบราณ สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเพลงชุด คือ ม่าย่อง ม้ารำ และมาสะบัคกิบ เพลงดังกล่าวนี้ พวกกลองแขกปี่ชวานำไปใช้บรรเลงสำหรับกระบี่กระบอง เรียกว่าเพลงชั้นมา สำหรับรำช้า ถ้ามารำทวนใช้เพลงมารำ ม่าย่อง รำหอก โล โคมร ไม่สิ้น ทำเพลงกระบี่ลีลา ทอยมวย ทำเพลงเจ้าเข็น ทางละคอนใน ละคอนนอกก็นิยมนำมาเป็นเพลงร้องบ้างเป็นบางเพลง

ลักษณะคำประพันธ์ของกรีก

Dactyls เป็นร้อยกรองที่มีจังหวะสามพยางค์ พยางค์ต้นมีเสียงหนัก (/) และสองพยางค์หลังมีเสียงเบา (~) เช่น

o	pen	ly
el	ẽ	phant
heav	i	ly

Dithyrambs มีลักษณะเป็นกลอนเปล่า ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว มักใช้แต่งให้ลูกคู่ (chorus) ร้องในพิธีบวงสรวงเทพไคโอนีซุส (Dionysus) ของกรีก ฉันทลักษณ์แบบนี้มีใช้ในละครโศกนาฏกรรมของกรีก ตอนที่เ็นบทรองของลูกคู่ dithyrambs มักใช้คู่กับฉันทลักษณ์ประเภท "odes"

Heroic words เป็นร้อยกรองที่เขียนด้วย "iambic pentameter" (ร้อยกรองที่มีบรรทัดละห้าจังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์ต้นมีเสียงเบา และพยางค์หลังมีเสียงหนัก) และมีสัมผัสเป็นคู่ ๆ โดยคำสุดท้ายของบรรทัดที่ 1 สัมผัสกับคำสุดท้ายของบรรทัดที่ 2 คำสุดท้ายของบรรทัดที่ 3 คู่กับบรรทัดที่ 4 , 5 กับ 6 เป็นคู่ ๆ กันเรื่อยไปจนจบบท เช่น

But when to mischief mortals bend their will,
How soon they find fit instruments of ill

Hexameter เป็นร้อยกรองที่มีในกวีนิพนธ์คลาสสิกของกรีกและละติน มักใช้ในวรรณคดีประเภทมหากาพย์ (Epic) และโคลงสั่งสอนธรรมะ (Didactic) hexameter มีรูปแบบเคร่งครัดโดยกำหนดให้บรรทัดหนึ่งมี 6 จังหวะ (feet) 4 จังหวะแรกมักเป็น Dactyls (/ ~ ~) หรือ Spondee (/ /) ส่วนจังหวะที่ 5 ส่วนใหญ่เป็น Dactyls จังหวะที่ 6 มักเป็น Spondee หรือ trochee (/ ~) ร้อยกรองแบบ hexameter ไม่ค่อยจะปรากฏในบทกวีของอังกฤษ เพราะบทกวีอังกฤษมักไม่ลงเสียงแบบ Spondee แม้จะมีร้อยกรองแบบ hexameter ปรากฏในบทกวีอังกฤษ แต่ก็จะไม่เคร่งครัดตามรูปแบบเดิม ลักษณะของ hexameter ได้แก่

To be / or not / to be, / that is / the ques / tion (ti-on)

Iambic trimeter เป็นร้อยกรองที่มีบรรทัดละสามจังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์ต้นมีเสียงเบา และพยางค์หลังมีเสียงหนัก เช่น

Love I / not hon / or more

Spondee เป็นร้อยกรองที่มีจังหวะละ 2 พยางค์ และมีเสียงหนักทั้งคู่ มักไม่พบ ร้อยกรองแบบนี้ในกวีนิพนธ์อังกฤษ ถ้ามีใช้ก็จะมีลักษณะเป็นคำเดี่ยว ๆ 2 คำ เช่น

all joy

Trochaic tetrameter เป็นร้อยกรองที่มีบรรทัดละสี่จังหวะ จังหวะละสองพยางค์ พยางค์ต้นมีเสียงหนัก และพยางค์หลังมีเสียงเบา เช่น

Let her / live to / earn her / dinners.

ประเภทของการประพันธ์ของกรีก

Comedy อาจเรียกว่า ละครรตลก ละครสุขนาฏ (คำเรียกของเคนควง พุ่มศิริ) ละครสุขนาฏกรรมมาจากภาษากรีกว่า "Komodia" ซึ่งเป็นคำที่มาจากรากศัพท์ว่า Komos ซึ่งแปลว่างานฉลองที่มีขบวนแห่ เข้าใจกันว่าละครแบบนี้รวมเอาการแสดงนี้จัดเข้าในขบวนแห่ ซึ่งมีการเต้นรำ การแต่งตัวเป็นสัตว์เข้าขบวน การแต่งตัวตลก ๆ เป็นต้น

ละครชนิดนี้มีส่วนคล้ายละครโศกนาฏกรรม (Tragedy) คือมีต้นกำเนิดจากศาสนา ในพิธีบวงสรวงเทพโอโอนีส มีลักษณะเป็นการร้องเพลงและการเต้นรำก่อนแล้วจึงกลายมาเป็นละคร

ในชั้นต้น ๆ ละครสุขนาฏกรรมนี้ มักกล่าวถึงเรื่องเพศเป็นส่วนใหญ่ ชาวเอเธนส์ หัวเราะเพราะชอบเรื่องตลกหยาบ ๆ บางครั้งก็ถึงกับหยาบคายไม่สุภาพ ยิ่งตลกขบขันเท่าใด ภาษา ก็ยิ่งเปิดเผย ท่าทางยิ่งน่าเกลียดเท่าใด ก็ยิ่งน่าดู น่าหัวเราะมากขึ้น บทละครที่ชนะ

การประกวด (ซึ่งจัดให้มีในพิธีบวงสรวงเทพไคโอนีสซุส) จะต้องเป็นละครประเภทชวนขัน แต่จะต้องมีลักษณะขบขันตามแบบที่ชาวเอเธนส์ชอบ

เนื้อเรื่องของละครสุชนาฏกรรม มักเป็นเรื่องเยาะหยัน "คนใหญ่คนโต" จึงเป็นเรื่องล้อเลียนนักการเมือง (ซึ่งมีชีวิตอยู่ในขณะนั้น) นายพลผู้ยิ่งใหญ่ นักการศึกษาผู้เข้มงวด เกรงคราญ พระระคับผู้ใหญ่ (ที่มีหลังฉาก)

แต่ต่อมาละครสุชนาฏกรรมได้เพิ่มเนื้อเรื่องมากขึ้น โดยมีการแสดงที่เป็นการล้ออาการและความเป็นไปที่ไม่ปกติของกันทั่ว ๆ ไป ไม่เจาะจงกระทบใครเป็นรายบุคคล เช่น ล้อความตระหนี่ถี่เหนียว เพื่อการร่ำรวย เป็นต้น เนื้อเรื่องในแบบหลังนี้ได้แสดงสืบต่อกันมาในชั้นหลังจนถึงปัจจุบัน

Elegy เป็นกวีนิพนธ์ที่แสดงความโศก คิดไกร่กรวญ หรือรำพึงรำพันถึงบุคคลที่เสียชีวิต มักใช้ในโอกาสที่มีคนเสียชีวิต แต่เดิมนั้น Elegy จะเป็นเรื่องอะไรก็ได้ เช่น ความซึ้ง การแค้น ความรัก มีลักษณะเป็นข้อความสั้น ๆ กระชับ พรรณนาความรู้สึกส่วนตัวของกวี และใช้ทองหรือสวด ผสมกับขลุ่ย

Epic (มหากาพย์) เป็นกวีนิพนธ์ที่บรรยายยืดยาวเกี่ยวกับเรื่องที่เคร่งขรึมจริงจัง มุ่งสั่งสอนศีลธรรม เป็นเรื่องของวีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ มักเป็นเรื่องของกษัตริย์ ผู้นำในการสงคราม หรือการผจญภัยอื่น ๆ เช่นในมหากาพย์เรื่อง Iliad และ Odessey ของ Homer (โฮเมอร์)

Lyric เป็นกวีนิพนธ์ที่ใช้แสดงความรู้สึกและอารมณ์ของผู้บรรยาย เป็นเนื้อร้องที่ใช้ร้องคนเดียว และใช้ร้องคู่กับไลร์ (lyre) ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีโบราณชนิดหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันก็ยังมิใช่อยู

ode เป็นภาษากวีกรีก หมายความว่า "เพลง" เท่านั้น แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาอังกฤษมีความหมายว่า เป็นกวีนิพนธ์โลรีชนิดยาว มีแนวคิดที่เกรงขรมและมีสง่า และเลือกเพ้นถ้อยคำมาใช้อย่างระมัดพิศดาร

Satire เป็นละครที่มุ่งวิพากษ์วิจารณ์ เยาะเย้ยเสียดสีพฤติกรรมของผู้อื่น โดยทำให้ดูเป็นเรื่องน่าตลกขบขัน

Satyr Play เป็นบทละครที่แสดงประกอบการแสดงละครโศกนาฏกรรม 3 เรื่อง (ซึ่งจัดขึ้นในพิธีบวงสรวงเทพไคโอนิส) เพื่อช่วยผ่อนคลายอารมณ์ของผู้ดูละครโศกนาฏกรรม ให้คลายความเคร่งเครียด ที่เรียกว่า "Satyr" เพราะลูกกฐจะแต่งตัวเหมือนแพะและมีหางเป็นม้า (horse-tailed goat-men) ละครชนิดนี้มีเนื้อหาเคร่งเครียดหนักสมอง แต่การแสดงออกจะช่วยให้ผู้ดูรู้สึกตลกขบขัน

ภาคผนวก ข.

เทพเจ้า จินตวิ นักเขียนบทละครโศกนาฏกรรม และนักปรัชญาเมธีสำคัญของกรีก

เทพเจ้ากรีก

ชาวกรีกมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และเชื่อในพระเจ้าที่มีอยู่หลายพระองค์ว่าความทุกข์ทรมานของมนุษย์ในหลายทางด้วยกัน เทพเจ้าของกรีกปรากฏพร้อมกับการสร้างโลก

ตามตำนานของกรีก เริ่มจักรวาลนี้มีแต่ความมืด และความว่างเปล่า แล้วจึงค่อยๆ มีแสงสว่างบังเกิดขึ้น มีเทพยดาปฐพีขึ้นมา คือ Ouranos (อูรานอส หมายถึงสวรรค์) และเทพีเรียกว่า Ge (เก แปลว่าโลก) ทั้งสองมีลูกด้วยกันหลายคน ล้วนแต่มีรูปร่างหน้าตาน่ากลัว ลูกสามคนมีหัวห้าสิบหัวและมีอวัยวะมือ อีกสามคนมีตาขนาดใหญ่ตาเดียว เรียกว่า Cyclops (ไซคลอปส์) นอกจากนี้ก็มีพวก Titans (ไทเท็น ซึ่งเป็นยักษ์) และพวกยักษ์ (Giants) อื่น ๆ

พวก Titans เป็นผู้ครองโลก ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดได้แก่ Cronos (โครนอส แปลว่าเวลา) และภริยาชื่อ Rhea (เรีย) Titans คนอื่น ๆ มี Ocean (โอเชียน มหาสมุทร) ซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่ที่ไหลอยู่รอบโลก และภริยาชื่อ Tethys (เทธิส) Hyperion (ไฮเปอเรียน) ซึ่งเป็นบิดาของพระอาทิตย์ พระจันทร์ และอรุโณทัย Mnemosyne (เนโมซีน) หมายถึงความจำ Themis (เทมิส) หมายถึงความยุติธรรม และ Iapetus (อียาพีตัส) ซึ่งมีลูกชายสองคนคือ Atlas (แอตลัส) และ Prometheus (พรอเมเชอุส)

โลกของพวกกรีกโบราณนั้น สมมุติว่าเป็นดินแดนใหญ่ มีทะเลทั้งทิศตะวันตกและตะวันออก ทางใต้มีพวกแซกคา และทางเหนือมีแดนสู่ชาวคีของพวก Hyperboreans และพวก Muses ล้อมรอบด้วยแม่น้ำใหญ่ Ocean ซึ่งมีพวก Cimmerians อาศัยอยู่ตามชายฝั่ง
ต่อมา Zeus (เซอุส) ลูกชายของ Cronos ได้ทำกบฏโค่นบัลลังก์บิดาโดยมี Prometheus ช่วย แต่ฝ่าย Atlas ไปเข้าข้าง Cronos เลยถูกลงโทษให้แบกโลกไว้

เทพเจ้าแห่งโอลิมปัส

เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ของกรีกอาศัยอยู่บนภูเขา Olympus ที่สำคัญมี 12 องค์ด้วยกัน

คือ

1. Zeus เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทั้งในโลกในสวรรค์ และในนรก เป็นเจ้าแห่งท้องฟ้าและฝน มีฟ้าผ่าหรืออสูรนี้เป็นอาวุธ มีนิสัยเจ้าชู้ และมีเมียหลายองค์
2. Hera (เฮรา) เทพีที่เป็นราชินีของ Zeus และก็เป็นน้องสาวของ Zeus เองด้วย มีชีวิตที่ลำบากตรงที่ต้องคอยไล่สามีที่เจ้าชู้
3. Poseidon (โพไซดอน) เป็นน้องชาย Zeus มีภรรยาชื่อ Amphritite (อัมฟริทิตะ) เป็นเทพเจ้าครองสมุทร
4. Hades (เฮดีส) หรือ Pluto (พลูโต) เป็นน้องชาย Zeus ภรรยาชื่อ Persephone (เพอร์ซิโฟนี) เป็นเจ้านรก
5. Hestia (เฮสเทีย) น้องสาว Zeus เป็นเทพีที่เป็นสาวบริสุทธิ์แห่งบ้านและครัวเรือน
6. Ares (แอรีส) เป็นลูกชายของ Zeus กับ Hera เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม
7. Pallas Athena (แพลลัส อาธีนา) เป็นลูกสาว Zeus แต่ไม่ปรากฏมารดา เป็นเทพีแห่งเมือง
8. Phoebus Apollo (ฟีบัส อะพอลโล) เป็นลูกชาย Zeus มารดาคือ Leto (เลโท) เป็นชายรูปร่างดี เล่นเล่นในสรวงสวรรค์ เป็นพระเจ้าแห่งความจริง เจ้าแห่งนายขนูและแพทย์ เจ้าแห่งพระอาทิตย์ มีโบสถ์ที่สร้างไว้ในกรุงเอเธนส์ (Athens) เรียกว่า Adelphi (เอเดลฟี) ซึ่งเป็นโบสถ์แห่งความจริง ใครที่สงสัยเรื่องอะไรและอยากรู้อะไร ก็ไปบนบานศาลกล่าวไต่ถามความจริงได้
9. Aphrodite (อโฟรดิที) เป็นลูกสาวของ Zeus ถือกำเนิดมาจากน้ำที่ซัดกระเจายเป็นฟองในทะเล เป็นเทพีแห่งความงาม

10. Hermes (เฮอว์มีส) เป็นลูกชาย Zeus กับ Maia (มายา ซึ่งเป็นลูกสาวของ Atlas และภรรยาของ Zeus) Hermes เป็นชายหนุ่มที่มีฝีเท้าเร็ว ทำหน้าที่เป็นคนส่งสาส์นของ Zeus และคนติดคอทั่วไป แต่งกายสวมหมวกและมีข้อเท้ามีปีก ถือไม้วิเศษ

11. Artemis (อาร์เทมีส) เป็นลูกสาวของ Zeus ฝาแฝดกับ Apollo เป็นเทพีแห่งการล่าสัตว์ แห่งพระจันทร์ บางทีก็เรียกว่า Phoebe (ฟีบี) เป็นเทพเจ้าคุ้มครองเด็ก

12. Hephaestus (เฮฟาเอสตัส) เป็นลูกชายของ Zeus กับ Hera เป็นเทพเจ้าแห่งไฟและการฝีมือต่าง ๆ มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียด ทำหน้าที่เป็นนายช่างในสวรรค์

เทพเจ้าชั้นรอง ๆ ในสวรรค์โอลิมปัส

นอกจากเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ดังกล่าว ก็มีเทพเจ้าชั้นรอง ๆ อีกคือ

1. Eros (แอโรส) เป็นลูกชาย Aphrodite เป็นเทพเจ้าแห่งความรัก มีนิสัยซน ชอบยิงลูกศรแห่งความรักเข้าหัวใจคนและเทวดา

2. Hebe (ฮีบี) เป็นลูกสาวของ Zeus กับ Hera แต่งงานกับ Herakles (หรือ Hercules ซึ่งจะกล่าวทีหลัง) เป็นเทพีแห่งความเยาว์

3. Iris (ไอริส) เทพีแห่งรุ้งกินน้ำ

4. The three Graces เทพีสาวสามคนคือ (ก) Aglala หมายถึงความงามสง่า (ข) Euphrosyne หมายถึงความรื่นเริงและ (ค) Thalia หมายถึงความมีอารมณ์ดี ทุกคนเป็นลูกสาวของ Zeus กับ Eurynome (ซึ่งเป็นลูกสาวของ Ocean และเป็นภรรยาของ Hephaestus)

5. The nine Muses เทพีเก้าคน เป็นลูกสาวของ Zeus กับ Mnemosyne (แปลว่าความจำ) คือ (ก) Clio เทพีแห่งประวัติศาสตร์ (ข) Urania เทพีแห่งการา-

ศาสตร์ (ค) Melpomene เทพีแห่งโศกนาฏกรรม (ง) Thalia เทพีแห่งละครที่ลงเอย
ด้วยความสุข หรือ Comedy (จ) Tersichore เทพีแห่งการเต้นรำ (ฉ) Calliope
เทพีแห่งคำประพันธ์เรื่องราว (ช) Erato เทพีแห่งคำประพันธ์จำพวกเรื่องรัก (ซ) Poly-
hymnia เทพีแห่งเพลงของเทพเจ้า และ (ณ) Euterpe เทพีแห่งคำประพันธ์สั้น

6. Themis ได้แก่งความยุติธรรมของพระเจ้า
7. Dike ได้แก่งความยุติธรรมของมนุษย์
8. Nemesis ได้แก่งความพยายาท
9. Aidos ได้แก่งความเคารพและความละอายใจ

เทพยดาในลุ่มน้ำ

ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดที่เป็นเจ้าทะเลคือ Poseidon ดังกล่าวแล้ว นอกจากนี้ก็มี Ocean
ซึ่งเป็น Titan ที่เป็นเทพดาแห่งแม่น้ำที่ล้อมรอบโลก มีภรรยาชื่อ Tethys และมีลูกสาว
หลายคน เรียกว่า Oceanids เจ้าแห่งทะเลลึกได้แก่ Pontus ลูกของ Ge (โลก) และ
ลูกของ Pontus ชื่อ Nereus เป็นชายแก่แห่งทะเล มีลูกสาวหลายคน เรียกว่า Nereids
ในจำนวนนั้นมี (ก) Thetis ซึ่งเป็นแม่ของ Achilles และ (ข) Amphitrite
ซึ่งเป็นภรรยาของ Poseidon ลูกชายของ Poseidon กับ Amphitrite ชื่อ Triton
เป็นผู้เป่าประกาศเหตุการณ์ในท้องทะเล Proteus ลูกชายอีกคนหนึ่งของ Poseidon มี
ความสามารถแปลงร่างเป็นอะไรต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ก็มีนางเงือก เรียกว่า Naiads

จาวนรก

ราชาและราชินีแห่งนรกคือ Pluto กับ Persephone นรกแบ่งออกเป็นสองตอน
ตอนแรกเรียกว่า Erebus และตอนที่อยู่ลึกเข้าไปเรียกว่า Tartarus ตรงปากทางเข้า
นรกชั้นในมีแม่น้ำก้น เรียกว่าแม่น้ำ Acheron (แม่น้ำวิปโยค) ซึ่งไหลสู่แม่น้ำอีกสายหนึ่ง

เรียกว่า Cocytus (ความเศร้า) และมีชายคนหนึ่งชื่อ Charon เป็นคนแจวเรือพาวิญญาณของคนที่ตายไปสู่ปรนัย เพื่อถึงฝั่ง Tartarus แล้ว ตรงทางเข้ามีสุนัขสามหัว เรียกว่า Cerberus ใฝ่อยู่ ใครจะเข้าไปในนรกชั้นในมักจะต้องเอาใจสุนัขตัวนี้ โดยยื่นขนมให้กิน จึงจะเข้าไปได้ และมีผู้พิพากษาสามคนคือ Rhadamanthus, Minos และ Aeacus ซึ่งคอยพิจารณากรรมของมนุษย์ ใครทำบาปไว้มากก็ส่งเข้านรก ใครทำบุญไว้ก็ส่งไปอยู่ทุ่งเรียกว่า Elysian Fields ซึ่งเป็นแดนแห่งความสุข นอกจากนี้ก็มีแม่น้ำอีกสามสาย ซึ่งกั้นเขตแดนนรกจากโลกชั้นบน คือ (ก) แม่น้ำ Phlegethon ซึ่งดุดเป็นไฟ (ข) แม่น้ำ Styx ซึ่งเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเทพยดาทั้งหลายต้องใช้เป็นคำสาบาน และ (ง) แม่น้ำ Lethe ซึ่งมีน้ำซึ่งกินเข้าไปแล้วทำให้ลืมชาติก่อน ส่วนพวก Erinyes เป็นพวกที่คอยไล่ตามวิญญาณของคนที่บาปหนา นอกจากนี้ก็ยังมีอื่น ๆ อีกบ้าง

จำวโลก

บนพื้นโลกก็มี Ge หรือโลก และมีเทพยดาอื่น ๆ คือ (ก) Demeter เทพีแห่งธัญญาหาร ลูกสาวของ Cronus กับ Rhea (ข) Dionysus เทพเจ้าแห่งเหล้าองุ่น (ค) Pan ลูกชาย Hermes มีเขาและกีบเท้าเหมือนแพะ เป็นเทพเจ้าแห่งฝูงแพะและแกะ (ง) Silennus ลูกชายของ Pan เป็นพระเจ้าที่ขี้เมา (จ) Leda เป็นราชินีของพระเจ้า Tyndareus แห่ง Sparta มีลูกชายชื่อ Castor และลูกสาวชื่อ Clytemnestra ซึ่งได้ไปเป็นภรรยาของ Agamemnon (จะกล่าวถึงทีหลัง) Leda ภายหลังไปได้กับ Zeus มีลูกชายคือ Pollux และลูกสาวชื่อ Helen (จะกล่าวถึงทีหลัง) แห่ง Troy ทั้ง Castor และ Pollux เป็นเทพเจ้าที่ปกครองรักษาพวกชาวเรือ (ฉ) Aeolus จำวแห่งลม ซึ่งมีสี่คือ Boreas คือลมเหนือ Zephyr ลมตะวันตก Notus ลมใต้และ Eurus ลมตะวันออก นอกจากนี้ก็มีผีเสื้อนางไม้ต่าง ๆ เช่น (ก) Satyr เป็นพวกที่มีร่างเป็นแพะ (ข) Oreads เป็นนายเขา (ค) Dryads นางไม้ (ง) Centaurs เป็นสัตว์รูปร่าง

ครึ่งคนครึ่งม้า (จ) Gorgons เป็นสัตว์รูปร่างคล้ายมังกรมีปีก เมื่อมองใครแล้ว จะทำให้
 ผู้นั้นกลายเป็นหินไปทันที (ฉ) Graiae เป็นน้องสาวของพวก Gorgons มีสามคนและมี
 ตาเพียงดวงเดียว (ช) Sirens นางเงือก มีเสียงเพราะ จูงใจให้คนไปฟัง ใครฟังแล้ว
 จะตาย (ฌ) Moirae ชตา มีสามคน คือ (ก) Clotho เป็นผู้นิยชีวิต (ข) Lachesis
 ผู้นำหนดชะตาชีวิต และ (ค) Atropos เป็นผู้ตัดชีวิต¹

เทพเจ้าที่สำคัญและเป็นต้นกำเนิดการแสดงละคร โศกนาฏกรรมได้แก่เทพไดโอนิซุส
 (Dionysus) ซึ่งจะกล่าวประวัติโดยละเอียดดังนี้

เทพไดโอนิซุส (Dionysus)² เป็นเทพเจ้าแห่งเหล้าองุ่น และความอุดมสมบูรณ์
 (God of wine and vegetation) เป็นลูกชายของ Zeus กับ Semele แต่
 การที่ Zeus แอบไปไต่กับ Semele นี้ทำให้ Hera โกรธมาก จึงใช้เล่ห์ทำให้ Semele
 อยากจะเห็นตัว Zeus แต่ Zeus เป็นเทพดาผู้ยิ่งใหญ่ใครก็เห็นตัวเขาแล้วจะล้มลง
 ตายทันที Semele ออวอน Zeus ขอดตัว Zeus ไม่ยอมเสีบนาน แต่เมื่อทนรับไว้
 ไม่ได้ก็เลยยอม Semele ก็เลยตาย Zeus จึงส่งลูกชาย Dionysus ให้ไปอยู่ที่พื้นผา
 Nysa เมื่อ Dionysus โตเป็นหนุ่ม ก็ท่องเที่ยวไปสั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้จักวิธีปลูกองุ่น
 วันหนึ่ง เรือโจรสลัดมาถึง นายโจรเห็น Dionysus เป็นเด็กหนุ่ม ก็จับตัวขึ้นเรือและพยายาม
 เอาเชือกมัดตัวคึกกับเสากระโดง แต่พยายามเท่าใด เชือกก็หลุดหมด กลาสีคนหนึ่งเห็นเช่นนั้น
 ก็เฝ้าความว่า Dionysus นี้เป็นเทพดาแน่ แต่นายโจรไม่เชื่อ พยายามชักใบจะแล่นเรือ
 แต่เรือก็ไม่ยอมเคลื่อนที่ Dionysus จึงบันดาลให้เหล้าองุ่นท่วมเรือ และเงาองุ่นขึ้นเกาะ
 ไปหมด พวกชาวเรือจมน้ำตายทั้งสิ้น ยกเว้นแต่กลาสีที่รู้ว่า Dionysus เป็นเทพดา
 อย่างไม่ก็ดี เรือมิไคลัม คงแล่นต่อไปจนถึงประเทศกรีซ ระหว่างทางได้พบหญิงสาว ชื่อ
 Ariadne ซึ่ง Dionysus หลงรักและแต่งงานด้วย แต่เชือกถึงแก่กรรมเสียในไม่ช้า
 หลังจากนั้นเมื่อไปถึงกรีซ พระราชา Lycurgus กระทำสิ่งที่ Dionysus ไม่พอใจ
 Dionysus จึงทำให้ตาบอดและมาเสีย แล้วเดินทางต่อไปยังเมือง Thebes ได้พบกับ

¹ ม.ร.ว.กิตินัดดา กิตติยากร ประวัติวรรณคดีสากล หน้า 28-37

² อ. หนา 68-69

Pentheus ลูกของนาง มีการเลี้ยงหอนับกันอย่างรื่นเริง Pentheus คำ Dionysus ว่าไม่ใช่เทวดา และจับตัว Dionysus ไปขัง แต่ไรณด Dionysus ออกจากที่คุมขังได้ เลยมันดาลให้ Pentheus และแม่ของ Pentheus เป็นบ้า และพวกคนอื่นๆ เลยฆ่าเอา

จินตกรีก

จินตกรีกมีเป็นจำนวนมาก โดยมากมักจะเขียนเรื่องเกี่ยวกับเทพศาต่าง ๆ ที่เรียกว่า "ตำนาน" (Myth)

ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ โฮเมอร์ (Homer) เท่านั้น

โฮเมอร์ (Homer)¹ เป็นจินตกรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของกรีก แต่ขอเท็จจริงเกี่ยวกับชีวิตของโฮเมอร์นั้น ไม่มีใครรู้แน่ มีชีวิตอยู่ในยุคใดก็ยังมีข้อถกเถียงกัน บ้างก็ว่าในยุค B.C. 1200 แต่บางก็ว่าอยู่ประมาณ B.C. 700 และมีข้อที่คิดว่าอยู่ในระยะหนึ่งระยะใด ระหว่าง B.C. 1200 กับ B.C. 700 เรื่องยิ่งใหญ่ของโฮเมอร์มีอยู่สองเรื่อง คือ Iliad ซึ่งเป็นนิยายเกี่ยวกับสงครามระหว่างประเทศกรีกกับนครทรอย (Troy) เรียกว่า Trojan War และเรื่อง Odyssey ซึ่งเป็นนิยายเกี่ยวกับการผจญภัยของ Odysseus หลังจากที่เขาได้รวมรบในสงครามกับทรอย จนกว่าจะกลับไปถึงบ้าน เรื่องทั้งสองนี้เป็นต้นกำเนิดของนิยาย

นักเขียนบทละคร โศกนาฏกรรมของกรีก

นักเขียนบทละครโศกนาฏกรรมสำคัญของกรีก มี 3 คน ได้แก่

1. แอสกีลัส (Aeschylus) มีชีวิตระหว่าง 525-456 B.C. เกิดที่ Eleusis ใกล้กรุง Athens เป็นลูกผู้คัมศฤศ และเป็นผู้เกรงศาสนาอย่างยิ่ง เคยเป็นทหารรบกับเปอร์เซีย (Persia) และการรบที่มาราธอน (Marathon) และซาลามิส (Salamis) เขียน

¹ ม.ร.ว. กิตินัดดา กิตติยากร ประวัติศาสตร์วรรณคดีสากล หน้า 38 - 39

² ก. หน้า 42 - 53

บทละครไว้ประมาณ 90 เรื่อง แต่สูญหายไปเสียมากเหลืออยู่เพียง 7 เรื่อง ในระยะนั้นมีการประกวดแต่งบทละครกันในกรุงเอเธนส์ (Athens) แอสิคิลัส (Aeschylus) ได้รับรางวัลที่หนึ่งเป็นครั้งแรกใน B.C. 484 และครั้งที่สองใน B.C. 472 ด้วยเรื่อง The Persians แต่ภายหลังมีผู้แข่งขันสำคัญคือ โซโฟคลีส (Sophocles) ซึ่งแย่งรางวัลที่หนึ่งไปเมื่อ B.C. 468 แต่แอสิคิลัสได้รับรางวัลอีกครั้งใน B.C. 458 ด้วยเรื่อง Orestea แอสิคิลัสเป็นนักเขียนละครแบบโศกนาฏกรรมคนแรกที่สำคัญของกรีก บทละครของแอสิคิลัสมักจะเกี่ยวกับตำนานต่าง ๆ เรื่องที่เหลืออยู่ 7 เรื่องได้แก่

- (1) The Suppliants (2) The Persians (3) The Seven Against Thebes (Hepta Epi Thebes) (4) Prometheus Bound (Prometheus Desmotes) (5) The Orestea มีสามเรื่องได้แก่ ก. Agamemnon ข. Choephoroe ค. Eumenides

2. โซโฟคลีส (Sophocles) มีชีวิตระหว่าง 496-406 B.C. เกิดที่ Colonus ใกล้ ๆ กรุงเอเธนส์ เป็นคนรวยมีการศึกษาคดี และเป็นที่นับถือโดยทั่วไป แต่งบทละครไว้กว่า 120 เรื่อง และได้รับรางวัลในการประกวดถึง 18 ครั้ง ครั้งแรกชนะแอสิคิลัสใน B.C. 468 บทละครสูญหายไปเป็นจำนวนมาก คงเหลือเพียง 7 เรื่องได้แก่ (1) Antigone (2) Oedipus Tyrannus (3) Electra (4) Ajax (5) Trachiniae (6) Philoctetes และ (7) Oedipus at Colonus

3. ยูริปีดิส (Euripides) มีชีวิตอยู่ระหว่าง 480-406 B.C. เกิดที่เกาะ Salamis เป็นคนปากกล้า ถูกขับไล่ออกไปในราชสำนัก Macedonia และตายที่นั่น ในระหว่างเป็นหนุ่มได้รับการศึกษาคดี มีเพื่อนเป็นนักปราชญ์เช่น Protagoras, Anaxagoras และ Socrates เริ่มเขียนบทละครเมื่อ B.C. 455 ได้รับรางวัลหลายครั้ง เขียนบทละครไว้

80 - 90 เรื่อง แต่เหลืออยู่เพียง 19 เรื่องเท่านั้นได้แก่

- (1) Alkestis (438 B.C.) (2) Hippolytus (438 B.C.)
 (3) Hecuba (4) Helen (5) Medea (6) Philoktetes
 (7) Bacchae (8) Orestes (9) Kyclops (Cyclops)
 (10) Children of Herakles (11) Madness of Herakles
 (12) Andromache (13) Suppliants (14) Trojan Women
 (15) Iphigenia in Tauris (16) Ion (17) Iphigenia in Aulis
 (18) Rhesos (Rhesus) และ (19) Electra

เรื่องส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทพยดาต่าง ๆ แต่งขยายความจากเรื่อง Iliad และ Odyssey ของ Homer หลายเรื่อง

นักปรัชญาเมธีที่สำคัญของกรีก

นักปรัชญาเมธีที่สำคัญของกรีกมีสามคนคือ โซเครตีส (Socrates), พลาโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงอริสโตเติลเพียงคนเดียว

อริสโตเติล (Aristotle)¹ มีชีวิตอยู่ระหว่าง 384-322 B.C. เกิดที่ Stageira ไปกรุง Athens ใน B.C. 364 เป็นลูกศิษย์พลาโตอยู่ราว 20 ปี (คือจนถึงพลาโตตาย) หลังจากนั้นก็ออกเที่ยวสอน ขณะนั้นอาณาจักร Macedon มีอำนาจมากขึ้น ภายใต้การปกครองอันเข้มแข็งของพระเจ้า Philip ใน B.C. 342 พระเจ้า Philip ได้เชิญอริสโตเติลไปสอนราชโอรสซึ่งทรงพระนามว่า Alexander ใน B.C. 335 Alexander ยกทัพไปที่ทวีปเอเชีย อริสโตเติลก็กลับไปอยู่กรุงเอเธนส์และตั้งวิทยาลัยโดยให้บรรดานักศึกษาเดินหาซื้อและคุยกับเขาเลยเรียกวิทยาลัยนั้นว่าสวนที่เดินศึกษา (Lyceum) สร้างหอสมุดขนาดใหญ่และพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติโดยรับพืชพันธุ์และสัตว์ต่าง ๆ จาก

พระเจ้า Alexander ซึ่งขณะนั้นเป็นแม่ทัพที่รบชนะเข้าไปในลุ่มแม่น้ำสินธุ (Indus) ในประเทศอินเดียจนเป็นที่เลื่องลือ และภายหลังชื่อนามว่าเป็นมหาราช (Alexander The Great) พระเจ้า Alexander สิ้นพระชนม์เมื่อ B.C.323 และในปีต่อมาอริสโตเติลก็ถึงแก่กรรม หนังสือที่อริสโตเติลเขียนไว้นั้นมีมากมายหลายเรื่อง แบ่งประเภทไว้ดังนี้คือ (1) ตรรกวิทยา มี 6 เล่ม (2) วิชาปรัชญาแขนง Metaphysics (คือหลักปรัชญาว่าด้วยความจริงหรือสัจจะ) (3) ปรัชญาธรรมชาติที่สมัยนี้เรียกว่าวิทยาศาสตร์ คือ ฟิสิกส์ เคมี, และจิตวิทยา (4) จริยวิทยาและปรัชญาการเมือง (5) ภาษาและวรรณกรรม

ภาคผนวก ค.

ตำนานและบทละครโศกนาฏกรรมกรีก

ตำนานเรื่อง Iliad และ Odyssey ของ โฮเมอร์ (Homer)¹

เรื่อง Tliad หรือสงครามสองนคร

สงครามระหว่างนครสองนครในอดีตกาล เกิดขึ้นจากสาเหตุที่เกี่ยวกับเทพดา ประเทศกรีซยกทัพไปตีกรุงทรอย (Troy) สาเหตุนี้มีว่า ในการแต่งงานระหว่างพระเจ้า เพเลอุส (Peleus) กับนางเงือกเซทิส (Thetis) ซึ่งภายหลังออกลูกที่เป็นทหารเอกของ เรื่อง คือ ออร์กิส (Achilles) พวกเทพีและเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ได้รับเชิญไปในงาน ด้วยกันทั้งสิ้น ยกเว้นคนเดียวคือ เทพีเอริส (Eris) ซึ่งเป็นเทพีแห่งการก่อวิวาท เพื่อจะ ให้เกิดเรื่องวิวาทกัน เทพีองค์นี้ก็แอบไปทิ้งงานโดยไม่ได้รับเชิญ แล้วเอาลูกแอปเปิ้ลทองคำ โยนลงไป บนลูกแอปเปิ้ลนั้นมีถั่วหนึ่งสื่อเขียนไว้ว่า "สำหรับหญิงที่สวยงามที่สุด" บรรดาเทพีทั้งหลายก็อยากจะไ้ลูกแอปเปิ้ลด้วยกันทั้งนั้น แต่มีอยู่สามคนที่แก่งแย่งกันมากที่สุดคือ (1) พระนาง เฮรา ภรรยาของเซอุส ผู้เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในสวรรค์ (2) อะโฟรดิที เทพีแห่ง ความงาม และ (3) อะธีนา เทพีแห่งเมือง ต่างคนต่างนึกว่าตนเองสวยงามที่สุดทั้งสามจึงขึ้นไปหาเซอุส ขอให้ตัดสิน แต่เซอุสเห็นท่าไม่ดีเลยบอกว่าไม่ยอมตัดสิน แต่ขอให้ทั้งสามเทพีไป ยังภูเขาดิคา (Mount Ida) ใกล้ ๆ กับเมืองทรอย ณ ที่นั้น ปาริส (Paris) ลูกชายร่าง งามของพระเจ้าเมืองทรอย ชื่อพระเจ้าเปเรียน (Priam) จะกำลังเลี้ยงแกะอยู่ ปาริสนับ ว่าเป็นคนเก่งในการตัดสินเรื่องความงามของผู้หญิง หากไปขอร้องเขาก็จะช่วยตัดสินให้ การที่ปาริสซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าแผ่นดินต้องมาเลี้ยงแกะอยู่นี้ก็เพราะว่า โอรสทำนายว่า วันหนึ่งเขาจะเป็นคนพินาศคร่าชีวิตเมืองทรอย พระเจ้าเปเรียนก็เลยจัดส่งไปเลี้ยงแกะเสีย

¹ม.ร.ว. กิตินัดดา กิติยาคาร ประวัติวรรณคดีสากล หน้า 78 - 99

เมื่อสามเทพีไปถึงก็หาทางที่จะเอาชนะโดยการให้สินบนปารีสอย่างลับ ๆ เธอราสัญญาว່ว่าจะทำให้ปารีสเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งยุโรปและเอเชีย วาเนาสัญญาว່ว่าจะช่วยให้เมืองทรอยได้ชัยชนะพวกกรีก ส่วนอะโฟรดิทีสัญญาว່ จะให้ผู้หญิงที่สวยงามที่สุดในโลกแก่ปารีส ถ้าปารีสตัดสินใจว่าเธอเป็นคนที่สวยงามกว่าเพื่อน นี่ปารีสก็เป็นคนที่มีอันจะกิน ว่านัจทั้งหลายก็ไม่ต้องการ เลยเลือกอะโฟรดิทีว่าเป็นเทพีที่สวยงามที่สุด และมอบแอปเปิ้ลทองคำให้ การกระทำเช่นนี้ทำให้เทพีอีกสองคนนั้นโกรธจนตัวสั่น และเป็นเรื่องที่จะวิวาทกันต่อไป

ผู้หญิงที่สวยงามที่สุดในโลกที่อะโฟรดิทีสัญญาว່ว่าจะให้แก่ปารีสนี้ ชื่อเฮเลน (Helen) เป็นลูกสาวของพระเจ้าเซอุสในสวรรค์ มารดาชื่อเลดา (Leda) ซึ่งเป็นน้องสาวของคาสเตอร์กับพอลลุกัส แต่บนภาคพื้นดินนี้ บิดาของเธอคือพระเจ้าทินดาเรียส (Tyndarros) เจ้านครกรีกแห่งหนึ่ง ความงามของเธอเป็นที่เลื่องลือกันทั่วทุกทิศ มีผู้ชายมาขอแต่งงานด้วยก็มาก พระเจ้าทินดาเรียสบอกกับผู้ชายเหล่านั้น ซึ่งล้วนแต่เป็นเจ้าชายที่มีอำนาจของแคว้นต่าง ๆ ว่า ใครจะไล่เธอไปก็ห้าม เจ้าชายของคลื่น ๆ จะต้องไม่อิจฉานเรือยกทัพไปรบ แต่ขอให้ช่วยเหลือเพื่อให้ชีวิตของนางกับสามีเป็นสุข และปลอดภัยต่อไป พวกเจ้าชายทั้งหลายก็สัญญา ในที่สุดพระเจ้าทินดาเรียสก็เลือกให้นางแต่งงานกับเจ้าชายเมเนลาอุส (Menelaus) ซึ่งเป็นน้องชายของพระเจ้าอะกาเมมนอน (Agamemnon) พระรามาผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ของกรีกและนอกจากนี้ยังได้แต่งตั้งให้เมเนลาอุสเป็นเจ้าครองนครสปาร์ตา (Sparta) ด้วย

ฝ่ายอะโฟรดิที เมื่อได้รับเลือกให้เป็นเทพีที่สวยงามแล้วก็พาเอาตัวปารีสกับอีโนนี (Oenone) ภรรยาของปารีสเดินทางไปยังเมืองสปาร์ตา พระเจ้าเมเนลาอุสกับพระราชินีเฮเลนออกมาต้อนรับเป็นอันดี ไม่นานต่อมา พระเจ้าเมเนลาอุสก็ต้องออกเดินทางไปยังเกาะครีท ปล่อยให้เฮเลนอยู่หยอหยางเดียวดายอยู่ ปารีสได้โอกาสก็เข้าไปเกี้ยวจนเฮเลนติดใจ แล้วพาเฮเลนหนีกลับไปยังกรุงทรอย

เมื่อเสร็จกิจธุระที่เกาะครีทแล้ว เมเนลาอุสก็กลับมาทราบว่ปารีสพาเฮเลนหนีไปกรุงทรอยแล้วก็โกรธและเสียใจเป็นอันมาก เรียกครองให้บรรดาเจ้าชายและเจ้าครองนครทั้งหลายในประเทศกรีกมาช่วยตามทีสัญญาไว้ พวกเจ้าชายทั้งหลายก็พร้อมใจกันจะช่วย คือจะ

พากันยกทัพไปที่เมืองทรอยให้พิชิตเป็นนุษย์และเอาตัวเฮเลนกลับมาให้ได้ แต่มีเจ้าชายที่ยิ่งใหญ่สองคนทำเฉย ไม่ยอมปรากฏตนออกมารับอาสา สองคนนี้คือ (1) โอดิเชอุส (Odysseus) และ (2) อาคิลลีส (Achilles)

โอดิเชอุสเห็นว่าเฮเลนเป็นหญิงใจง่าย ไม่อยากจะช่วย จึงแสร้งทำเป็นบ้ากึ่งแสร้งทำเป็นเอาเกลือมาหว่านในนา ตัวแทนของพวกเจ้าชายทั้งหลายที่ถูกส่งไปตามตัวโอดิเชอุสเห็นดังนั้นก็ไม่ค่อยจะเชื่อ จึงจับเอาลูกชายของโอดิเชอุสวางลงตรงหน้าคันทิด แล้วดูว่าโอดิเชอุสจะเป็นบ้าจริงถึงกับโง่กึ๋นโดยลูกชายหรือไม่ แต่โอดิเชอุสก็หลบคันทิดเสียเลยจับได้ว่าไม่ได้เป็นบ้าจริง เป็นอันว่าในที่สุดก็เอาตัวไปช่วยรวบรวมจนได้ ส่วนอาคิลลีสนักรบผู้ยิ่งใหญ่ก็ไม่อยากจะช่วยรบ เพราะเห็นว่าไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวของของคัว แม่ของอาคิลลีสคือนางเงือกเซทิส จึงพยายามหาทางช่วย โดยการส่งตัวอาคิลลีสไปหาเจ้ากรอนนครชื่อลิโคมีดิส (Lycomedes) และให้ปลอมตัวเป็นผู้หญิง ทางฝ่ายเจ้าชายทั้งหลายได้จัดส่งตัวโอดิเชอุสให้ออกไปตามเอาตัวอาคิลลีสให้ได้ โอดิเชอุสไม่ลังเลเห็นแก่ผู้หญิง โอดิเชอุสจึงใช้เทพุบายเอาเครื่องแต่งตัว และเพชรพลอยสวย ๆ มาวางไว้ตรงหน้า และเอาคานมาวางไว้ด้วย แล้วให้เลื้อก อาคิลลีสเลื้อกเอาคาน ก็เป็นอันจับได้ว่าไม่ใช่เป็นผู้หญิง เลยจับเอาตัวไปเป็นทหารล่าห้ำหั่นรวมรบคัว

กองทัพเรือของพวกกรีกนั้นประกอบคัวเรือรบถึงกว่าหนึ่งพันลำ มีอะกาเมมนอน (Agamemnon) เป็นผู้บัญชาการนำออกมุ่งตรงไปยังเมืองทรอย ระหว่างทางได้ประสบคลื่นลมอย่างรุนแรง คาลกิส (Chalchas) โหรประจำเรือแจ้งว่าลมจะไม่สงบ ถ้าผู้บัญชาการไม่ส่งเอาลูกสาวของผู้บัญชาการชื่อ อิฟิจีเนีย (Iphigenia) มา แล้วเอาเธอสังเวยเสีย อะกาเมมนอนรู้สึกหนักใจ แต่ก็ต้องยอมทำ โดยส่งเรือกลับไปรับลูกสาวที่กรีกโดยแจ้งว่า จะให้เอาตัวมาเพื่อแต่งงานกับหนุ่มนักรบอาคิลลีส เมื่ออิฟิจีเนียได้ทราบเช่นนั้นก็รีบมาเพราะใครบ้างจะไม่อยากได้หนุ่มนักรบเช่นนั้น พอมาถึงก็ถูกจับมาสังเวยเทวดาเลย คลื่นลมก็สงบ เรือทั้งกองทัพก็แล่นต่อไปจนถึงชายทะเลเมืองทรอย ทหารคนแรกที่กระโดดลงจากเรือถูกฝ่าย -

เมืองทรอยเอาหอพุ่งแสงถูกถึงชาย

ตัวเมืองทรอยมีกำแพงรอบรอบ มีเชิงเนินและมีทหารคอยป้องกันอย่างแข็งแรง เมืองนี้ตั้งอยู่ห่างจากทะเลไม่มากนัก เจ้าครองนครคือพระเจ้าเปรียม (Priam) และพระราชินีคือพระนางเฮคิวบา (Hecuba) มีนายทหารเอกชื่อเฮกเตอร์ (Hector) เป็นจอมทัพสงครามได้ดำเนินไปกินเวลาทั้งสิ้น 9 ปี ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ แต่ก็ไม่ได้สิ้นสุดเด็ดขาดลงไป ฝ่ายกรีกก็ยังตีเอาเมืองทรอยไม่ไ้ ฝ่ายทรอยก็ยังขับไล่พวกกรีกกลับไปไม่ได้

เรื่องอีเลียด (Iliad) ของโฮเมอร์ (Homer) จับเรื่องตั้งแต่ตอนที่เจ้ากาลาคอไปนี้ ที่แล้วเป็นเพียงเรื่องเดิม ถือเป็นเรื่องที่อยู่ในนิยายอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้สงครามเกิดขึ้น เรื่องอีเลียดเริ่มต้นด้วยว่า ทางฝ่ายกรีกมีการทะเลาะกันเกิดขึ้นระหว่างอะคาเมมอนกับอาคีลีส สาเหตุของเรื่องคือ ในระหว่างที่ตั้งทัพที่ชายาคอนนั้นมาหลายปี อะคาเมมอนไปจับเอาหญิงสาวคนหนึ่งชื่อคริสเซอิส (Chryseis) มาได้และเก็บเอาไว้เป็นนางบำเรอ บิดาของหญิงสาวนั้นขอร้องให้คืนตัว และได้สวมนกัถวานาขอความช่วยเหลือจากเทพเจ้าอะพอลโล เทพเจ้าอะพอลโลโกรธจึงทำโทษพวกทหารกรีกโดยบันดาลให้เกิดเชื้อโรคระบาดจนทหารได้รับความเจ็บป่วยลงเป็นอันมาก กองทัพกรีกก็ระส่ำระสาย อาคีลีสรู้สึกกังวลใจ จึงได้เรียกบรรดานายทหารน้อยใหญ่เข้าประชุมหาทางแก้ไข โอรสประจำทัพคือคาลกัส (Calchas) ก็ถูกขึ้นกล่าวทามกลางที่ประชุมว่า เหตุร้ายแรงทั้งหลายเหล่านี้เกิดจากการที่อะคาเมมอนได้เอาหญิงสาวนั้นไปเป็นของตน หากนำหญิงนั้นคืนบิดาไปเสีย โรคภัยก็จะสงบลง อะคาเมมอนก็โกรธ แต่ก็ไม่กล้าทำอะไร รีบจัดส่งหญิงนั้นคืนบิดา แต่ในขณะที่เดียวกันนั้นก็สั่งให้ทหารสองนายรีบไปที่ค่ายของอาคีลีส ทโมยเอาตัวหญิงสาวชื่อ ไบรเซอิส (Bryseis) ซึ่งพวกทหารในกองทัพได้นำมาให้แก่อาคีลีสเป็นของขวัญไปเสีย เขทิส มารดาของอาคีลีสเห็นอาคีลีสเศร้าเสียใจก็มาหา ไคตามได้เรื่องราวเข้าก็รีบเดินทางขึ้นไปบนสวรรค์ที่ภูเขโอลิมปัส เข้าออกพระบาทพระเจ้าเซอุสและขอร้องให้ช่วยบันดาลให้พวกทหารฝ่ายทรอยยกเข้าทำลายพวกกรีก พวกเทพเจ้าที่เข้าข้างฝ่ายทรอยมี อาทิเช่น อะโฟรดิที

อาเรส อะพอลโล และอาร์เทมิส ก็ยินดี แต่ที่เข้าข้างกรีกคือ เฮรา โพไซดอน และอา-
 เซนา ก็โกรธจัด พระเจ้าเซอุสรู้ว่า หากอาคิลีสไม่ออกรบแล้ว ฝ่ายกรีกจะต้องพ่ายแพ้
 อย่างแน่นอน ดังนั้นพระเจ้าเซอุสจึงจัดส่งความฝันไปยังอะกาเมมโนน โดยให้ความฝันนั้น
 จำแลงตัวให้หน้าตาเหมือนกับเนสเตอร์ (Nestor) ซึ่งเป็นนายทัพที่มีอายุมากที่สุดของกอง
 ทัพกรีก ไปแอบกระซิบข้างหูกอะกาเมมโนนว่าให้ยกทัพเข้าโจมตีเมืองทรอยทันที แล้วจะได้ชัย
 ชนะอย่างงดงาม เมื่ออะกาเมมโนนตื่นขึ้น ก็รีบเตรียมทัพเข้าโจมตี แม้ทัพกรีกที่นำทัพออกไป
 รบคือเมเนลาอุส ฝ่ายทรอยส่งปารีสออกไปสู้ ในระหว่างการต่อสู้นั้น เพ็ธอสโฟรคีสได้แอบ
 ลงมำนำตัวปารีสหนีไป เมเนลาอุสไล่ตามหากก็ไม่พบและในที่สุดก็เลยถูกอาวุธบาดเจ็บต้อง
 ลาทัพกลับไป ต่อมาฝ่ายกรีกจัดลงนายทหารเอกสองนายคุมทัพออกไปรบอีก คือเอแจกซ์
 (Ajax) กับดิโอมีคีส (Diomedes) ฝ่ายทรอยส่งเอเนียส (Aeneas) เจ้าชายแห่งทรอย
 ออกไปสู้ ดิโอมีคีสได้ที่พ่ายร้ายเอเนียสได้ เพพเจ้าอะพอลโลเลยลงมาช่วยพาเอเนียสหนี
 ไปได้ แล้วฝ่ายทรอยก็ส่งจอมทัพเอกเตอร์ออกมาสู้ นอกจากนี้เพพเจ้าแห่งสงครามอาเรสได้
 มาจากสรวงสวรรค์เข้าช่วยกวน แปรปรวนว่าเพพเจ้าอาเรสนั้นถูกอาวุธบาดเจ็บมากเลยหนี
 ขึ้นสวรรค์ไปพักตัวบนยอดเขาโอลิมปัส หลังจากที่เอกเตอร์ได้กล่าวสาปกรรมาชื่อ แอนโดร-
 มาเค (Andromache) และลูกชายชื่อ แอสติอาแนกซ์ (Astyanax) แล้ว ก็ยกทัพรุกไล่พวก
 กรีกไปจนจดทะเล ฝ่ายกรีกกระส่ำระสายมากจนถึงขั้นที่ว่าพระเจ้าอะกาเมมโนน แม่ทัพใหญ่
 คิดว่าจะขึ้นเรือยกทัพกลับกรีกเสียให้ได้ อย่างไรก็ดี เนสเตอร์นายทัพที่มีอาวุโสที่สุดได้ขอรอง
 ว่า ขอให้จัดส่งตัวสาวไปรเซวิลกินแก่อาคิลีส ไปขอขมาเสียแล้วขอให้อาคิลีสออกมาช่วยรบ
 หากทำเช่นนั้นก็มีทางต่อสู้พวกทรอยต่อไป อะกาเมมโนนจึงจัดให้โอดิเซอุสเป็นทูตไปติดต่อ
 แต่อาคิลีสไม่ฟังเสียงก็เลยต้องเดินคดถกกลับมา พวกทหารทรอยยกเข้าตีที่ชายหาด พวกกรีก
 จะแพ้อยู่แล้ว เพพเจ้าเซอุสผู้ยิ่งใหญ่มองดูจากฟ้าผ่า เห็นว่าพวกกรีกกำลังแย่ เป็นไปตามคำ
 ที่สัญญากับเฮทิสไว้แล้วทุกประการ ส่วนเฮรา นางพญาแห่งสวรรค์ก็แอบดูเหตุการณ์อยู่ด้วย
 ความโกรธอย่างยิ่ง จึงใช้เหล่าเพพชายปลอมตัวเป็นหญิงสาวสวยเข้าไปโอโลมปฏิโลมเซอุส

ฝ่ายเชลยซึ่งมักนิยมชมชอบในหญิงสาวเป็นอาจีนอยู่แล้ว ก็เลยหลงใหลใฝ่ฝันหญิงสาวนั้นโดยไม่รู้ว่าที่แท้ก็คือราชินีของตนเอง ในที่สุดก็ถูกมนต์สะกดจนหลับไปล้มคามันสัญญาที่ให้ไว้แก่เซทิสเสียสิ้น พอถึงทรงนี้ พวกกรีกก็มีกำลังที่พวกทหารทรอยบอยยับ นายทัพเอแจคส์สู้กับเฮกเตอร์และทำอันตรายเฮกเตอร์ได้ แอเนียดเข้ามาช่วยพาตัวเฮกเตอร์หลบหนีไปเสียทัน พวกทหารกรีกยกเข้าตีได้ จับใจพวกทรอยกลับไปจนถึงกำแพงเมือง

พอถึงตอนนี้ มนต์สะกดของเฮราหมดฤทธิ์ เชลยตื่นขึ้นแลเห็นเหตุการณ์ที่ตกใจ รีบใช้อ่านาจส่งตัวเฮราให้เข้าไปส่งบอราบนีเสียในสวรรค์ และเรียกเทพีไอรอส เทพีแห่งรุ่งกีนน้ำมาให้ไปบอกเทพเจ้าโพไซดอน ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งทะเลและได้ไปช่วยพวกกรีกรุกไล่พวกทรอยนั้นให้เลิกช่วยเสียทีและกลับเข้าไปพักผ่อนบนสวรรค์ได้ ดังนั้นพวกทรอยก็มีกำลัง ยกเข้าตีพวกกรีกจนถอยร่นลงไปที่ยาวหาดคังเก้ออีก เฮกเตอร์ซึ่งบาดเจ็บนอนอยู่บนนั้น ก็ฟื้นขึ้นมีกำลังดั้งเดิม เพราะเทพเจ้าอะพอลโลเข้าไปช่วยชุบตัวให้แข็งแรง ฝ่ายกรีกกำลังจะพ่ายแพ้ก็พอดี พาโตรคลุส (Patroclus) สหายรักของอาเกียลีสเข้ามาขอรับรองอาเกียลีสว่า อย่าปล่อยให้พวกกรีกต้องตายเสียหมดเลย ขอให้ข้าพเจ้าออกไปสู้และปราบพวกทรอยให้หมดไป แก้อาเกียลีสก็เจอบอก เมื่อเห็นเช่นนั้นพาโตรคลุสก็เลยนำอาหารออกไปสู้เสียเอง เลยถูกฝ่ายทรอยฆ่าเสียในสนามรบโดยเฮกเตอร์เป็นผู้แทงให้ตายด้วยหอก พออาเกียลีสทราบข่าวเข้าเท่านั้น ก็โกรธจัดที่สูญเสียมิตรที่รัก รีบลุกขึ้นแต่งเกรวอร์รบออกไปจะต่อสู้ ตอนนี้พวกกรีกกำลังเจ้าตากจน ทหารเอกไดโอนีสและโอคิเชอุสและจอยทัพอะกาเมมนอนเอง ก็ได้รับบาดเจ็บจนไปไหนไม่ได้อยู่แล้ว อาเกียลีสเข้าไปถึงสนามรบก็เผชิญหน้ากับเฮกเตอร์ และเริ่มต่อสู้กับเฮกเตอร์ ในที่สุดอาเกียลีสเอาหอกแทงเฮกเตอร์ตายด้วยความโกรธที่เฮกเตอร์ฆ่าสหายรักพาโตรคลุส อาเกียลีสไม่ไว้วางใจเฮกเตอร์แต่ประการใด รีบเอาเชือกผูกเท้าเฮกเตอร์โยงลากศพไปขึ้นม้า แล้วขับม้าไปรอบ ๆ กำแพงเมืองทรอย ลากศพหนีไปกับดินตลอดทาง เสร็จแล้วก็ทิ้งศพให้สุนัขเข้ากัดกินเป็นภักษานหาร แต่การดูหมิ่นกบเช่นนี้พวกเทพเจ้าในสรวงสวรรค์เห็นว่าไม่ใช่เป็นวิสัยของนักกีฬา หรืออักรบที่ดี เชลยเองก็โกรธจัด รีบจัดส่งเทพีแห่งรุ่งกีนน้ำลงไปในหาพระเจ้าเปรียมแห่งกรุงทรอยให้ออกไปหาอาเกียลีส และขอศพเฮกเตอร์ไป เพื่อทำพิธีปลงศพตามประเพณี ทางฝ่าย

อาคิสิสค่อยกลายโกรธเข้าแล้วก็ยินยอม ในที่สุดก็เลยมีการฉลองอย่างใหญ่โต เป็นอันจบ
เรื่องเพียงแค่นี้

เรื่อง Odyssey

เมื่อนายพิพิใหญ่เอกเฮอร์จะตายไปแล้ว การสงครามก็ไม่สิ้นสุดลง เจ้าชายเมมนอน (Memnon) แห่งเอธิโอเปีย (Ethiopia) ได้เข้ามาช่วยฝ่ายทรอยรบ นายพิพิฝ่ายกรีก ชื่อแอนติโลคัส (Antilochus) ลูกชายของเนสเฮอร์ นายพิพิชั้นอาวุโสเสียชีวิตลง อาคิสิสเข้าต่อสู้และฆ่าเมมนอนได้ แต่ในขณะที่เดียวกันนั้น ตัวอาคิสิสเองก็ถูกยิงด้วยลูกศรที่สั้นแต่ถึงแก่กรรมไปเหมือนกัน (เมื่อตอนที่อาคิสิสเกิดใหม่ ๆ นั้น แม่ของเขาคือนางเงือกเซทิส ได้เอาตัวเขาชุบลงในน้ำของแม่น้ำคัสคัสซัส ชื่อ สติคส์ (Styx) ในนรก ทำให้ร่างกายเข้มแข็ง หักไม่เข้าแทงไม่เข้า แต่ในตอนที่เซทิสเอาตัวชুবน้ำนั้น ได้เอามือจับข้อเท้าอาคิสิส ดังนั้นตรงข้อเท้าจึงไม่ได้ถูกน้ำ เป็นจุดอ่อนแห่งเดียวในร่างกายที่จะฆ่าให้ตายได้) เมื่ออาคิสิสตายไปแล้ว อาวุธรบของอาคิสิสนั้น อะกาเมมนอนกับเมเนลาอุสเอาไปแบ่งให้โอดิเซอุสเสีย การกระทำเช่นนี้ทำให้เอแจคัสนายทหารเอกเสียใจ ถึงกับจะฆ่าอะกาเมมนอนและเมเนลาอุสเสีย แต่ความเสียใจและน้อยใจมีมากจนกลายเป็นบ้า เพี้ยวเอาหอกแทงแทะแทงม้าแห่งโคในกองทัพอายุไปเสียมาก และในที่สุดก็แทงตัวเองจนตัวตายไป

ฝ่ายกรีก เมื่อเอาชนะทรอยไม่ได้ก็ชักจะหมดกำลังใจ เณอิดุคาลัส แจ้งว่า โพรประจำฝ่ายทรอยชื่อ เฮเลนุส (Helenus) ได้ถูกโอดิเซอุสจับตัวมาได้ เมื่อไต่ถามก็ได้ความว่า เมืองทรอยจะไม่แพ้จนกว่าจะมีไกรทางฝ่ายกรีกไปเอาคินธูและลูกศรของเฮอร์คิวลิสมาได้ ลูกศรและคินธูนี้ เจ้าชายฟีลอคเตตีส (Philoctetes) เป็นผู้รักษาไว้ โอดิเซอุสจึงออกเดินทางไปหาฟีลอคเตตีส และขโมยเอาคินธูและลูกศรมาได้พร้อมกับนำตัวฟีลอคเตตีสไปด้วยด้วย เมื่อการรบดำเนินไปอีกก็ฆ่าปารีสตาย นอกจากนี้ฝ่ายกรีกยังรู้ด้วยว่า เมืองทรอยไม่แพ้ก็เพราะว่าในตัวเมืองมีภาพของเทพีอาเทนาคุ้มครองอยู่ โอดิเซอุสและดิโอมีทิสจึงเข้าไปในเมืองและขโมยเอามาเสีย ตอนที่ไล่เอาชาวเมืองทรอยใจเสียกันหมด สงครามบัดนี้

ผ่านไปแล้วถึงสิบปี ความเหนื่อยอ่อนและเบื่อหน่ายสงครามก็ย่อมจะมีขึ้น โอติเซอุสจึงออก
อุบายสร้างม้าไม้ขนาดใหญ่มาขึ้นตัวหนึ่ง แล้วสั่งให้กองทัพกรีกทั้งหมดขึ้นเรือท่าหาจะเดิน-
ทางกลับประเทศกรีซโดยไม่หยุดไป แต่ปล่อยชายชรา คือ สีนอน(Sinon) ไว้ที่ชายหาด
นั่งในค่ายร้องไห้อยู่คนเดียว เมื่อพวกทรอยมาพบ ก็ให้บอกว่าพวกกรีกกลับไปหมดแล้ว ส่วน
ตัวเขาเองไม่ได้กลับไปด้วย เพราะพวกกรีกทิ้งไว้สังเวทพระเจ้า ในขณะที่เดียวกันนั้น โอติ-
เซอุสก็ให้ทหารลวนแก่ฝีมือเยี่ยม ๆ เข้าไปซ่อนตัวในม้าไม้ตัวนั้น โอติเซอุสสั่งให้สินอนบอก
พวกทรอยว่า ม้าไม้นั้นพวกกรีกทำไว้สำหรับให้พวกทรอยนำไปในเมืองเพื่อสังเวทพระแม่เจ้า
อาเธนา ซึ่งพวกทรอยจะได้รับชัยชนะงดงามเพราะพระแม่เจ้านั้นจะช่วย เมื่อพวกทรอยออก
มา แลเห็นกองทัพกรีกกลับขึ้นเรือไปแล้ว และแคว้นชายแก่ทั้งที่กายคนเดียวก็ได้รับทราบ
ความ รีบตรงเข้าไปในเมืองแจ้งความให้บูบัลลิสบัญชาทราบ ฝ่ายทรอยก็กำริให้ลากม้าไม้
เข้าประตูเมือง แต่โอรุสราแห่งเมืองทรอยชื่อลาโอโคออน (Laocoön) ไม่เห็นด้วย ออก
ความเห็นคัดค้าน แต่ไม่มีใครยอมฟัง ซ้ำกลับถูกฆ่าไปพร้อมกับลูกชายอีกสองคน เมื่อพวกทรอย
ลากม้าเข้าไปในประตูเมืองแล้ว ในยามดึก พวกทหารเอกของกรีกในม้าไม้ก็ออกมาประหัต-
ประหารพวกทรอยและจุดไฟเผาบ้านเรือนเสียสิ้น พระเจ้ากรุงเปรีแอมก็สิ้นพระชนม์ เมเนลา
อุสก็พาเอาตัวเฮเลนกลับไปได้ เฮติวรา ราชนีของพระเจ้าเปรีแอม และแอนโดรมาเครรรยา
ของเฮคเตอร์ถูกจับตัวไปเป็นเชลยศึก ส่วนแอสติอาแนคส์ ลูกชายของเฮคเตอร์และแอนโดร-
มาเคนั้นถูกจับโยนจากกำแพงเมืองทรอยตายไป คนเดียวที่เล็ดลอดหนีไปได้คือ ทหารเอก
เอเนียส (ดูในเรื่องวรรณคดีโรมันในบทต่อไป)

เรื่องโอติสซี ของโฮเมอร์ เริ่มขึ้นเมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว พวกกรีกก็แล่นเรือ
กลับประเทศ พวกเทพเจ้านบนสวรรค์นั้นออกจะโกรธพวกกรีกเอามาก ๆ เพราะเมื่อได้
ชัยชนะแล้วก็มีใจพิชิตวงศ์วงศ์เทพเจ้าเสียเลย เจ้าทะเลไฟไซดอนถึงกับบันดาลให้ทะเล
เป็นบ้า ทำให้เรือกรีกล่มและทหารเสียชีวิตเสียมาก แต่ปรากฏว่าโอติสเซอุสไม่ตาย แต่ถูก
ลงโทษให้เดินทางท่องเที่ยวไปอีกตั้งสิบปี กว่าที่จะกลับไปถึงบ้านได้ เรื่องโอติสซีนีนี้เป็นเรื่อง

การเดินทางของโอดิเซอุสในระยะสิบปีนั้น และเรื่องของครอบครัวทางบ้านของโอดิเซอุสที่เกาะอิซาคา (Ithaca) เมื่อตอนที่โอดิเซอุสออกเดินทางไประบนั้น ลูกชายชื่อเทเลมาคัส (Telemachus) ยังเป็นเด็กอยู่

ทางเกาะอิซาคา ภรรยาของโอดิเซอุสชื่อ เพเนโลปี (Penelope) อยู่กับลูกชายเท่านั้น บรรดาพวกลูกชายต่าง ๆ ก็พากันมาเที่ยว อยากจะได้เพเนโลปีไปเป็นภรรยา เพเนโลปีก็กองกั้นรับเลี้ยงดู นำเล้ายาอาหารมาเลี้ยงไม่เว้นแต่ละวัน จนทรัพย์สินเงินทองร่อยหรอไป แต่เพเนโลปีก็ซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่ตกลงใจแต่งงานใหม่กับใคร อย่างไรก็ตาม เมื่อถูกรบเร้าให้ลงใจแต่งงานใหม่ เพเนโลปีก็สัญญาว่าจะตกลงแต่งงานเมื่อท่อนหนึ่งผืนสำหรับบิดาผู้เฒ่าของโอดิเซอุส (Odysseus) เสริมเสียดอก แต่หลอนก็ไม่พยายามทำให้สำเร็จ เพราะเมื่อท่อนนั้นในเวลากลางวันไว้ได้มากเท่าใด ในตอนกลางคืนก็แกะขำมวนเข้ากลุ่มใหม่ไปเท่านั้นทุกวัน เป็นอันว่าพอไม่รู้จักเสร็จ

ฝ่าย Odysseus) เดินทางท่องเที่ยวไปผจญภัยอยู่ครั้งแรกถูกนางเงือก Calypso จับกักตัวไว้บนเกาะแห่งหนึ่ง Calypso รัก Odysseus ก็เลยไม่ยอมปล่อยตัวไป ร้อนถึงพระเจ้า Zeus ถึงต้องส่ง Hermes ออกไปช่วย

กาลล่วงไปหลายปี Telemachus ลูกชายของ Odysseus กับ Penelope ก็เติบโตใหญ่ และยังมีชีวิตอยู่เหมือนที่บิดาของตนยังมีชีวิตอยู่ วันหนึ่งเทพี Athena ลงมาหา Telemachus แจ้งว่าให้ไปสืบถาม Nestor (นายทหารชราของกองทัพกรีกที่ไปรบกับทรอย) และ Menelaus (ซึ่งได้ตัว Helen กลับไปอยู่ที่ Sparta แล้ว) Telemachus จึงทำเรือและแล่นไปหา Nestor แต่ Nestor ไม่ได้ทราบข่าว Odysseus เลย Telemachus จึงเดินทางไปหา Menelaus ทั้ง Menelaus และ Helen ต้อนรับเป็นอย่างดีและค้างหนึ่งคืน พร้อมกับแจ้งว่า Odysseus ถูก Calypso จับตัวเอาไว้

ฝ่าย Hermes เมื่อได้รับคำสั่งจากเทพเจ้า Zeus ให้ไปช่วย Odysseus ก็รีบไปปลดปล่อย Odysseus ออกมาได้ และขึ้นเรือแล่นไป พอไปได้สัปดาห์วันก็มีพายุพัด

เอาเรือไปยังเกาะแห่งหนึ่ง ซึ่งมีพระราชชื่อ Alcinous ปกครองอยู่ Nausicaa ราชธิดาของ Alcinous กำลังอาบน้ำสระสนานอยู่ชายฝั่งกับเด็กสาวอื่น ๆ แลเห็น Odysseus นอนหลับพิศมัยอยู่ที่ยายฝั่ง ก็พากันอุ้ม Odysseus เข้าไปในพระราชวัง ทั้ง Alcinous กับพระราชินีก็ทรงยินดีต้อนรับเลี้ยงดู ฝ่าย Odysseus ก็เลาะเลาะความเป็นมาของตนให้ฟัง ว่าตนได้จัญจะอะไรบางอย่างในระหว่างลี้บหนีที่แล้วมา

เมื่อสงครามกับทรอยสิ้นสุดลง เขาก็แล่นเรือไป ก็ถูกพายุ เรือก็อัมปลาง เขาลอยคออยู่ในทะเลถึงสิบวัน จึงไปถึงชายฝั่งแห่งหนึ่งซึ่งมีพวก Lotus-eaters ซึ่งกินดอกไม้เป็นอาหาร ดอกไม้ Lotus (ไม่ว่าจะเป็นดอกบัว) เหล่านี้หากใครกินเข้าไปแล้วก็จะลืมบ้าน และอยากจะอยู่ในเกาะนั้นต่อไป แต่ Odysseus มิได้กิน ก็เลยหนีออกจากเกาะนั้นไปได้ หลังจากนั้น Odysseus ก็เดินทางต่อไปถึงยังอีกเกาะหนึ่งพร้อมด้วยลูกเรือหลายคน บนเกาะนี้มียักษ์ใหญ่อยู่คนหนึ่งชื่อ Cyclops อาศัยอยู่ในถ้ำ Cyclops เป็นยักษ์เลี้ยงแกะและแพะ เมื่อแลเห็นพวกคนเข้ามา ก็จับเข้าไว้ในถ้ำ ยักษ์จับทหารเรือกินเสียสองสามคน และเมื่อออกไปเลี้ยงแกะ ก็เอาหินก้อนใหญ่ตบปิดปากถ้ำไว้ ระหว่างเวลานั้น Odysseus ก็หาไม้มาหลาวจนแหลม ยักษ์ คนนี้มีตาดวงใหญ่ดวงเดียวตรงกลางหน้า พอดตกค่ำ Odysseus หาเหล้าองุ่นให้กินจนยักษ์เมาหลับไป Odysseus ก็เอาไม้แทงตายักษ์จนบอด ยักษ์วิ่งเปะปะ ผลักเอาหินที่ปิดปากถ้ำล้มลง Odysseus กับพรรคพวกที่เหลือก็หลบหนีไปขึ้นเรือหนีไปได้ หลังจากนั้นก็ไปถึงเกาะซึ่งเป็นของเจ้าแห่งพายุ Aeolus ซึ่งได้มอบหีบให้ไปหนึ่ง มีลมพายุอยู่ข้างใน พอเดินเรือต่อไป พวกลูกเรือนี้กว่าช่างในที่นี้มีทองคำ ก็เปิดออกดู ทำให้เกิดลมพายุใหญ่ขึ้น พัดเอาเรือไปติดเกาะมนุษย์กินคน Odysseus คนเดียวหนีไปได้ เรือแล่นไปถึงเกาะอีกแห่งหนึ่ง มี Circe (เซอรซี) เป็นเจ้าแม่แห่งเกาะ Circe เป็นแม่มด หากใครมองดูแล้วก็จะถูกสาปให้กลายเป็นสัตว์เดียรฉาน แต่ Hermes ลงมาช่วยให้เครื่องยันต์ป้องกัน Odysseus ก็มิได้กลายเป็นสัตว์ Circe หลงรัก Odysseus และเลี้ยงดูเขาอยู่หนึ่งปีเต็ม

หลังจากนั้น Circe ให้อ Odysseus ลงไปในนรกเพื่อไปพบกับวิญญาณของ Teiresias ซึ่งเคยเป็นนักพยากรณ์ของชีวิตที่เมืองธีบส์ในนคร Thebes (ตามเรื่องในบทละคร

ของ Sophocles) เมื่อ Odysseus ไปถึงนรก ก็ซุกกุใหญ่และฆ่าสัตว์เอาเลือดใส่ไว้ใน
 คุ วิญญาณของคนตายทั้งหลายก็มากินเลือด วิญญาณ Teiresias ที่มากินเลือดแจ้งว่า
 Odysseus จะต้องเดินเรือต่อไปจนถึงเกาะแห่งหนึ่ง เรียกว่าเกาะพระอาทิตย์ แต่พวก
 ชาวเรือจะท้องไม่ทำอันตรายแก่สิ่งใด จึงจะกลับไปได้

Odysseus ก็ออกเดินทางต่อไปอีก ผ่านเกาะนางเงือก (Sirens) ซึ่งร้องเพลง
 ไพเราะ แต่หากใครฟังเข้าก็ต้องตาย Odysseus สั่งให้ลูกเรือเอาขี้ผึ้งอุดหูเสีย ส่วนตัว
 เขาเองจะฟังเพลง แต่ให้พวกลูกเรือจับตัวเขามัดไว้กับเสากระโดง ในที่สุดเรือก็แล่นผ่าน
 เกาะไปได้ แต่ก็ไปเจออะแลงน่าวน Scylla และ Charybdis เรือผ่านไปได้ แต่ก็
 เสียลูกเรือไปหกคน หลังจากนั้นก็ถึงเกาะพระอาทิตย์ ฆ่าม้าเรือแตก ลูกเรือตาย Odysseus
 ลอยตามน้ำไปติดที่ชายฝั่งของเกาะ Phaeacia ของพระเจ้า Alcinous

เมื่อเลาเรื่องจบ พระเจ้า Alcinous ก็จัดส่งตัว Odysseus ขึ้นเรือ Odys-
 seus กลับไป พอขึ้นขึ้นก็ถึงเกาะ Ithaca อันเป็นบ้านเกิดของตน เทพี Athena ปลอม
 ตัวเป็นเด็กเลี้ยงแกะไปพบ Odysseus แล้วแปลงกาย Odysseus ให้เป็นคนขอทาน
 เพื่อให้ไม่มีใครจำได้ แล้ว Odysseus ก็ไปอาศัยอยู่กับ Eumaeus คนเลี้ยงหมูเก่าแก่ของ
 ตน

ในระยะเวลาเดียวกันนั้น Telemachus ก็เดินทางกลับมาถึง เทพี Athena ก็
 แปลงตัว Odysseus ให้เหมือนเดิม Telemachus ก็จำใจ Odysseus ห้ามมิให้ทำ
 อะอะไป แล้วปลอมตัวกลับเป็นขอทานใหม่ ส่วนภายในห้องโถงในบ้าน พวกผู้ชายต่าง ๆ
 ได้เข้ามาหา Penelope เป็นจำนวนมาก เพื่อเกี้ยวพาราสี เมื่อ Penelope เห็น Odys-
 seus เข้าก็จำไม่ได้ จึงให้พี่เลี้ยงชื่อ Eurycleia ไปอ้างตัว Odysseus พี่เลี้ยงแล
 เห็นแผลเป็นที่ขาของ Odysseus เข้าก็จำได้ แต่เขาก็สั่งไปให้อะอะไป ในวันรุ่งขึ้น พวก
 ผู้ชายก็มาที่บ้านกับเต็มอีก กินเหล้ากินอาหารกันใหญ่โต Penelope เอาหมูกับลูกศรของ
 Odysseus ที่ทิ้งไว้เปื่อยจนออกไปส่งกรรมมาให้พวกผู้ชาย เหล่านั้นหุดลองขึ้นคันธนูและยิง
 ลูกศร แต่ก็ไม่มีใครขึ้นธนูขึ้นได้ เพราะคันธนูแข็งมาก ในที่สุด Odysseus ก็หยิบคันธนูและ

และขึ้นสายทวนได้โดยง่าย แล้วเอาลูกศรยิงพวกผู้ชายเหล่านั้นจนวิ่งเตลิดเปิดเปิงไปหมด
 Penelope ก็จำได้ว่าเป็นสามีของตน และทำการฉลองกันเป็นการใหญ่"¹

บทละครโศกนาฏกรรมของแอสคิลัส (Aeschylus)²

เรื่อง Suppliants

เป็นเรื่องตำนานเกี่ยวกับ Danaus กับน้องชายชื่อ Aegyptus Danaus มี
 ลูกสาวห้าสิบคน Aegyptus มีลูกชายห้าสิบคน สองพี่น้องทะเลาะกัน Danaus พาลูกสาว
 ห้าสิบคนหนีไปอยู่ที่ Argos แล้วกลายเป็นราชาแห่ง Argos พวกลูกชายของ Aegyptus
 ตามไปจะแต่งงานกับลูกสาว Danaus Danaus ตกใจ แลด้ส่งลูกสาวให้หลบหาเจาบ้านทั้งหลาย
 เลียบวันแต่งงาน

เรื่อง The Persians

เป็นเรื่องการสงครามระหว่างเปอร์เซียกับกรีก Xerxes พระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซีย
 ยกทัพมาตีกรีก ฝ่ายเปอร์เซียพ่ายแพ้ในการรบที่ Salamis และที่ Plataea

เรื่อง The Seven Against Thebes (Hepta Epi Thebes)

พื้นคร Thebes ผู้ครองนครคือ Creon และมี Eteocles ช่วยเหลือ
 แต่ Polynices มุ่งเป็นพี่ชายไม่พอใจพี่น้องชายสนับสนุนราชบัลลังก์ซึ่งควรจะเป็นของตน
 จึงยกทัพไปตีเมือง นายทหารเอกเจ็ดนายนำทัพเข้าประชิดเมืองซึ่งมีเจ็ดแห่ง พี่น้องทั้งสอง คือ
 Polynices กับ Eteocles ต่อสู้กันจนตายทั้งคู่

¹ ม.ร.ว.กิตินักดา กิตติยากร ประวัติวรรณคดีสากล หน้า 78-99

² อ. หน้า 43-45

เรื่อง Prometheus Bound (Prometheus Desmostes)

Prometheus เป็นลูกชายของ Iapetus และเป็นน้องชายของ Atlas หลังจากได้ช่วย Zeus โค่นบัลลังก์ Cronos แล้วก็จะเฝ้าจำ Zeus โดยการไปเอาไฟจากพระอาทิตย์มาให้แก่มนุษย์ Zeus จึงสั่งให้ Hephaestus จับตัวไปผูกตรึงไว้กับหิน

เรื่อง The Oresteia ประกอบด้วยบทละครสามเรื่องคือ

ก. Agamemnon เป็นเรื่องเกี่ยวกับ Agamemnon แม่ทัพกรีกที่ยกทัพไปตีกรุง Troy และภรรยาชื่อ Clytemnestra เนื้อเรื่องเริ่มขึ้นเมื่อสงครามกับทรอยสงบลง Agamemnon กลับบ้าน ฝ่ายภรรยาชื่อ Clytemnestra มีชู้และโกรธสามีที่ฆ่าลูกสาวชื่อ Iphigenia เมื่อตอนออกไปรบเพื่อผู้ชายแน่ นางจึงฆ่า Agamemnon เสีย

ข. Choephoroe หรือ The Libation Bearers เนื้อเรื่องกล่าวถึง Orestes และ Electra ลูกชายลูกสาวของ Agamemnon สวมกบกันแก้แค้นแทนพ่อโดยฆ่าแม่เสีย

ค. Eumenides กล่าวถึงการทำพิธีเพื่อยกโทษให้ Orestes

บทละครโศกนาฏกรรมของโซโฟคลีส (Sophocles)¹

เรื่อง Oedipus Tyrannas

ณ นคร Thebes เจ้าครองนครคือ Laius มีภรรยาชื่อ Jocasta มีลูกหลายคน คนหนึ่งชื่อ Oedipus ซึ่งพระเจ้าอพอลโลได้ทำนายไว้ว่าจะเป็นผู้ฆ่าพ่อและเอาแม่เป็นเมีย Laius จึงได้ตกลงให้คนเลี้ยงแกะคนหนึ่งนำไปทิ้งไว้บนเขา Cithaeron โดยเอาเหล็กแหลมแทงเท้าหุ้ม เพื่อไม่ให้ตายไป คนเลี้ยงแกะนั้นมีเพื่อนอยู่คนหนึ่ง เมื่อรู้ลึกลงสารเด็ก

¹ม.ร.ว.กิตินัดดา กิตติยากร ประวัติวรรณคดีสากล หน้า 45-50

ก็เลยไปเพื่อนไป เพื่อนคนนั้นเป็นชาวเมือง Corinth จึงพาตัวไป Corinth และเอา
 เด็กนั้นถวายเจ้าครองนครชื่อ Polybus ซึ่งมีภรรยาชื่อ Merope แต่ไม่มีบุตร จึงเลี้ยง
 เด็กนั้นไว้เป็นลูกบุญธรรม และให้ชื่อว่า Oedipus (แปลว่า เท้าวม ค้วยขาดแคลที่ถูก
 เหล็กแทง) เมื่อ Oedipus โตขึ้นก็ไ้ทราบคำทำนายว่าตนจะครองฉาหอและเอาแม่เป็นเมีย
 ทนต่อความอดสูไม่ได้ เพราะเกรงว่าจะมา Polybus และเอา Merope เป็นเมีย เพราะ
 ตัวเขาใจว่า Polybus เป็นพ่อและ Merope เป็นแม่ จึงออกเดินทางหนีไปจนถึงนคร
 Thebes ซึ่งขณะนั้นกำลังถูกสัตว์ชนิดหนึ่งเรียกว่า Sphinx ไล่ฆ่าผู้คน ทำให้คนกลัว
 ไปหมด และได้ตั้งปัญหาถามไว้ว่า "สัตว์อะไรเอ๋ย เดินสี่เท้าในตอนเช้า สองเท้าในตอนบ่าย
 และสามเท้าในตอนค่ำ?" ใครตอบได้ก็ไปลอยไป ใครตอบไม่ได้ก็กินเสีย ตัว Sphinx นี้เป็น
 สัตว์ที่มีรูปร่างเป็นสิ่งห้โต แต่มีหน้าเป็นหญิง Oedipus ตอบคำถามนั้นได้ คือตอบว่า "มนุษย์
 คือในเขาวัววัยทองคาน เมื่อโตขึ้นตัวก็เดินสองเท้า และเมื่อแก่จะเดินต้องใช้ไม้เท้ายัน"
 Sphinx รู้สึกเสียใจเลยฆ่าตัวตาย ประชาชนดีใจ จึงอัญเชิญ Oedipus ขึ้นเป็นเจ้าครอง
 นคร ในระหว่างการเดินทางมาสู่ Thebes นั้น Oedipus ได้พบรถพาคคนไปหมู่หนึ่ง เกิด
 ทะเลาะกัน และ Oedipus ได้มาช่วยนั้นเสีย เมื่อมาได้เป็นเจ้าครองนครก็ได้แต่งงานกับ
 Jocasta ภรรยาเจ้าครองนครเดิม ส่วนชายแก่ที่เขาฆ่านั้นก็คือบิดาของเขาเอง ในชั้นแรก
 เขาไม่รู้ แต่ภายหลังเมื่อ Polybus เจ้าครองนคร Corinth ตายไป มีคนมาแจ้งข่าว
 ให้ทราบ ทุกคน ๆ นั้นคือคนที่เกมนำ Oedipus ไปถวาย Polybus ก็เลยจำ Oedipus
 ได้ เลยเล่าความเดิมให้ฟัง และคนเลี้ยงแกะที่เคยเป็นผู้นำ Oedipus ไปทิ้งบนเขา ก็ได้
 ถูกเรียกตัวเข้ามาสอบถาม เมื่อทราบความจริงเช่นนั้น Jocasta ก็ผูกคอตาย และ Oedipus
 ก็เอาเหล็กหิมตาตัวเองจนบอดหุดสองข้าง ปลอ่ยให้ Creon น้องชายของ Jocasta ขึ้น
 เป็นเจ้าครองนครแทน

เรื่อง Oedipus at Colonus

Oedipus มีลูกกับ Jocasta หลายคนที่เขื่อนายคือ Polynices และ Eteocles (ดูเรื่อง Seven against Thebes ของ Aeschylus) และที่เ็นหญิง Ismene กับ Antigone เรื่องเริ่มขึ้นตอน Oedipus ตามอด ถูกลูกสาว Antigone นำไปจนถึง โกลกรุง Athens ซึ่งขณะนั้น Theseus เป็นเจ้าครองนคร ที่ ๆ ไปถึงนี้เป็นตำบลเล็ก ๆ เรียกว่า Colonus พวกเขาเมืองพยายามไล่ให้ไปเสีย แต่ Oedipus ไม่ยอมไป เพราะได้รับคำทำนายว่าเป็นที่ ๆ ตนจะต้องตาย และเมื่อตายไปแล้ววิญญาณของตนจะกลายเป็นเจ้าศักดิ์สิทธิ์ปกปักษ์รักษากรุง Athens ในที่สุด Theseus เจ้าครองนครมาหา ทกลงยอมให้ Oedipus อยู่ต่อไปได้ และในระยะเดียวกัน Ismene ก็มาหาพ่อ เล่าให้ฟังว่าพี่ชายของตนคือ Polynices และ Eteocles กำลังพยายามแย่งราชบัลลังก์ของนคร Thebes ซึ่งขณะนั้น Creon ครองอยู่ ส่วน Creon ก็ต้องการจับตัว Oedipus จึงรีบมาพาเอา Ismene และ Antigone ไป แต่ยังไม่ทันจะจับตัว Oedipus ได้ Theseus ก็มาถึง และช่วย Oedipus และลูกสาวทั้งสองไว้ได้ หลังจากนั้น Polynices มาถึง ขอให้พ่อช่วยปราบปราม Eteocles ผู้เป็นน้องชาย Oedipus โกรธแค้นให้ลูกชายทั้งสองฆ่ากันตาย (แล้วก็เป็นจริงดังในเรื่อง The Seven Against Thebes ของ Aeschylus) ในที่สุดไม่นานต่อมา Oedipus ก็ตาย

เรื่อง Antigone

เมื่อ Eteocles และ Polynices ฆ่ากันเองตายแล้ว Creon ผู้ครองนครก็สรรเสริญ Eteocles แต่ห้ามไม่ให้ใครทำศพ Polynices แต่ Antigone ซัดขึ้นพยายามเอาศพพี่ชายไปฝังตามพิธีเลยถูกจับไป Creon สั่งให้เอาไปขังไว้ในถ้ำ Ismene ก็ถูกลงโทษด้วย แต่ไม่นาน ส่วน Haemon ลูกชาย Creon ซึ่งหลงรัก Antigone อยู่ พยายามคัดค้านบิดา แต่ไม่เป็นผล หลังจากที่ Antigone ถูกส่งตัวไปแล้ว Haemon บอกว่าจะฆ่า

พ่อของตัวเสีย หาก Antigone ตาย และมีคำทำนายไว้ว่า Creon กระทำผิด ในที่สุด Creon ก็ยอมที่จะปลดปล่อย Antigone แต่ก็สายไป พ่อไปถึงดำ Antigone ได้ถูกคอ ตายเสียแล้ว Haemon กอดศพร้องไห้อยู่ ด้วยความโกรธ Haemon ลูกขึ้นไข่มืดแทง Creon แผลขาด เคยแทงตัวตาย Creon กลับไปวังก็ได้พบว่า Eurydice ภรรยา ของตนก็ไ้มาตัวตายไปแล้วเหมือนกัน

เรื่องอื่น ๆ มีเนื้อเรื่องสั้น ๆ ดังนี้

เรื่อง Electra

เป็นเรื่องเกี่ยวกับลูกสาวของ Agamemnon และ Clytemnestra (ดูเรื่อง Orestea ของ Aeschylus)

เรื่อง Ajax

กล่าวถึงทหารเอกชื่อ Ajax ซึ่งไปรบในสงครามกับกรุง Troy แต่เขาได้ฆ่า ตัวตายในขณะที่สงครามยังไม่สิ้นสุดลง

เรื่อง Trachiniae

เป็นเรื่องเกี่ยวกับ Herakles (Hercules)

เรื่อง Philoctetes

เป็นเรื่องเกี่ยวกับ Philoctetes ซึ่งได้รับบาดเจ็บ เพราะไปยิงนกด้วยศรของ Herakles

บทละครโศกนาฏกรรมของยูริบิดีส

บทละครเรื่อง Orestes, Helen, Iphigenia in Tauris และ Iphigenia in Aulis มีเนื้อเรื่องเกี่ยวพันกันดังนี้

เดิมทีมีชายคนหนึ่งชื่อ Pelops ลูกชายของ Tantalus เพิ่งยังเป็นเด็กอยู่ บิดาได้ฆ่าแล้วเอาเนื้อไปทำอาหารถวายเทพยดา เทพยดาโกรธมากจึงชุบชีวิต Pelops ขึ้นมาใหม่ และลงโทษ Tantalus โดยส่งไปเมืองนรก ให้ถูกจองจำอย่างหิวโหย เมื่อ Pelops โตขึ้นก็ไปกลใจ Hippodamia ลูกสาวของ Oenomaus ซึ่งตั้งเงื่อนไขไว้ว่า Pelops ต้องขับรถมาแข่งกับตัว ถ้าชนะก็ได้ลูกสาวไป ถ้าแพ้ก็จะแทงเสียด้วยหอก Pelops ไปติดต่อกับคนขับรถของ Oenomaus ให้เอาหมุดที่กลิ้งล้อของรถที่ Oenomaus จะใช้แทงออกเสียแล้วจะให้รางวัล เมื่อแข่งแล้ว Pelops ก็ชนะ แต่ไม่ยอมให้รางวัลคนขับรถของ Oenomaus ตามสัญญา กลับจับตัวโยนลงทะเลให้ตายไปเลย การกระทำเช่นนี้เทพเจ้าในสิรวงสวรรค์โกรธมาก เลยสาปแช่งไว้ทั้งตระกูล Pelops เมื่อแต่งงานไปแล้วก็มีลูกชายสองคน คือ Atreus กับ Thyestes เมื่อโตขึ้นทั้งสองคนก็ไปแต่งงานและมีลูก คราวหนึ่งทั้งสองคนก็โกรธกัน Atreus จับเอาบรรดาลูก ๆ ของ Thyestes มาฆ่าแล้วเอาเนื้อทำเป็นอาหารให้ Thyestes กิน Thyestes ตกใจ เลยหนีไปพร้อมกับลูกสาวของคนที่มิได้ถูกฆ่า ชื่อ Pelopia และเอาลูกสาวคนนี้เป็นเมีย ฝ่าย Atreus ซึ่งเป็นเจ้าครองนคร Mycenae มีลูกสามคนคือ Agamemnon, Menelaus และ Anaxibia Agamemnon แต่งงานกับ Clytemnestra เป็นแม่ทัพกรีกไปรบกับทรอย ล้วน Menelaus ก็ไปเป็นเจ้าครองนคร Sparta และได้ Helen เป็นเมีย เมื่อ Helen ถูกเจ้าชาย Paris แห่งทรอยลักพาไป Menelaus ก็เรียกร้องให้พวกกรีกออกไปรบเพื่อแย่งเอา Helen คืนมา สงครามทรอยก็เกิดขึ้น Agamemnon เป็นแม่ทัพใหญ่ ในระหว่างเดินทางไป เรือถูกพายุพัด Agamemnon จึงให้ตามตัวลูกสาวชื่อ Iphigenia ไปฆ่าเพื่อสังเวยเทวดา ซึ่งปรากฏในเรื่อง Iphigenia in Aulis ภายหลังปรากฏว่า Iphigenia หนีไปได้ จึงไปอยู่ใน

ดินแดน Tauris ในเรื่อง Iphigenia in Tauris อย่างไรก็ดี Iphigenia,
 Orestes และ Pylades หนีไปจากดินแดนนี้ได้ในที่สุด